

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100174 2896

ALBERT HALLBERGS
DONATION

TILL

GÖTEBORGS
STADSBIBLIOTEK

1937

O. Lyrholm

Allmänna Sektionen

Geogr.
Allm.

LIFVET I GAMLA VERLDEN.

DAGBOKS-ANTECKNINGAR

UNDER

RESOR I SÖDER- OCH ÖSTERLAND

AF

FREDRIKA BREMER.

TREDJE BANDET.

II.

"Jag är människa och intet
menschligt är mig likgiltigt."

Fritt efter TERENTIUS.

"Allt är det edert; vare sig Paulus eller
Apollos, vare sig Kephas eller världen, vare
sig lifvet eller döden, vare sig det nu är
eller det komma skall; allt är det edert;
Men J ären Christi och Christus är Guds.
1 Kor 3: 21 o. f.

STOCKHOLM OCH UPSALA.

ADOLF BONNIER,

Kongl. Hof- och Universitets-Bokhandlare.

 Öfversättning till främmande språk, får endast ske med förf.
medgifvande.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS ISAAC MARCUS,
1862.

LIFVET I GAMLA VERLDEN.

SJETTE DELEN.

GREKLAND och DESS ÖAR.

GREKLAND OCH DESS ÖAR.

TRETTIONDEÅTTONDE STATIONEN.

Ö-resa. Ægina. Morgon vid Sunium. Seglats till Syra. Den sköna Polyxene. Europeiskt lif på Syra. En dag på Delos. Delos och Rhenea. Tre dagar på Naxos. Bekantskaper och gästfrihet. Station vid Ios. Homérs graf. Santorin. Vulkanisk bildning. Artiga innebyggare. Ypperliga viner. De spetelske. De barmhertiga systrarne. Katholsk propaganda. En kuslig natt. Sikynos. Anti-Paros och dess grotta. Marmora-hamn vid Paros. Till Naxos.

Inga ord och inga bilder kunna skildra de känslor, som intaga själ och kropp när man, utmattad efter vistan det i det heta, torra, dammuppfyllda Athén, kommer ut på hafvet, får andas dess rena luft och svalkas af dess vindar, segla på dess glittrande vågor under ljusfulla dagar och nätter! Också vill jag ej försöka det.

Vi afreste, mina vänner och jag, från Athén den 3:dje Juli om aftonen. För första gången på flera veckor kom en regnskur just i den stund vi satte oss i vagnen. Men en vind tog den snart bort jemte molnet hvarur den kom, solen kastade i nedgången en strålande blick på

de Athénska bergen, och vägen till Piräus var blifven litet mindre dammig än vanligt.

På den lilla vackra kuttern *Leon*, nu genom kunglig nåd *min* för 40 dagars tid, hälsades vi af tyska vänner från Athén, som kommit att gifva oss vänligt lefväl och lyckönskan på resan. Sedan satt jag länge uppe på däck, språkade med den unge archeologen Michaelis, min reskamrat, men såg ändå mera på de klara ljusen längs stranden och i fyrtornen, på den genomskinliga hafsspegeln under och på det klara fästet öfver oss, och drack den rena nattluften. Allt detta föreföll mig så ljufligt och så nytt.

Straxt efter midnatten gingo vi till segels. Färden syntes mig orolig; men om morgonen, tidigt, lågo vi i en hafsbugt framför Ægina, och hafvet lyste lugnt och gladt. Den unge M** och jag gingo i land och vandrade på temligen besvärliga vägar, eller icke-vägar en timmes tid upp till ruinerna af öns ryktbara Athéna-tempel. Det ligger på dess högsta ås, 600 fot öfver hafvet och så att det kunde ses från alla håll. Af templets trettiosex (eller trettioåtta?) kolonner äro ännu tjugutvå, och en stor del af architravens stående. Kolonnerna äro doriska, mindre höga och massiva än Parthenons, men af skönare proportioner än templets i Korint. Bildhuggerierna, som smyckat architravens gafflar, ha blifvit förda till Glyptoteket i München. De lära föreställa några af Herkules' bedrifter, Hellenernas och Trojanernas kamp om Achilles' lik m. fl, halft mythiska, halft historiska tilldragelser, som städse upprepas i grekernas tempelprydnader och vittna för deras hjertesinne, men äfven (synes mig) om en viss andens fattigdom.

En gammal "palikar" ifrån befrielsekriget vaktade nu denna Athénas förfallna, men ännu ädla helgedom, och hade midt ibland dessa ruiner bygt sig en löfhydda till skydd emot solstrålarne. Han lefde här, såsom regeringens pensionär och hade en drachma om dagen. Gubben var treflig och språksam. Utsigten från höjden är en af de skönaste. Man ser Athén, flera af öarne, Peloponne-

sens kust och hafvet vidt omkring. Æginas sparsamt planterade och bebygda fält lågo vid våra fötter. På Panhellenions höga klippa, hvars ädla pyramidala form så ofta glädt mig, sedd ifrån Athéns trädgårdar, lyste ett litet hvitt Elias-kapell, upprest på den helleniske Zeus' tempelplats, såsom en hydda på ruinerna af ett palats. Men Elias efter Zeus är ett andligt framsteg. Æginas stad samt pelaren ännu der stående efter dess fordna Venustempel, kunde vi icke se härifrån. Kapodistria hade låtit i staden anlägga en skola och ett "waisenhaus", (det första efter befrielsekriget); men detta hus är nu öde. Ægina är tydligen blott en skugga af hvad det en gång var, på den tid, då ön täflade med Athén i krigsmakt och plastisk konst. Den hade då öfver 50,000 innebyggare, nu säges den hafva knappt 5,000. Medan M** tog sig ett bad vid stranden, tog jag mig ett i den härliga morgonluften på tempelhöjden, sittande eller vandrande på dess marmorfragmenter och njutande den fria utsigten rundtomkring. På sjelfva ön tycktes lifvet vara dödt. Stora odlingsbara fält lågo i träde.

Sedan jag tackat den gamla Palikaren på kontant vis, återvände vi till kuttern för att frukostera. Ty, såsom den unge archeologen ganska riktigt anmärker, "äger man icke sin fulla mensklighet förrän man fått sitt morgonkaffe." Derpå segla vi vidare med god vind och på glittrande, dansande vågor. En förtjusande färd!

Det höga berget Ocha på Eubea, på hvilket Jupiter och Juno sägas ha firat sitt bröllop, kröner vår horisont till venster, men dess topp höljes hela dagen af sommarmjuka moln. Vi styra kosan emellan öarne Zea, (äfven Cheos) och Thermia. Zea, skalden Simonides' födelseort, ser fruktansvärdt prosaisk och ödslig ut, men lärer inom sina klippryggar ha några vackra, fruktbara dalar med olivlundar och minnesmärken af antik storhet, bland hvilka man nämner ett kolossalt lejon af sten. Skalden Simonides är bekant för flera goda, patriotiska epigrafer. Den öfver de vid Thermopyle fallna spartanerna är af honom. Jag misstänker honom ändå att ha haft en stark grund

af opoetisk materialism, och det för hans bekanta, af flera sednare skrifställare upprepade ord: "Penningar gör mannen!"

Thermia är bekant för sina varma, välgörande bad, hvilka af många sjuka i gikt och andra yttre åkommor årligen besökas och berömmas, och som blott behöfde litet bättre anstalter och comforts för att locka främlingar dit. Aftonsolen belyser med sina sista strålar den lilla stadens hvitskimrande hus på en hög platå, skyddad mot nordanvinden. En täck och fridfull bild. Öns befolkning berömmes såsom gästvänlig och arbetsam. Vindstilla uppehåller oss länge emellan *Zea* och *Thermia*. Det ser ut som skulle vi icke komma ur fläcken. Ändtligen uppblåser en frisk kultie och förer oss in i en liten bugt på *Attikas* hamnrika kust, der vi lägga oss för natten. Några åskknallar låta höra sig, svarta åskmoln stiga upp öfver höjderna rundt om oss, sammandrabba öfver våra hufvuden och ett stadigt regn börjar ösa ned. Tänk om detta är ett omen! Tänk om en regntid just nu begynner och vår färd blir en — — bah! Hvem vill tro på sådant under *Greklands* himmel och med en svensk res-nisse på sin färd? Lampan tändes i salongen och fru *Agnes* skänker oss ur sina rika förråder en kostlig qvällsvard. Vår kapten, en treflig, väderbiten sjöbjörn, *Albanesisk* grek, som talar några ord italienska, och som fört kung *Ottos* kutter i 25 års tid, deltagar i vår måltid jemte kutterns "grammatevs" (skrifvare) och löjtnant, en vacker och bildad ung man. Dessa herrar bli våra gäster så länge vi bli om bord. Kutterns manskap, en styrman och 5 matrosor (en af dem är kock) äro alla *albanesiska* greker och utmärkt vänligt och hyggligt folk.

Regnet smattrar sakta och söfvande på däckets öfver oss hela förmiddnatten. Sedan blir allt tyst.

Om morgonen, den 5:te Juli, segla vi, under alldeles molnfri himmel, i det allra skönaste väder fram mot *Suniums* udde, hvars vackra rad af hvita kolonner, lemning af dess forna *Athéna*-tempel, lyser i bländande glans mot det högblå fästet.

Léons lilla julle, nämnd efter Achilles älskarinna, den sköna "Brisseis", förer oss i land. Suniums höga udde, som äfven kallas "Cap Kolonos", skjuter tvärt ut i hafvet. Dess tempel kunde ses på långt håll af de sjöfarande. Uppstigandet dit är mera brant, men vägen betydligt kortare än den till templet på Ægina. Anläggningen och utsigten ha en mera storartad karakter. Nejden närmast omkring templet är en fullkomlig vildmark, beväxt af låga Therbintbuskar; men huru vackert vågande stiger icke denna mark liksom trappstegsvis upp mot udden, som bär templet såsom på ett bröstvärn högt öfver hafvet! I djupet, vid dess fot, bryta sig skummande vågor; ty sällan slumrar vinden vid denna udde. Dock gjorde den det denna morgon, eller andades blott nog för att låta vågorna dansa och oss andas hafvets utesägliga friskhet. Suniums kolonner äro ryktbara för sin glänsande hvithet, som härrör dels af deras marmors art, dels af en saltaktig skorpa, hvarmed hafsluften öfverdragit dem. Suniums tempel kallades fordom *Athena pronoias*. Façaden af åtta kolonner, som alla ännu stå, vända mot hafvet, är vacker och imponerande i sin ensliga höghet. De äro djupt kanelerade och af dorisk styl, såsom alla Athéna-tempels kolonner. I skönhet närma de sig Parthenons; men synas mig mera luftiga och eleganta. Utom dessa façadens kolonner står ännu en grupp af fem andra; ett par äro afbrutna, flera omkullfallna. Templet anses vara från Perikles' tid. Högtidlig måste anblicken ha varit när festligt klädda skaror drogo uppför denna höjd till det sköna templet att bedja och offra. Men hvad var väl deras bön? "O Zeus! Låt regna öfver hela Athénas jord!" var, enligt Marc Aurel, idealet för den goda Athénska medborgarens bön. "Fader vår! tillkomme ditt rike, ske din vilja såsom i himmelen, så ock på jorden!" d. v. s. "gör alla jordens barn delaktiga af din kärleks gåfvor", det är den sanna christna medborgarens bön.

Små myror drogo sina strån emellan stenarne på klippan, små buskar blommade i klyftorna på dess brant, der nere bland vågorna tumlade en flock muntra delphi-

ner. Solen sken öfver haf och öar rundtomkring. Huru likt sig var naturens lif; men i historiens och andens, hvilka förändringar hade icke föregått! Öfvergifven stod ruinen till "Athéna pronoiás" tempel, borta voro hennes tillbedjare, och bönen, huru annorlunda nu mot då! — För Guds tillbedjare i anda och sanning är hela världen hans tempel, och ingen varelse är der en främling för deras deltagande, deras bön. "Måtte jag så tillegna mig det mått af ljus och lif, som blifvit min del, som Athénas folk tillegnade sig deras"! var min bön på denna rika, sköna morgonstund och blir det alltjemt under min resa från tempel till tempel på Grekländs öar.

Åter om bord, ställde vi vår kosa mot Syra; ty derifrån var det lätt att besöka Delos, Naxos, Paros m. fl. nära liggande öar. Långe behöllo vi den vackra kolonnaden på Suniums udde i sigte, hvilken syntes allt luftigare, allt andligare, om jag så får säga, ju längre vi aflägsnade oss. Man måste prisa grekernas snille för läget, som de gáfvo sina tempel. Öfverallt skulle gudaborgen vara det främst i ögonen fallande föremålet, städse påminna om gudarnas tillvaro och närvaro. Skada blott att dessa gudar — nej, nu vill jag ej orda mer om dem; det blir tråkigt.

Hela dagens färd var en oafbruten obeskriflig njutning. Vinden var god och så frisk, så ljufvig; luft och vågor klara som kristall. Jag satt uppe på däck, andades nytt lif, och fruktade nästan att tala liksom om jag kunnat dermed störa någon skön förtrollning. Öarne stego fram ur hafvet nära och fjerran. Det höga bröllopsberget, med toppen lätt beslöjad, hade vi hela dagen i sigte. Glad hälsade jag åter Tinos, med sin evangelistria-kyrka och sina hvita byar och kloster, skimrande i fördjupningar emellan kullarne. Men dessa syntes nu gula och förbrända. Vi seglade förbi Andros, Tinos' tvillings-ö, Mykonos m. fl. mindre öar. Nästa morgon, den 6:te, lågo vi för ankar i Syras ypperliga hamn, i stort sällskap af ångbåtar och fartyg från alla världens kanter. Syras stad, *Hermopolis*, utbredde sig amphitheatraliskt med klungor af

glänsande, mångfärgade hus på tre nakna klipphöjder, af hvilka den mellersta står som en pyramid emellan de två andra. Dess topp utgöres af den katholska och äldsta staden Syra, med kloster och kyrka och minnen från den tid, då Ægeiska hafvet var sjöröfvares älskade tummelplats och då öarnes folk funno någon säkerhet mot dem endast på öarnes högsta klippor, hvilka de derföre bebygde och befästade. Nu har freden och handeln, i förening med Syras stora och säkra hamn, och klippöns läge låtit dess stad utbreda sig till hem åt en befolkning af mer än tjugufemtusen själar. Hermopolis är för närvarande det Ægeiska hafvets ansenligaste och rikaste handelsstad.

Klockorna ringde. Det var fest-dag — för något helgon — och derföre stilla i staden och hamnen. Den manliga ungdomen förlustade sig med simmande och dykande, i det de kastade sig ned från ansenliga höjder samt fartyg i hamnen. De tycktes vara en slags amphibier. På eftermiddagen fingo vi besök af den österrikiska consulen Hahn, en lärd och vänlig gentleman, som förde mig upp i staden för att göra bekantskap med ett par af dess älskvärdaste damer och förnämligaste skönheter. Den ena af dem var Dimarchens fru, den sköna Polyxene Damala. Hon var icke hemma då vi inträdde i hennes salong, möblerad i europisk smak och vittnande om välstånd och äfven öfverflöd. Snart derpå kom hon och — såsom en ny Venus ur hafvet; ty hon hade just nu badat och, för att icke låta oss vänta, skyndat sig in sedan hon kastat en hvit muslinsslöja öfver hufvud och hals och det i vågor nedhängande, mörkbruna håret. Hon var verkligen skön, om icke precis som Venus, åtminstone som den vackraste af najader, med ett rundt anlete och behagligt fylliga former. Hon var derjemte full af lif, och meddelade sig lätt och gladt på mycket god fransyska. Hon var född och uppfödd i Athén och hade, efter 12 års vistande på Syra, äntligen funnit sig i lifvet der, men prisade det icke, ej heller dess verkan på själ och sinne, tadelade männernas klubblif och den ensamhet, hvori de lemnade sina fruar och familjer. "Huru tillbringar ni aftnarne?" frågade jag.

”Jag? Jag går och lägger mig klockan åtta eller half-åtta om aftonen!” svarade hon skrattande. ”Ty — hvad skall jag göra? Min man är på klubben, såsom alla herrar här, mina barn äro i säng, mitt hus är i ordning — att läsa roar mig icke sent på aftonen. Jag ville gerna ha litet sällskap, några vänner hos mig för att tillsammans språka, läsa, mucisera; men det brukas icke i Syra. För närvarande ha vi theatern, som om aftnarne förer oss tillsammans; men truppen är här blott några veckor på sommaren. Sedan sofver man i sin snäcka som förut!”

Den vackra Polyxene talade härom så muntert i det skälmaktig satyr spelade kring hennes läppar och log ur hennes österländskt vackra ögon, att jag omöjligt kunde tro henne vara mycket beklagansvärd. Som en förträfflig fru och hus-fru — ty hon berömmes såsom sådan — samt moder åt fyra barn, och med fullt opp af detta lifvets goda, tycktes hennes existens hafva åtskilligt af det, som kan fylla ett menniskolif. Men hon saknade det bildade umgängets sysselsättningar och nöjen för sig och sina barn, och saknade — mannens deltagande i familjens krets. Hon hade deruti mer än rätt, och jag sade så, i det jag berättade henne något om det sköna familjelifvet i den nya världens hem. Den vackra frun bjöd mig i sin loge på theatern för aftonen.

Sedan förde mig consul Hahn till en annan fru, icke fullt så vacker, som Polyxene, men med samma behagliga, lifliga väsen och lätthet att uttrycka sig på fransyska. Derefter klättrade vi på trappsteg upp till hans egen bostad en besvärlig väg, men som lönade väl mödan; ty hans lilla trädgård är rik på flera sällsynta växter, och utsigten öfver hamnen, hafvet och närgränsande öar är af grekisk skönhet. Syras nakna klippa har inga naturskönheter af annan art. Ändå större och praktfullare är utsigten från staden på toppen af klippan; men dit var ännu en half eller hel timmas trappväg, och den staden sades vara ett näste af smuts, armod och okunnighet. Detta gjorde den icke frestande.

Hos consul Hahn drucko vi the och språkade med den lärda mannen, som i sina vetenskapliga intressen och sina forskningar öfver Pelasgiska språket samt öfver likheten i mytthildningar hos grekerna och skandinaverna befinner sig på den Ulyssiska svinaherdens klippa ensam, såsom en eremit i öknen.

Slutligen gingo vi till operan, en trädbarack, der en italiensk trupp gaf "la figlia del regimento". Vi funno den sköna Polyxene i sin loge och i stor toilett, mindre förtjusande så, än uppstigen ur badet i sin pittoreska négligé, med de våta fallande lockarne; men alltid ganska vacker. Theatern var glest besatt. Prima donna sjöng falskt från början till slutet. Hennes medspelare följde exemplet. Det bästa af aftonens underhållning var glaçerna, hvarmed vi undfågnades i logen och som voro utsökta. Under vandringen genom staden anmärkte jag en mängd täcka och blomstrande ansigten, samt öfverallt ett utseende af snygghet och välstånd. Dock klagades, att handeln emellan österland och vesterland — Syras lifsåder — för närvarande aftagit, och att Syra nu lefver blott med halft lif.

Dimarchen Damala, den sköna Polyxenes man, som lärer vara en god och klok man och verksam medborgare, gaf mig åtskilliga upplysningar öfver Syras tillstånd och flera anstalter, i hvilka staden följer med sin tid, som en stad af europeisk odling. Den har ett gymnasium, som årligen besökes af omkring 2000 ynglingar från åtskilliga grekiska och turko-grekiska provinser. Den har dessutom flera skolor, ett "waisenhaus" och ett hospital. En storartad byggnad för varulager, uppreses som bäst, vid hamnen och bygges af Syras marmor.

De artiga herrarne, Dimarchen och consuln, förde oss tillbaka till vår kutter.

Nattens färd gällde *Delos*. Och *Delos* nalkades vi följande morgon under fallande vind och stigande, strålande sol. Vi gled in i en half-kretsformad hamn. På stranden lyste stora massor af marmorfragmenter, kastade i hopar.

"Die Insel Delos ist von der Natur mit der schönsten lage begünstigt", skref jag vid 13 års ålder under mina första försök att författa på tyska och att i fjerran skapa mig lycksaliga öar, dem jag såg inom mig, men icke utom mig i verkligheten. Den beskrifningen var dock mindre fåvitsk än jag sednare trott, ty Delos *läge* i medelpunkten af Cykladerna är verkligen högst gynnsamt för — dess fordna bestämmelse, som Apollos ö och Ægeiska hafvets andliga medelpunkt. Men de "abwechselnden höhen und Strömen und herrlichen Waldungen" m. m. hvarmed min barnsliga phantasi utsmyckade "den heliga ön", fann jag icke der. Delos har icke en bäck, icke ett träd, knappast ett berg. Den är ett litet ö-land af låga, vågiga kullar, som föga höja sig öfver hafvet. Dess högsta punkt, Kynthos, är ej öfver 500 fot hög. Delos är minst och oansenligast af alla Cykladernas beboeliga öar. Huru har den af naturen anspråkslösa, låga lilla ön kunnat få den höga rang, hvilken den fordom innehade bland sina syster-öar, Cykladerna? Huru har den kunnat upphöjas till den grekiska Archipelagens "heliga ö"? Låt oss lyssna till hvad sagan förtäljer härom:

I äldsta urtid föddes Ægeiska hafvets öar under våldsamt kamp af titaniska krafter. Hafvet sprutade eld och lågor. Så uppstodo öarna. Kom sedan en lång regnatt, då de sjönko under vågorna, När solen åter gick upp stego de ånyo ur djupet. Bland dem kom Delos sist, darrande flöt den omkring utan fäste i djupet.

Det var vid den tid, då Latona, Jupiters älskade, flydde för Junos vrede och sökte en fristad, der hon kunde framföda Jupiters barn. Jupiters olympiska maka förbjöd, vid straff af sin hämd, hvarje fast land på jorden att gifva Latona rum. Hon kom till Ægeiska hafvets öar och bad om en fristad. Alla nekade af fruktan för Junos vrede. Delos allena, den darrande, rotlösa ön, skänkte henne det hon begärde. Junos hämd kunde ej drabba denna ö; ty den var ej fast land ännu. I nio dagar, förtäljer mythen, bevarad i en Homerisk hymn, kämpade Latona på Delos i födslosmärter, så omfattade hon ett palm-

träd och födde *Apollo*. Jupiters döttrar infunno sig då från Olympen, badade den nyfödda brodern och närde honom med nektar och ambrosia. Sålunda uppväxte han på Delos till jordelivets förädlare, till Jupiters tolk, till ljusets och bildningens gud på jorden. Latona hade låfvat Delos, till tack för det hem, som ön skänkt henne, att der skulle byggas ett tempel, dit tillbedjande folkskaror skulle strömma. Snart sprungo pelare upp ur havets djup, hvilka gáfvo ön fäste och stadig plats, och på dess strand reste Hellenerna praktfulla tempel åt *Apollo*. Här vidtager historien, som vidare förmäler huru, på grund af sagan, Athén på Delos förlade *Apollo*s förnämsta orakel, under sommarens månader, och stadgade, att hvart femte år skulle der firas de sköna fester, som kallades Theorier. Och snart drogo Hellenerna från när och fjerran till dessa fester, som firades med högtidliga processioner, sånger och dansar. Så blef den lilla, låga Delos, cendrillon'en bland Cykladerna, på hvilken de höga tvillingssystrarne Naxos och Paros synas blicka ned med förakt, solgudens hem, grekernas heliga ö, och länge Attikas skattkammare. Ingen dödlig fick födas der och ingen der dö eller begrafvas. Rhe-nea, en ö nära invid Delos, blef grafplatsen för dess befolkning och äfven orten, dit barnaföderskor fördes i deras förlossningsstund. *Apollo*s ö blef ganska exklusiv.

Vi skänkte hela morgonen och förmiddagen till vandring på ön. Det var en intressant, men en sorglig färd öfver spillror och smulor af dess fordna härlighet. Man kan knappast taga ett steg utan att trampa på stycken af sönderslagna lerkärl, ofta med märken af fin målning, eller på marmor-fragmenter. På tre till fyra ställen stå ännu flera brutna kannelerade kolonner med vackra fotställningar, och prydliga kapitäl ligga på marken. Dessa lemningar äro dels af blågrå, dels hvit marmor.

Vid en liten sjö med mosslupet vatten, men hvars cirkelrunda, sorgfälliga steninfattning ännu är väl bibehållen, spatserade makligt en stor sugga med en hel familj små grisar. Troligtvis stodo vi här vid Delos' heliga sjö, och grisarne — jemte deras mor de enda lefvande varel-

ser på stället — voro törhända afkomlingar af de heliga grisar, hvilkas blod hade den besynnerliga egenskapen att — aftvä synde, och göra äfven den största brottsling ren*), en grekisk religionsdogm, uti hvilken jag har svårt att finna någonting djupsinnigt. Största mängden ruiner äro på ett ställe vid stranden. Två till tre stora tempel — ett af blågrå marmor — tyckas ha stått här. Deras lemningar, bland hvilka hundratals kolonner, hvaraf dock ingen enda är hel eller upprättstående, ligga på hvarandra i stora högar. Det är ett storartadt chaos af spillror. Många stycken bära spår at konstnärligt arbete. Men hvad ännu i början af detta århundrade var qvar af värde eller skönhet har blifvit bortfördt till Konstantinopel, till Venedig, Rom och annorstädes. Några pelare från Delos sägas pryda evangelistriaskyrkan på Tinos.

Af Apollos kolosala bildstod, som förr stått på stranden, upptäckte vi bysten och höfterna i tvenne ofantliga marmorstycken, liggande i en sandgrop. Af bronzpalmen, som stått här, jemte denna bild, till minne af Latonas skyddande palm, sågo vi naturligtvis intet spår. Apollos staty och tempel voro omstörtade på ett sätt, som röjde vildt raseri; men dess spillror bländade ögonen ännu genom marmorns glänsande hvithet.

Jag har hört och läst att det var förnämligast grekiska christna, som förstört deras hedniska förfäders sköna konstverk, uppförda med kärlek och religiöst tålmod till millioner människors uppbyggelse och fröjd. Men det hafva de gjort icke såsom christna, utan såsom stackars blinda barbarer, som icke visste hvad de gjorde, icke visste att de härutinnan tjenade mörkrets och det ondas makter. Ty om än Apollos kult, (intelligensens) måste af gudomlig rätt en gång gifva vika för en af högre innehåll, och om Apollos grekiskt sköna, men kalla bild måste falla för en gudagestalt med ett för människoväl och människove klappande, blödande hjerta — hvad mer? — borde

*) Så t. ex. Orestes, som från sitt modersmord renas genom sina händers begjutande med blod af små grisar.

hans boning, hans tempel derföre förstöras? Hade icke intelligensens och bildningens gud på sitt vis banat vägen för denna högre uppenbarelse? Hade han icke lyst och ledt och lifvat millioner själar och fört dem ett stycke fram på vägen ur det gamla mörkret? O, människors blindhet och fåkunnighet! . . .

Delos är nu en öde ö, och en fullkomlig vildmark. Utom några getter och ett par små herdegossar sågo vi icke några lefvande väsen — familjen vid den heliga dammen undantagen. Marken är betäckt af den låga therebintbusken, hvars friska grönska fägnar ögat. Den unge M * * besteg öns högsta punkt, höjden Kynthos, hvarifrån han såg de stora och små cykladerna i krets omgifva den fordom heliga ön. Deruppe voro lemningar af ett tempel. Solhettan, stenarne och marmorspillrorne, som betäcka kullens sidor, afhölllo mig från att följa honom. På vägen dit upp ser man marmorposterna till en port, som synes ha fört till en gång inåt berget. Solhettan på den skugglösa ön blef oss plågsam, och vi voro glada att komma åter till vår lilla kutter för att finna skugga och middag. Mot aftonen läto vi ro oss till Rhenea, grafvarnes ö, skiljd från Delos endast genom ett smalt sund.

Här kommo vi genast in i en hel stad af grafvar, eller hvad som en gång varit en stad af grafvar och monumenter, en de dödas stad. Men här hade fanatismen eller vandalismen och roflystnaden härjat ännu grundligare än på Delos. Ty icke blott voro marmorvårdarne omstörtade, söndersplittrade, grafvarna voro uppgrädda, grafkamarne utplundrade. Skattgräfvarne hade endast lemnat några murar kvar. Hvad af monumenternas konstverk kunnat bortföras, har man bortfört. Ändå såg jag några utmärkt vackra, låga marmoraltaren, liknande kapitåler, prydda med guirlander af frukter och blommor i hög relief. Vid bestigandet af Rheneas strand såg jag ligga för min fot en grafsten, föreställande en af dessa vackra afskedsscener, som man ofta ser på grekiska och romerska grafvårdar. Blott en figur var kvar på denna, och det var en mans. Det är han, som tar afsked och står med handen utsträckt,

förmodligen till sin maka. Ehuru skadad, har gestalten dock en ädel hållning, och detta stycke minnesvård flyttades, jemte några andra fragmenter till kuttern.

Endast den sida af Rhenea, som vetter åt Delos, synes ha varit bebyggd med grafvar. Det öfriga af ön är en öde mark, såsom Delos, och, fastän mera utsträckt än Delos, har den inga minnesmärken utom några lemningar af ett hvitt marmortempel på höjden. Först efter solnedgången lemnade vi den härjade grafstaden för att gå om bord. Då jag kom mot stranden låg den lilla kuttern så vacker på den spegelklara hafsbugten, aftonen var så skön, haf och himmel glänste så klara i aftonrodnadens ljus, att jag, oaktadt det sorgliga intrycket af öarnes tempel- och grafruiner, intogs af stundens behag och kände blott nöjet af att lefva och resa, såsom vi gjorde det nu. Apollo, de grekiska templen och minnesvårdarne, de hafva haft sin tid och sin dag. Hvarföre skulle jag sörja öfver att den är förbi? "Allt har sin tid", säger den vise Salomo! Och åter hade vi den skönaste nattliga färd till Naxos.

I morgonrodnadens ljus nalkades vi Naxos, som med sina höga spetsar, *Monte Koronos* och *Monte Zeus*, sin stora hvita marmorport till det fordna Dionysus-templet reste sig hög framför oss ur vågorna, den högsta, största och skönaste af grekiska Archipelagens öar. Midtemot Naxos och skiljd ifrån den blott genom ett bredt sund, ligger Paros, med sin höga, mjukt vågiga marmorrygg. Vi kastade ankar utanför redan till staden *Naxia*; ty Naxos har ingen hamn, hvilket vi snart fingo erfara på oangenämt vis, då en stark nordanvind (här kallad *Meltemm*) började blåsa och försatte kuttern i stark vaggning. Vi förfogade oss derföre, ej utan svårighet i land — brygga och landstigningsanstalter funnos inga — och gingo upp i staden för att aflemna våra rekommendationsbref.

Staden *Naxia* påminde mig litet om Jaffa, men har inga palmer, och ser prosaisk och ledsam ut med sina klungor af oprydda vitkalkade hus. Vi klättrade först upp — ty äfven *Naxia* ligger på en klippa, dock ej spets-

formig såsom Syras — till den katholska biskopens, monsignor Cucullas boning och funno i honom en vördigt utseende, god, gammal prelat. Sedan förfogade vi oss till den grekiska biskopen, en vacker och belevnad medelålders herre. Derefter begåfvo vi oss till öns Dimørch och förnämsta läkare herr Damiralos, en man af europeisk bildning och i hvars goda, europeiskt inrättade hem vi nu befinna oss sedan tre dygn, emedan stormen, som alltjemt blåser, hindrar oss att fortsätta resan. Och vi tacka vår goda stjärna att denna första motgång under vår färd inträffat just då vi funnit ett så godt och gästvänligt hem.

Här besökas vi af biskopar och honoratiores på ön, hvilket vore roligt nog om det icke äfven fölle sig litet besvärligt för den, som icke förstår eller talar grekiska.

Erkebiskopen, monsignor Cuculla, skickade oss genast vid vår ankomst till present ett lamm, och ett fat med söta, saftiga aprikoser och persikor, makalösa! Dagen derpå kom han sjelf, åtföljd af fyra herrar, klerker eller skrivvare, och aflade besök. Snart derpå kom den grekiska biskopen, äfven med följe, men mindre talrikt. De höga herrarne mottogos af d:r Damiralos på österländskt-grekiskt vis. Kaffe serverades i små koppar, samt glykø och friskt vatten. Derpå bjödos långa, stoppade tshibucks, hvilka af en tjenarinna antändes med ett kol, som hålles med eldtång. Och nu röker man och converserar, d. v. s. om man det kan. Den grekiska biskopen frågade mig huru gammal jag var, och då jag svarade 58 år, befanns det att han var precis af samma ålder. Han nämnde dalen *Melanès*, en timmas väg från Naxia, såsom en särdeles vacker och der vi skulle kunna slå oss ned i fall vi ville stadna någon tid på Naxos, hvartill han mycket rådde oss.

Följande dag begåfvo vi oss, ridande på åsnor, till Melanès. Denna ridt, i stark solhetta och storm, var icke af de angenäma; men några vackra dälдер och palmgrupper upplifvade färden och dalen Melanès, med sina sköna olivlundar på höjdernas sluttningar, sina trädgårdar, fulla med pomerans-, fikon- och andra fruktträd, sina täcka byar

i famnen af gröna skogsdungar, sin rikedom af rinnande vatten, plataner och rosenlager, föreföll oss paradisiskt täck. Man kunde knappt önska sig ett skönare sommarvistande. Skada blott att man der är nära två timmars väg ifrån hafvet och icke ser det. De största och skönaste trädgårdarne och oliv-plantagerna tillhöra en jesuiterorden, som har ett kloster i Naxia och skulle ha ett i Melanès, men nöjer sig med att ha der en trädgårdsmästare samt en broder, som är förvaltare öfver egendomen. En annan vacker campagne, med hus och trädgård i Venetiansk styl, tillhör en familj Somariva, men som nu icke bodde der. Vid vår återkomst till Naxia infann sig den gamla Kyrios Somariva, och erbjöd oss sin villa för den tid vi önskade vistas på ön. Jag tackade mycket och bad att i så fall han ville tillåta oss att hyra villan. Men det tog han ganska illa, och ville icke höra talas om något sådant. Han bad mig anse villa Somariva som min. "Jag gör dermed blott min skyldighet", tillade han, "då ni har den godheten att besöka vår ö!" Detta liknar ju gyllne ålderns sagolika gästfrihet. Kyrios Somariva talar väl fransyska och är af den gamla frankiska adeln, som under medeltiden ägde större delen af Naxos och hvars vapen man ser mejslade öfver flera portar och hus i staden. Nu lefva här blott några och trettio afkomlingar af dessa familjer; men med deras rikedom och makt är det ute. Jag är emellertid glad att ha funnit ett hem för sommaren på Naxos i fall vi icke förälska oss i Santorin, dess luft, dess bad, dess drufvor, dess "Vino santo", och dess ovanliga skönhet, och stadna der. Detta är frågan. För att lösa den måste vi först se Santorin, och derföre längtar jag äfven att kunna afresa. Jag fruktar också att missbruka gästfriheten i huset, der vi befinna oss, ehuru d:r Damiralos är en alltför älskvärd och belevad man för att låta oss ana något sådant, och hans vackra unga fru, (som ammar sin andra son, en den präktigaste och gladaste lilla gosse), är en så god och vänlig värdinna, att hon lemnar oss ingenting att önska. Vi undfågnas hvar dag med den grekiska "suppa'n", en mustig,

med citron syrad köttsoppa, tjock af risgryn, hvilken jag finner särdeles smaklig, och med det läckraste fårkött, m. fl. goda grekiska rätter, kakor, frukter, ost, oliver, aparanthus- eller bacchus vin, med smak af nektar och färg af flytande guld. Allt i huset är dessutom komfortabelt och godt. Men — jag längtar till hafs åter. Nu just tyckes stormens vinge mattas. Ute på hafvet synas vågorna mindre hvitskummiga. Detta är fjerde dagens morgon sedan vi kommo till Naxos. Och nu kom vår kapten med budskapet, att vi kunna gå till segels. Hurrah!....

På hafvet, den 13:de Juli.

Vi nalkas *Santorin*. Dess ofantliga krater, lik en hög, bruten stenring, öppnar sig mot oss och låter se en lodrät, i cirkelrundning uppstigande mur med mångfärgade "strata" eller jordlager, gula, röda, vitgrå, violetta m. m.; en högst besynnerlig anblick! Högst upp på kanten af kratern lysa hvita städer. Utansidan af ringen är vackert grön och sluttar mjukt ned mot hafvet. Det är mot denna mångfärgade vulkaniska famn, som vi nalkas såsom i högtidlig procession; ty vindstilla låter vår lilla kutter blott långsamt skrida framåt under djupa bugningar emellan svallvågorna, som ännu häfva sig efter stormen. Emellertid skrifver jag, sittande på däck, och har god tid att betrakta den vulkaniska ön genom en bred öppning i den naturliga muren kring dess ofantliga bassäng.

Det var en gång för — jag vet icke huru länge sedan — då denna ö var en hög, grön kulle, för sin sköna bildning och sin fruktbarhet kallad Callisto (den sköna). Så kom en dag, då plötsligt toppen af kullen sjönk in och rök och lågor bröto upp från dess ställe. När de lade sig var midten af ön förvandlad till en bassäng med väggar af niohundra till ett tusen fots höjd, sådana de stå ännu i dag. Ifrån denna period kallades Callisto Thera eller "odjuret" ända tills den ställdes under kejsarin-

nan Santa Irene's skydd, och efter henne fick namnet Santorin. Detta var sedan man upptäckt att den af underjordisk eld bearbetade jorden gaf rikare vinskördar och ett bättre vin än någonsin förr. Och ehuru tid efter annan nya utbrott ur öns inre utvisa faran af att bebo den, har den af flitiga och vinningslystna menniskor allt sedan blifvit odlad och bebyggd, så att den nu utgör en af de rikaste och folkrikaste af de mindre cykladerna.

Vinden faller allt mer, seglen flacka, det ser tvifvelaktigt ut om vi i dag kunna komma in i kraterfammen. Jag vill emellertid med några ord redogöra för vår seglats från Naxos. Men säga huru herrlig den kändes, denna morgon och förmiddag, då vi på de glittrande vågorna flögo söderut, seglen svällda af meltemmens (nordanvindens) afskedsfläktar, det kan jag icke; jag satt på däck, likasom mer än en dag förr under denna resa, tyst, för lycklig för att tala, och nästan fruktande att med ett ord afbryta musiken af de plaskande vågorna, af de smekande vindarne, och lemnade mig helt åt njutningen af stundens sagolikt sköna lif. Alla andra om bord voro tysta som jag, alla tycktes fira en lifvets helgdagsstund, äfven den lilla, muntra, oroliga "Pistie", kaptenens hund och allas vår gunstling. Småningom blefvo fläktarne mattare, slutligen så svaga att de ej mer svälde våra segel. Obeskrifligt skön var solnedgången bakom ön Syphnos, hvars klippor stego fram ur hafvet med skarpa konturer såsom af altaren och pyramider, makalös var den harmoniska renheten af hafvets ljusblå och himlens i ljusrött och violett skiftande färger vid horisonten. Halfva natten squalpade vi utanför Ios; först mot morgonen lyckades vi löpa in i dess hamn. Inloppet är smalt, men hamnen sjelf är förträfflig och kringsluten af höga, grönskande stränder, nästan som en insjö. Till höger om inloppet ligger på sin klippterrass en i vacker byzantinsk styl nybyggd kyrka, bländande hvit, helgad åt Santa Irene. Några af de i amphiteater stigande höjderna kring den nästan cirkelrunda hamnen visa terrassodling. På den högsta af dem ligger, pyramidlikt uppstigande, den lilla staden Ios med hvita hus

och kyrkor, högst upp ett Elias-kapell. Nere mot stranden lyser grön en liten slätt, der flockar af får och getter samt några kor, åsnor och hästar söka bete och hafsvindens svalka.

Här förblefvo vi hela dagen, läste, åto och språkade och aflade besök på den heliga jorden, som säges hysa Homérs graf. Om denna graf och om Homérs person ha lärda män sagt, skrifvit och stridt så mycket att jag anser för mig rådligast att säga derom — ingenting. Att en person med namnet Homér, åldrig och sjuk, verkligen ankommit hit på väg till Athén, blifvit qvarhållen af vidriga vindar, samt att han under denna tid dött och blifvit här begrafven, det antages vara historiskt säkert; men om denna Homéros verkligen var den "gudomlige sångaren", (eller "ordnaren") af de Homériska sångerna, det anses deremot tvifvelaktigt, ehuru det intygas af den grekiska inskriften på en grafsten, hvilken vår unga archeolog M** äfven uppsökte och fann.

På en brant, men god stenlagd väg klättrade vi upp till den lilla staden. Det var festdag (de tolf apostlarnas fest,) och som vanligt i grekiska städer sutto qvinnor och barn under porthvalfven och utanför husen, sysslösa, gapande på de förbigående. De voro välklädda, flera vackra, några utstyrda à la arabiska, med guld och silfvermynt, ringar, hals- och armband. Bostäder och menniskor vittnade om välstånd. Här och der såg man ett hus med veranda, skuggad af vinträdets drufvor och blad, i fönstren stodo blomkrukor med nejlikor och basilika. Vi gingo förbi flera kaffehus. Der hade männerna tillhåll, spelade kort och äfven biljard på förmiddagen. Barnen förföljde oss likt en flugsvärm, och afhöllos från alltför stor närgångenhet blott genom vår ledsagares kraftiga hotelser. Från en terrass högt uppe i staden räknade vi icke mindre än tjugufem äldre och nyare kyrkor i den lilla staden af ett par hundra hus. Men Pan-hagia-kulten gör folket neppeligen visare eller frommare.

Ios (äfven Nio kalladt) liknar Tinos i jordbildning och odling, men har mindre vidd och fruktbarhet. Folk-

mängden, som dock säges vara i tillväxt, uppgifves ej till mer än cirka 3000 själar. Den föder sig förnämligast af jordbruk och kreatursskötsel. Här och der emellan klip-porna ser man små grupper af oliv- och fikonträd.

Om aftonen gingo vi ut på klippuddar, som springa ut i hafvet och på hvilka öfverallt den hvita marmorn träder fram emellan en mängd olika stenarter, hvaraf en del synes vara af vulkaniskt ursprung. Och åter fägnades vi af en gyllne solnedgång och af de monumentala bildningar, som en del öars klippor antogo i det de med skarpt tecnade konturer stodo fram ur det ljusblå, spegellugna hafvet. Under natten satte sig Léon i rörelse och i morgongryningen kom en liten frisk vindkåre och förde oss framåt, men dog sedan bort, lemnande oss att squalpa långsamt fram mot Santorin, med föga utsigt att hinna dit före middagen.

Phira, på Santorin den 15:de Juli.

Föreställ dig en krater, större än någon krater, som du någonsin föreställt dig, och denna med lodräta väggar, nihundra fot höga, omgifvande en bassäng af hafvet, som strömmar in genom tvenne öppningar i kraterns mur — en norr ut och en vester ut — föreställ dig på kanten af denna slags jette-gryta, flera sjömil i omkrets, tre eller fyra hvitskimrande städer och byar, hvilkas hus tränga sig samman, som om de voro rädda att förlora balansen och tumla ned i djupet, föreställ dig att du sitter uppe på denna krater-kant och ser i bassängens midt en klump af svarta lavaklippor, en liten ö midt i ön (hvilken volkanunge tagit sig för att göra explosioner och bilda en krater för sig sjelf), och vid denna svarta klippö fartyg fastbundna, och hvita snygga hus på dess strand; föreställ dig att du på andra sidan af kratern, åt hafvet till, ser ut eller ned öfver gröna, med vinrankor planterade sluttningar, ur hvilka här och der en kyrka och några låga, halft i jorden gömda boningar, (men icke ett enda träd) titta upp;

föreställ dig rundt omkring dessa gröna sluttningar hafvet, hafvet så långt du kan se, med närmare och fjärrare liggande öar: Anaphi, Amorgos, Polycandros, Syphnos, Ios, Naxos m. fl., och längst i fjerran Kreta, som du dock ej kan se utom från Elias-berget, hvilket med dess kala hjessa och hvita kloster höjer sig tvåtusen fot i vester på ön och utgör dess enda sandstensberg; föreställ dig öfver allt detta en himmel utan en molnfläck, klar och ljus likt det haf den omfattar — då ser du precis hvad jag ser för mina ögon i Dimarchen Delendas vackra hus uti staden Phira på kanten af Santorins krater, då har du någon föreställning om Santorin.

Huru besynnerligt och hemskt det kännes när man seglar in i den mångfärgadt randiga kratern, i hvilken man tycker sig liten, såsom en fluga i ett sofvande vilddjurs vidöppna gap; huru otrefligt att bindas fast vid dess hotande käftar (murar), och huru otryggt att klättra uppför dessa, om äfven på herr Dimarchens goda och säkra hästar, på zig-zag-vägen, med stor möda sprängd och anlagd i bergsväggen, men der en mängd stora stenar, nedfallna från öfverhängande klippor, gifva dig en vänlig vink om det öde, som händt mången vandrare på den vägen och som hvart ögonblick kan träffa dig — det är icke lätt att beskrifva.

Men när vi lyckligt tillryggalagt färden (en half timmas väg till häst) och befinna oss i Dimarchens boning, — huru artigt vi då emottagas af honom och hans unga täcka fru, samt af flera personer, som komma att välkomna oss, huru vi komplimenteras och komplimentera, huru artighet följer på artighet, huru det alls icke vill taga någon ända dermed och inga gränсор synas därför: huru vi undfågnas med vino-santo, och med bacchus-vin och nattvin m. fl. Santorinska viner, huru frisk luften är häruppe, huru väl man mår i Kyrios Delendas hem, och huru jag — i det jag begagnat mig af hans gästfria tillbud att stadna der öfver natten — njutit af gårdagens solnedgång och af denna morgons soluppgång öfver hafvet — det låter hvarken beskrifva eller föreställa sig. — —

Santorin den 15:de Juli.

Jag är här bland spaniorer och katolikerna. Dimarch Delenda är af spansk härkomst, hvilket äfven skönjes af hans utseende och hans utsökta, litet ceremoniösa artighet. Han är en man af värld och bildning och väl underrättad i allt, som rörer Santorin. Santorin är den enda ort och ö i Grekland, som tillverkar vin afsättbart på utrikes orter; men detta kan icke så mycket tillskrifvas drufvans högre godhet, som icke mera sättet för vinets beredande af det franska bolag, som tagit det om hand. Santorins viner kunna bevaras lika goda från år till år. De utföras till Turkiet och Ryssland. Odessa, vid svarta hafvet, är en af dess förnämsta nederlagsplatser. Jag har besökt en stor vinkällare, bygd in i berget, och smakat sexton eller aderton vinsorter, som alla beredas af Santorins drufvor. Mest behagar mig dess bacchus-vin — snarlikt det naxiska — med smak af nektar och färg af flytande guld, så äfven dess "natt-vin", som är hvitt och har fått sitt namn deraf, att det skördas om natten på det drufvorna, gömda under vinstockens blad, icke må utsättas för beröring af solen och vinet färgas deraf. Det har en behagligt syrlig smak, likt Rhens viner, men mildare. Hela ön är ett vinberg, med undantag af kalkberget S:t Elias, som skarpt skiljer sig från dess öfriga formation. Den vulkaniska grundens produktivitet af vin har dragit dit en folkmängd, som nu är för stor för öns tillgångar. Medan den tre gånger så stora ön Naxos har blott 11000 inbyggare har det lilla Santorin på sin kraterkant och dess sluttningar en befolkning af 13000. Deraf har uppstått fattigdom hos en del af befolkningen och många fattiga, som ej kunna lefva utan understöd.

Af anstalter på ön för ungdomens bildning och till de behöfvandes hjälp är de barmhertiga systrarnas kloster en af de vackraste både till anda och inrättningar. Systrarnes skola har 60 helpensionärer och 200 dagselever, både af grekiska och romerska bekännelsen. Systrarne äro

dessutom läkarinnor, förbinda de sårade, förrätta äfven chirurgiska operationer, och dela ut läkemedel, allt gratis. Föreståndarinnan bar en ytterst torftig, till och med tråsig klädnad; men hennes behagliga och fina väsen rörde ett fruntimmer af fullkomligt god uppfostran, och hennes uttal af fransyskan rörde parisiska språkets oefterhärmliga finhet och grazie. I musikskolan var lärarinnan en blind flicka, beundransvärdt säker och skicklig på pianot. Klostret delar ut bröd åt mer än 100 personer. Halffåniga eller fjåskiga barn vårdas äfven här. System-föreståndarinnan klagade öfver tillgångarnes knapphet i förhållande till behofven. Jag kan aldrig se dessa katolska anstalter utan att bli varm om hjertat och önska att vi, protestantiska christna, hade liknande. Diakoniss-hemmen äro en begynnelse dertill, men upphinna ej ännu sina förebilder.

Katholiker och greker lefva i godt förstånd med hvarandra på Santorin och synas ha glömt sin dogmatiska tvist under kärleksverkens inflytande från den katolska sidan.

Litet oväntadt var det mig att från detta håll, på Santorins krater, bearbetas af en ny inquisition och af gammal romersk propaganda. Den förra var icke vådlig utom för tålmodet, som verkligen lades på sträckbänken, nemligen af en lång herre, daglig gäst i huset och som tycktes anse för sin skyldighet att underhålla främlingen der genom ett oupphörligt frågande, ungefärligen af denna art: "huru gammal är drottningen i Sverige? Är hon ett bildadt fruntimmer? Är kungen i Sverige en katolik? Är han en bildad man? — Känner ni drottningen i Grekland? Är hon ett bildadt fruntimmer?" o. s. v. Detta kan fördragas under 10 minuter, eller en qvart, och kanske litet deröfver; men när det räcker under timmar utan afbrott och utan utsigt till upphörande, då känner man sig färdig att uppgifva — om icke just anden, så helt visst tålmodet, åtminstone den, som icke har större förråd än jag af den goda, utaf Salomo prisade kryddan. Jag skattade mig derföre lycklig då förliden afton en "Conti di Cigala", läkare på ön och en sjelftänkade man, kom och

afbröt den inquisition jag undergick på husets öppna piazza, dit jag flyktat under fåfångt hopp att undslippa den, och som förderfvade min njutning af den herrliga aftonen och stora utsigten. Emellertid var jag nära att komma ur askan i elden. Båda herrarne voro katoliker, den länge strängt kyrklig, den andre mera frisinnad. De voro snart i tvist om vissa dogmer, och den frågwise vände sig åter till mig. Jag hänvisade från de kyrkliga dogmerna till kärnan i christna religionen: kärleken till frälsaren och lydnaden för hans bud, hvaruti läkaren instämde, men icke den länge herrn, som förskräckt eller stött, jag vet icke hvilketdera, hastigt försvann, hvilket kändes som en betydlig lättnad. Med doktor C. öfverenskom jag att följande morgon besöka de spetelskas lilla koloni i Santorin, hvilken jag hört berömmas såsom en af de bästa inom Grekland, der antalet af dessa olyckliga säges uppgå till mer än 200. Men ännu ett ord om den romerska propagan-

dan. Den uppenbarade sig sednast i en priors eller högre kyrklig herres person, som kom att besöka och uppmana mig att omvända mig till den allena saliggörande kyrkan, nemligen den romersk-katholska, samt anbefalla mig läsningen af vissa författare och böcker, hvilkas ultramontana tendenser jag redan kände. Den hederliga patern hade ett qvickt, gladt och äfven godt utseende, och gick så öppet till väga i sitt omvändelse-försök, att jag omöjligt kunde annat än taga det godt och gladt. Han hade en ganska fattig och sliten dräkt, men jag hade hört berömmas hans vinkällare såsom en af de bäst försedda på ön, och hans libationer såsom rikliga. Hans utseende hade ock något, som bekräftade detta. Derföre besvarade jag hans uppmaningar med en rätt vänlig tacksägelse för hans välmening, men försäkrade honom skrattande att jag helt visst *icke* skulle läsa M:r . . . s' skrifter, eller de flera andra i samma riktning, som han föreslagit mig. Och så skiljdes vi i ganska godt förstånd med hvarandra. Hvad Dimarchen och hans fru angå, så ha de alltför mycken takt och förstånd att plåga mig med frågor och omvändelseförsök.

Deras bemödanden gå endast ut på att göra mig deras hus så angenämt som möjligt och att komma hvarje min önskan till mötes.

I dag, på morgonen, medan den unge M** företagit en färd till Elias-bergets kloster och öns mera aflägsna trakter för att uppsöka antiqvariska märkvärdigheter, begaf jag mig — som för sådana har blott en måttlig vetgirighet — med doktor C**, enligt vårt aftal, till de spetelskas vistelseort.

Vid solens uppgång — huru praktfull steg den ur hafvet! — vandrade vi på en sandig gångstig genom vinfälten, hvilka på några ställen syntes mig kunna vara bättre värdade. Efter en halftimmas besvärlig väg, sågo vi en grupp af åtta till tio personer, samlade omkring en slags fattigbössa vid vägen. De voro väl klädda och sågo icke olyckliga eller vanställda ut. De voro dock spetelska i det första stadium af denna förfärliga sjukdom. Deras utseende vittnade om ett stort framsteg i den grekiska behandlingen af dessa olyckliga framför den turkiska regimen. De värmdo sig i solskenet, besvarade vänligt våra frågor och följde oss sedan på litet afstånd.

Vi gingo omkring en klippa, och här, inåt kratern, med en makalös utsigt öfver den och hafvet, lågo inbygda i bergsväggen de spetelskas boningar. Vi blickade in i några af dem, hvilkas dörrar stodo öppna. De små rummen luktade fukt, men voro snygga och hade uppbeddade sängar med lakan. Der var ett rum, i hvilket man varnade mig att ingå; men just dit gick jag och längst in, ty der låg en spetelsk man i det sista stadium af sjukdomen. Det är svårt att tänka sig något ohyggligare. Af ögon, näsa, läppar fanns — intet qvar. När jag öfvertygat mig om att detta benrangel ännu lefde och andades, bad jag doktor C** (som blifvit stående i dörren) att ropa till honom: "Jesus Christus skall låta dig uppstå till nytt lif och med en ny lekamen!" Vid detta tillrop rörde sig benrangel, upplyftade sina aftärda, blödande armar, räckte dem uppåt och sänkte dem sedan långsamt i kors öfver bröstet. Det var hans svar; tala kunde han

ej mer. Då hans hörsel tycktes vara fullkomligt god, bad jag doktorn fråga honom om jag kunde sända något, som skulle göra honom nöje? Med stor svårighet framhväste han ordet: "luckumi!" Jag lofvade skicka honom det, och frågade derefter de andra spetelska om hans tillstånd och sinnesstämning. Alla instämde uti att prisa hans fromhet och fullkomliga undergifvenhet. Ehuru han längtar att få dö, är han fullkomligt nöjd att lefva i detta tillstånd om och så länge Gud vill. Alla tycktes omfatta honom med tillgifvenhet och högaktning såsom ett exempel att efterfölja. Dock såg hans rum mera tomt och fattigt ut än de andra, och endast en vattenbutelj stod, som vederqvickelse vid hans läger. D:r C** sade att han skulle kunna lefva ännu ett år, kanske längre! Af de fjorton spetelska, män och qvinnor, som bodde här, likt svalor, i bergsväggen, voro de flesta ännu föga vanställda af sjukdomen, men alla hade händerna angripna af den så att de icke kunde arbeta. Två, en man och en qvinna, voro helt unga ännu, icke tjugu år fyllda. De hade för sin framtid ingen annan utsigt än den att småningom bli lika det lefvande benranglet. Likväl tycktes ingen motse det med fasa eller ens oro. Ingen klagade öfver sitt tillstånd; men de klagade allmänt öfver sättet, på hvilket de försörjdes, som var osäkert och otillräckligt. Föregående dagen hade de icke haft annat att äta än bröd. Stundom glömmar man dem alldeles. Under en isande nordalvind förliden vinter hade man fått se hela den lilla kolonien komma till staden (Phira), utfrusen och uthungrad. På tvenue dagar hade de då icke haft något att äta. De försörjas endast genom allmosor, som mettagas för deras räkning och tilldelas dem af en kommission i staden. Men utdelningen sker alltefter allmosorna, blir derföre ojemn, ofta otillräcklig. D:r C**, tydligen en varmhjertad och tänkande man, ansåg de spetelskas klagan, som yttrades med saktmodiga, veka röster, vara fullkomligt berättigad, och klagade för egen del öfver deras logementer i bergsväggen, hvilkas fukt och kyla var af så högst ofördelaktig verkan på denna sjukdom.

Då man besinnar att denna Santorinska anstalt anses som den bästa af grekiska försörjningsställen för spetelska sjuka, så förskräckes man vid tanken på de öfriga. Längesedan, jag vet det, har den människovänlige doktor Røser i förening med doktor Cigala och andra öppnat en subskription till uppbyggande af ett hospital för sjuka af denna art nära Athén, der de kunde indelas i vissa klasser och erhålla all den hjälp *) eller den lindring, som läkarekonsten och vetenskapen kunna meddela; men jag vet ock att teckningarne derå icke ännu uppgå till mer än några få tusen drachmer, och att troligen många år skola gå innan de uppnå summan af 200,000 drachmer, som anses fordras för en sådan anläggning. Och emellertid — skall det närvarande tillståndet fortfara för de spetelska här, och ett ännu sämre, sorgligare på andra orter i Grekland? Skall den i sjukdomens yttersta stadium qvidande olycklige lemnas allena med sin vattenflaska, och behöfva anropa den tillfälligtvis besökande främlingen om en liten hugsvalelse i sitt elände? Skola nya ynglingar och flickor förpassas hit för att lefva i klippornas hålor utan läkarevård, utan tillsyn af bättre lottade likar och utan annan utsigt än den att efter många, långa år i klippöknen småningon bli — som det lefvande liket derinne, i det ödsliga rummet?! — Om jag varit en af dessa, dömd att lefva här på kraterns brädd under det jag dag och natt hörde vågorna i djupet der nedanför med jettesuckars dån häfva sig och slå mot de sönderslitna klyftorna, städse tillbakaslagna från deras hårda bröst — o! jag vet väl hvartill de skulle frestat mig!...

*) Möjligtvis äfven räddning från den ohyggliga sjukdomen innan den hunnit fatta rot! Vid kung Ottos första besök på Santorin visade man honom en spetelsk, helt ung flicka, som man trodde skulle kunna botas genom passande diet och medicinsk behandling. Men medel dertill funnos icke. »Försök, på min bekostnad!» sade kungen. Efter en åtta månaders kur var flickan återställd, och fortfar ännu, tio år derefter, att vara vid fullkomligt god hälsa.

Dock, stor är christendomens makt; — hade jag ej nyligen sett det hos korsdragaren derinne? Stor är ock naturens hugsvalande kraft. Men äro de nog, äro de lika mäktiga för alla? Det såg icke så ut. Jag såg bland bergskrefvorna några små jordlappar, som varit odlade; nu syntes de öfvergifna. Ur en af dem steg en stor solros upp på sin höga stjelk. En svartklädd gestalt steg äfven upp i dess närhet och gömde bort sitt ansigte då vi gingo förbi.

Det var under bittra tårar — de första jag gråtit i Grekland — som jag lemnade detta ställe. Den Lazarus jag här sett, kommer jag aldrig att glömma, det känner jag, ej heller ville jag det. Men jag ville gråtande lägga honom ned för de rike mäns dörrar, de grekiske patrioters, som från Wien och Taganrog, från London och Paris sända rika gåfvor till sitt fädernesland för att uppresas akademier och skolor; jag ville bära honom till tröskeln af konungens och drottningens af Greklands palats, frågande om icke ett par af deras stora fester kunde årligen förvandlas i — bröd och vård åt de spetelska? Jag ville klappa på de ännu rika klostrens dörrar och fråga om de icke hafva nog för att gifva något mer än hittills åt de fattiga spetelska? — Jag tillägger intet. Den olyckliges knappt hörbara bön och deras klagan, som jag här framfört, skola bäst tala till goda och tänkande christna.

Från doktor C** skiljdes jag som från en vän. Han är äfven författare och skänkte mig intressanta skrifter af honom öfver Santorin (på Italienska) samt i moraliska och samhällliga ämnen.

Den unge M** återkom vid middagstiden, mycket nöjd med sin excursion, samt öfver fyndet af några värderika antiqviteter och inskrifter. Vi åto en glad middag hos Dimarchen under komplimenter och skålar, hvilka druckos i nitton slags viner, Bacchus-vin, Santo-vin, Nattvin, Kallisto-vin, m. m., m. m., m. m., alla goda, men Bacchus- och Aparanthus-vinet dock ypperligast. Sedan gingo vi att bese några statyer hos fransyska konsuln i Phira, hvilka blifvit uppgräfdas på ön, i hvars jord man

alltjemt finner en stor mängd antiqviteter, större delen från romarnes tid. Derpå gingo vi att besöka en skaldinna *Kyria Barbarigo*, till hvilken jag medhaft ett litet bref från den älskliga *Aspasie C.* (en af drottningens hoffröknar) och som hälsat mig välkommen på flytande grekiska verser och, jemte sin man, visat mig all tänkbar artighet. *Kyrios Barbarigo* har begifvit sig ut för att anställa gräfningar, hvilkas utbyte han vill skänka mig; *Kyria Barbarigo* öfverhopar mig med sin hjertliga välvilja och — —; men nu skola vi, *M*** och jag, anträda resan utföre kratern till vår kutter, der fru *Agnes* väntar oss. Omöjligt att säga huru artiga och välvilliga dessa *Santorin-boar* äro. Några bruka blott alltför mycket komplimenter. Storingvisitorn sätter jag i *litanian!*...

Den 17:de Om bord på *Léon*.

Åter i den sköna hamnen på *Ios*, der vi blifva stilla i dag under afvaktan att den häftiga vestliga vinden skall lägga sig och tillåta oss fortsätta resan. Emellertid njuter jag af det stilla lifvet och lugnet här efter en natt, som — jag nu vill beskrifva.

Kyria Barbarigo följde mig ned till stranden på vägen full af titaniska stenar, (som alltjemt falla) och som nyligen gjort af med en karl och en häst, men hvilka nu ej hindrade oss att komma helbregda ner till vår kutter. Här finna vi en uppsjö af goda ting från fru *Barbarigo*: ett lefvande får, ett lefvande dufvo-par, "*Florio och Florianiana*", stora flaskor *Kallisto-vin* (sött, rött och tjockt, nästan som saft och särdeles vederqvickande, blandadt med vatten), drufvor, aprikoser, fikon, bröd. Vi kunna ej nog upprepa "*Eucharistò, Eucharistò!*" Slutligen måste man säga: "*Kalli nichta!*" (godnatt) och "*addios!*" Kuttern lösgöres från kraterns vägg, men blott för att segla till lava-ön i dess midt, der vi skola lägga oss för natten på det vi vid första morgonväckt skola kunna afsegla genom den öppna kraterringen åt norr. Aftonsolen sänder oss

en glödande blick i det den gömmer sig bakom ett litet svart moln, och hafvet är lugnt, ingen vindfläckt rör sig. Men knappt ha vi lagt ut från muren och börja glida fram på den stilla bassängen förr än en hvirfvel-vind kommer, fattar i våra segel, svänger och ruskar om Léon så att vi tumla hit och dit i salongen, Kyria Barbarigo med oss, och vi ana intet godt då med detsamma kaptenen höres ge ordres med en desperat ond karls stämma. Hur det är, så bringar han kuttern åter i jernvigt, den flyger fram till lava-ön, der den, likasom flera andra der liggande fartyg, fastgöres med tåg vid basaltklippor på stranden. Fru Barbarigo landsättes vid den lilla badorten, der hon har bekanta, och vi tillbringa natten om bord på Léon i kraterns midt. Men hvilken natt! Stormen brusade vildt och vågorna dånade rundt om Santorin med ett buller sådant jag aldrig hört det förr. Äfven inom kratern kommo elementerna i uppror. Kuttern rycktes lös från sina fästen, dref mot de andra fartygen, och åter hördes kaptенens vreda, dundrande röst, förskräckande och betryggande på en gång; ty man hör väl att fara är å färde, men också att han är den rätta mannen för att möta den. Grekerna äro kända som ypperliga sjömän, och kaptен *Revivi* såsom en af de bästa. Lampan i salongen hade slocknat. Det var en mörk, kuslig natt, då vi midt i odjurets gap kunde vänta att hvart ögonblick sprutas upp i luften under något utbrott af dess vulkaniska lynne, hvilket så ofta gifvit sig tillkänna och sist för ett par år sedan förorsakade flera personers död. Vi lågo just vid ort och ställe för dessa explosioner, ett ställe, som sjöfarande likväl gerna välja emedan en strömning i vattnet der, af egen chemisk beskaffenhet, befriar fartygets skråf från all orenlighet. Om ovädret fortfor kunde vi få ligga här tre eller fyra dygn.

Under denna angenäma utsigt och de tankar, som mörkret, stormen och stället ohjelpigen ingåfvo — somnade jag. När jag vaknade sken solen och allt var lugnt. Endast de svarta lava-klipporna, vid hvilka vi lågo fastbundna, påminte om nattens uppror. "Odjuret" hade nu

lagt sig till hvila, och vi kunde utan fara bestiga dess krater, hvilket var ganska besvärligt och föga lärorikt; ty dess djup var igenrasadt likt det af Monte Roso, vid Etna. Ännu kokar vattnet kring öns bräddar och sjuka, lama och lytta prisa dess välgörande kraft. Bad-anstalten på den farliga stranden är bästa beviset härpå, och att hälsan är menniskan kärare än lifvet.

Oaktadt en fullkomlig vindstilla inom Santorins krater lyckades Léon, tack vare vår kapten, att medelst mycken lovering och bogsering komma derur, och när vi väl voro ute blef färden på hafvet härlig; ty vinden steg, blef god och vi riktigt flögo på de glada, skummande vågorna. Det var lif och musik, det var förtjusande, i synnerhet som vi fingo vända ryggen åt Santorin, hvilken, i trots af dess Santo-vin och alla dess viner och dess artiga, välviliga innebyggare blir, för mig Thera, "odjuret", och en af de hemskaste, otrefligaste vistelseorter på jorden, der jag icke vill bo, för — jag vet icke hvad!...

Innevånarne syntes dock ganska belåtna med sin ö (stor är vanans makt!); men jag har mina misstankar om att öns prisade luft icke är utan sina vådor för hälsan. För tänderna är den afgjordt skadlig. Äfven unga personers tänder svartna vid roten, och angripas såsom af röta. Santorins jordlager låter smälta sig i eld och förvandlas till ett slags porslin af mycket fast egenskap. Man kunde, påstås det, göra porslin af hela ön. Besynnerliga ö!

Vi skola blifva stilla uti Ios' hamn ända till morgondagen för att se hvarthän vinden då tillåter oss att ställa vår kosa. Vi önska besöka *Anaphi* (en helt liten ö, men med betydande lemningar sedan romarnes tid), *Amorgos*, kanske *Milo*, innan vi hamna på Naxos, der vi skola slå opp våra sommartält; men nu brusar det alltför starkt ute på hafvet. I hamnen är det ljuflikt och stilla, och stilla och fridfulla äro herdelifvets scener på stranden. "Brisseis" har fört oss rundt omkring ett hvarf längs med hamnens stränder. M** och jag ha tecknat af Irene-kyrkan. Ljuflika äro aftonens fläktar, solnedgången praktfull. Derute saktar sig hafvets svall, stjernorna framträda, Mars uppgår

i glans och kastar en klår ljus-väg i vattnet, som skuggas mörkt af bergen kringom hamnen. Aftonklockor ljuda i min själ!...

Den 18:de *På reddan af Sikynos.*

Morgonens friska vind har fört oss tidigt hit. Jag har varit i land för att hälsa på en lund af rosenlager, som lyser vacker på stranden omkring en sötvattens-källa, och sedan se litet af öns inre. Men efter ett par timmar tröttnade jag vid vandringen bland steniga bergsklyftor och backar, som kunna passa för getter, men icke för människor, helst under starkt solbadd. Och då mina besök på Greklands öar mera gälla deras närvarande lif, än deras antiqvariska lemningar, har jag lemnat åt mina vänner att uppsöka ett tempel åt den pythiska Apollo, som skall finnas på ön och hvarom de lärda skrifvit och ritat vackra saker. Jag har bedt mina vänner vara mina ögon på ön, hvaremot jag lofvat tillse på kuttern, att de skola vid återkomsten få en god middag af lammstek och maccaroni. Sikynos säges hafva god vinodling och 3000 innebyggare. De enda människopår jag upptäckte under en timmas vandring voro ett par små fattiga kapeller och ett par magra oliv-träd. Och nu sitter jag och skrifver medan vinden blåser och Léon vaggar temligen häftigt på reddan; ty Sikynos har ingen hamn. Vännerna dröja länge. Lammsteken är mer än stekt, maccaronerna mer än kokta, och jag känner mig litet melankolisk, jag vet icke rätt hvarföre. Jag tror att fattigdomen af naturen omkring mig verkar tryckande. Ofrivilligt jämför jag den gamla världens nakna höjder, brist på träd, växter, foglar, naturlif, med den nya världens yppiga nejder, skogar, öar — dessa öar, kransade af doftande vinrankor, dessa urskogar, svärmande af växt- och djur-lif, dessa lifekar och magnolier, dessa cardinaler och colibris, hela denna outhärliga ungdomskraft i lifvet och i naturen, och jag frågar: "har jordens naturlif verkligen en ålderdom, liksom en ungdom,

har den gamla världen burit sin frukt och ingått i ålderdomens lif för att icke mer skåda nya vårar? Eller härrör dess matta lif af människornas fel? Hvilas den, såsom en jord i träde, för att ännu en gång bära rika skördar när en ny vår kommer! Jag vill tro det sednare.

Om aftonen. Vännerna återkommo efter en mycket tröttsam färd, bedragna på det Apolloniska templet, som de funno förvandladt i ett grekiskt kapell och med föga lemningar af dess förra skönhet; men de hade blifvit intresserade af lifvet, gästfriheten och de gamla sederna i den lilla staden Sikynos, hvars Dimarch inbjöd dem i sitt hus och undfagnade dem på bästa vis. Skiljda från världen och utan någon läkare, lefva människorna här länge, blifva 80 till 100 år gamla. Dock om något ondt kommer — såsom benröta hos barn — så lemnas det att tillväxa tills det blir obotligt.

Vi skola afsegla i natt för att begifva oss till Syphnos, en af de täckaste och källrikaste af de mindre Cykladerna. På Anaphi få vi ej tänka. Vinden är emot.

Marmora vik, Paros den 20:de Juli.

I hamn.

Vildt vindarne susa,
högt vågorna brusa;
men kungssnäckan hvilas trygg i sin hamn
I marmor-öns famn.

Själ lilla, stilla!

All världens storm och villa
rycker dig ej ur tryggaste hamn,
Guds faders famn!

Så sjunger det i mig i dag, då vi, efter ett par dygns stormig färd på hafvet, ligga stilla i en liten vacker bugt af Paros, som på kartan kallas "Marmora-bay". Vi vaggas af vågorna, men äro dock tryggade för den häftiga

nordanstorm, som sedan tvenne dygn låta dem gå svartblå med hvitskummiga toppar i sundet, som åtskiljer Paros och Naxos. Till Syphnos komma vi ej, på Milos var ej att tänka. Vinden blef häftig under natten, Léon dök som en svan, klyfvande vågorna, som stänkte öfver däck. Vi måste söka hamn emellan Paros och dess lilla syster Anti-Paros, der vi voro glada att få kasta ankar kl. 6 på morgonen. Den oroliga natten hade dock sin skönhet. Himmelen var glänsande ljus, Mars lyste som om den varit Venus, och hafvet lyste af dess glans och af phosphoriskt sken.

Anti-Paros, som tillbjöd oss sin skyddande famn, såg fruktansvärdt kal och fattig ut, och vi befarade att få genomgå en svältkur. Men alldeles icke. Lilla Anti-Paros är så god, som någon annan af de små Cykladerna, har allt hvad den behöfver och äfven litet deröfver, som den kan dela med sig åt hungriga resande. Vi få godt bröd af det på öarne brukliga: stora, brunaktiga bullar med en spets midtpå, som påminner om öarnes Elias-höjder, vi få ägg, grönsaker, Pommi d'oro, m. m., och så blifva vi här förnöjda dagen öfver. Vår unge archeolog beger sig till öns beryktade underjordiska stalaktit-grotta, hvilken fruntimmer icke utan fara för kläder och lemmar kunna besöka, och han kommer åter med vackra stalaktiter, dem han meddelar oss, jemte beskrifning på hvad han sett, men som icke företer något märkligare än andra grottor af denna art. Paros reser sig majestätiskt midtemot det lågländta Anti-Paros, och vid foten af dess höga, gråhvita marmorrygg skimra hvita hus ur gröna olivlundar. Solnedgången lyser af grannaste guld och natten af stjernhimmelens glans.

Mot morgonen gå vi till segels, vända kring Paros' södra udde, och skola försöka komma in i Paros' stora hamn, hvarifrån vi kunna besöka marmorbrötten. Men nej. Meltemmen blir allt häftigare, vi måste kryssa. I morgongryningen flyga vi öfver det mörkblå, stormiga hafvet fram och åter, liggande på sned, bestänkta af vågornas skum, medan öarne uppstiga på alla håll i besløjade, omornade

gestalter. Färden har sin poesi, men sitt betydliga obehag för stackars passagerare, som äro lekbollar för Léons och vågornas tummel. Léon brottas lustigt med najaderna och vi komma ständigt litet närmare vårt mål. När skymningen blef ljus arbetade jag mig uppför salongs-trappan och stack hufvudet ut öfver däck. Hvilken syn! Vi flögo fram i sundet emellan Paros och Naxos. Öfver Naxos' höga bergsrygg med dess båda spetsar Monte Zeus och Monte Koronos steg morgonrodnaden med allt högre klarhet och lät öns i flera planer vågiga bergsryggar framstå med allt skarpare konturer. Stunden då dagens drott blixtrade fram öfver Ariadnes ö var öfver all beskrifning praktfull. Nästan i samma stund löpte vår flygande snäcka in i Paros' hamn. En liten stad lyste hvit, omgifven af gröna träd i förgrunden, bakom den stodo i morgonglans marmorbergens kupoler med mjukt rundade konturer. Systeröarne tycktes säga hvarandra en glad god morgon öfver sundet.

Den 23:dje.

Vi ha varit i land, men stormen är så häftig, att vi så när blifvit kastade omkull; den förtog allt nöje, som vandringen eljest kunnat skänka. I den lilla staden *Marmora* äro husen af hvit marmor, men af dem äro flera förfallna än välbehållna, och många stå öde. "Febrarne!" säger man, och drufvornas sjukdom på ön sedan flera år. Fikon- och Johannesbröds-träd ge marmor-byn ett vackert utseende. Fru H** och unga M** ha besökt marmor-brotten tre timmars väg härifrån. De återkommo förtjusta öfver de storartade salarne och de bländande hvita marmorväggarne här och der färgade af en stråle utaf solens guld der denna kunnat framtränga. Men allt är tyst nu för tiden i Paros marmorsalar, och ingen hammare väcker gudagestalterna, som slumra derinom.

I afton ha vi besökt en by vid stranden söderut. Vår kutters unge grammatevs förde oss upp till en familj,

hos hvilken vi undfågnades med äpple-glykò, på silfverbricka bjuden af husets unga, vackra dotter. Allt vittade der om ordning och välmåga. Med flickans fader, en skeppsreddare, en klok och förmögen man, kunde jag samtala på fransyska, och fick veta åtskilligt om öns tillstånd. Detta är ej det bästa i följd af sednare års drufsjukdom. Dock finnas rika män på ön, och skulle finnas flera om Paros af sina sköna Aparanthus-drufvor kunde tillverka ett vin, som höll sig såsom Santorins. Men Paros kan bevara sitt vin endast genom tillsats af resin, och sådant vin vill icke utländningen ha, hvilket jag ej kan förtänka honom. Jag önskade den unga dottern i huset en "mycket god man" och hennes far allsköns lycka. Vi gingo tillbaka genom marmor-köpingen. Det var söndag och på vägen mötte vi grupper af lustvandrare, qvinnorna lysande af röda halsdukar och hufvudkläden, männerna med röda mössor och granna skärp, — vackert folk.

I köpingen voro männerna församlade på kaffe-husen. Öfverallt rådde snygghet i de små fyrkantiga, tärningslika husen. Sällan sågo vi en grön veranda, men de bättre husen hade balkonger. Boningen är på dessa öar tydligen icke ett hem för människans lif, endast ett skydd för hennes kropp och dess enklaste behofver. Folket syntes nyfiket, men vänligt. Vi äro i år de första främlingar, som besökt Paros, och bli troligtvis de sista. Febrar grassera, och oaktadt Paros' marmor-städer och dess prydliga hufvudstad Parochia, synes ön vara i ett tillstånd af förfall. Vi gingo in till en ung, skön qvinna, som stod i dörren till sin boning. Febern förtärde henne, tre små barn lågo halfnakna på golfvet, och hennes man hade öfvergifvit henne, berättade oss hennes gamla moder!... Vi gäfvom dem läkemedel, som vi medhafva från Athén, samt något kaffe och socker. Huru de tackade oss!... Ack marmor-öns skydds-gudar äro flydda.

Blåsten tycks lägga sig. Om möjligt skola vi denna natt gå till segels för att hinna Naxos. Men vinden är rakt emot.

TRETTIONDENIONDE STATIONEN.

Naxos: Villa Somariva. Melanés dal. Fleurios källa. Ö-lif. Idylliskt bröllop. Vår by. Öboernas lynne. Scener ur Naxos' historia. Dess nuvarande lif. Fester. Stormiga dagar. Naxos' sköna dalar: Melanés, Fleurio, Potamia, Engarès, Drymalia, Aparanthus. En dag i Drymalias dal. Zeus' berg och mystiska grotta. Ariadne på Naxos. Ö-lifvets ljussida. Ö-lifvets skuggsida. Afslutning och afresa.

Melanés: Villa Somariva.

Den 27:de Juli.

Så stormig var morgonens seglats emellan Paros och Naxos, den 23:dje dennes, och så vildt tumlades Léon af najaderna, att jag började misströsta om att någonsin mer få sätta min fot på Ariadnes ö; men just då flögo vi in i dess så kallade hamn i skydd af Bacchusberget, en framspringande klippudde på hvilken en hög, hvit marmorport ännu står, vittnande om Dionysos-kulten och dess tempel, ett vittne af ädel och stolt karakter, vänt mot solnedgångs-sidan.

Icke utan våda och svårighet satte oss vår lilla Bris-seis i land på den steniga stranden. Ett par timmar sed-

nare voro vi åter i den gästfria Dimarchens, D:r Damiralos' hus, der vi den dagen förblefvo, hvilade och förfri-skade oss.

Om aftonen skiljdes fru H** och jag med saknad från vår unga vän och följeslagare M**, som med kuttern skulle återvända till Athén, medan vi bosatte oss i vårt Naxiska paradis. Och ej utan saknad skiljdes jag från den lilla kuttern, som varit mitt hem nu i tre veckors tid medan jag flugit omkring från ö till ö på Ægeiska hafvet och tillbringat ett litet stycke lif, emellanåt något stormigt, men ofta idealiskt skönt, och det första i sin art, som jag hittills upplefvat. Och fastän den sista veckans färd varit alltför orolig för att vara angenäm, gläder jag mig dock att om en månad — då Léon skall afhemta oss vid Naxos, åter få gunga på det lilla djuret och då till Eubea, det fria Greklands största och skönaste ö! —

Jag måste nu anse min ö-resa bland Cykladerna såsom afslutad, — ty så vill Poseidon — ehuru jag icke fått besöka flera öar, hvilka jag har upptecknade på min nota, efter doktor Ræsers programm, antingen för minnesmärken af grekiska konstens tempel, och af den romerskas cirker och theatrar, eller för naturmärkvärdigheter och kuriosas. Ty det finnes ingen beboelig ö i grekiska archipelagen, som icke har något egendomligt, märkligt, af en eller annan art. Och det stämpliar dem rätt såsom Grekiska öar. Mest saknar jag att ej ha kommit till *Milo*, en af Cykladernas märkvärdigaste öar för sin vulkaniska bildning och sina forntids lemningar, bestående dock för det mesta i *grafvar*. Äfven det är karakteristiskt. Stor var en gång blomstringen af välstånd och bildning på Milo, — den Milo'ska Venus, funnen i dess jord, vittnar än i dag derom i Louvre's museum — då Milo var en liten sjelfständig stat. Under peloponnesiska kriget sökte roflystna Athénare gräl med den. Förgäfves bad Milo att med guldvgigt få köpa sig fred och sjelfständighet. Athén ville hafva hela öns rikedom. Milos folk kämpade då tappert för sitt lif, men måste duka under för öfvermakten. Athén eröfrade ön och lät hela dess manliga befolkning — 4000

man — springa öfver klingan, en gerning, som älskare af den klassiska forntiden alltför lätt hoppa öfver. Milo har ej repat sig sedan, och Athén, som förvandlade den lilla ön i en grafvarnes ö, skulle snart derefter, af en större och mäktigare ö, *Sicilien*, röna en förfärlig vedergällning. Så straffar stundom historiens Nemesis.

Oaktadt deras egenheter i natur och historia ha dock de flesta af Cykladerna ett stort syskontycke. Nästan alla hafva de en stad på bergstoppen, ett Elias-kapell på en annan höjd, och emellan de kala höjderna några dälдер, hvilkas större eller mindre fruktbarhet utgör förnämsta skilnaden dem emellan. Bland de små Cykladerna af vulkaniskt ursprung är Sant Irene drottningen, bland de stora, icke vulkaniska, Ariadnes ö.

Om aftonen vid solnedgången begaf jag mig med D:r Damiralos ut på Bacchus- eller Dionysus-berget, hvars djerft i hafvet utspringande udde bryter vågorna, som nordanstormen jagar upp, och ger derigenom något skydd åt red den framför Naxia, ty hamn kan den ej kallas, och under stark storm förolyckas öarnes små fartyg äfven på denna redd. Ett halft dussin sådana snäckor, med särdeles bredt skräf, och rätt prydliga, lågo nu der för ankar. Stadens förmögna män söka, som bäst, att få subskription i gång för anläggandet af en god hamn — vilkoret för öns möjliga uppkomst.

Aftonen var härlig, solnedgångens färgprakt obeskriflig. Hafvet var nu alldeles lugnt; mot Dionysus-bergets sönderslitna klyftor hände sig ännu stora vågor doft brusande — stormens sista suckar. Längre ut döko öarne upp ur det ljusblå djupet, Mykonos, Andros, Tinos, m. fl., och längst i norr *Ikaría*, en ö under Turkiet, från hvilken stora ekskogar Cykladerna förses med timmer och bränsle. Den höga marmorportens massiva båghvalf lyste skönt i aftonens gyllne glans, — en vacker symbol af Dionysuskultens ädla mening. (Bacchus-kulten är af lägre eller gröfre art.) Men utom denna port och ett par trappsteg till den är af templet intet kvar. Massor af marmor-splittor och stenar utvisa huru vandalisk härjningen här

varit. Kanske kunde i högarne, som nu betäcka den gamla tempelgrunden, några betydligare lemningar träffas. Själfva läget för templet kan ej tänkas skönare. Jag tycker mig se Dionysus-bilden, med de ädla dragen, det milda uttrycket, sådan jag sett den i vatikanens salar, stående i denna öppna port med bägaren fylld af Naxos-vin i sin hand, räckt till dem, som nalkas Naxos' strand; jag tycker mig läsa i hans anlete orden: "kommen dödlige! njuten tacksamt gudarnas gåfva, men vanhelgen den ej!"

Enda minne af Ariadne i Naxia stad är en hvit marmorbrunn, som bär hennes namn.

Dimarchen berömde klimatet, luften, vinet på Naxos, folkets sedlighet, godlynthet; men han längtade till ett intellektuellt, bildadt umgängeslif hvilket icke finnes på Naxos.

Men hvem längtar till sådant eller till något, när man lefver i — paradiset? Och jag är nu der. Melanés dal är ett jordiskt paradiset, och Villa Somariva — mitt hem — en bostad, i all dess enkelhet icke ovärdig en sådan dal.

Den lilla nätta ljusgrå åsna, som bar mig dit på morgonqvisten den 24:de, visste nog, att den förde mig till något godt; ty den var hemma på Melanés, kände vägen och trippade lätt och muntert upp och ned bland bergen, vikande behändigt undan andra åsnor, dem vi mötte, lastade med ved eller med säd till staden. En vänlig landtvind välkomnade och svalkade mig på färden, häckar af blommande rosenlager och Agnus Castus lyste här och der ur gröna dälдер, palmer vinkade. Efter halfannan timmas ridt öppnade sig Melanés' vida, fruktbara dal. En hvit byggnad i venetiansk styl lyser i fonden ur lundar af oliv- och andra fruktträd; jag rider uppför en väg emellan buskar, träd och små hvita hus till en stor gammaldags port; den öppnas; en gård med veranda af vinrankor, ett gammaldags komfortabelt tvåvånings stenhus, midt i en lummig trädgård med gångar och dammar och — — — det är Villa Somariva. Här mottages jag med öppna armar af den goda fru H**, som med sin lilla tyska piga,

Frances, redan ställt allt i ordning på bästa vis och är, liksom jag, förtjust åt den härliga grönska, som här omger oss, åt luften, vattnet, frukterna och det vänliga folket i Melanés' dal!

Villa Somariva är belägen på sluttningen af ett berg, eller på en af de flera terrasser, som bildas af sluttningen. Bakom villan ligger, något högre upp mot berget, en liten by af vitkalkade små, tärningslikt bildade hus och en ändå hvitare kyrka, samt ännu litet högre upp ett fyrkantigt torn ("Pyrgos") med medeltids-façon. Nedanför och på båda sidorna om vår villa utbreder sig en vidsträckt park af enskildta trädgårdar och lundar, afskiljda från hvarandra genom låga murar, nästan bortgömda för ögat af mängden träd och buskar, som växa der, nära nog i natur-tillstånd, men också i naturkraft. Vinrankan klänger upp i de höga olivträden och nedfaller i ljusgröna festoner, tunga af drufvor, som vaggas utaf vinden. Smärta cypresser stiga upp ur ljusgröna lundar af orange-, fikon-, granatäpple-, plommon- och persiko-träd. Höga mullbärs-träd, lummiga plataner och melier blicka ned på buketter och häckar af blommande myrten, rosenlager och Agnus Castus. Ur detta trädgårds-paradis, som upptager hela den högre liggande delen af dalens bredd, stiga här och der hvita villor med ornamenten på tak och balkonger, samt små torn, som vittna om venetianskt medeltids-ursprung. Kringom dalen stiga bergen i en vid krets med sluttningar, betäckta af lummig olivskog och odlade nästan upp till deras toppar, som äro rundade och icke mycket höga. Tre större byar med sina kyrkor och ett halft dussin mindre gårdar ligga på bergens terrasser, omgifna af odlade marker och olivlundar. Alla dessa hus äro af sten och vitkalkade, alla närma sig tärningsformen. Från våra fönster och vår balkong, som vetter åt vester, kunna vi öfverse nästan hela den vida dalen, och bortom en fördjupning i dess ring af berg se vi uppstiga Paros' vitgrå marmor-tympanon med dess tvenne syskon-kupoler, omgifna af den skära blå dunst, som ger tillkänna att hafvet är emellan dem och vår ö. På motsatt sida af

Paros' mjukt rundade hjessa blickar ur det inre af Naxos, högt öfver Melanés' berg, ett jettehufvud på jetteaxlar, som man kallar Bolibaz och som ser högst fantastiskt ut.

Men jag har ännu icke nämnt skönhetskällan i Melanés' dal, källan för dess fruktbarhet, *Fleurios* källa, som i flera små bäckar genomströmmar trädgårdarne, och ger oss det härligaste vatten både för dryck och för tvätt. *Fleurios'* flod löper genom midten af dalen och låter dess marker grönska. Den sorlar bugtande fram öfver en djup bädd af marmorblock och stenar, hvars stränder äro kran-sade af finbladig, hvitblommande Sabina-ört och rosenlager samt på flera ställen skuggade af de skönaste plataner, sträckande sina mäktiga grenar mot hvarandra öfver den lilla floden, som i sitt stilla, men friska lopp, sina romantiska bugter är en lefvande bild af ett skönt still-lif!

Blifve det vårt under dessa veckor! Allt synes lofva det.

Vi ha nu en ung vän från Athén med oss här, nemligen den schweitziska lärarinnan från Arsakion, hvars hälsa behöfver några veckors stilla landt-lif. Hvar och en af oss har sitt rum i huset, och peristilen till gemensamt måltids- och sällskapsrum. Vi dela huset med familjen Somariva, fader, moder och en enda dotter, en grekiskt vacker, god, ung flicka, men som ej förmår trösta sina föräldrar öfver förlusten af deras enda son, hvilken sorg tyckes för alltid brutit moderns hälsa. Vi och de lefva hvar på sin sida af huset, men de visa oss all upptänklig välvilja, deribland med rågade tallrikar af frukt, hemtad ur deras trädgård. Just nu har jag förfriskat mig med en kostlig melon och en dito persika, äkta Naxos!...

Söndag den 13:de Augusti.

Några veckors stilla ö-lif borde höra till hvarje menniskas lif, som eljest mycket upptages af denna verdens nöjen eller omsorger. I denna afskilda lilla verld och dess en-

formiga hvardagslif med dess samma och samma i naturscener, sysselsättningar, nöjen, m. m. sprides en slags helgdagsfrid kring själen — den själ, som mycket kämpat, frågat, sökt, älskat, njutit och — lidit! — Ostörd af det yttre samlar den sig lättare till besinning öfver sig sjelf och verlden, — den verld, som den lärt känna. Sjelf en liten ö i det stora människohafvet, öfverser den lättare sin horisont och — den, som omsluter jorden!

Under sednaste fjorton dagar har vårt idylliska ö-lif fått allt mera ordning och lugn, blifvit allt angenämare. Folket i byarne har kommit i vana att föra till oss höns, ägg, och flera slags grönsaker, såsom Pambias, Kolokuidias, Pommi d'oro (eller Tomatoes) samt mjölk (hå hå! getmjölk, som icke ersätter bristen af ko-mjölk!). Bröd, kaffe, socker m. m. hemta vi med bud från staden. Vårt vänliga värdfolk begåfvar oss dagligen med saftfulla meloner, plommon, päron, fikon (söta som honung!). Och nu komma äfven vindruffvorna, de hälsosammaste af alla söderns frukter. En frisk nordanvind har förjagat hettan, som något tryckte oss under de första dagarne, hvarken myggor eller flugor störa dagarnes och nätternas frid. Den unga schweitziskan har återfått matlust och munterhet, gör promenader med och ger lektioner i fransyska åt Sophie Somariva, och vi prisa alla lifvet i Melanés' dal.

Hvar eftermiddag, då starkaste solhettan är öfver, företaga vi en vandring till någon bestämd ort, eller göra en upptäcktsresa inåt ön, och dessa sednare små fotresor roa mig mycket. Jag vill nu omtala ett par sådana, som skola låta dig, kära L*, göra litet närmare bekantskap med naturen på Naxos. Min första upptäcktsresa var till

Fleurios källa.

En flod eller ström öfvar på mig en egen dragningskraft. Jag längtar att skåda dess källa, att känna dess begynnelse. Och sedan vill jag följa den i alla dess öden ända till dess utlopp. Stor eller liten är den alltid bilden af ett människolif och förtjenar en biografi.

Fleurios lilla flod, vår dagliga hälsokälla och glädje i Melanés' dal, har, så hade man sagt mig, sin ursprungskälla vid pass halfannan timmas väg från vår by. En eftermiddag gick jag att uppsöka den, åtföljd af de två unga flickorna Justine M. och Sophie Somariva. Vi visste riktningen, i hvilken vi borde gå, men ingen af oss visste precis vägen dit, och just det utgör det pikantaste af promenaden. Ty det ger den värdighet af upptäcktsresa. Vi vandrade först på en god, finsandig gångstig, kantad af myrtenhäckar längs med höjderna i söder af Melanés' dal. Nedanfö, till höger om stigen, brusar floden, vattnande trädgårdarne, hvilkas mångfaldiga träd höja sina lummiga kronor ur djupet. Efter en kvarts timma kommo vi till ett ställe, der floden stänger vår väg, dock ej svårare än att vi stiga öfver den på några stenar, komma så till en liten qvarn, som den sätter i gång, och till ett par öfvergifna villor, der ogräset frodas, vända sedan af åt venster, klättra uppför ett berg, besvärligt nog, och öfver dess kala rygg under en kvarts timma, och så stadna vi, öfverraskade, betagna. Ty midt för oss eller rättare nedanfö oss öppnar sig en dal, lik en stor grönskande vagga i bergets famn, och öfver den från brädden af en terras lutar sig med en slags furstlig nedlåtenhet en hög daddelpalm med den skönaste krona. Det är Fleurios dal, "dalen med palmen" såsom den af landtfolket äfven kallas. Fleurios bäckar genomsorla den, men Fleurios källa är dock ej der, utan längre bort.

På andra sidan om dalen reser Bolibaz sitt klotrunda jettehufvud på höjden af ett kalt berg med rundad rygg.

Vi gå omkring dalen på en finsandig väg, liknande en trädgårdsgång. Der nere äro praktfulla träd, mullbär, fikon, oliv m. m. Ett par små hvita gårdar, ett förfallet pittoreskt kapell, murar och ruiner på en kulle framstå ur löfmassorna, rosenlager och myrten beteckna vattudragets lopp. Nära palmen går vägen på trappsteg upp i berget, trappsteg af hvita marmorhällar. Naxos' marmor är grofkornigare än Paros', men likaså glänsande hvit. På andra

sidan om dalen äro en mängd marmorstycken under huggning. Här ligger en välbygd villa, och här möta vi en grupp herrar och damer med små gossar, bekanta till vår värds unga dotter och, såsom hon, katoliker och ättlingar af frankiska eller venetianska släkter. Ett par af gossarne, litet nyfikna, men så vackra och behagliga, att till och med deras nyfikenhet är ett behag, följde oss, och en liten "Nicolas Francopolo" åtog sig att vara vår vägvisare till Fleurios källa. Solen gick ned i prakt bakom Paros' blåskimrande topp och jag började frukta att vi ej skulle hinna vårt mål i tid; men den vackra gossen vinkade oss framåt med ögon och hand, och med utropet: "oriste! oriste! (var så god), hvilket man så ofta hör i Grekland och som användes i så mångfaldig mening, lockade han oss oemotståndligt framåt öfver torra berg och kullar. På en gång förvandlade sig det torra sceneriet. Flata stenhällar utgjorde liksom en bro emellan naturliga dammar af krystallklart vatten, och vi befunno oss i ett litet nederland af öar och stränder med plataner, rosenlager och alla de sköna växter, som vattnet kallar fram ur Greklands jord. Vi voro nu i najadens hem. Vid foten af en klipphäll, i skuggan af en hög myrtenbuske ser man en klar vattenspegel; men midt i den pottrar och pöser det liksom i en kokande vattengryta, svartaktigt grus och hvit fin sand kastas oupphörligt undan af bläddror, som uppstiga ur ett osynligt djup; man hör knappast ett ljud medan den klara källådern gör sig väg genom gruset till ljuset. Det är Fleurios källa. Ur hvilka djup eller från hvilka höjder den har sitt ursprung vet man ej. Dess vatten är ljufvigt, friskt och välsmakligt. Hur skön är ej dess vagga! Hvert man än ser, ser man samma sköna växter, friska grönska, samma oordnade, men så täckt poetiska grupper af små öar, buskar och träd, som spegla sig i de klara dammarne. I ett olivträd har en vinranka klängt upp, hvars drufklaser fördubbla sig i vattnet.

Det var påkostande att nödgas lemna najadens helgedom ännu innan vi fattat all dess skönhet; men solen var

nedgången, månen ännu ej nog vuxen för att kunna fullt lysa vår återfärd; vi måste skynda oss hem.

Då vi återkommo till Fleurios dal funno vi den franska familjen, som ännu njöt aftonens svalka på berget, och då vi skiljdes från den följde oss två blonda allrakäraste gossar, som skulle föra oss hem på ginväg öfver bergen. De ville bära våra parasoller, schawlar, göra oss hvad små tjänster de kunde, ville gerna språka och nödgade mig till den sorgsna bekännelsen, som jag nu begynner att litet blygas för: "Dèn kattalavo Elleniko!" (Jag förstår icke grekiska)!

De kära barnen förde oss riktiga stengets-vägar öfver bergen, för hvilka jag fann ersättning endast i utsigterna åt hafvet och en och annan blick ned i en grönskande dal emellan bergen, ty Naxos består af bergsryggar och dalar med hvar sin lilla bergsflod. Sent återkommo vi till vår dal mycket trötta men ändå mera upplifvade af att ha sett något så förtjusande, som Fleurios källa.

Mer än en gång ha vi sedan varit der, sist för att fira en fest på nordiskt vis. Du förstår att man då skulle något äta och dricka. Vi skulle ha kaffekalas, och kaffet skulle kokas med källans vatten, hemtadt på sjelfva stället, der den uppspringer. Ursprungligare kunde det ej fås. Vi samlade stickor och strå och gjorde upp eld invid en buske för vindens skull, då Frances förskräckt ropade: "myrtenbusken brännes!" Vi sågo oss om efter en sämre slags buske. Men omöjligt att finna något simplare än rosenlager eller den skönt blommande myrten. Det förstås att kaffet blef utsökt.

Fleurios källa har låtit mig finna den forn-grekiska tron på najader, likasom den skandinaviska tron på källornas elfvor, ganska förståndig, mycket förståndigare än den opoetiska tro, som icke vill se något individuelt, något egendomligt naturväsen hos en källa. Kan man icke antaga hos källan, trädet, plantan, en egendomlig ande, utan att förblanda den med en personlig, medveten ande (den grekiska villfarelsen)? Jag tror derpå; Fleurios najad har hviskat det till mig, och sagt mig att som menniskan är

barn i Guds hus, så äro källan, blomman, trädet, alla naturens älskliga väsen barn i hans trädgård, hans paradiset, och bära till människan ett ord om hans väsen, hans lif.

Fleurios källa bärer ett sådant ord under det den befruktar de torra fälten, föder de stora platanerna, framkallar blommor längs sina stränder, skänker sina krystallklara vågor åt växter, djur och människor, gifver städse och begär aldrig något igen. Om man orenar hennes vågor, om man använder dem för ringaktade ting, derom sköter hon intet; hon väller ständigt lika klar och ymnig ur sitt fördolda djup, och renar, välgör, förskönar. Djup är hennes bädd och stenbeströdd; du ser henne ej på något afstånd utom af träden, som hon låter växa och frodas, af Agnus Castus', rosenlagern, som utmärka hennes väg intill dess hon hunnit — hafvet. O, Fleurios källa, hur skönt är ditt lif!

Från Fleurios källa är väl en timmas fotväg till Potamias dal. Man vandrar öfver en stenig bergsrygg, så nedför en ravin med de besvärligaste trappsteg af marmorblock. Trappstigen böjer sig åt höger emellan klipporna och på en gång måste vi åter stadna, öfverraskade och betagne... nej förtjusta, ty scenen, som med ens öppnar sig för våra blickar, är lika storartad, som fridfullt skön. En vid krets af svällande, böljande löfmassor ligger, likt en stor insjö, inom en krans af berg, med solbeglänsta sluttningar och kullar, beströdda med hvita villor, byar och venetianska torn. Ur ringen af bergens vågiga linier uppstiga några berg med herrskarekarakter. Det är ej mer det fantastiska Bolibaz, det är en hög klippa, bärande en borgruin ifrån medeltiden, det är, längre bort, Monte Zeus' befallande spets med minnen af urtiden. Här draga sig de andra bergen undan och lemna horisonten fri, och fjerran öar framskymta, omgifna af hafvets blå dunstkrets. Men dalen framför våra fötter fångslar framför allt våra blickar. Den är större och rikare på former än Melanés' dal,

den ser ut som ett hemvist för goda och lyckliga människor, — och behagliga, gästvänliga innebyggare lära vi äfven känna här. Oliven utgör, såsom i Melanés' dal, massan af skogen, ur denna framstå saftgröna grupper af mullbärsträd och orangelundar, fikon- och carouba-träd, stenekar, melier; här och der uppstiga höga pinier och cypresser. Häckar af rör och plataner, och flera sköna buskväxter beteckna vattudraget, som befruktar dalen. Det är *Potamias* flod och dal, en af de största och fruktbaraste dalar på Naxos.

Dessa stora dalar i klippornas sköte, och de mindre, som man kallar "regmas", bildade af smala, långa fördjupningar emellan klipporna, samt de fruktbara slätterna, som från bergens rötter utgå till hafvet, dessa trädgårdsparadis, skiljda från hvarandra utaf höga, än kullriga, än sönderlitna bergsryggar, ofta bärande högst pittoreska och fantastiska klippgestalter, utgöra karakteren af Naxos' natur. Hvar dal, hvar regma har sin särskildta flod och källa, som utgör dess lifsådra. Den är ständigt kantad af rosenlager och andra sköna vattenväxter, som jag redan nämnt. Byarne ligga på höjdernas sluttningar. Nästan hvarje sluttning och kulle visar terraskultur, men många terrasser äro alls icke odlade nu. Hvar by har sin kyrka och två eller tre bättre bygda, tvåvåningshus. Små bondgårdar och äfven enstaka hus ser man ofta i dal-springorna, omgifna af en trädgård med fruktträd och blommor. Ej sällan hör man derifrån en herdepipas ljud och ser en herdegosse, vaktande några getter eller får.

Vägarne äro stundom rätt besvärliga, dock bättre än på andra öar, dem jag besökt. Ofta tumlar man öfver marmorblock, ämnade att tjena till trappsteg, men ibland är vägen jemn och finsandig, som en trädgårdsgång. De ständigt vexlande och alltid pittoreska utsigterna, som öppna sig emellan bergen, göra, jemte Naxos' härliga, friska luft, vandringen till ett lifvande nöje. Man kan nepeligen gå en kvarts timma i någon riktning utan att möta en af de stora natur-scener eller af de fina skönhetsådror, som äro egna för Ariadnes ö.

Af dess slätter har jag ännu blott sett den för sin fruktbarhet ryktbara vid Engarès, omkring en timmas väg från Melanés. Det är en praktfull slätt af trädgårdar ända ut mot hafvet, som lyser fram i skönhet emellan tvenne bergshöjder, hvilka på två sidor begränsa dalen. Äfven några palmer höja sig här ur massan af andra träd. Palmer äro i öfrigt nu sällsynta på Naxos, emedan en stor del af dem blifvit flyttade till drottningens trädgård i Athén. Engarés slätt är för närvarande lika ryktbar för sina febrar och sin dödlighet, som för sin fruktbarhet. Förmögna personer, som förr bodt der, ha flytt derifrån, vackra, dyrbart bygda villor stå öde. En mängd rör, som nu växte på slätten, tyckas antyda att bristen af dikning och aflopp för markens fuktighet är orsaken till sjukligheten. I Engarés by mötte vi flera personer, som sågo eländiga ut, tydligen förtärda af febern.

Detta hindrar emellertid icke Engarés att hafva sina fester, såsom hvarje by och dal på Naxos, och för några dagar sedan gafs der stor bal med Sirto och Karsilamâ, och pipa och trumma till Santa Annas, byns skyddshelgons ära, hvarföre äfven dansen hölls vid kyrkan. Och i allmänhet synes på Naxos danslokalerna vara vid kyrkorna. Ett mullbärs- eller olivträd, omgifvet af en bänk, ger skugga och hviloplatser. Så är det i vår by. Dock väljer man för bröllopsdanser äfven andra platser. Och jag vill nu föra dig till

ett bröllop.

I förrgår afton förkunnade flera skott och en liten skara folk, som under anförande af trumma och pipa (en slags klarinett) drog omkring från by till by, att ett bröllop skulle firas i vår dal. Bröllopet skulle hållas i en by på andra sidan om dalen, hvilken delas i två hälfter af Fleurios flod. I går från tidigt på morgonen till sent på qvällen hörde vi trumma och pipa ljuda derifrån, emellanåt äfven skott, och sågo folk vandra till bröllopsgården, ett

tärningsformadt hus, hvars port smyckades af gröna qvistar.

Mot aftonen vandrade äfven vi dit. På en öppen, af träd beskuggad plats funno vi några och femtio unga och gamla personer samlade. Dansen pågick som bäst under sång, beledsagad af pipa och trumma, i munter takt, men, såsom vanligt, utan tecken till melodi. Bruden dansade som bäst i sluten ring jemte en annan ung qvinna och två män i pomposer. Hon var en flicka om några och tjugu år af ett behagligt, godt och klokt utseende. Hennes klädning var af rutigt brokigt sidentyg, på hufvudet bar hon det vanliga Athénska klädet, sammanviradt med håret, och ett par blommor, kring halsen flera guldkedjor. Brudgummen var yngre än bruden, hade, äfven han, ett godt utseende, var en arbetare i Lazaristernas trädgård och hade, liksom bruden, litet egen jord. Ingendera voro förmögna, men de egde en koja, ett hjerta och — en trädgård, och mer behöfde de icke på Naxos för att lefva lugnt och sällt. Nästan alla personerna i bröllopsällskapet voro af hyggligt utseende och alla hade renliga drägter. Männerna buro röda eller hvita stickade fez, qvinnorna alla den Attiska hufvuddräkten. Denna är klädande eller missklädande, allt efter som den vårdas. Den kan likna en vacker fjäril med utbredda vingar, hvilande på hufvudet, den kan ock likna ett trasigt knyte. En och annan danserska var rätt täck och prydlig, men vackrare flickor har jag sett vid svenska bondbrolopp. Barnen utgjorde den minst trefliga delen af församlingen, voro illa klädda, sågo sjukliga och arga ut, och voro ständigt färdiga att skrika eller slåss. Bland Naxos' härliga trädgårdar felas tydligen ännu en människobildande, en "barnträdgård" i meningen af de tyska "kindergärten".

Man mottog oss mycket vänligt och väl, gaf oss stolar och var angelägen att vi skulle kunna väl se dansen.

Den utfördes här oftare af två än af flera personer, oftast af en man och en qvinna. Den påminte mig i mycket om negrernas danser på Cuba. Mannens dans uttrycker, under hvarjehanda krumbugter, en kurtis för hans

dam, som undviker honom och svänger omkring på en fläck med nedslagna ögon och afvisande rörelser med näsduken, men tydligen utan afsigt att draga sig ur dansen. Också fortfar den stundom mycket länge, och man ser ej rätt hvarföre den skall upphöra. Den är en fortgående variation af ett och samma, icke särdeles rika thema. Här slutade den dermed att de dansande gjorde en helsning för hvarandra.

Fem karlar i hvita dräkter sutto på marken och spelade kort. Bredvid dem stod en bildskön ung man, stödjande sig mot sin bössa, rundt omkring sutto i ring männer och kvinnor och barn, — en rätt pittoresk syn ur Naxos' herdelif. Romantiska episoder felas ej heller här. Ofta uppstå hinder för två älskandes förening. Men då vänta de beskedligt och förbli trogna sin kärlek tills motståndet ger vika. Så har ett ungt par, boende nära Villa Somariva, väntat i sju år innan det lyckats besegra föräldrarnes motvilja. Nu är detta par desto lyckligare.

Vår by.

Vår by i Melanés dal får du icke tänka dig såsom en engelsk eller amerikansk by, der hvart hus ligger afskildt för sig, med sin lilla gård eller trädgård på sidan om ett par breda och snörräta gator. Den är en sammangyttring af små fyrkantiga, kalkstrukna hus, längs krokiga och trånga, äfven backiga gator, der man klifver fram så godt man kan öfver högar af grus och stenar och flera onämnbare ting, emellan svin och höns och smutsiga barnungar, här och der förbi en häst eller åsna, som stänger två tredjedelar af vägen. Tittar man in i den vanligtvis vidöppna dörren till huset, så ser man små mörka rum, utmärkta genom deras nakenhet och armod på husgeråd. En bädd, en stol, en lerkruka, ett par tallrikar, det är den vanliga möbleringen. I något förmögnare hus finner man två stolar och allt i samma proportion. Dessa bo-

ningar äro dock icke osnygga, och när qvinnorna, omgifna af sina barn, om aftonen sitta utanför porten, spinnande bomull på slända (äfven bomull odlas på ön, men endast för inhemskt bruk), då helsa de på oss med så gadt uttryck, så vänliga melodiska röster: "Kalos Orisete" (välkommen!) "Ora kalò" (lycklig stund!) m. fl. vackra helsningsord, så att man kunde vara frestad att tro att de sällas boningar äro just i vår by. Endast de snutsiga barnen, som ej heller äro vänliga, utgöra en lefvande protest mot all sådan föreställning och vittna ej godt om mödrar och presterskap i trakten. Ingen skola finnes i vår by eller i vår dal. Också kunna hvarken barn eller äldre folk der läsa. Märkvärdigt dock står det sedliga lifvet så i denna dal, som på hela Naxos' ö icke lågt. Stölder äro nästan utan exempel, i vår by äro husörrarna utan stängsel och lås. Sannt är att en tjuf skulle knappast finna der något, värdt att stjäla. Man skulle, så har jag hört försäkras, kunna nattetid gå med fickorna fulla af penningar från ena ändan af Naxos till der andra utan att befara något. Oäkta barn äro så sällsynta, att man på en befolkning af omkring 11000 personer räknar ett sådant endast hvar 8:de eller 10:de år. Folket synes af naturen vara godsint och arbetsamt. Fromma traditioner ur christendomens lif och lära synas, jemte klimatets och uaturens skönhet, ha gifvit folkets hjerta en egen böjning till det goda.

Mig rörer det ofta att se deras välvilja mot främlingar, deras benägenhet att hjälpa och göra nöje. Ofta under mina vandringar, då jag stadnat förlägen framför en bäck, har en landtman kommit och gjort mig en bro af stenar och gifvit mig sin hand för att hjälpa mig öfver, och det så vänligt. Ofta har jag äfven kallats af en ung flicka, med perlhvita tänder, eller af hennes pappa i hvit bomullsmössa, att komma och se mig om i deras trädgård och har der undfågnats med Basilika, malvor eller frukter, allt efter trädgårdens förmåga. I trädgårdarne växa huller om huller grönsaker, solrosor, fruktträd, vin-

rankor i paradisisk endrägt, och gränsorna bildas af rörväxter, buskar eller en stenmur. Har du sett en trädgård, så har du sett alla, hvad kvaliteten angår. Mer än en gång har en ung man eller qvinna, hvilka jag mött, gifvit mig ur deras fruktkorgar utvalda fikon, tomatoes eller ock blommor, tydligen endast för nöjet att undfå en främling. Ty icke en vill hafva något igen, och på Naxos har jag ännu ej sett någon tiggare.

Deremot besökas vi sedan en tid ofta af sjuka, som hafva febrar eller annat ondt. De droppar, theer och andra läkemedel, hvarmed den goda doktor Røser försedt oss och hvilka vi dela ut åt dem, som synas kunna ha gagn deraf, ha förskaffat oss rykte som läkarinnor. Som vi fått våra läkemedel gratis, så vilja vi äfven dela ut dem så; men det vill icke det hederliga folket. De komma med ägg, frukter eller grönsaker, de vilja nödvändigt ge något för hvad de undfå. Naxos' öboer höra verkligen till Idyllens herdefolk.

Hettan är nu mycket stark, himlens färg af ett gråhvitt blått, så att den föga skiljer sig från Paros' marmorrygg. Blott efter solens nedgång kommer någon friskhet. Då gjuter sig äfven ett härligt månsken öfver nejden, och vi kunna hela natten, om vi vilja det, ha fönsterna öppna; ty myggor och andra skadedjur finnas icke här, ej heller febrar. Cikaderna sjunga natt och dag sin enformiga sång i träden, och Minervas ugglor låter om aftonen höra sitt entoniga, emellan afmätta pauser framstötta "ubjuh! ubjuh!" Fleurio sorlar sakta och tupparne gala med särdeles melodiska röster. Solen skiner om dagen, månen om natten, allt detta är i harmoni med dalens still-lif. Men jag bekänner att jag ville betala något om någongång ett godt oväder med åska, regn och rusk skulle afbryta det. Detta solsken, denna hetta och denna ständigt klara himmel trötta både själ och kropp, liksom en musik ständigt i dur och ständigt lika stark. Fogelqvitter hörer man aldrig.

Den 18:de Augusti.

Vår kutter är kommen, och så fort nordanstormen, som herrskat sedan nära en vecka, lägger sig, skola vi afresa till Eubea. Emellertid vill jag uppteckna några scener ur Naxos' historia, till en del hemtade från den tyske Philhellenens, professor E. Curtius' allrakäraste monografi öfver Naxos, hvilken jag råder dig att läsa om du vill ha en njutningsrik stund.

Naxos' historia påminner mig om vissa panoramiska resebilder och scener, emellan hvilka förhänget faller. Då blir allt stilla och tyst en stund. Så uppstämmes musik, förhänget går upp och vi se en ny bild eller scen under samma resa, utan synbart sammanhang med de föregående. När förhänget första gång går upp öfver vår ö's historia se vi blott chaotiska bilder från en ur-tid, då hela jordens lif liknade en saga, full af underbara förvandlingar. Titaner kämpa med gudar om herraväldet, segra och besegras ömsom. Vulkaner uppstiga ur Ægeiska hafvet, liksom framslungade af underjordiska makter. Men gudahänder binda de himmelsstormande Titanerna, vulkanerna tystna, öarne blifva stilla och klädas med skönhet. Så kommer en lång regnnatt, under hvilken — förhänget faller. —

När det åter går upp lyser en ny morgon. Darrande uppstiga ur djupet hafvets döttrar, skönast bland dem tvillings-öarne Paros och Naxos, så nära förenade att de i forntiden nämnas med ett gemensamt namn: *Paro-Naxia*. Dock voro de af olika skaplyne. Paros, en ädel marmorgestalt, är rik på goda hamnar. Naxos är dock den mäktigare naturen, den är begåfvad med paradisiskt sköna dalar, rika källor, väldiga, höga berg.

Följande akt visar oss en ny skapelsedag. Historiens gryning uppgår öfver Ægeiska hafvets öar; skymning råder dock än, och i förvirrade gestalter se vi sjöfarande och sjöröfvande folk: Leleler, Karier, Phenicier, jaga hvarandra från kust till kust. Hvad det ena bygger det för-

stör det andra; roflystnad, våld och laglöshet råda. Handeln finner ingen fridlyst hamn. Men på Kreta födes *Minos*, och med Minos' välde komma visa lagar, ordning, säkerhet. Då anländer från Kreta Minos' dotter, *Ariadne*, öfver hafvet till Naxos för att förmålas med guden *Dionysos*, fostrad der af nymphen *Koronos* till att blifva människornas välgörare. Den äldsta grekiska konsten vet icke af den *Ariadne*, som sednare Athénska skalders ha gjort till en "*Ariadne abandonata*". Den framställer ständigt Minos' dotter vandrande eller hvilande i stilla höghet vid sidan af sin gudaborne, mildt blickande, med vinrankor bekransade make. Bacchanter följa dem under dans och sång. De fira jordelivets och människolivets bröllop, och — förhänget faller.

Nästa akt visar oss Attikas folk, den liffulla phantasirika Joniska stammen, utbredande sig öfver Ægeiska hafvets, liksom öfver Asiens öar och stränder, medförande sina gudar och den heliga elden från *Hestias* altare i moderstatens *Prytaneum*. Ty dessa gudar och denna eld skola helga och välgöra hvarje ort, der de Attiska snäckorna landa. Och hvarhelst de komma, uppstå blomstrande handels-städer, planteras mullbärsträdet och oliven, resa sig sköna marmortempel åt ljusets och bildningens gudar. Ty väl ha *Zeus* och *Poseidon* sina helgedomar på dessa öar; men främst dock *Apollo*, *Dionysos* och *Minerva*. *Delos* har, såsom *Apollo*s födelse-ö, blifvit grekiska archipelagens "heliga ö", och äfven *Naxos* måste betala skatt till *Delos*. Men *Naxos* blir genom sin vidd, sin skönhet och rikedom öarnes politiska medelpunkt, och *Dionysos'* tempel på dess klippa inbjuder alla folk att hylla den fredliga odlingens välde.

Mäktiga familjer ha uppstått på ön, och det idoga folket, som arbetar jorden, älskar några af dem, men icke andra. En af de älskade herrarne heter *Testagoras*, och folket bringar honom frivilligt allt det, som hans hushåll behöfver. Unga, öfvermodiga ädlingar afundas honom detta, och skicka sig ohöfviskt mot hans döttrar. En strid uppstår, i hvilken folket tar parti emot junker-partiet.

"De magra", så kallar sig folket, bli slutligen herrar öfver "de feta" eller herrarne, och ge sig nya beherrskare, under hvilka Naxos uppblomstrar till den förnämsta bland Ægeiska hafvets öar. Dess jord, odlad i terrasser ända upp till höjdernas toppar, bär oliver, fikon, mandlar, citroner, oranger m. fl. adla sydfruktar. Naxos står främst i marmorbrytande och skeppbyggeri, dess fartyg utskeppa Cykladernas produkter till Asien och Europas kuster.

Men icke Naxos ensamt, äfven hela den Grekiska Archipelagen ger, under denna period, en glad anblick. Hvarje beboelig ö blir en liten blomstrandestat med tempel, stad och theater. Lagstiftare, skalder och vetenskapsmän födas på dem. De bilda en bro af trädgårdar emellan Österland och Vesterland. De höra alla till samma förbund. Samma sånger sjungas, samma gudar dyrkas, samma lagar lydas, samma växter odlas, samma fester firas på dem alla — en härlig blomstringsperiod, som skänkt verlden en skatt af ädla konstverk och af oförgätliga välgörare.

Men småkungarnes och partiernas strid störer endrågten och förer till krig. Kriget förer slutligen främmande härsmakter till öarne. Naxos kämpar länge tappert mot Perserna, måste dock slutligen stryka flagg och undergifva sig den Asiatiska öfvermakten.

Alexander den store befriar Naxos ur det oket, och ännu en gång se vi Naxos uppblomstra sjelfständigt och skönt såsom grekisk provins emellan Asien och Europa. Men nya vilda strider bryta ut emellan stormakterna. Och under det vilda kamptumlet försvinner Naxos med dess syskon-öar i historiens stormande haf. Århundraden gå förbi innan de åter träda fram på scenen. Hur förändrad är nu denna! Hafvets döttrar, de sköna, stolta Cykladerna utbjudas, som slafvinnor, i Venetias Doge-palats åt hvilken djerf riddare, som vill eröfra dem.

Den djerfve, unge ädlingen *Marko Sanudo*, af en gammal Venetiansk ätt, antager uppmaningen, utrustar sina skepp och styr rakt på Naxos. Han landstiger i Potamias sköna dal, och inom fem veckor är Naxos i hans

våld. Utänmd af kejsar Henrik den IV (i Tyskland) till hertig af Naxos och af Ægeiska hafvet (hvars största öar han likaledes eröfrar), bygger han kloster och kyrkor, och regerar enväldigt med hjälp af den romersk-katholska kyrkan. De frankiska herrarne bli feta på den rika jorden, deras borgar genljuda af bågarnes klang, af muntra bardalekar och sånger. Deras tapperhet gör dem aktade af christna och af turkar. Hertig Nicolo Sanudo kämpar, år 1330, så tappert mot turkarne, att deras flottor ej våga, under hans regering, lemna Asiens kuster.

Men hertigarne af Sanudo tömde bacchus-bägaren så att de glömde ridderliga dygder. De hade blifvit feta, men folket hade under deras välde blifvit allt magrare. Som parasiter sögo de den sköna jord, som närde dem. En del missnöjda, "magra", bland folket klagade för Turkiets sultan öfver hertigarnas förtryck i det de på samma gång framhöllo Naxos' skönhet och rikedom. Soliman den praktfulle lyssnade härtill med välbehag. Den trettionde hertigen af Sanudo anropade sultanen om hjälp mot sina undersåter och beseglade härmed sin dom, liksom han beseglat sin ovärdighet genom utsväfningar af alla slag.

Soliman tillegnade sig Naxos och utnämnde sin hofbankier, en jude, till hertig på ön. Denne öfverlemnade sin makt åt en fransk ädling, vid namn Coronello, som säges ha styrt Naxos med "vishet och rättfärdighet". Dock, under Turkiets välde blomstrar icke länge någon stat. Okunnighet och godtycke förqväfva frihet och bildning. Freden blir ett stillestånd, under hvilket lifvet möglar och människan sjunker till planta eller djur. Enväldets spira lägger sig förtryckande öfver allt fritt, allmänligt lif. Så skedde det på Naxos och dess syskonöar, liksom med allas bildnings-moderland, *Hellas*. Ett tungt, ogenomträngligt förhänge faller öfver deras lif för århundraden.

Att den heliga elden från förfädrens Prytaneum under denna tid dock fortlefvat på folklifvets innersta hård, det bevisar. äfven på Naxos, folkets trogna blifvande vid sin religion och sina seder, så olika turkarnes, och sedan näst öarnes ärofulla del i grekernas frihetskamp. Äfven

på öarne, äfven på Naxos, hade Rhigas sånger, Korai arbeten och Hetarians verksamhet förberedt en ny skapel-sedag.

Denna är nu kommen. Öarne ha fått frihet och frid i en mild regerings hägn. Partiernas kamp oroar dem ej mer. Stora familjer förtrycka ej mer de små. De feta ha blifvit magra, men — de magra ha deraf ej blifvit fetare! Detta är omisskänligt. Säsom en länge febersjuk långsamt reser sig, utan kraft att ännu tillegna sig lifvets och naturens håfvor, — så synes mig nu Ariadnes ö. Skatterna äro tunga, arbetande händer alltför få, en mängd sköna egendomar ligga oodlade, emedan deras egare ej förmå betala den dryga dagspenning, som arbetarne fordra, kunna fordra då de äro så få. "Vi hade det bättre under turkarne!" säga en del af de fattiga herrarne. *)

Tiden, freden och friheten, bättre kommunikationsmedel, en vis regerings mått och steg till lättnad för de skattdragande och skuldsatta jordegarna skulle småningom kunna framkalla på Naxos ett liffullare, lyckligare tillstånd, och skulle göra det snart, om ett par ädla och förmögna patrioter ville särskildt intressera sig för den sköna ön.

Mig tyckes att jag ser ett ädelt ungt par — likt Ariadne och Dionysos — komma till Naxos för att der fira sin smekmånad, och sedan stadna der likt gudaparet, eldadt af den gudomliga driften att välgöra, att lyckliggöra. Jag ser dem kalla flitiga händer till arbete, uppmuntra företagsamheten, ser trädgårdarne uppblomstra i ny kraft, terrasserna bära skördar upp till höjdernas toppar, ser barnen omhuldas, tvättas, undervisas, hör Evangelium predikas i kyrkorna och läsas i hemmen, ser de vackra Naxiska snäckorna löpa ut ur Naxias nya, goda hamn, förande landets sköna frukter och flerfaldiga produkter till Österland och Vesterland, jag ser stora ångare derifrån

*) För ett karldagsverke i trädgårdarne måste betalas 2 till 3 drachmer. Inkomsten af frukterna ersätter ej så dryga arbetslöner, då härtill kommer utgifterna till regeringen. Också förvildas trädgårdarne och olivlundarne. Fordom fruktbara kullar ligga i träde.

hvarje vecka återföra till Naxos de bildningens andliga produkter, utan hvilka lifvet, äfven det på Naxos, liknar en vattensoppa utan vin, jag hör pipa och trumma förkunna allt talrikare bröllop, jag ser hvardagslifvet blomma så, som det kan blomma i så skön natur och bland ett så godt folk, och Naxos' ö bli, hvad en gång Herodot profetiskt kallade den, — "den sällaste af öar". Och förhänget faller icke mer, — förr än på ragnarok! —

Melanés den 20:de Augusti.

Dessa sista dagar har stormen stegrat sig till verklig orkan. Vindstötarne likna åskknallar. Endast om aftnarne, straxt efter solnedgången, har vinden lagt sig under ett par timmar; men blott för att vid midnattstid åter bryta ut. I dag, 4:de dygnet af nymånen, tyckes vädret lugna sig. Mången liten modig kaik eller ö-snäcka säges ha förolyckats vid dess försök att under dessa stormiga dagar föra laddningar af meloner och andra frukter till Syra. Vindstötarne äro så våldsamma och komma så plötsligt, att äfven den snabbaste manöver icke alltid hinner berga seglen. Emellertid fortgå festerna med trummande och pipande på Naxos. Förliden söndag firades i Melanés, Mariæ himmelsfärd. Myrtenqvistar voro strödda i och omkring kyrkan. En gammal 80 årig prest messade bedröfligt. Jag frågade två eller tre af de i kyrkan närvarande om innehållet af hans föredrag. Ingen kunde säga mig det. En "trodde" att det betydde ett, en annan "trodde" något annat. Sanningen var, att ingen gaf ringaste åkt derpå. Man korsar sig öfver panna och bröst, och suckar "Kyrie Eleison" och ser på sina grannar, sysslar med barnen, ger dem di eller tuktan, o s. v. Efter messan tågade presterna med ett par standarer och fanor, åtföljda af församlingen i kyrkan, omkring byn och öfver högsta höjderna af dalen på denna sida. Från dem har man en vacker anblick af Paros och sundet, och det brokiga tåget, skimrande i synnerhet af qvinnornas, likt fjärilsvingar fladdrande hufvud-

kläden, lyste gladt på höjderna och vägen emellan de gröna träden.

Straxt efter middagen begynte dansen, med vanligt accompagnement, framför kyrkan. Danserna voro lika dem jag omtalat vid bröllopfesten. Denna afton voro vår by's tre förnämsta frankiska familjer — Francopolo, Varroz och Somariva närvarande vid dansen, dock utan att deltaga deri, utom såsom åskådare. Hvar och en af dessa familjer hade med sig en täck ung dotter, och hvar och en "belle" hade sin çeladon. Dansen räckte tills sent på natten. En af de nyssnämnda familjerna bebor tornet, som jag omtalat, ofvanför vår by. Det består af en stor, mycket stor stenlagd sal, och ett par små rum. Salens utseende säger tydligt, att den varit en de fordna frankiska riddarnes samlings- och fest-sal. Ej heller har den ännu upphört att vara det. Ofta, om aftonen sent och om natten, höra vi derifrån en munter fransysk sång, som låter lik en gengångare från troubadourernas tid, såsom den väl också är. Två eller tre gånger i veckan höra vi omtalas en ny förlofning, eller höra pipa och trumma förkunna ett nytt bröllop. Men äfven andra ljud än glädjens höras i vår dal, och just i dessa dagar har den genljudad af hjertslitande jemmerrop. Det är en moder, som klagar öfver förlusten af sin son och som, enligt landets sed, ger emellanåt sin smärta luft i vilda skärande klagoskri.

Och nu farväl, du vackra Melanés, du vackra Naxos med dina dalar och källor. Troligtvis skola vi kunna afresa i morgon. Om icke vinden saktat sig, så hade vi fått stadna här, jag vet icke huru länge, så länge som meltemmen — den envisaste af alla nordanvindar — behagat blåsa. Förr ha ångbåtar en gång i månaden gått emellan Piräus och Naxos; men sedan ett par år ha de blifvit allt sällsyntare och i år har Athén (Thesei stad) behandlat Naxos såsom fordom Theseus säges hafva behandlat Ariadne. Men ingen ö förtjenar mindre att så öfvergifvas.

Emellertid, då jag sagt så mycket om Naxos ljussida, fordrar rättvisan att jag säger något om dess skuggsida. Denna tillhör lifvet på alla öar, som äro isolerade

från verldsrörelsen och sakna förbindelser med det högre utvecklade samhällslifvet. De tre skönaste öar, som jag sett: Cuba, Sicilien och Naxos, lida alla af denna brist; men Naxos i vida högre grad än de andra. På den Vestindiska ön — del af den nya världen — är naturlifvet så yppigt, så mångfaldigt och herrligt i sina bildningar, att man under några månaders vistande der ej hinner nedtryckas af det andliga och intelligentas lifvets armod och förslafning; men innebyggarnes tillstånd vittnar noggsamt derom. Sicilien har i sina städer ett mammonslif och konstskatter, som förvisa ledsnaden, åtminstone för dem, som låta sig nöjas med dessa, har dessutom naturföremål af mäktigt lifvande karakter: Etna och hafvet. Naxos är oskyldigare och stillare, som en idyll bredvid en antik gudasaga. Den enda fara, som här hotar innebyggarens och främlingens lif, är den — att leds. Bristen på lif och rörelse, så i naturen, som i samhällslifvet, öfvar en söfvande, döfvande verkan. Derför: om du icke har sällskap nog af dig sjelf och ditt arbete, eller ett särskildt mål att här lefva för; om du behöfver, för att lefva friskt, nyheter, tingningar, umgänge med det bildade samhället, dess frågor och nöjen, med den stora världen och dess rörelser, då — kom hit i alla fall, du skall aldrig ångra det, men bosätt dig icke här för längre än högst en månads tid.

Naxos den 23:de Augusti.

Vi likna nu vissa besökande, som ofta säga "adjö", men stanna i dörren och fortfara ännu länge med samtalet. Blif ej missnöjd dermed denna gång. Ty detta nya dröjsmål här, har gifvit mig tillfälle att se och för dig beskrifva Naxos' för skönhet och vidd mest berömda da *Drymalias* dal.

Den ligger ungefärligen i midten af ön, vid foten af Zeusberget, som reser högt sin pyramidlika spets, hvilande öfver bergets hemlighetsfulla grotta. Dalen liknar, såsom *Potamias* dal, en vid skogsbassäng i bergens famn, men

denna famn har en vida större omkrets, och inom den höja sig särskildta klipp-partier och kullar, hvilka bära vackra hvitglänsande byar och kyrkor. Naxos' hufvudstad, *Kalchis*, ligger i denna dal, men så undangömd af den yppiga olivskogen, att man icke ser staden från höjderna kring dalen. Ett par borgar med medeltids karakter höja allena sina hvita torn och tinnar öfver skogens löfkronor.

Drymalias dal har omkring 1000 innevånare, alla välbehållna genom jordens ojemnförliga fruktbarhet. Byarne Damariola, Monizea m. fl. ha dessutom hvar sin särskildta industri. I en af dem tillverkas rödbruna lerkärl, som föras i mängd till Naxia och derifrån till flera orter utom ön. De två byarne *Philotis* (vännerna), på en terrass vid foten af Zeusberget, skiljda från hvarandra genom en grönskande "regma" — "just lagom för att kunna skjuta på hvarandra", anmärkte Kyrios Somariva, — tillverka de bästa ostar och hysa de rikaste herdar på Naxos. Bakom dessa två byar, (med brunrå hus och föga vänligt utseende) stiger bergåsen, och en liten hvit kyrka utvisar vägen åt Aparanthus-dalen, hvars vin säges vara bättre än dess folk. Längre bort äro de berömda smergelbrotten, egna för Naxos och en källa för betydlig inkomst.

I ett af Drymalias flera marmorbrott var man i fullt arbete med att hugga portar och fönsterposter, trappor m. m. för nya bygnader i den lilla hufvudstaden. Anlända dit satte vi oss under de skuggande träden vid ett af kafféerna på torget och vederqvickte oss med Luccumi och friskt källvatten medan vi låto förkunna vårt besök i en af de närliggande borgarne. I kaféerna sutto fustanellklädda herrar, rökte nerghilés och spelade kort.

I borgen, en ståtlig och välbehållen medeltidsbyggnad, mottogos vi med värdighet och hjertlighet af en ståtlig gammal fru i gammaldags dräkt, enka efter Senatorn Marco Polite. Hon hade uppsyn och sätt af en regentinna, men hennes förblindade ögon greto under det hon med ett barns larmande sätt klagade öfver förlusten af sin syn och med detsamma af sitt lifs verksamhet och glädje. Ty det var hon, som bestyrt om egendomen me-

dan Senatorn, hennes man, satt i sin soffa, upptagen af pipan och politiken. Sin adopterade dotter hade hon gift bort med en ung Spartan, och detta unga par, som lefde här med henne, skötte nu godset. Det unga parets och dess lilla barns bleka anleten utvisade, att de ledo af de här gångbara febrarne. Från husets öfre våning, som stod obebodd, hade man en förträfflig utsigt åt alla håll öfver dalen och dess i besynnerliga skapnader af horn och kägglor uppstigande klippor. Högst står Zeusberget med dess 3000 fot höga spets, som, sedd från detta håll, uppstiger likt en pyramid från bergets rygg. Just vid dess fot, eller stället, hvarifrån spetsen uppstiger, är en sänkning i berget, och på denna sida är ingången till den stora grotta, som, jemte Idabergets på Kreta, har anspråk på att vara den grekiske Jupiters födelseort och vagga. Resande, som besökt den, ha der sett lemningar af en grekisk kyrka, (förmodligen på platsen för ett fallet Zeus-tempel) och längre in storartade stalaktitbildningar. Men ingen ännu har utransakat dess vidd. Från högsta bestigbara toppen af Zeusberget kan man räkna 22 kringliggande öar. En gång om året bruka Naxos' prester draga dit upp för att i grott-kyrkan tända vigda ljus, röka och messa.

I borgen bad man oss att stadna qvar några dagar och bebo den öfra våningen, der "kung Othon hade bott", och jag önskade uppriktigt att tiden och vår kutter tillåtit oss det. Men just denna dag hade stormen lagt sig och vi måste passa på dess goda lynne, som icke torde vara af varaktighet.

Sedan vi blifvit undfägnade här med vanlig grekisk gästvänlighet, förfogade vi oss, vandrande genom olivskogen, till ett annat hem i dalen, en half timmas väg från borgen och af en anspråkslösare karakter, men icke mindre rikt på detta lifvets goda, och kanske rikare; ty det unga äkta par, som bodde här, och dess två täcka små flickor njöto god hälsa och syntes fullkomligt lyckliga, ehuru äfven deras ansigtsfärg tycktes mig vittna om att dalens luft icke är helsosam. De unga makarne "Somariva"

undfågnade oss på det hjertligaste och rikligaste. Det ville icke taga någon ända med trakteringen. Och sådana frukter! Drufvor, fikon, plommon, mandlar af yppersta tänkbara art. De två små flickorna passade upp oss som två små ljuselfvor, ständigt bärande till oss nya frukter af ljuset och den sköna jorden. Från husets piazza njöto vi solens nedgång öfver dalen. Den liknar ett stort drifhus. Jag skulle ej trifvas der.

Vid den stigande månens ljus vandrade vi tillbaka till Melanés på några af öns allra värsta vägar i mer än två timmars tid. Men så fick jag äfven se några nya trakter och deribland "skymningsdalen", så kallad emedan de höga bergen neppeligen tillåta solen att lysa dit in. Dalen såg också högst melankolisk ut. Mera underhållande än naturföremålen voro mig min värds ganska karakteristiska berättelser om några tilldragelser och skrockhistorier på ön, äfvensom meddelanden ur hans eget sörjande fadershjerter. Båda delarne läto mig se huru litet presterna och den religiösa bildningen på Naxos motsvara de religiösa behofven.

Och nu farväl för sista gången, idylliska Naxos, vackra Melanés! Bud från kuttern manar oss att skynda. En kolossal marmorbildstod af Apollo, som ligger ofullbordad på öns norra kust, har jag icke fått och får icke se, men jag tröstar mig. Som en frukt, och kanske ej den sämsta, af dessa veckors sommarlif vill jag afsluta det med denna reflexion:

Inga paradisiska frukter, ingen hvila i paradiskt sköna dalar, under ständigt molnfri himmel, intet lif af oafbrutna njutningar förmå länge att tillfredsställa människans själ eller göra henne lycklig. Detta gör endast *ett dagligt arbete*, som utvecklar själens krafter för ett godt ändamål, fyller dagens bästa timmar och ger åt de öfriga hvilans eller vederqwickelsens behag. Nej nu farväl för allvar, för alltid! Adjö Melanés, Adjö!...

Santa Maria:

Paros redd den 27:de Augusti.

"Santa Maria, Ora pro nobis"! skulle jag sucka om jag vore katolik. Ty här ligga vi nu, nästan skeppsbrutna, på en naken, ohygglig udde af Paros, med ett träsigt, nedrökt kapell till enda skydd mot nordanstormen, som hviner omkring oss så vildt som någonsin. Vinden lofvade ändå godt i förrgår afton, d. v. s. den somnade alldeles. Men i morgongryningen var den uppe, blåste från nordvest och dref upp vågorna, så att vi, efter att ha brottats ett par timmar med de fräsande najaderna, måste söka skydd vid Paros' redd, i Santa Marias knappa hamn, der Léon nu vaggar oroligt af och an. Brisseis för oss lyckligt i land emellan utlöpande klippblock.

Det ruinerade kapellet på stranden inredes till bostad åt oss. Våra beskedliga matrosar skära, på min anmodan, en stor mängd qvistar och grenar af den låga therebintbusken, som äfven här pryder den magra, sandiga jorden; med dem stoppar man igen hål och refvor i kapellets murar, med dem betäcker man jordgolvet, öfver dem breder ett segel, derofvanpå lägges en stor, fyrkantigt huggen sten såsom bord i midten af kapellet, och vid väggarne göra vi oss en divan af kappsäckar, kuddar och schawlar. Det ser alls icke otrefligt ut. Om aftonen tändes en liten lykta af Marienglas och sättes fast vid en af kapellets murar. Derute lyser månen i första kvarteret. Utanföer och i skydd af kapellet göra vi upp eld, koka thevatten, och samlas sedan, jemte vår kapten och grammatevs, till en munter qvällsvard omkring vårt improviserade bord. Så kommer natten. Med dragna sablar och med bössor gå tvenne af våra matrosar vakt hela natten, för att skydda vår nattro; ty kapellet har ingen port, och endast två och två tredjedels väggar, jemte ett hvälft tak öfver dem.

Så gick det första dygnet, och så har tre dygn sedan gått.

Santa Maria den 30:de Augusti.

Storm, storm, storm! Vi börja bli litet dystra i hågen och fråga: "när och huru skall det här sluta?" Kaptenen har intet annat svar, än! "veggiamo!" och "paziénza!" Och "paziénza" behöfves. Den häftiga blåsten förtar all lust till vandringar. Dessutom är denna trakt af Paros fruktansvärdt kal och steril, en riktig öken, der endast låga, taggiga buskar och litet thymjam växa. Våra beskedliga matrosar gå hvar dag till den lilla staden *Nausa*, på andra sidan af ön, en god timmas väg härifrån, för att skaffa oss lifsmedel och friskt vatten. Vi skulle eljest kunna förgås här. Och vi skulle kanske besökas af röfvare om natten, i *Santa Marias* ruinerade kapell, om icke både grammatevs och matroserna så troget hölle ut med deras beväpnade vakt, vid hvilken de aflösa hvarandra. Kära L***, har det fallit dig in att tänka på att matrosar äfven äro menniskor, d. ä. sjelfansvariga, personliga andar, lika väl som kungen och du? Jag tillstår att jag först i dessa dagar kommit att rätt allvarsamt tänka derpå, och det emedan jag nu kommit att mera än förr ge akt på vår kutters besättning och på den ganska bestämda individualitet, som utmärker dess medlemmar. Det är icke en af dem, som ej har sin särskildta karakter, ifrån den unge *Stamatino*, och till den äldste af matroserna, *Nicolaki*, förtroendemannen om bord och dertill en förträfflig kock. Der är den tjenstaktige, godmodige *Jani*, (vår kammarjungfru n:o 2 om bord), den vackra *Spiro*, den fromme bland matroserna, som ofta samlar de andra omkring sig under det han med mycken emphasis läser högt någon uppbyggelig legend, der är en, som är glad och godsint som ett godt barn, en annan, som har "sitt hufvud för sig"; men alla utmärka sig genom pligtkänsla och en fin

hederskänsla. Alla täfva i tjenstaktighet mot oss och äro sins emellan vänliga, alltid vid godt lynne, exemplariskt lydiga för deras något barska, men förträffliga kapten, som håller dem i duktig respekt under det han emellanåt tillåter sig sjelf en liten dust i ord med styrmannen om bord, en äldre man och den minst trefliga af besättningen, ehuru alltid artig mot damerna. Vår grammatevs är lik en ung riddare "sans peur et sans reproche". Summa: Léon med dess besättning är perlan af lust-jagter.

Fru H** och fröken M**, som ej fördraga kutterns vaggning, bo i kapellet, jag, som snarare tycker om den, bor om bord, der jag läser, skrifver, tecknar och öfvervakar middagsmåltiden som Frances och Nicolaki bereda. Ingen lagar en bättre "pillaff" än han af fårkött, risgryn, tomatoes och koloquidier. "Brisseis" förer mig och kaptenen från kuttern till stranden, och från stranden till kuttern igen, sex till åtta gånger om dagen. Nu är vårt thé slut, det sista théet, som vi fingo till afsked af vår förträffliga vän och värd på Naxos, doktor Damiralis, hvars gästfria boning vi ganska väl kunna skönja från Santa Marias hamn, tvärs öfver de vreda vågor, som gå oss emellan. Vi ha måst taga till théet af lindblommor i vårt resapthek. Smakar ej så illa med en tillsats af myntha, men gör en nedstämmande i stället för en lifvande verkan. Ingen mår riktigt bra, ingen är vid godt lynne utom matroserna. Vårt enda nöje är uppsamlandet af små vackra snäckor, liknande sammanrullade löf, omgifna af en målad krans i sepiafärg. Dessa snäckor finnas i stor mängd i sanden på norra sidan af vår udde. Hvad det lilla djuret heter, som så skönt målat sin boning innan det lemnat den, och om dess lif vet jag intet. Ha de lefvat blott för att ätas af andra djur? Dock, nu skola de hjelpa oss till några vackra armband!

Allt samma vind, samma storm, och ingen utsigt till förändring, utom möjligtvis när månen blir full. Hafvet är ständigt lika mörkt, himlen ständigt lika klar. Hvar morgon går solen i skönhet upp öfver Naxos, hvar afton

månan, för att sedan gå ned i prakt bakom dess syster-ö.
Men ingen af oss har sinne för denna skönhet. Vi längta
alla hjertligen från Santa Maria. Fru H** har känningar
af frossa, och jag har hemlig feber af otålighet öfver läng-
den af denna station.

FYRATIONDE STATIONEN.

Befrielse. Piräus. Minnen från franska occupationen. Themistokles' graf. Behof af en jernväg. Poros och dess lejon. Trözén och dess orangelundar. Vinskörden. En grekisk husmoder. Poros'iska flickans hemgift. Åter i Athén. Politisk jäsning. Syriska flyktingar. Grekernas stora idé. En ändå större. I mitt hem. Ny utflykt.

I sex dygn hade vi legat vid Santa Maria, qvarhållna af motvinden och stormen. Så blef månen full och vinden lugnare. Det kom en gudaskön afton, då solen, efter sin nedgång bakom Paros' marmorberg hvälfde ett diadem af strålande prismatiska färger öfver Naxos, och fullmånen uppsteg midtemellan Monte Zevs och Monte Koronos, steg allt högre, allt mera strålande, likt ett himmelskt öga öfver den sköna ön, och hafvets vågor lade sig glänsande och glada till hvila i dess ljus, och allt blef lugnt. Den natten gingo vi till segels, en timma efter midnatten, och kommo lyckligt ur sundet, som så länge hållit oss fångna.

Men ute på hafvet gingo ännu vågorna höga och vinden var ännu häftig, ehuru ej mera fullt emot. Föga treflig blef färden. Behaget af att segla med god och lagom

stark vind kan endast jämföras med obehaget af en seglats i motvind och hög sjö. Middagstiden den 2:dra September slogo vi långa lofvar för att komma upp mot Syras hamn. Vinden var frisk, seglingen gick ypperligt, kapten Revivi stod sjelf vid rodret i allra bästa lynne, hafvet glänste och brusade gladt, på alla håll såg man segel. Hermopolis, med sina massor af hvita, gula, blå och gröna hus på klippornas toppar, lyste bländande i middagssolens glans. Allt kortare blefvo lofvarne, och klockan tre eftermiddagen flögo vi med fulla segel in i den sköna hamnen midt ibland ångfartyg och segelfartyg från alla världens ändar. Der var nu fullt af lif. Der låg också den Österrikiska ångaren Schildt, som om två dagar skulle afgå till Piräus. Vi beslöto att följa med den. Vi hade nu nog af den stormiga färden på vår lilla kutter. Och efter ett rätt vänligt afsked af den och dess goda befäl och manskap gingo vi ombord på Schildt.

Icke utan glädje sågo vi oss vara på det stora fartyget, som hade helt andra krafter än Léon att sätta mot stormen, och vi fingo skäl att prisa dem under den nattliga resan till Piräus. Månen uppgick blodröd. Obeskrifligt sköna voro färgerna öfver himmel och haf i morgongryningen, då månljus och morgonrodnad, Selene och Eos, täflade om herraväldet. Just då kastade vi ankar i Piräus' hamn, lugn som en spegel, medan hafvet derutanför brusade mörkt.

En vänlig rekommendation från consul Hahn i Syra hade förskaffat mig befälhafvarens på Schildt bekantskap och från denne unge man och hans första löjtnant det mest välvilliga biträde vid vår landstigning och diverse andra omsorger. Vårt lilla resande bolag skulle nemligen här skiljas för någon tid, och medan fru H** med sitt hushåll återvände till Athén, fröken M** till Arsakion, skulle jag stadna i Piräus för att om ett par dagar afgå derifrån till Poros, dit jag länge varit bjuden af ett ungt grekiskt-tyskt par.

Jag bor här i ett vänligt tyskt hem, och är glad att göra närmare bekantskap med Piräi-bad och andra märk-

värdigheter, hvartill höra promenaderna omkring hamnen samt utsigterna och belysningen mornar och aftnar.

För promenaderna m. fl. vackra anläggningar har Piräus att tacka den förödmjukelsetid då franska och engelska occupationen lade band på Greklands rörelser, åren 1855 och 1856, och hindrade det att göra gemensam sak med Ryssland mot Turkiet, genom frigörande af grekerna i Thessalien och Epirus. Lilla Grekland måste ge vika för de stora tuktomästarne och vackert hålla sig på matan. Den franska militärstyrkan blef inqvarterad i Piräus.

Då var Piräus ännu en ganska ruskig hamn, dess hamngata stod hälften af året fördränkt i vatten och smuts och febrar grasserade bland dess befolkning. Staden hade ingen grön plats eller trädgård, der barnen kunde leka och befolkningen lustvandra, och midt för hamnen låg en stor, gammal bygnad eller barack sedan turkarnes tid, der en mängd uselt folk hade sitt tillhåll, men hvilken barack ej kunde af stadens styrelse nedrivvas innan flera processer emellan dess flera egare blifvit utredda och afdömda, hvartill ingen utsigt syntes. Befälhafvande generalen för den fransyska occupations-truppen hade god tid att se sig om i Piräus, och sedan han väl sett sig om, begynte han med operationer, som mycket öfverraskade de i den turkiska slentrianen insöfda Piräus-boerna. Han lät helt plötsligt rifva ned det gamla, förargliga rucklet på stranden, i det han sade: "Hvem, som vill, må processa derom med mig!" och om ett par dagar var baracken borta, platsen planerad, och en bred stenkaj längs hamnen påbegynd.

Dernäst tog generalen ihop med hamngatan. Den hade hittills utgjort en slags bred ränna. Han lät sina soldater höja den till ett slags hvalf med afloppskanaler på sidorna. Efter jordpåfyllningen stenlades den. De franska soldaterna, som utförde arbetet, sjöngo derunder och skämtade som om det varit dem en lek. Sedan lät generalen dem anlägga två sköna promenadplatser, den ena nära hamnen, såsom trädgård, med mångahanda träd, bu-

skar och blommor, ett paradiset för vintern, den andra i park-styl på höjden af bergsåsen ofvanför, hvarest friska vindar svalka sommarhettan och hvarifrån man har fri utsigt både åt Piräi och Phaleri hamnar samt åt hafvet och öarne utanför dem. Här lät han uppföra en luftig musiksäl, ett par kaféer, och lät regementsmusiken härifrån hvar afton locka Piräus-boarne till lustvandring på höjden, och undfagna deras, vid sådan traktering ovanda, öron. De förblefvo ej döfva, ej heller deras ögon blinda för allt det goda, som den franske kommandanten tillskyndade dem. Och stadens Dimarch (borgmästare), herr Rally, förtjust öfver att finna en man, som utan alla omsvep kunde utföra hvad han sjelf länge, men förgäfvos önskat göra för stadens bästa, gaf den franska generalen allt det biträde, som stod i hans makt. Processerna, hvarmed den raske befälhafvaren hotats, föllo liksom det gamla rucklet, och då den krigiska occupations-korpsen lemnade Piräus, kvarlemnade den till minne af sig sköna fredsverk hvilka, grekerna sjelfva, erkänna sig ej kunna nog högt uppskatta.

Herr Rally har alltsedan förblifvit Dimarch i Piräus, som säges under hans kloka och nitiska vård nu begynda uppblomstra till nytt lif. Den breda kajen rundtom hamnen är ett präktigt arbete. Hundradetals segelfartyg från öarne liksom kanta den, utskeppande sina förråder af frukter, ost, grönsaker m. m. Omnibussar och vagnar af alla slag äro i oupphörlig rörelse emellan Piräus och Athén, deremellan trafva åsnorna, lastade med fisk, frukter och andra matvaror, som fara icke litet illa af transporten i solbaddet och dammet under en timmas väg. Menniskorna förlora på denna väg oerhördt mycken tid och dertill penningar; ty kuskarne begära nu hvad de vilja, och stackars resande ha icke tid att pruta. Alla, som veta hvad en jernväg är, ropa högt efter en sådan emellan Piräus och Athén. Den har också mer än en gång varit i fråga och äfven nära att i verk sättas, men alltid kommit af sig, fastnat i förberedelserna, och der sitter den fast ännu, några säga i följd af kungens långsamhet, andra "för affärsmäns bedräglighet", andra åter på grund af hvarje-

handa omständigheter och svårigheter. Man kunde nästan vara färdig att önska en ny occupation af den der raske fransyske generalen för att få den så behöfliga jernvägen i stånd. Piräus och Athén, som i forntiden förenades genom en befastad mur, af hvilken man ännu ser spår, skulle, om en jernväg intoge dess ställe, snart äfven förbindas genom ett band af blomstrande trädgårdar och villor på den nu obebygda och till stor del ouppodlade slätten.

Den 6:te Sept.

På yttersta udden af landt-tungan, som i nordost begränsar Piräus' hamn, ser man rummet, uthugget i klippan, efter en stor sarkofag. Vågorna skölja nu deröfver; ty udden sträcker sig ut mot vida hafvet och brottas med dess vågor, bryter dem, men betäckes ock af dem, hvart år litet djupare. Hafvet tyckes här inkräkta på landet, och dess salta, klara vatten fyller nu grafrummet, som kallas: *Themistokles' graf*.

"Jag har ofta badat der", sade min värds lilla dotter, som jemte sin far och sina syskon var med mig. Sjöhjelstens graf brukas, som badkar åt barn dem man vill låta begagna det stärkande hafsvattnet, men ej vågar ut-sätta för vågornas häftiga svall. Dessutom är stranden stenig och vådlig för barn; hela udden består af vildt sönder slitna klippblock, fårade af striden med hafvet, som här kämpats i årtusenden. Man anser udden vara den "Cap Alkimos", der, enligt gamla häfdatecknares intyg, den Athénska sjöhjeltens ben graflades sedan de blifvit hemförda från det Asiatiska Magnesia, hvarest han, såsom landsförvist, dog. Alldeles säkra anse sig icke herrar fornforskare vara att den nämnda grafven är Themistokles'. Säkert är att ingen mera skönt symbolisk plats för den kunnat väljas. Gent emot den, på andra sidan hamnen, ligger Salamis' grönskande ö. Hjeltens, som der bröt österns härsmakt, bryter här genom sin graf de vilda vågor, hvilka nordost-stormen jagar upp mot stranden. Straxt

ofvanför grafrummet äro flera stycken af kolossala, groft huggna pelare, dels ännu stående, dels omkullfallna, som tyda på ett tempel — kanske ett "Heroum" — af jettelika proportioner. Några steg högre upp är en fyrbåk, hvars låga lyser de sjöfarande.

Hela landt-tungan är nu en öde klippmark, men öfverallt der stöter man på gamla murar, märken af husplatser och af monumenter, hvilka visa att klippgrunden fordom varit starkt befastad och bebodd. Det var på den tid, då Themistokles och Aristides lefde och med sina bedrifter grundlade Athéns odödlighet i människoslägtets häfder, Themistokles genom sin hjeltekraft, Aristides genom det ändå högre hjeltetmod, som lät honom glömma enskildta oförrätter för att i farans stund räcka sin ovän handen till kamp för det allmänna bästa. Derföre äro ock bådas namn oupplösligt förenade i Athéns första stora seger, drabbningen vid Salamis.

Themistokles' rena ära fläckades sednare genom hans ombytlighet, och hans folk, ombyttligt såsom han, bannlyste den man, som det nyss förgudat. Döden kom med sin försonande makt. Athén återförde sin bannlyste hjertes ben, gaf dem rum i moderjorden och ett ärofult minne på den strand han försvarat. Der lefver det än i dag. När natten kommer tändes ljuset, som öfver Themistokles' graf lyser seglaren och visar honom hamnen. Det ljuset kastar ock sin ensliga stråle i vågen, som sköljer rummet, der hjelten låg. Att Attikas små barn nu bada der, såsom i en tryggande faders-famn, synes mig vara en rörande sinnebild, skönare än någon bildstod, än någon folkfest till hjeltens minne. Dock borde det ej ske — såsom nu — utan tanke derpå.

Det var en söndagseftermiddag, som min vänliga värd i Piräus, Herr Buchner, förde mig på denna lustfärd i en liten segel-båt. Vinden var knapp, färden derföre litet lång, men aftonen obeskrifligt skön. När vi åter nalkades Piräus brunno redan de färgade fyrbåkslågorna vid dubbelhamnens inre inlopp. Under Venetianska herraväldet i Grekland sågs ett kolossalt lejon, hvilande på en fotställ-

ning uppstiga, ur vattenspegeln i hamnen, som då fick namn af "Porto Leone." Nu reser sig fotställningen ensam öfver vattnet och tyckes vänta på en annan bild. Jag skulle önska der en gyllne Phœnix, uppstigande ur bålet, blickande mot ljuset, symbol eller — satyr för det unga Hellas, allt som det unga Hellas behagar.

Poros den 13:de September.

Poros' ö, den gamla *Kalauria*, nära Poloponnesens kust i den Saroniska hafsbugten, är vidtbekant för sin ypperliga hamn — nu station för Greklands krigsflotta och sjöarsenal — för sitt kloster, "lifsens källa" kalladt (efter en förträfflig källa i dess närhet), och beläget i en pinieskog emellan djupa bergsklyftor, för sina sköna citron- och orangelundar och sitt Poseidonstempel, der fordom Greklands störste talare räddade sig undan sina fiender. Att göra lustresor och badresor till Poros hörer till Athéna-boarnas sommardiät. Och jag hade i Athén hört så mycket om de Poros'ska lejonerna, att jag ansåg mig icke kunna freda mitt samvete, som Athéna-bo, om jag icke aflade besök hos dem. Jag var dessutom bjuden dit af en ung själf full tyska, gift med en grekisk marin-officer, och jag kunde således motse ett vistande på ön, i mer än ett afseende, af interesse. Resan dit är dessutom en af de lättaste. Till Poros far man på tre och en half timma från Piräus med nya grekiska ångfartyg, som nu komma att öfvertaga alla resor emellan grekiska stränder och kuster. En skön morgon begaf jag mig från det gästvänliga tyska hemmet i Piräus om bord på den vackra grekiska ångaren "Vassilissi Amalia" (drottning Amalia), fann der åtskilliga bekanta från Athén, bland hvilka baron Maltzen och baron Ozeroff, som för att andas hafsluften gjorde en lusttur kring peloponnesen. Bland de mig obekanta, men som ingaf mig lust till en närmare bekantskap, var en vacker, äldre fru, med ljust ansigte, af nordisk karakter, ljust tycke, ljus sommardrägt, och som talade

fransyska. Vi kommo ett ögonblick att sitta bredvid hvarandra, och bekantskapen var snart gjord. Den behagliga frun, som så väl talade fransyska, var en tyska. Hon kom från baden i Thermia, hvilkas välgörande kraft hon prisade. Hon återvände nu till sitt hem på Poros. "Äfven jag, sade jag, är på vägen till Poros", — "Åh, det var ju särdeles! Ni har då bekanta der." — "Icke närmare sådana, men jag hoppas att få det. Jag ämnar besöka den unga M:me Koumelàs!" — "Men... det är min dotter! Jag är hennes mor, friherrinnan de Grange, och nu bosatt på ön för att vara mina barn nära. Ni måste äfven bli min gäst och dela er emellan henne och mig." Det kunde ej träffa sig bättre. Der var nu åter min lilla resnisse framme! tänkte jag. Ty jag var icke nu väntad till fru Koumelàs och jag hade hört att hon nyss gjort en resa, vådligare för lifvet än någon till Greklands öar. Med glädje förnam jag att den unga frun var utur all fara och att jag kunde om några dagar bevista hennes nyfödda lilla dotters döpelse.

Vid inloppet till Poros' hamn, i sundet emellan Trözenska kusten och ön, stannade ångaren och fru de G** afhemtades här af en ung sjöofficer, som hade ett hufvud af äkta grekisk typ, men något af engelsmannens väsen. Fru de G** presenterade honom, som sin måg, kapten Koumelàs. Han förde oss båda i sin båt till fru de G**s boning tätt vid stranden af den sköna hamnen. Och der har jag haft mitt hem sedan mer än en vecka, under hvilken jag delat min dag emellan det lyckliga unga paret Koumelàs, i deras hem, högre upp i Poros' stad, och den älskvärda gamla fru de G**, en af dessa lyckliga naturer, som synas vara ägarinnor af en evig ungdoms källa, samt i öfrigt, emellan de ryktbara Poros'ska lejon.

Rättvisan bjuder mig emellertid att säga att minsta delen af dem tillhör Poros, ehuru Poros har godheten kalla dem sina, emedan den i dem har sina inkomstskällor. De sköna oliv-, citron- orange-parkerna äro alla på Trözenska, det vill säga på peloponesiska området. Så äro äfven de för skönhet och rikedom berömda trädgårdarne, likaså de

rika vinbergen, och slutligen, "djefvulsbryggan", af romarehänder befästad öfver en bergsravin, i hvars djup en ström brusar fram. Det gamla Kalauria har intet att skryta med utom sin "lifsens källa" i piniclunden uti bergets famn, sin rena luft, sin hamn, och lemningarne — blott några grundmurar och stenar — af sitt gamla Neptuns-tempel på höjden af ön. Sjelfva staden på dess kala klippa är en af de ruskigaste och smutsigaste jag ännu sett på grekiska öar. Dock finnes der några goda hus, bland hvilka de tvenne, der jag har hem, och som båda ha en skön utsigt öfver hamnen och dess praktfulla stränder. Fonden af hamnen, sedd härifrån, upptages af det öfver tvåtusen fot höga, pittoreska berget Ornitholiti, med Methanas mörka, vulkaniska klippor, framstickande i bakgrunden något till höger. Till venster böjer sig mjukt Trözens paradiska strand, på grönskande terrasser stigande från hamnens fjärd till bergsryggen, som skyddar dem för hafvets vindar.

Jag vill nu omtala några af mina festliga utflygter här, och först dem på Trözenska kusten. Fru Koumelas var längesedan bjuden på vinskörd till fru Ghika, enka efter en högre militär vid flottan, och som hörde till klassen af de duktiga och goda fruar och husmödrar, som sjelfva förestå sin egendom, sköta sitt folk, bruka jorden, styra huset, uppfostra sina barn, lika så klokt och så lätt, som fogeln bygger sitt bo och föder upp sina ungar.

Fru Ghika hade sitt vinberg (eller sin vingård) på Trözenska kusten, och då bjudningen till vinskörden var ett summariskt "välkommen hvilken dag som helst" medan den pågick, så begåfvo vi oss, mina goda värdinnor och jag, dit en vacker eftermiddag utan att vara särskildt väntade. Två vackra skeppsgossar, af flottan, Leonidas och Kyrillos, rodde oss dit.

Innan vi kommo till fru Ghikas vingård gingo vi genom en annan, der nu som bäst vinets pressande pågick i en stor stenbassäng. Det var riktigt påkostande att se fem till sex förskräckligt — åtminstone till kläderna — smutsiga karlar med sina fötter trampa sönder mas-

sor af de härligaste drufklasar. Det liknade en misshandling af Guds goda gåfvor. Jag vet väl att det icke är så menadt, men jag kunde ej hjälpa att se derpå med en känsla af harm, och att tänka suckande på de stora, snygga drufpressarne i Schweitz, och hur ren den ljufliga "mosten" strömmar ur dem och hur snyggt och nätt de sammanpacka drufskalen för vidare begagnande. I sanning, det grekiska åkerbruket behöfver uppfostran af europeiska bildningen och industrien likaväl, som Greklands ungdom. Den oskyldiga grekiska ägaren till denna vinpress, som icke anade huru den upprörde mig, bjöd oss att sitta ned och smaka af drufvorna. Sådan gästvänlighet hör till regeln bland grekerna under vinskörden och kan ej afslås utan att visa ovänlighet. Lyckligtvis föll det ingen in att bjuda mig smaka på mosten. De stackars tramparne i vinpressen sågo äfven rätt bedröfliga ut vid deras ganska mödosamma arbete, som kom mig att tänka: "Lefve maskinerna!" Drufvor hemtades till oss helt friska från vinlandet, kostliga, söta, apelsiner, aprikoser, friskt vatten. Hvad vi ej förmådde förtära af frukterna måste vi i knuten sända ned till vår båt.

Efter en fjerdedels timmas vandring från denna vingård, kommo vi till fru Ghikas egendom. Medan fru Koumeläs slog sig ned under ett par olivträd, kokade kaffe och bredde ut sina medtagna förråder, begaf jag mig upp bland vinlanden, der jag såg en flock qvinnor arbeta med skörden. Snart var jag en arbetande medlem i flocken, som under muntert glam löste de sköna drufvorna från sina qvistar och lade dem i stora korgar, hvilka sedan lastades på åsnor och fördes bort — kanske till någon vinpress, lik den jag nyss sett. Men derpå ville jag nu ej tänka, ty drufvorna, både de röda och de hvita, voro så praktfulla, så sköna! De glada skördeqvinnorna motto-go vänligt den främmande kamraten och räckte henne en korg att fylla. Bland dem var en bredaxlad qvinna med utseende af en duktig bondgumma, en halm-karlhatt på hufvudet och händer och förkläde, smutsiga af arbetet, hvars främsta ledarinna hon syntes vara. Jag anade då

icke att denna raska, jovialiska arbeterska var sjelfva vinbergets ägarinna, den välborna enkefru Ghika. Jag erfor det först något sednare då jag återvändt till fru Koumelas och nyssnämnda fru, i sin skörde-drägt, kom för att hälsa oss välkomna. Det gjorde hon i det hon gaf en hvar af oss en hjertlig kyss. Hälsa och kraft lyste ur hennes ansigte och talade ur den stora, med präktiga tänder försedda munnen. Hon syntes mig en lifslevande typ af den "starka qvinnan", enligt den bibliska typen skildrad af kung Lemuels moder. *)

Ytterst tarflig och anspråkslös, under ett lif af oupphörligt arbete för hus och barn och husfolk, låter dock fru Ghika gifva sina söner och döttrar en uppfostran af bästa slag och vida öfver den hon sjelf fått. Men deras högre bildning hindrar icke modern att genom sin karakter och sitt kraftiga moraliska omdöme behålla ett fullkomligt välde öfver barnen.

I allmänhet berömmes här mödrarnes uppoffrande nit och arbete för sina barn. Skada att de tyckas mera angelägna om att skaffa döttrarna en vacker utstyrsel, än att af dem dana goda husmödrar. Ej sällan tar en gift qvinnans tjänst i ett förmöget hus endast för att få medel till sin dotters utstyrsel med några lyxartiklar, vanligen mycket öfver moderns stånd och vilkor. Att icke få sina döttrar väl utstyrda och gifta anses som skam för en moder. Så inskränkt är ännu här åsigten af qvinnans kallelse. Gynneceum kringstänger hennes utsigt. Fjärilen fångslas ännu af puppan. Likväl borde sådana qvinnor, som fru Ghika, väcka sjusofvarne till besinning.

Trözens berömda trädgårdar, som ligga på denna kust längs med hamnen, likna i allo de Italienska Mazzerierna. Deras enda skönhet och fruktbarhet utgöres af frukträdens. Man ser inga blommor, inga vårdade gångar, inga anläggningar, i hvilka skönhetssinnet har del. Gångstigarne gå genom fält beväxta med ogräs och tistel. Man har ej här en trädgård för nöjets, endast för nyttans skull, och beräknar noga inkomsten af hvartenda träd.

*) Salomos Ordspr., Cap. 31.

Vi egnade en hel dag att besöka den historiskt märkvärdiga nejden högre upp på samma kust, der ansenliga lemningar och ruiner, dock utan skönhet, utvisa platsen för en fordom stor stad. Här, säges det, låg det antika Trözen, Thesei vagga och äfven scenen för sorgespelet af hans makas, Phädras vilda lidelse för sin unga stufson Hippolitus, och för dennes tragiska död. På en terrass stå svartnade murar af en slottsluk bygning. Ut-sigten härifrån åt hafvet är storartad. Satt hon på höjden här, den olyckliga konungamakan, och såg på det hafvet och sökte med den stora anblicken lugna elden i sitt bröst? Men hela världshafvets makt bryter sig mot ett hjertas låga, mäktar ej släcka den. Detta är ock något stort — för himmelen eller för helvetet! — Hela denna stad är nu öde och tom. Icke långt derifrån ligger den stora byn Damala. Man firade der nu som bäst Johannes döparens dödsdag. Det skulle vara en faste- och sorgedag, och gudstjensten var nyss slutad. Likväl var dansen redan i full fart inom kaffehuset, som här särdeles liknade en krog. Besynnerliga konfusion i grekernas begrepp om helgdag!

Omkring en timmas väg från Damala är den så kallade "Djefvulsbron". Herr Koumeläs hade godheten följa mig dit. Den utgöres af ett naturligt stenblock öfver en djup "regma", af konstens hand förvandladt till en beqväm bro. Flera hundra fot, under den, brusar en bergsflod emellan vilda klyftor. På de brant uppstigande stränderna sorla små bäckar, växa plataner och rosenlager emellan titanska klippblock. Stället är af en vild och verkligen storartad skönhet, lik den af en djup, men oordnad lidelse, likt Phädras, kanhända, innan den gjorde henne låg och brottslig. Djefvulsbryggor öfver afgrunden finnas ock i människans själ. Hvad den berömda sten-bryggan angår, så är jag nöjd att ha sett den, emedan den hör till naturmärkvärdigheterna här i landet. I Schweiz och i Tyskland höra naturscener af denna art till de hvardagliga, och ingen der skulle göra sig mödan att gå två timmar i solbadd för att se en "djefvulsbro".

Vi åto middag hos en af de rika godsegarne på kusten, som till den i grekiska befrielsekriget ryktbara sjöhelten Koundouriotis. Han hade här bygt sig en farm och för två år sedan planterat 600 citron- och orangeträd, hvaraf han redan skördar frukt. Vi sågo familjen, en vacker fru och sex barn, i dess sommar-deshabillé; middagsbordet dukades inom "aulan" under den fria himmelen. Trefnad och komforts efter våra nordiska begrepp rådde icke i det landtliga hemmet; men kanske äro grekerna våra mästare i konsten att njuta lifvet, just genom enkelhet i deras lefnadssätt. Vi ha dervid alltför mycket bråk. "Skall jag taga bord och stolar med i båten?" frågade pustande betjenten på ett herregods, hvars herrskap ville förlusta sig "en familie" i gröngräset på en af sina öar.

Herr Koundouriotis hade nyss låtit på sin egendom uppföra ett litet vackert kapell åt sin faders minne och till messor för hans själ, en handling, som man måste ära äfven då man ej tror på andra böners kraft för aflidna vänner än dem, som i anda och sanning höjas ur det älskande hjertats djup.

En annan dag egnade vi åt den del af Trözenska kusten, som är vänd mot hafvet, öster ut. Här ligga de sköna oliv-, orange- och citronlundarne hvilka sedan äldsta tider gjort kusten berömd såsom Dianas utkorade jagtrevier. Här låg fordom vid stranden en stad med namnet *Artemis*, här stod ett skönt tempel för "skogens och jagtens gudinna", här stod äfven ett åt "solen befriaren", ett annat åt "sömnen", som ansågs för sånggudinnornas gynnare. Dessa tempel finnas ej mer; men den stora naturparken med dess rikedom af källor, af sköna fruktbarande träd och lysande frukter, står lika lefnadsstark och skön som förr. Den påminte mig om medelhafskusten emellan Genua och Spezzia. Lundarne utbreda sig här på trappstegsvis uppstigande terrasser längs kusten under en sträcka af tre till fyra franska "lieues". Men hvar äro landtgårdarne, byarne, de täcka tjusande villorna, som göra den

piemontesiska kusten till en så festlig syn? Några små qvarnar äro de enda byggningar man ser på Trözéns af naturen så rikt begåfvade landt-tunga.

Den paradisiska skogen är delad emellan en mängd ägare, af hvilka de flesta bo i Poros. Många bland dessa äro af arbetsklassen. Matrosar och tjenstehjon äro ej sällan egare af tio, tjugu eller flera fruktträd, dem de ej se oftare än då de behöfva vattnas (i stark torka hvar åttonde dag) eller vid skördetiden. Kostnaden för trädets skötsel, gödsling, vattning, anses icke öfverstiga fem drachmer om året, och den årliga inkomsten af ett fullgodt träd beräknas till 4 à 5000 citroner eller oranger d. v. s. till omkring 200 drachmer. I medeltal anses inkomsten af trädet vara 10 procent, men under goda år går den till 15 och 25 procent. Man köper ett godt träd för 100 drachmer. Största marknadsplatsen för Trözéns frukter är Konstantinopel samt Donau-furstendömena. På Wolga föras de äfven in i Ryssland. Jag ber Artemis och alla de Trözénska gudarne om förlåtelse att deras härliga frukt-parker låtit mig anställa så prosaiska uträkningar! Jag är dervid blott en trogen tolk af nuvarande ägare. Såsom en värdigare frukt af den sköna parken vill jag dock anföra, att rätt ofta en lund af citron-, eller oliv- eller orange-träd utgör en Poros'flickas hemgift, och att dessa flickor äro ganska vackra, ja, stundom verkliga skönheter. Jag har sett här unga flickor, lika utmärkta för dragens regelmessiga finhet, som för uttryckets lif och behag, och vet ingen mera poetisk bild än en sådan flicka, som kommer till sin brudgum med en lund af gyllne frukter!

På Poros — jag kommer nu omsider till Poros — har jag besökt klostret, hvars sköna läge och klara källa göra det förtjent af en och annan vallfart. Sjelfva klostret är en gammal, stor, mycket förfallen byggnad. Den och de få vördiga fäder, som ännu bebodde den, syntes lika afsigkomna. "Lifsens källa" hade försinat der, men icke i den vackra brunnen ett stycke derifrån. Det var en obeskrifligt skön morgon, som mina Poros-vänner och jag läto ro oss på det lugna hafvet till pinielunden i bergets

famn. Från bergets höjd sluttar den på terrasser, såsom på jettetrappsteg, ned mot hafvet. På en af de öfversta terrasserna, från hvilken man kan öfverse den trånga skuggrika däliden med sina mörka pinielundar längs klippvägarne och har fri utsigt af det ljusblå hafvet, som likt en himmelsspegel utbreder sig derutanför ända bort mot horisonten, slogo vi oss ned för att — äta frukost.

Du, min L*, torde redan hafva anmärkt, att jag är särdeles lik Homér — derutinnan att jag aldrig glömmer att tala om "den läckert beredda måltiden", som förfriskar de resande på färden. Det får du äfven härefter vara beredd på, utan att beskylla mig för härmningslust. Reslifvet skärper aptiten, så att äta och dricka hörer väsendtligen till resans betydande tilldragelser, denna må vara en Odysseé eller en resa sådan som min. Men derutinnan är jag bestämdt olik de Homeriska hjeltarne, att jag icke älskar långa måltider, "från solens uppgång till dess nedgång", utan så korta som möjligt, icke öfver en halftimmas tid. Endast sådana äro poetiska. Vår frukost var af denna art. Vi sutto i skuggan af en orangelund på terrassen öfver pinielunden, och till tallrickar hade vi trädens glänsande löf, så stora voro dessa. Friskt vatten ur "lifsens källa", de kostligaste fikon, drufvor m. m., morgonluften, utsigten från den svala skuggiga dalen, hvad kunde man önska mer? —

Med kaptan Koumelàs gjorde jag sedan en fotvandring öfver ön, för att se dess märkvärdigheter. Främst bland dem är det gamla Poseidons-templet för dess läge och dess minne, såsom Demosthenes' sista fristad. Läget i midten och på höjden af ön är, såsom det af alla grekiska tempel, utmärkt och symboliskt både för den höga platsens skull, och derföre att det kunde skådas, äfven på afstånd, från många håll. Af det gamla templet ser man endast en omkullfallen pelare och några stora hvita marmorblock, som troligtvis begagnats till grunden. Allt annat, af värde, har längesedan blifvit bortfördt till Athén och till andra städer.

Demosthenes slutade här sitt lif, såsom det säges, genom gift, som han hade förvaradt i en skrifpenna. "Se non e vero e ben' trovato."

De enda fruktbara ställen jag såg under vandringen öfver Poros' nakna kalkberg voro den gröna lilla bugten vid kapellet Hagios Paraskevi (den heliga fredag) och en dalklyfta, der öns Dimarch bygt sig ett sommarnöje och planterat fruktträd, som i skönhet och rikedom täflade med Trözéns. Han emottog oss här med hjertlig gästfrihet och höll oss kvar till middagen.

Poros, ehuru genom ångfarten så nära Athén, delar likväl med andra af Ægeiska hafvets öar det isolerade i dessas lif. Vål gå ångbåtar en gång hvar fjortonde dag (ibland en gång i veckan) emellan Athén och Poros; men det tycks föga inverka på öns tillstånd. Lifvet är lugnt, men — ledsamt för alla, som ha behof af intelligensens och det bildade umgängets lif. Hvarje familj lefver för sig. Hushåll, tjänstfolk och små bestyr upptaga fruntimren. Böcker och musikalier kan man blott få om man enkom förskrifver dem ifrån Athén. Ej heller synas grekiska fruntimren bry sig om sådant. Desto ensammare känner sig här utländskan från Europas högt odlade länder, och talangerna somna i brist af väckande sällskapslif. Dock kan en god make och ett godt hem uppväga allt annat i en kvinnas själ, och ingen brist kan hindra henne att vara lycklig. Det har jag äfven sett här. Men lyckligast af de grekiska öarnes innebyggare är den klass, som arbetar "i sitt anletes svett" och för hvilken trädets blomning och fruktsättning, vindrufvans skörd, årstidernas solsken och regn äro förnämsta ämnen till intresse.

En tafra af kvinnornas hvardagslif ser jag dagligen i de båtar, som från morgonen till qvällen sakta glida fram och åter öfver vattenspegeln i hamnen emellan Poros och Trözén. Ibland är det en karl, ibland ett par kvinnor, som sköta årorna. I båtarne sitta tio, tolf, femton till tjugu kvinnor med skynken och höljen öfver sina hufvuden, ofta rätt pittoreska, hvar vid sin vattenkruka eller flaska, tom eller nyss fylld. Ty vattenbämtningen vid

källorna utgör här, liksom i Palestina, kvinnornas förnämsta göromål och det, som mest upptager deras tid. Det är ett arbetslif, mödosamt och lättjefullt på en gång, och som vid källorna framställer en mängd tafior, värda att återgifvas af goda målare.

I mitt hem, rättare mina båda hem på Poros har jag njutit älskvärda människors umgänge, hemmets frid och många goda ting.

Vid lilla Dimitri Koumeläs döpelse fick jag för första gången se grekiska kyrkans barndop, vid hvars från andra christna kyrkor särskiljande bruk grekerna fästa så stor vikt att de neppeligen anse någon vara riktigt kristen, som icke blifvit döpt på detta vis. För den obildade mängden ligger det väsendtliga deruti att barnet helt och hållet neddoppas under vattnet, som af presten blifvit välsignadt eller helgadt. Smörjelsen härefter med helig olja m. fl. ceremonier kommer i andra ordningen.

En mera betydande egenhet vid grekiska barndopet synes mig faddrarnes förhållande till barnet och sins emellan. Faddrarne äro icke fler än två — vanligtvis en man och en kvinna. — Så länge de och deras gudbarn lefva bli de aldrig främmande för dess angelägenheter, och göra sig årligen påmint genom gåfvor af kläder eller annat, och grekernas åsigt om fadderskapets vikt och betydelse går ända derhän att de anse äktenskap emellan två personer, som stått fadder åt samma barn, vara olofligt, hvarvid de förblanda, (såsom ofta sker), det andliga och det lekamliga. Vid lilla Dimitris döpelse var endast en fadder, "Kompara", nemligen hennes farmoder, en glad och god grekisk enkefru från Eubea. En stor dopfunt af koppar, med skapnaden af en jettebägare, hade blifvit ställd i midten af rummet, der döpelsen skulle ske. Amiral Tombasis, son till den grekiska sjöhjelten och en särdeles angenäm gentleman och hedersman, hans fru och ett par andra herrar voro, utom friherrinnan de Grange och jag, dop-vittnen. Vattnet, kallt och varmt, tillblandades, olja gjöts deri, och badet öfverkorsades af den gamla, skäggiga Papa'n, som skulle förrätta dopet och som

såg ut som en barsk bonde, men sades ha mycket goda fasoner i behandlingen af små barn vid sådana tillfällen. Liten Dimitri, naken, som då hon kom i världen, och tyst sofvande, såsom dessförinnan, låg omsvept af varma höljen. Presten läser mycket långt ur en bok — hvad, kan jag, dess värre, icke precist säga, men dock att deribland är åtskilligt, som äfven innehålles i protestantiska kyrkans dopformulär. Emellanåt svarar "komparan", som bär barnet, "amen", och: "jag lofvar!" Sedan går hon, jemte papa'n, tre hvarf omkring dopfunten under bugningar i fyra väderstreck och uttalande af ett par ord, som — jag blyges att säga det, jag glömt. Så läser Papa'n åter en stund högt. Derpå framtages barnet, presten lägger sin stora hand under dess bröst och det bär af med den lilla ned i dopfunten, i tre omgångar med både hufvud och fötter. Att den stackars ungen dervid flämtar efter andan och sprattlar som en liten fisk i dödsnöd, och sedan skriker som en liten gast, det är lätt begripligt. Men det kan inte hjälpas, och smörjelsen med pensel af helig olja på åtskilliga ställen af kroppen hjälper icke heller att lugna barnet, som alltjemt tycks af alla krafter protestera mot denna slags döpelse-form, såsom mot en oförrätt. Lilla Dimitri kunde icke på länge glömma den, och upphöjde alltemellanåt sin stämma i vredesmod. Efter döpelseakten följer traktering. Främmande barn ha rätt att komma och få del af den, och hvart dop-vittne får till minne af akten ett silfvermynt. Mitt bär kong Ottos bild.

Och nu skall jag lemna Poros för att i Athén bereda mig till en annan och längre utflykt. Jag reser härifrån, tacksam för dessa dagars lif hos nya vänner, glad också att genom min pensel ha kunnat lämna ett vänligt minne af mitt vistande i de goda hemmen på Poros. Jag reser på ett litet krigsfartyg, en "gaolett"; ty ångfartygen ha just nu behagat uteblifva i följd af det "adlibitum", som hör till hvardagsordningen i grekernas anstalter.

Athén den 20:de September.

Lefve seglatsen! Af alla rese-sätt är dock det med segel det allra mest behagliga, mest poetiska, när vinden är god. Man sväfvat, såsom med svanevingar öfver hafvet. Så var min färd af nära ett dygn ifrån Poros till Athén. Den blef så lång, emedan natten var så vindlös. Men gaoletten fördes af strömmar, såsom på ett underbart sätt kring Poros och sedan kring Methanas vulkaniska klippor och uddar. Ibland begagnades årorna för att hjälpa oss fram, ibland kom en liten vindkåre och svällde seglen; men för det mesta gled vi framåt såsom förda af andar på det spegelklara hafvet. Jag lät bädda åt mig på däck för att njuta af svalkan och af fästets glans. Det var en natt af underbar skönhet. Stjernorna glänste och glimmade med diamanters eld. Venus uppgick rund som en måne. Morgonrodnadens glöd öfver det ljusblå, lugna hafvet — hvem kan måla dess energiska och skära färgskiftningar? Så steg Ægina ur vågorna med sin panhelenions pyramid — jag hade aldrig sett den så nära, aldrig i detta högtidliga ljus — gudarnes skymning! I stilla höghet sågo Æginas klippgestalter ned på oss medan vi ljudlöst gled förbi. Så kom morgonen. Den goda grekiska kaptenen, en hedersman, kokade sjelf mitt kaffe på grekiskt vis — mycket godt. Ett par andra greker, fransyska talande herrar, voro med på resan, som tycktes mig icke lång ehuru först klockan 1 på dagen en frisk nordostvind sprang upp och förde oss med en fogels snabba flygt till Athén, hvars uråldriga tempel och nya palats, palmer och oliv-träd vinkade oss på långt håll.

Och nu är jag åter i mitt goda tyska Athénerhem. Herr Hansen är återkommen från Tyskland. Vi fröjda oss ömsesidigt öfver att mötas, fråga och berätta i kapp. Medan jag badat i solsken och en hetta i Grekland, som man säger vara nästan exempellös (och som i Athén vållat flera personers död) har han i Tyskland badat i oupp-

hörligt regn, under en köld, som man der säger äfven vara exempellös för sommarens tid.

I politiken mycket lif! Uti Italien går Garibaldi framåt mot Rom. I Piemont går Victor Emanuel, framskjuten af Cavour, honom till mötes. Påfven mår illa, den unga konungen af Neapel ännu värre. Tyskland, Frankrike, England se på och fråga: "hur skall detta gå?" I Syrien skyndar Porten, uppskrämd af Frankrike, att strängt bestraffa på Druser och Turkar massakrerne i Damaskus och på Libanon. Flyktingar derifrån fortfara att komma till Athén och mottagas der med stor gästvänlighet. Man gör insamlingar för dem, hjälper dem, gör äfven bröllop åt älskande par. Mina unga bekanta Philemons äro verksamma dervid. Athén är het, torr och dammig såsom i Juli, värmen mattande, solen bländande.

I det unga Attikas sinne säges råda stark jäsning. Man ropar på en ny ministèr, på Kanaris, på nationalbeväpning, på en "verkligen constitutionel regering", och en mängd skribenter skrika ovet mot konungen. Men konungen är litet döf, och mycket god och tålmodig, vill icke lyssna till skriket, vill icke ändra ministèren och tänker: "kommer tid kommer råd." Diplomaterna skaka sina hufvuden. Unga Grekland anser tiden vara kommen för den stora katastrofen i öster, och är ifrig att rusta sig och hålla sig beredd för att i morgon eller i öfvermorgon — taga Konstantinopel. Det har icke ögon och öron och tankar för annat än detta mål, ett med Greklands politiska förstoring! Men jag säger och jag skrifer, att det vore för grekerna bättre att sysselsätta sig i första rummet med inomlands-affärer, med landbrukets upplytande, med kommunikationsmedlens ordnande, med prester-nas ordentliga aflönande, med fattigvård och fångvård m. fl. viktiga angelägenheter, som ännu äro i hög grad försummade. Det väl styrda blomstrande, framåtgående fria Grekland skulle föra grekerna till Konstantinopel eller Konstantinopel till grekerna, genom sakernas egen naturkraft, då deremot detta skryt och äflande... men för hvem predikar jag här? — —

I mitt hem är allt godt. Med herr Hansen och hans unga systerson, Theodor — som kommer ur sin lyckligt genomgångna studentexamen för att se sig om i den gamla högskolan, Grekland — besöker jag på nytt de gamla, kära orterna, Sokrates' födelseby, som åter förser oss med de ypperligaste fikon, Antigones kulle: "Kolonos", Solons och Perikles' borg: Akropolen, m. fl. af de gamla, historiska kullarne. Drufvorna äro kostliga, en del så stora, att blott ett bär i sender får rum i munnen. De smaka — ambrosia, som jag förmodar smakade gudomligt. Jag är i Athén endast för åtta dagar, och sedan anträder jag, åtföljd af unga Theodor, resan till Eubea och till Thessalien, Greklands vagga. Jag skall se Marathon, Chalkis, Euripos, Thermopyle, Æta, Pelion, Pindus, kanske — Olympen! Den lärde och vänlige astronomen Schmidt har hjälpt mig rita upp min historiska reskarta. Derefter återvänder jag till Athén för att under nästa månken resa till Parnassen och Delphi, och sedan har jag sett allt, eller åtminstone det förnämsta, som jag i Grekland önskar se.

FYRATIONDEFÖRSTA STATIONEN.

I Thessalien. Återblick på resan. Eubea. Chalkis. Euripos. Lamia. Thermopyle. Æta och Othrys. Oreos. Amaliopolis. Anblick af Pelion och dess 24 städer. Volo. Grekiska konsulns hem. Pelions helsning. En dag på berget. Turkstaden. En Turkisk Aga. Lemningar af Pagasü. Utsigt af Jolchos. Äldsta minne och nutids lif. Thessaliens tillstånd. Meteorerna. Blick mot Olympen.

Volo: Thessalien, den 1:sta Oktober.

Glad helsar jag Olympens land efter en af de skönaste resor, som jag hittills gjort inom Grekland! Se här en kort redogörelse därför.

Från Piräus afreste jag och min unga följeslagare förliden onsdag mot natten med det spiller nya grekiska ångfartyget Byzantis, fördt af kapten Belisarius — stolta namn och till utseendet rätt försvarligt representerade. I dagbräckningen stannade vi utanför ön Cheos (eller Tzia), som liknar de flesta Ægeiska hafvets öar, med terrassvis uppstigande höjder, delvis odlade, en liten hvitskimrande stad på en pyramidalklippa, ett par hus vid stranden,

inga träd. Några buskar, som skymta fram emellan klipborna, tyckas antyda att dalar finnas bortom dem, hvilket för Tzia äfven är en sanning.

Vi vända nu åt nordvest och fara in i sundet emellan Eubea och Attika. På båda stränderna rikt, omväxlande natursceneri. På Eubea framstår det stolta guda-bröllopsberget *Ocha*, nu utan en sky kring sin himmel-åtsträfvande topp. Nedanför, på Eubeas sydliga slättland, utbreder sig den urgamla staden, eller, rättare, staden med det urgamla namnet *Karysto*. Till venster om oss reser sig Attikas kust med gröna, skogiga höjder och djupa klyftor, inga byar, inga boningar, men en praktfull vildmark, rik af stora minnen. Vi nalkas *Marathon!* Skogen och bergen vika. Der öppnar sig den stora slätten, öfver hvilken Penthelikon höjer sig "likt en örn med utbredda vingar", der ligga kullarne vid hafvet, grafkullarne för de tappre, som här dogo för Hellas' frihet. Morgonsolen lyser öfver dem, det är den allraskönaste dag!

En grekisk officer och medelålders man, som talar ofullkomligt fransyska, uppbygger mig, Theodor och en engelsk gentleman med sina uppgifter: "jag skall visa er Marathon, jag skall säga er när vi komma dit, det ligger icke der ni söker det, "madame", alls icke der, utan på andra sidan. Jag skall säga er när vi se det. Jag skall visa er kullen, der grekerna, eller perserna, eller begge delarne ligga jordade. Jag känner den utantill, man kan se den på fyra mils afstånd. Huru? — Kartan? Får jag se. Jaså.... men.... hvar ligger då egentligen Marathon? Kaptenen säger att det skulle vara der! Jaså.... madame har rätt, det var der. Vi äro nu förbi Marathon!" o. s. v. Och det lilla misstaget hindrade icke den modiga mannen att lika oförskräckt och lika träffande fortfara med sina upplysningar i geografin och historien.

Största intresset erbjuder nu Attikas kust. Våra blickar söka stället för det ryktbara Nemesis-templet, som jemte ett tempel helgadt åt Themis, stod här på en framskjutande udde af branta klippor, badade af vågorna.

Hvita marmorblock och obetydliga lemningar utmärka nu deras plats. Stränderna på båda sidor om sundet närma sig hvarandra och sceneriet är högst pittoreskt. Mot middagstiden nalkas vi Chalkis, och sundet sammantränges nu så att man icke ser någon utgång derigenom, och undrar icke derpå att Xerxes trodde sig här lurad och förd i en fälla af den grekiske styrmannen, som lofvat föra honom genom Euripos. Att han lät afrätta honom om bord på sitt fartyg innan de hunnit dit, det var barbarendes förhastade handling, och att, sedan han lyckligt kommit genom passet, han ångrade sin oförrätt, lät hederligt begrava den stackars lotsen på Attikas kust och resa åt honom en minnesvård, kring hvilken sedan uppväxte en stad, som bar och ännu bär hans namn — det båtade föga den döde.

Hittills har Eubea icke låtit oss skåda någon ansenlig höjd utom Ocha. Men småningom stiger ön allt högre ur hafvet i nordvestlig riktning, och det 7000 fot höga berget *Delhi* (eller ock *Delphi*) reser sin kala konformade hjessa ur midten af den grönskande ön, en imponerande gestalt, lik den af en gammal, grånad vis.

Vid Euripos, "den snabblopandes", sund närma sig Eubeas och Attikas kuster i half-ö-liko tungor hvarandra såsom de ville förenas. Vattnet går dock djupt emellan dem, och sedan äldsta tider har föreningen — när den verkstälts — skett genom en bro. Den nuvarande vackra bron eller rättare vindbryggan är ett verk af kung Ottos regering och för blott få år sedan fullbordad. Byzantiska brusar fram genom det trånga passet — så trångt att skarpt öga tyckes behövas för att styra emellan dess väggar — på båda sidor stå åskådare, som vifta och hurra — tre minuter och vi äro lyckligt igenom och svänga in i Chalkis' rymliga hamn, der tvenne andra ångbåtar, en fransk och en franco-serbisk plaska, och flera små segelfartyg röra sig mot Euripos' sund.

Chalkis presenterar sig på Eubeas strand med gamla murar, ett par minareter, ett par nya hus och en mängd förfallna, som påminna om f. d. turkstaden. Öfver Atti-

kas strand sväfvar ett minne som ger dess ödsliga höjder mera poetiskt intresse än Chalkis' stad. Ty här är *Aulis*, här var det gamla *Aulis*, Agamemnons läger och scenen för *Iphigenias* offerdöd.

Vi blifva några timmar i Chalkis' hamn. Advokaten, *Kyrios Baratassos*, till hvilken vi hafva ett bref, kommer om bord och afhemtar oss till sitt hem, der vi välkomnas af en ung, intagande fru, undfägnas med en god middag och tillbringa ett par timmar med behagliga, bildade och fransyska talande personer.

Sedan gå vi ut att bese staden, som har ett par nya löftesrika promenad-anläggningar, men är såsom stad på förfall. Några turk-familjer bo ännu här, och vi sågo ett par tätt beslöjade qvinnor på stadens gator. Derefter gjorde vi en spatsergång kring hamnen på Attikas kust — en poetiskt skön promenadplats, som förtjenar en bättre vård — och vi stannade slutligen vid stranden af *Euripos* för att betrakta det bekanta fenomenet af vattnets vexlande strömning i passet. Denna vexling sker flera gånger om dagen, ibland en gång i timmen, från norr till söder och från söder till norr. Den är känd alltifrån äldsta tider, men ännu icke på något tillfredställande sätt förklarad. Vår värd sade sig ha anmärkt, att strömmens växlingar blefvo tätare vid fullmåne, och stego ända till 24 på dagen. Då vi stannade på bromurens brädd flöt *Euripos* från norr till söder; men tio minuter derefter inträdde vexlingen. Vågorna blefvo oroliga, tycktes brottas med en motström, och om några minuter blef denna så stark och vattnet strömmade med en sådan häftighet från söder till norr, att en segelbåt, som just ämnade sig söderut genom passet, måste afstå derifrån för aftonen och, som det hastigt blef mörkt, vända och kasta ankar i hamnen.

I det sköna månskenet fortsatte vi resan. Nästa morgon kastade vi ankar i *Atalantas* (nu *Talanti*) hamn en vid bugt på Attikas kust. Bergsceneriet blir nu allt praktfullare. I nordvest resa sig *Æta* och *Othrysbergen* med kolossala gestalter och herkuliska minnen. I sydvest

stiger, ur Böotiens dalar, parnassens höga kamm — ber om förlåtelse: *diadem*; ty som ett klippdiadem stiger det ur bakgrunden upp öfver den dunkla skogsnejden. Det tycks säga: "jag är Apollos' berg, jag ser öfver eder alla!" Från dess topp lär man se öfver hela Grekland. Pindus' bergskedja sträcker sig norr ut för att nå olympen. Men olympen se vi ej härifrån. Skådespelet är stort nog ändå. På fasta landet och på Eubea öfverallt jetteskepnader och jetteeminen under det vi ifrån Atalanta brusa fram mot Eubeas nordliga udde och mot Zeituns vik.

Här ligger ön, hvarifrån Herkules, beklädd med Nessus-skjortan, slungade dess olycklige öfverlemnare — jag vet icke precist hvart, men djupt ned i "Hades" blef det förvisst, ned i skuggornas rike. Och der, på stranden midtemot den låga ön, är *Æta*, jetteberget, der Herkules reste sitt bål och dog — phönixdöden. Klipporna springa fram ur bergsmassan i bizarra, men storartade former.

Nordvestra delen af Eubea är rik på tragiska minnen, mera ohyggliga än poetiskt stora. Må de hvila under de monumentalala, djerfva och vackra klippgestalter, som resa sig på dess kust. Jag ser nu icke så mycket åt detta håll, utan mera åt motsatt sida, åt Attikas; ty vi vända nu in i Zeitunis sköna bugt, och Sperchios' dal öppnar sig bred och fruktbar emellan Othrys' och Trachinos' kolossala bergskedjor. Och der vid *Ætas* fot, ej långt från stranden, ligger *Thermopyle*.

I den sköna hafsbugten kasta vi ankar för att bli der hela dagen. Vi få god tid till betraktelser. Morgonen är klar som en diamant, vattnet lugnt som en spegel, luften frisk som bergens anda, allt är stilla och stort.

På en kulle i midten af Sperchios' dal, ligger fritt och solbeglänst en stad; det är *Lamia* eller Zeitun, och säges vara en i handel och välstånd tillväxande stad. I nordvest om den och längsåt hela dalsträckan reser sig Othrys' bergskedja, likt ett mörkt, buskigt ögonbryn. Den utgör här gränsen emellan det fria och det ännu under

Turkiet fångna Grekland, emellan Attika och Thessalien, en onaturlig och arbiträr gränslinia, som — icke på längden kan stå fast. Långt, långt bort, i djupet af Sperchios' dal uppstiger ett dimmigt pyramidalt berg — ej olikt en jetteskugga. Man säger mig, att det är berget *Velluchi* och att man från dess öfver 7000 fot höga topp ser både olympen och parnassen. Sperchios flod, som genomströmmar dalen och ger den sitt namn, gömmer sig inom sina bräddar, och blott på markens sänkning i dalens midt ana vi härifrån dess tillvaro.

Från *Ætas* bergfäste, ej långt från stranden, falla mörka skuggor öfver ett pass igenom berget, hvars andra vägg är starkt upplyst af den stigande solen. Det är *Thermopyle*. På båda sidor derom uppstiga klipporna såsom höga fästningsvallar. Derifrån sluttar marken grön mot hafvet i öster och mot dalen i norr. De varma källor (*Thermer*), hvaraf stället fått sitt namn, betecknas af några hvita murar och byggningar nedanför passet. En kulle vid passets öppning skönjer jag tydligt, fastän bergets mörka skugga ännu täcker den. Det var der, som *Leonidas* föll, omgifven af sina spartaner, och der de sedan blefvo jordade.

Simonides' bekanta epigraph öfver de trehundra spartaner, som, "lydiga sitt fäderneslands bud, här föllo för dess försvar", har förevigat spartanernas hjeltegerning, men kastat i skuggan den lika beundransvärda af fyrahundra *Thesbier*, som, likaledes lydiga sitt fosterlands bud, här kämpade hjeltomodigt mot perserhären och äfvenså stupade. Historien har bevarat minnet af deras kamp och död; men *Leonidas* och spartanerne allena ha fått hedersmedaljen — namnet på efterverldens läppar: verldens rättvisa!

Persiska härens fotfolk piskades framåt in i *Thermopyle*-pass. Perserna segrade, trampade liken af hjeltarne, som frivilligt här kämpade och föllo: lyckans rättvisa! . . .

Solen stiger öfver *Ætas* toppar, jagar skuggan från grafkullen, upplyser det dunkla passet; väl förstår icke dess tysta profetia:

”en gång kommer
till stora domen
den starke ofvan,
Han som allt skickar,
som domar sämjer,
som tvister sliter
och lönen stadgar,
som varda skall. *)

Hedendomens aning om Guds rättvisa, slutliga dom!
Men dittills — hvarföre skall så ofta den sämre segra och
den bättre dö?

Jag vet en själ, som ständigt kämpar och frågar under det hon söker hinna osedda, men af henne anade olympiska höjder, der själen får andas och hvila i gudarnas frid. Hon kämpar och frågar äfven denna stilla morgon, omgifven af forntidens jetteskuggor. Men det är ej Herkules' bål, ej solen öfver hjeltarnes grafhög, ej Æta och parnassen och Pindus, som kunna svara på hjertats brinnande frågor, om än de visa uppåt.

En vacker grekisk familj, i djup sorgdrägt, lemnar ångbåten här, och begifver sig till den begynnande hamnstationen Stylides och derifrån till Lamia, längre upp i dalen, dit man som bäst är i begrepp att anlägga en väg. Den familjen reste för tre veckor sedan från Lamia till Athén för att — roa sig. Der sjuknade familjefadern plötsligen och dog. Nu återvände enkan med sina faderlösa, djupt bedröfvad till sitt hem i Sperchios' dal.

Från Zeituni går vår väg genom Tricheri-sund. Stränderna äro på båda sidor fruktbara och rika på skönheter, dock skönast nu på Eubea, der nejden är lik en storartad park, full af praktfulla träd. Äfven höjderna äro lummigt trädbeväxta. Det är en riktig njutning att betrakta detta saftfulla landskap, så olikt de flesta inom Attika. Vid middagstiden komma vi till Oreos på Eubeas nordvestra strand och blifva der liggande intill aftonen. Meningen

*) Valas spådom v. 65.

med vår ångares färd är att upplifva varu-utbyte och handel i de grekiska nordliga hamnarna och att knyta förbindelser på denna väg emellan Athén, Thessalonika och Konstantinopel. Derföre stanna vi och dröja på så många ställen. Oss passagerare anstår detta väl; ty under stationerna få vi tid att gå i land och se oss om. Så göra vi äfven vid Oreos. Med engelsmannen, som är en artig och trefflig gentleman, företaga unga Theodor och jag en vandring inåt Eubea. Vägen från Oreos, ovanligt god för att vara en grekisk ö-väg, går genom små buskpartier och ängsmark, såsom vore det i England; men framför oss resa sig skogbeväxta höjder, sådana jag icke sett dem i England. På alla sidor, under det vi gå framåt, öppna sig utsigter öfver fruktbara marker och sköna skogspartier — en härlig naturlig park, der Jupiter och Juno väl kunnat tycka om att promenera under deras sötebrödsdagar, (de hade, såsom vi veta, bröllop på Eubea).

Vår spatserfärd gäller den antika staden Oreos, der man ännu finner en del fornlemningar, och som vi se framför oss, närmare höjderna. Men ju längre vi gå emot den, desto mera synes den draga sig tillbaka. Solen är i nedgången och den gamla staden är ännu långt borta. Vi måste då taga vårt beslut och nöja oss med att besöka den med våra blickar, och så få vi äfven göra med en större herrgårdsbyggnad i nord-europisk styl, som ligger stolt på en bergssluttning ibland lummiga träd. Den torde vara ett af de flera nord-europeiska hem på Eubea, som nu stå obebodda, dels emedan febrar bortjagat innebyggarna, dels emedan de ledsnat att lefva der; ty detta är regeln med kolonister från det vestra Europa äfven på det vackra och fruktbara Eubea. De, som bli feta der, äro icke herrarne, utan bönderna, som sjelfva arbeta jorden, äro vanda vid klimatet och köpa herrarnas gods. Eubea äger nu en befolkning af 100,000 själar.

Då vi åter nalkas hamnen är anblicken af det ljusblå sundet och af de midtemot, på fastlandet, uppstigande mörka bergen med sina rena, liksom mejslade, harmoniska

linier, upphöjda af solglansen bakom dem, nästan högtidligt skön. Återskenet från solens nedgång omsluter Eubeas skogiga höjd med ett prismatiskt diadem. Färger, former, skära glans, j ären grekiska skönheter!

Tidigt nästa morgon ligga vi vid Amaliopolis, (Amalias stad), den sista och yngsta staden af det fria Grekland åt detta håll, och ännu ej rätt vuxen ur barnskorna. Man vet ej rätt om den går framåt eller tillbaka, och kanske vet den det ej sjelf. Hur som helst, så ser den ut att stå på klena fötter.

När vi lemna stackars lilla Amaliopolis svänga vi in i Volos praktfulla hafsbugt, och vi se *Thessalien*, det äldsta Hellas' vagga, liksom dess äldsta hjertes Achilleus', dess yngsta, patriotiska sångares Constantin *Rhigas* och Georg Olympierns hemland, äfven hem för många underderfulla storheter, naturens och sagans, för olympen och Tempé, för Pelion och Ossa, för Centaurerna och de Thessaliska hexorna, och än i dag för *Meteorerna*, som från sina ensliga, oåtkomliga höjder vittna om människosjälens underbara höjder och djup.

Volos vida hafsbugt är kringsluten af berg, men icke så höga eller af så djerfva bildningar, som dem vi sett på Attikas kust. Dock, — kanske bedrager mig vidden af synkretsen, hvilken de omsluta. Vi styra rakt på Volos stad, belägen vid foten af Pelions berg, som skjuter sin udde långt söderut i hafvet till skydd för hamnen.

Allt som vi nalkas tyckes Pelios resa sig högre i storartad amphiteater bakom Volo och dess grönskande kust. Bergåsen är, i sjelfva verket, innemot 5000 fot hög och skänker en öfverraskande anblick.

Har du, i Athén, hört omtalas Pelions fyra och tjugu städer (eller byar) och haft en dunkel föreställning att de måste gifva en ganska rik och sällsynt anblick, så torde du likväl icke rätt tro dina ögon när du får se taflan sådan den är. "Det är riktigt roligt att bli så der förvånad!" sade till mig en gång en vän, och jag måste tänka detsamma nu då jag, oförberedd på saken, stod i morgonens ljus betraktande Pelions bergsrygg och de hvita vä-

gar eller kalk-lager, som i breda linier tycktes genomskära dess sköna grönska, nästan lodrätt från höjden af berget och till dess fot. Jag kunde knappast tro mina ögon då plötsligen den insigten klarnade för mig, att dessa glänsande kalkvägar eller brott, såsom jag först ansåg dem, voro byar och städer, som med sina trädgårdar liksom hängde på bergets rygg. Det var dock så. Jag såg framför mig Pelion med sina fyra och tjugu städer!

Allt som man kommer Pelion närmare skönjer man väl att dessa städer uppstiga på terrasser i berget och äro omgifna af en mängd träd, bland hvilka cypresserna stiga högst. Men terrasserna med deras kaskader af vitglänsande hus synas så tätt öfver hvarandra, att anblicken, i alla fall, är högst ovanlig, jag har icke sett någon liknande. Pelions berg, rikt på källor och frukt-parker från dess fot till dess topp, säges i sina fyra och tjugu städer hafva en befolkning af omkring 50,000 greker, ett stridbart och arbetsamt folk.

Volo, vid Pelions fot, är en oansenlig stad, bestående af consulatshus och handelsbodas. Till venster, på stranden, ett stycke från den lilla staden, ser man en fästning, från hvilken svajar den turkiska flaggan nära en hög minaret.

Vi landstego på en vådlig stege och upp på en eländig brygga, — anstalter à la turkiska. — I Volos stad aflemna vi våra rekommendationsbref och mottagas på det välvilligaste af herr G**, en handlande, och af den grekiska consuln, en artig och klokt blickande herre, som tillbjuder oss sitt hus, såsom vårt hem under den tid vi vilja vistas der.

Jag hade till hälften ämnat att ännu denna afton följa med vår Byzantis till Thessalonika — ett dygns resa från Volo på hafvet österut, — för att få se den gamla ryktbara och ännu betydande handelsstaden, samt under vägen, möjligtvis, Olympen, som man ser från hafvet; men man öfvertalade mig vänligen att stadna qvar till dess fartyget återkom och att emellertid göra närmare bekantskap med

Pelion, dess söner och döttrar. Detta var alltför frestande och jag beslöt att dröja.

Mot aftonen gjorde vi ett besök i turkstaden inom fästningen. Utanför den hade en talrik flock zigeunare slagit upp sina smutsiga tält. Vackert folk och i synnerhet vackra barn, men trasiga och smutsiga. Gummorna, — riktiga Thessaliska hexor! — och barnen krälade kring eldarne, kokande och tuggande. Zigeuner-lägret och dess lif påminde mig om det af Sioux Indianerne vid öfre Mississippi. Samma halft vilda typ. Dessa menniskor äta ej för att lefva, de lefva för att äta. I staden sutto turkar gravitätiskt rökande, med korslagda ben och suitan-lik hufvuden. Äfven svarta slafvinnor sutto här och der vid husen med pipor i munnen, njutande den mussulmanska "kief". Några tätt beslöjade, i mantlar inhöljda fruntimmer vankade på gatorna; allt såg sömnigt och dåsig ut. Endast källan sorlade friskt ur brunnen, vattnade gatan och vinrankan, som bildade ett skuggande hvalf öfver den. [Fästningen hyser inom sina vallar största delen af den turkiska befolkningen i Volo, hvilken säges icke utgöra öfver 2000 själar.] De flesta turkar här äro fattiga, emedan de icke arbeta, och de sälja efterhand sina åkrar och trädgårdar till de idoga Grekerna.

Den 3:dje Okt.

Ehuru förberedd, af min artiga värd, att jag skulle få en påhelsning af Pelions söner, kände jag mig dock öfverraskad då morgonen efter min ankomst en mängd europeiskt klädda herrar, och deribland äfven en grekisk Papa, inträdde i consul Margeritis stora sal och en af dem, en ung och vacker man, doktor "Geordakis", i dessa och i Pelions befolknings namn, helsade mig välkommen till Thessalien. Han höll derpå ett längre tal på fransyska. Mitt svar på samma språk tolkades på grekiska af Geordakis. Derefter satte man sig och samtalade, d. v. s. tre till fyra herrar och jag; ty de öfriga tycktes icke tala

fransyska och en del af dem förstodo det neppeligen. Samtalet rörde naturligtvis grekiska politiska förhållanden. Pelions söner önskade för sig och för Thessalien att snart blifva medlemmar af det fria Grekland. "Men", yttrade en af dem: "så länge lord Palmerston lefver, så hafva vi intet att hoppas!" Jag anmärkte att lord Palmerston icke kunde lefva så länge, ty han var redan betydligt ålderstigen, hvilken anmärkning mottogs med synbart välbehag. "I alla fall", sade en annan, "skall icke England eller någon af stormakterna tillåta, att Grekland vinner en förstoring, som kunde göra intrång i deras välde på hafvet!" — "Just Grekland", menade jag "skall gynnas af dem i den österländska frågan; ty blott Grekland kan förstoras utan fara för någon af dem, och bilda en neutral makt, till gagn för jemnvigten och handeln, till gagn för allas intressen, och främst för den europeiska civilisationen af österlandet!"

Jag bedyrar högtidligt, ifall jag här talar "hufvudet af mig", inför stormakternas kabinetter, att jag aldrig förr än just i denna stund tänkt på dessa Greklands utsigter, och att, om jag häröfver, såsom mig synes, icke talat illä, så måste det tillskrifvas en ögonblickets ingifvelse, som — jag icke rår för. Hur som helst, så tyckte Pelions söner om mitt tal, och skänkte det sitt odelade bifall. Sedan Geordakis än vidare tjenstgjort som tolk emellan bergsboerne och mig, gingo de fram och skakade hand med mig, äfven Papa'n, äfven skolläraren i Volo. Jag tillstår att dessa mäns synbara hjertlighet och deras afsigt med denna demonstration rörde mig på välgörande vis. Ty det var icke mig, den främmande skrifställarinnan, hvars arbeten högst två eller tre af dem torde veta något mera om, som den i första rummet gällde; det var den europeiska odlingen i hemmet, i litteraturen, i det fria samhället och staten, som man bringade sin hyllning i en af dess medlemmar; det var den christna odlingens idealer, som man förklarade sig akta och älska såsom de högsta, och till hvilka det under Turkiet fångna Thessalien ville ansluta sig! — Hvad under då, att när deputationen från

Pelion lemnade mig, mitt hjerta slog högt för Greklands framtid.

Vi voro bjudna denna dag af handlanden G* på frukost i trädgårdarna (Perivolli) på en af Pelions lägsta terrasser. Ändå varade det en god timma innan vi, klättrande på goda trappstigar i berget, hunno dit. Men vandringen förskönades af de sorlande bäckar och praktfulla träd, plataner, kastanier, cypresser m. fl., som ständigt följa vägen, jemte täcka bostäder från terrass till terrass. Semiramis' trädgårdar kunde ej ha varit skönare, än Pelions, hvad den friska grönskan och växtligheten beträffar. Och de fortfara på detta vis ända till höjden af berget.

I byn, der man väntade oss, sågo vi turkar sitta vid sina pipor med benen i kors medan grekerna spelade och dansade på kaffehusen. Vi fördes in i en trädgård och der in i ett större rum, uti hvilket en klar vattenstråle sprang, först genom muren uti en bassäng och sedan i en stenränna midt igenom rummet, ljufligt sorlande. Öfver rännan dukades bordet och rundtom satte vi oss på kuddar, på österländskt vis. Frukosten eller rättare middagen var i Homerisk styl. Man serverade ett får, stekt på spett, m. fl. grekiska läckerheter. Vinet kyldes i det kalla kristallklara vattnet. Det lilla sällskapet af två fruntimmer (consul Margeritis behagliga fru och jag) samt ett halft dussin herrar hade godt lynne och god aptit. Den unga doktor Geordakis, som studerat vid Tysklands akademier och älskade deras friska "Burschenleben", var vid ett champagnelikt humör och öfverflödade af munterhet och glada infall. Lilla Petros, consul Margeritis yngsta, allrakäraste gosse, sjöng Rhigas patriotiska sånger, pathetiskt och musikaliskt. Konstantin Rhigas hjerta kunde ha hoppat af glädje dervid. Vi drucko äfven skålar; — det var en festlig äkta grekisk middag bland Pelions trädgårdar. Sedan drucko vi kaffe under sköna plataner.

Derefter förde mig några af herrarne på besök till Achmed Aga, en förnäm turkisk embetsman, boende på Pelion, medlem af rådet, som, jemte en Pascha, styrer

Thessalien i storherrns namn, hvilken Aga är allmänt ansedd af grekerna såsom en hedersman och en god man, ehuru han är en sträng mussulman. Vi hade låtit anmäla vårt besök och fördes om en stund genom en trädgård in i en stor rotunda med hvälfdt tak och med fönster åt flera sidor. Agan, en medelålders, gravetätisk herre, mottog oss med pipan i munnen. Han var klädd i en sidenkaftan och hade en blick, så skarp och sträng, tyckte jag, att den skulle gjort mig rädd om jag haft något att andraga inför honom. Men han tog min hand, välkomnade mig med en viss högtidlig vänlighet och förde mig till divanen, der han sjelf satt. De andra herrarne satte sig på andra divaner kring rummet. Midt i rotundan var en stor bassäng och i midten af denna en slags hög kandelaber, ur hvars armar sprungo fina vattenstrålar, som på konstigt sätt korsade hvarandra i flera riktningar. Medan kaffe bjöds omkring i vanliga turkiska äggskals-små koppar, hoppade den lifliga doktorn ned i bassängen och försökte genom vridning af kandelaberns pipor gifva strålarne nya riktningar. Agan såg derpå en stund leende och befallte, att mera vatten skulle insläppas, hvarpå han med högst egen hand visade huru några ganska vackra vattenkonster kunde åstadkommas och strålarne stiga ända mot taket.

Den gravitåtiska mussulmannen i det stora stilla rummet med fönster åt en trädgård full af lysande frukter, och inom rotundan det ljufligt plaskande vattnet, var en vacker bild af österländskt still-lif. Men från sidan skymtade fram några qvinnopersedlar, samt kuddar och köksredskap vid en dörr, som gáfvo tillkänna, att fruntimren blifvit i hast undanskaffade för vårt besök, och att den turkiska grandezzan äfven här hade sin lilla sida. Turken *allena* synes mig en rätt värdig och vacker gestalt; men turken i sin familj liknar en tupp bland hönsen, och förlorar all sin "prestige", äfven då han, såsom här, lefver i engifte. Ty den skygga qvinnan, hans maka, är alltid för honom en förebråelse och för båda en förnedring, har dessutom till rivaler sina slafvinnor. Medan jag så tänkte med just inga vänliga känslor för Achmed Aga, som i an-

dra hörnet af soffan lugnt rökte sin pipa, märkte han att solen, som sken in genom fönstret, blef mig besvärlig. Han steg upp och släppte ned förhänget. Detta drag af manlig uppmärksamhet rörde mig och lät mig tänka att han var mindre turk än han syntes. Och med vänliga känslor skiljdes jag från den gamla herrn, hvars ställning här, bland de oroliga och hemligt fiendtliga grekerna, icke är afundsvärd. Det abnorma förhållandet i turkiska mennens förhållande till det andra könet bestraffas här på ett ögonskenligt vis, då man betraktar den turkiska befolkningens sjunkande välstånd i jemförelse med de grekiska familjernas förkofran, i hvilken kvinnornas omtänka och idoghet, både inom och utom hus, har så betydlig del.

Från den turkiska bostaden gingo vi (ständigt uppföre,) till ett grekiskt hem, i ett vackert hus, der allt vittnade om trefnad och välmåga, och der den lilla husmodern, i sin tunga och föga vackra dräkt, dock såg ut som ett lifslevande solsken med vilja och förmåga att glädja alla hjertan.

Våra besök, denna eftermiddag, voro alla inom Volos bergsstad. Högre upp ligger den ändå vackrare och rikare köpingen *Portaria* med härliga parker och "hus och gator såsom i Athén" försäkrade man mig; men tanken på en och en half timmas väg i solbaddet mot berget, förtog oss allt mod att besöka den. Den ligger på en bred terrass af Pelion och gömmas nästan af sina lummiga träd. Högst uppe på denna sida ligger köpingen *Makrinitza* "den långländta", som på afstånd liknar en lång, hvit väf, liggande eller hängande på bleke. Man kan icke ana mängden af smärre och större afsatser, på hvilka de särskildta boningarne ligga, hvar med sin trädgård eller sina lundar. De flesta hus äro dock tvåvåningshus, välbygda och vårdade; öfverallt hör man källors sorl.

Straxt ofvanför *Makrinitza* ser man en kal gråstenskulle, nedanom bekransad af löfskog, lik en kal hjessa, omgifven af ännu ungdomliga lockar. Det är Pelions högsta topp och derinom är stalaktitgrottan, der sagan förlägger den vise *Centaurens* boning. På andra sidan ber-

get, inåt Thessalien, vidtager andra byar och trädparkar. Som störst och skönast bland dessa nämnes *Zagora*. Den grekiska befolkningen på Pelion, (som säges utgöra emellan 40 och 50,000 själar) njuter der en frihet och säkerhet, som grekerna nere på slätten sakna. Liksom på Libanon vinner den i dessa naturliga bergfästen en styrka och oafhångighetskänsla, som turkarna respektera.

En stor del gårdar tillhöra handlande, som hafva sina bodar i staden, tillbringa hela veckan dernere, och komma endast under helgdagarne för att njuta lifvet och den friska luften hos sina familjer på berget. Oliv-, kastanie- och mandelträds-lundar på detta underbart fruktbara berg gifva, ej sällan, sina egare emellan 30 och 40,000 francs årlig inkomst. Många af Pelions männer hafva studerat utrikes, tala fransyska och tyska. Fruntimren sägas vara utmärkta för deras enkla seder, goda lynne och arbetsamhet. Det är de, som uppsamla frukterna (bergets gröda), isynnerhet oliven och kastanien, de som föda silkesmasken och vårda kokongen, allt under det de spinna och väfva, hålla hus och hem i ordning, uppfostra barnen. Deras drägt är tung och oskön, den tätt veckade kjorteln är fästad tätt under bröstet och nedfaller derifrån mot fötterna, alldeles döljande kroppens former. Halsen betäckes af en hvit halsduk. På hufvudet bära de en stor, svart mössa, mycket liknande en tschakò. De ansigten jag såg framblicka under denna missklädande hufvudbonad, voro i allmänhet icke vackra, men hade ett fint, gladt och lifligt tycke. "Thessaliska hexor" har jag icke sett på Pelion.

I går eftermiddag seglade vi öfver viken till stranden midtemot Volo, för att taga i ögonsigte lemningarne af den gamla staden Pagasä. Dessas utsträckning visar att fördom här legat en mycket stor stad; men lemningarne ofvan jord bestå endast i jordvallar, några grundmurar, samt på ett par ställen, marmortrappsteg till tempel, — hvilkas namn man glömt. Hela denna trakt är ödslig och steril. nedanför höjden ligger en saltfabrik, som näres af hafvets vatten. Mycket skön är, från denna höjd, anblicken af Pelion och af stranden, som böjer sig öster- och söderut,

Leukonias skogrika, sköna bugt, fordom Jolkos, just samma Jolkos, påstå de lärda, der Hellas' stora män och skalder: Jason, Theseus, Herkules, Kastor och Pollux, Orpheus, Meleager m. fl. gingo ombord på skeppet *Argo* (med masten timrad af Dodonas prophetiska ekar) och drogo ut på obekanta haf för att från Kolchis återhemta det röfvade "gyllne skinnet", *) denna Hellenernas första samfäldta poetiska sjöfärd, som försett Greklands äldsta historia med en mängd underbara episoder: Orpei lyras makt att besvärja stormarne, Samothrakis mysterier, Medeas vilda lidelse, och alla dessa sägner om sirener och hexor, om cykloper och gudar, om förtrollningar och underfulla befrielser, hvilka än i dag gifva våra poeter och operor romantiskt stoff. Det var från Jolkos — då ett kungarikes strand, som Argonautertåget utgick. Nu låg denna strand fridfull, lik en skön naturpark, speglande sina olivlundar i den stilla vågen. Hela denna fruktbara nejd ägdes för 25 år sedan af turkar, nu finnes der ej mera en enda turk. Jorden har efterhand blifvit såld till grekerna. Arbetets fredliga eröfringar!

Nu vill jag säga hvad jag i öfrigt förnummit om Thessalien och dess befolkning. Thessaliens stora och väl vattnade slätter göra det än i dag till en af de rikaste af Greklands landskap, liksom dess berg och gränsdistrikter, Pelion i öster, Olympen i norr och Pindus i vester, göra det till ett af de mest storartadt natursköna. Dess befolkning anses utgöra omkring 250,000 själar. Af dessa äro 200,000 greker. Grekerna äro eniga i sitt hat mot turkiska väldet och i sin längtan att derifrån befria sitt fosterland och se det blifva en del af det fria Grekland. Turkiets godtyckliga system i behandlingen af provinserna verkar ständig osäkerhet hos innebyggarna, äfvensom moralisk förnedring. De christna på slätten äro i synnerhet utsatta för regeringens prejerier, och våga ej plantera eller odla af fruktan dels för röfvare, dels att synas styrelsen

*) Än i dag hafva grekiska handelsfartyg, till minne af Argonautertåget, ett »gyllne skinn» på sina förstäf.

alltför rika. I Volo äro grekerna förbjudna att bygga hus, emedan turkarne icke vilja tillåta staden att tillväxa, och jag har sett der två eller tre påbegynta bygningar, som ha måst afstadna. "Hade vi haft lof att bygga, såsom vi haft lust", sade Volos köpmän, "så skulle här nu stå en stad af mer än 1000 hus."

Nya, godtyckliga skatter påläggas oupphörligen af Turkiska regeringen, och hafva pålagts just i denna stund; och skulle de indrifvas på allvar, så blefvo Thessaliens christna innebyggare utblottade. Men man fruktar att uppreta dem, och oaktadt alla stränga pålagor vidblifva innebyggarne i bergstrakterne att förkofra sig på ett sätt, som — jag ej sett på det fria Greklands kuster. Med grekerna på slätten och i städerna, der turkiska befolkningen har öfvervigt, lär det vara annorlunda. Rättvisans skipande säges vara under all kritik, och här, såsom i Palestina, helt och hållet beroende af våld och godtycke och af penningen.

I denna stund förljudes det, att sultanen Abdul Medjid sålt regeringens inkomst af Thessalien för tvenne års tid (1860—61) mot en summa penningar, som han får konstant, men med ett afdrag af 30 procent. De affärsmän, som förskjuta denna summa, sägas dessutom, genom oriktiga uppgifter om provinsens tillgångar, göra sig en vinst af flera millioner Drachmer. Den stackars sultanen blir lurad på allt sätt och med detsamma ruinerad. Mindre hans än styrelsesystemets fel! Dess brist af princip, liksom af rättvisa, alstrar missaktning och bitterhet hos folket. Så äfven i Epirus, (Albanien) och i Macedonien hvarest äfven råda starka sympathier för det fria Grekland, åtminstone i dess sydliga del, från Thessalonika till berget Athos. Dess nordliga hälft har en stark slavisk befolkning och en ifrig rysk propaganda. Bergsfolken i alla dessa provinser äro greker och varma patrioter, och på Olympens, liksom på Pindens och Pelions höjder, sjungas ännu, såsom vid morgonväkterna af Hellas' frihet, Rhigas fosterländska sånger, underblåsande den gamla frihetsandan.

"Om konungen (af Grekland) blott ville sända oss en anförare, så skulle vi snart vara ett fritt folk!" äro ord, som man ofta hör. Dock har jag hört påstås, att de frihetslystna skola vara mindre krigiska, än deras ord, och lätt nog tillbakahållna genom en ringa beväpnad styrka. Man kan knappt vänta annat af ett obehäpnadt folk, endast vant vid fredliga yrken. Men dess längtan till ett fritt och ordnadtt statsskick, till den odling och det samhällslif, som utgöra det fria Europas ära — den är ett ljusets vapen, som i sinom tid skall bemanna nya "heliga skaror", lika den, som "Georg Olympiern" förde till striden för fosterlandet. Och det fria Europa skall icke med likgiltighet se detta sköna och rika land med sina stora sädesbärande fält, sina yppiga fruktskogar, sitt starka, friska, idoga folk skaka ifrån sig århundradens sömntyngd för att uppstå till nytt lif, till förening med det fria Grekland.

Olympen och Ossa, Pelion och Pindus måste bli den christna odlingens egendom, såsom de längesedan tillhöra den europeiska poesien, och Dodonas heliga orakel-lund, Acherons och Kocytus' hemland böra bli tillgängliga för älskare af fornålderns minnen och af naturens storartade skönheter. Turkarne bry sig icke om någondera. De älska trädgården, dess blommor, vällukter och sin makliga "kief". Och så länge de ha Olympens höjder och Dodonas lundar i sitt våld skola wallachiska herdar och hundar eller ock stråtröfvare skrämma derifrån fredliga turister och nybyggare.

Från höjden af Pelion, från den gamle Chirons kala hjessa, kan man se — *Olympen* — säga några här. Andra åter påstå att den icke kan ses derifrån, äfven när luften är klar, utan såsom en fjerran skuggbild, och i oklär luft icke alls. Och som nu luften är omtöcknad af solrök, vill jag ej företaga en så mödosam färd endast för att se en — stor skugga. Gudarne hafva längesedan öfvergifvit Olympen, och dess höjd af nio till tiotusen fot kan ej synas mycket hög för den, som sett Monte Rosa och Mont Blanc. Olympen lär dock på närmare håll hafva en im-

ponerande karakter mera genom massa, än genom höjd. Dess trettiotvå spetsar hafva föga djerfhet. Dess nedre afsatser äro rika på skog och betesmarker. Tempé-dalen emellan Olympen och Ossa, der Apollo sades hafva lefvat som herde och skurit sina första lagrar, beskrifves af den danske lärde, professor Ussing, såsom förtjusande täck genom sin rikedom af vatten (Peneus' flod flyter genom den), sina träd och buskväxter. Men all denna härlighet är nu blott för ögon, som icke kunna uppskatta den. Halfvilda herdar, med deras än vildare hundar, ha intagit Apollos lagerlundar.

Två dagsresor från Volo, ungefär i midten af Thessaliens stora fruktbara slätt, ligger provinsens hufvudstad *Larissa* med en befolkning af 25,000 själar, (mest muhammedaner) "ett litet Konstantinopel", såsom det påstås, till utseende och fägring (och som jag förmodar äfven i osnygghet). En dagsresa derifrån, i nordvest, ligger staden *Trikala*, och i bergstrakten deromkring de ryktbara *Meteorerna*, små ensliga kloster, som bygdes och befolkades på en tid, då menniskorna trodde sig genom det afskiljda lifvet på sådana höjder komma närmare himmelen. Meteor-klostren voro ursprungligen 24 till antal och belägna i de vildaste bergstrakter, på klippor, hvilkas djerfva och besynnerliga skapnader redan på afstånd beteckna de utomordentliga själstillstånd, hvilkas verk de äro. Äfven en grekisk kejsare, "Johan Kantakouzenos", lärer ha öfvergifvit sin thron i Byzanz för att begrafva sig i ett af dessa kloster. Endast fem eller sex af dem äro ännu bebodda af munkar, hvilkas antal ständigt aftager. Det största af dem kallas *Meteoron*, de andra: *Hagia* (den heliga) *Mona*, *Hagia Triada* o. s. v. Munkarne förses af folket från byarne med matvaror, som hissas upp till Meteorerna medelst tåg. Resande kunna ej heller på annat sätt besöka dem. För mig är då denna visit utom all fråga.

Lika litet skulle jag kunna besöka grekernas "heliga berg" *Athos*, hvars romantiska skönhet och besynnerliga befolkning väl kunnat locka mig att tränga in i Macedonien. Tjugu kloster och en mängd små eremitager stå på

detta berg med en befolkning af 3000 munkar. Berget, som på sin landttunga blickar ut öfver tvenne haf, har de härligaste skogar, källor och betesmarker. Munkarne odla jorden och öfva många handverk, äro äfven guldsmeder, arbeta i elfenben m. m. Bland dem finnas målare — såsom munkar kunna vara det, och såsom jag sett af deras stereotyp-helgonbilder — och flera äro ganska lärda män. Det "heliga berget" är äfven en tillflyktsort för olyckliga Rajahs och mjeltsjuka, vid lifvet utledsna menniskor. Det har dessutom ett betydligt seminarium för unga män, som upptagas i klostren såsom barn, och som der undfå ett icke så ringa mått af praktiska kunskaper. Dessa ynglingar, säger en grek, som besökt seminariet, hafva dock alla något "moderlöst" i deras utseende.

Klostren höra, såsom alla kloster i Grekland, till S:t Basil's arbetande och contemplativa orden. Kejsar Theodosius den store, som grundade det största klostret på Athos, påbjöd, att qvinnor skulle för alltid bannlysas derifrån. Nutidens munkar sägas följa denna förordning så strängt, att icke en gång en höna eller något kreatur af hon-könet får nalkas de öfra delarne af det "heliga berget", der klostren och uppfostringsanstalterna äro belägna. B. Nicolaidi omtalar att då en af fäderna, på en något längre vandring, medtagit en af de unga seminaristerna ständade denne förvånad då han varseblef en liten flicka, som drog upp vatten ur en brunn, och han frågade, "hvad detta var?" Patern sade, att det var "djefvulen", och att han skulle akta sig att se ditåt. Seminaristen bad då att få taga "den der lilla vackra djefvulen med sig i klostret och söka omvända honom."

Herr-resande, med goda anbefallningsbref, bli väl emottagna och plägade i bergets gästboningar. Jag afstår gerna från besöket på det kvinnofiendtliga "heliga berget". Men, de "moderlösa" ynglingarne borde icke förblifva der!

En ung munk från Thessaliens norra bergstrakt tillbringade gårdagsaftonen här. Han tycktes begåfvad med ett mer än vanligt godt hufvud och hade ett lifligt intresse för naturvetenskapen. Den blir honom ett godt

sällskap under det ensliga lif, till hvilket han så tidigt dömt sig, troligen emedan han är äregirig och eftersträfvat biskopsvärdigheten. Ty ehuru prester af lägre rang få gifva sig, måste biskoparne vara munkar, och endast munkar kunna bli biskopar. Den Thessaliska munken var en liffull, älskvärd ung man, den äldsta af fem bröder i en fattig familj. Han beskref Thessaliens berg såsom mycket rika på medicinska örter, hvarmed Thessaliens "kloka qvinnor" bota många krämpor och skador säkrare än Æskulaps, vid akademier promoverade söner. Bergsströmmarne rulla nedåt slätten stenar, som innehålla värdefulla mineralier. Mig skänkte han ett par stenar, af hvilka den ena anses innehålla guld, den andra åter, af gulaktig färg, brinner och luktar som svavel, då den kommer i kontakt med elden.

Får den unga munken lefva, så spår jag att han skall bidra till Thessaliens ära, liksom hans landsmän Oekonomos och Rhigas, och helt visst kommer han att göra dess naturrikedomar bättre kända än de nu äro. Han hade äfven besökt Meteorklostren, och sade att innevärdarne i dessa högt uppsatta människoburur "tillbringa lifvet med att bedja, äta och sofva." Han ställde dem icke högt. Om några årtionden torde Meteorerna bebos endast af korpar. De ha öfverlevvat sin tid.

Hvarken Thessalien eller Epirus ha några sköna ruiner. Men vid det äldsta Hellas' vagga vakar dock ett minne, skönare än alla tempellemningar, det nemligen af *makan*, som gaf sitt lif för att rädda sin makes. Sagan om *Alkestis* och *Admetus*, kungaparet i det gamla *Pherä*, måste hafva någon historisk grund. Den är för skön att vara blott en dikt, och framställer på talande sätt den högre ståndpunkt, som den grekiska qvinnan intager genom det förhållande inom äktenskapet, som särskiljer grekerna från österlandets öfriga folk. Fasan för döden, som genomgår den grekiska åskådningen, och som Euripides starkt framhållit i sitt drama öfver detta ämne, förhöjer än mer *Alkestis'* offer för en man, hvilken bredvid henne framstår, som — vi måste här tala kungligt svenskt, — som en

tusan djefla egoist. Nog: både Thessalien och Epirus ha i sina hjeltinnor och prestinnor (Epirus sednast i Sulis hjeltomodiga qvinnor) minnen och förebilder, mera värda, än alla Athénas gudastoder, att tjena till mönster för Hel- las' döttrar.

Det bergiga Epirus har ej Thessaliens ljusa skönhet. Det är ett vildare, ofruktbarare land. Men det har en storartad natur, hvars hufvuddrag mytherna och poesien tillegnat sig. *Acheron* och *Kocytus* äro floder i Epirus, *Avernus* en håla bland dess berg, hvars döfvande utdunstningar sedan äldsta tider varit kända. Mellan bergen ligga tjusande sjöar. Dess folk är halfvildt, men stridbart och frihetsälskande. Det skall göra gemensam sak med Thessalien, den dag, då detta reser sig. Om förberedelserna dertill, som i tysthet pågå sedan några år, anser jag mig ej här böra säga något närmare. —

Men sorgligt är det att se åtskiljda af våldet makar, som längta till förening; att se ett folk af godtycket slitet från sin äldsta fosterjord och från den bättre delen af sitt fädernearf. Det unga Grekland är genom natur och historia vigt vid sitt nordliga, sitt äldsta hem. Båda längta till förening, och synas mig ha gudomlig rätt dertill. "Hvad Gud förenat skola menniskor ej åtskilja."

Sednare.

Vi ha gjort en skön spåtsärfärd på hafsstranden åt Iolkos-bugten till. Hela kusten är såsom den skönaste vilda park, och man kan knappast tänka sig en mera romantiskt vacker promenad än den, som kunde anläggas på denna sida längs med Volos hamn. Thessaliens klimat säges vara ett af de bästa i Grekland. Det är betydligt kallare än Attikas. Orangen mogna icke här. Dock växa mandel och aprikosträd på slätten. Äpplen och päron äro här större än annorstädes i Grekland. Vin odlas, men icke mycket. Olivskogen, sädes- och silkesodlingen utgöra landets förnämsta rikedomskällor.

I morgon tidigt lemnar jag Thessalien, glad att ha sett något af det nordliga Greklands berg och kultur, ändå nöjdare att ha lärt känna något närmare dess folk och dess anda. Utan att vara en "Thessalisk hexa" kan man deraf spå något för framtiden. Vädret är oafbrutet härligt, olympiskt väder i olympens land, sol och måne uppgå vexelvis på en himmel utan en molnfläck. Vinden svalkar luften om dagen och krusar lätt Volos ståtliga vik, om aftonen blir den lugn som en spegel, och så är den nu, ehuru den stigande floden låter vågorna häfva sig och slå mot stranden. En flöjt från turkiska kasernen jodlar melankoliskt men täckt nog i den stilla aftonen, och är det sista ljud, som höres om natten. Vid dagens — min sista dag i Thessalien — slocknande ljus skrifer jag till consul Margeriti och hans fru, min goda värd och värdinna, den hjertligaste tacksägelse för deras älskvärda gästvänlighet. Lilla Petros skulle jag vilja taga med mig till Athén och derifrån till Ultima Thule!

FYRATIONDEANDRA STATIONEN.

Lifvet på en grekisk ångbåt. Bekantskaper under resan. Den unga macedoniern. Den gamla frun. Åter i Athén. Grekiska bostäder. Nyheter från östern och vestern. Oro inomlands. Läsning och hemlif. Höstens ankomst. Ett Attiskt silkesspinneri. Promenader. Afresa till Parnassen.

Athén den 8:de Oktober.

Innan jag talar om någonting annat måste jag tala om huru det ser ut på en välbeställd och välbefolkad grekisk ångbåt. *Aumonia*, med hvilken jag lemnade Volo, är (likasom Byzantis) af de nya grekiska "Athmodon's", och ett verkligen vackert och i allt välbestäldt fartyg. Men ett grekiskt ångfartyg, som gör lyckliga resor, d. ä. får fullt upp med passagerare och fraktgoods, kan omöjligt länge förbli vackert och välbestäldt. Der råder en republikansk jemnlighet och oordning, som den republikanska amerikanaren skulle bli högst förvånad öfver, och finna "shocking". Det finnes på grekiska ångbåtar verkligen en första, andra och tredje klass; men dessa klasser hafva en oupphörlig tendens att huller om buller komma i en bland-

ning. Du betalar t. ex. för en första klassens plats — icke obetydligt dyrare än de andra, — i hopp att der få lefva i din goda ro. Det får du också om passagerarnes antal af denna och andra klassen är ringa; ty den tredje vistas förnämligast på däck, der den med barn och blomma, mat, knyten och påsar utbreder sig rundt omkring första klassens platser. Men det kan icke vara någon människovän emot, så länge dess medlemmar icke äro allt för många; ty de äro vanligtvis snyggt klädda, upptaga endast golvet, der de slå sig ned på österländskt vis, och man får då se ett litet uppträde af grekiska folklifvets sätt och seder. Men när denna klass ökar sig för hvar station, då vill man snart vara lång väg ifrån den grekiska friheten och jemlikheten, som — likt den österländska — är mera en yttre än en inre. Däcket öfverfylls af kreti och pleti, som oupphörligt äta och tugga ur matknyten, påsar, näsdukar. Du kan ej taga ett steg utan att klifva öfver ett par ben, barn eller matknyten. Det går ändå an så länge man blott äter; men nu kommer litet vind och vaggning och — tillståndet blir förskräckligt! För att få frisk luft måste du fly under däck, till fruntimmerssalongen. Ack! der finner du allt packadt fullt. Andra klassen har svämmat öfver och kastat öfverloppet af sina passagerare in på den första klassen. Du vill fly in i din hytt, på din bädd, förgäfvos. Der ligga en eller två sofvande barnungar. Soffan? Den är helt och hållet upptagen af tjocka barna-sköterskor med skrikande små barn. Den tränga, men trefliga dam-salongen har blifvit ett riktigt litet helvete af hetta och trängsel. Du måste åter fly upp på däck. ¶ Der kan du åtminstone få en stol, och vända dig åt hafvet, det härliga, helleniska hafvet, alltid sollyst, alltid skönt och rikt på skiftande scener. Lyckligtvis var äfven under denna resa vädret helleniskt vackert. Det var första gången, som ångaren Aumonia ("föreningen") gjorde denna handelsresa norr om Eubea, från Athén till Konstantinopel, och nu åter från Konstantinopel till Athén, och dess utbyte var ganska löftesrikt för framtiden. Resan hade inbringat 22,000 drachmer, af

hvilka dock 14,000 anses behöfvas för att betäcka kostnaderna. Under vägen emellan Volo och Athén inskeppades från de orter, der vi lade till, stora säckar med silkeskokonger, andra sådana med en slags färgrot, andra med oliver o. s. v. Lasten steg upp till hälften af ångskorstenen, och gaf fartyget en märkbar lutning så ofta en något stark vindkåre kom från sidan. Passagerarnes antal sades vara närmare trehundra innan vi hunno fram till Piräus.

Bland dem voro några rätt vackra unga flickor, några rätt artiga och äfven språksamma herrar. De, som mest intresserade mig, voro en ung herre och en gammal fru. Han var från Macedonien och reste i handels-angelägenheter till — Paris, tror jag. Han talade väl fransyska, var en vacker, bildad, rätt behaglig ung man, och berättade mig åtskilligt af intresse om sitt hemland, Alexander eröfrarens fosterland, förr så ryktbart, nu så bortglömdt, att man i Europa vet mindre derom än om Island. Likväl gömmer det i sitt sköte stora naturskönheter samt ämnen till en stor framtid i sin befolkning, synnerligen den frihetsälskande, grekiska i landets södra del. Han bekräftade hvad jag hört om den ryska propagandan bland den med slaver blandade befolkningen i Macedoniens nordliga hälft. I hufvudstaden *Monastir* (fordom Pella) är befolkningen till stor del turkisk. I produkter och fruktbarhet liknar Macedonien Thessalien, dock såsom dess nordliga hälft. Olympen skiljer och förenar båda. Den unga Macedoniern, som jag anser vara en god representant af det unga Macedonien, såg, äfven han, med längtan mot den dag, då hans fosterland skulle bli del af det fria Grekland.

Nu till min gamla fru. Jag hade hört henne omtalas redan i Neapel. Jag vill säga huru. Det var i "la pension anglaise" (eller Sciazzi) vid "riviera di Chiaja". Der omtalades en gång engelskan, Mrs L*, såsom en af de grymmast pröfvade menniskor på jorden. Hon var gift med den engelska predikanten i Athén och omgifven af en blomstrande och lycklig familj. Då dog hennes man. Snart derpå mördades hennes enda son och hans unga hustru på Eubea af en ung grekisk prest, hvars välgörare

de varit. De lemnade efter sig en liten gosse, som fördes till farmodern. Om få månader dog äfven han. Den sörjande enkan och modern hade ännu två blomstrande döttrar kvar. En morgon spatserade båda ur hennes hus och in i ett fransyskt, romerskt-katholskt kloster, som länge arbetat på att fånga de två förmögna arftagerskorna. Förgäfves bönföll den öfvergifna modern, förgäfves besvor hon sina döttrar att återvända, att icke lemna deras gamla moder, i hennes ålderdom och olycka, så alldeles ensam, förgäfves. Hennes döttrar kände henne ej mer, de kände nu blott *en moder*, nemligen den romersk-katholska *kyrkan*. Efter genomgången noviciat läto de viga sig till nunnor i de barmhertiga systrarnas orden. Den gamla modern blef med brustet hjerta allena i sitt öde hem. Blott en enda vän hade hon der kvar, sin gamla engelska trotjenarinna. Med henne lefde hon ensam nu sedan flera år.

"Huru kan man lefva efter sådana hjertfrätande sorger?" frågade jag nästan förundrad. Jag blef det ändå mer när jag, i Athén, lärde känna den gamla 70-åriga, hårdt pröfvade modern, och såg i hennes bleka ansigte (blekt såsom hade döden andats derpå) uttrycket af frid, och stundom ett leende, som visade att hon kunde ännu vara glad. Det vecka röret hade böjt sig under stormen, och derigenom bevarats från att brytas. Mrs L* hade bjudit mig till sig på sitt gods i Eubea, och om jag ej fått ligga så länge i Santa Maria, på Paros strand, hade jag äfven följt hennes vänliga bjudning. Men nu hade årstiden blifvit sen, och mina resplaner tilläto ej ett längre vistande på Eubea. Jag fann det vara en lycka för mig, när, på min återresa från Thessalien, i Oreos' hamn vid Eubea, Fru L* kom om bord, bortjagad från sitt gods af rödsoten och dödligheten i trakten rundtomkring henne. Hon förde med sig sin trogna tjenarinna, som det tycktes, dödligt sjuk. Hennes enda hopp om dennas vederfående hade hon satt på ombyte af luft och vistelseort; hon förde henne nu till Athén under det hon vårdade henne med rörande innerlighet. "Om jag mister dig, Mary, så har jag ingen mer i hela världen, det vet du!" — Välan,

denna så pröfvade gamla qvinna, denna moder med det brustna hjertat, hade ännu kraft och kärlek för sina medmänniskor. Hon vårdade sig om de sjuka om bord och passade på att göra dem små tjenster, hvilka de kunnat begära endast af en tjenarinna. Underbara och sköna kraft i det fromma, barnsliga sinnet! — Ej heller var hennes själ stängd för sköna eller glada företeelser, som mötte. Hon kunde anmärka och nästan njuta. Men, som en sisyphus'-sten föll åter och åter på hennes hjerta tanken på hennes döttrars hårdhet mot deras gamla mor, i synnerhet den enas, hennes hjertas älskling! "En gång", berättade hon mig, "såg jag, för många år tillbaka, i Rom, en nunnas invigande med det svarta klädet. Då satt bredvid mig en gammal man, som grät som om han velat gråta ut sin själ. "Ni är visst nära slägt med det unga fruntimret, signore?" sade jag deltagande. "Jag är hennes fader", svarade han, "hon är mitt enda barn! Nu är jag ensam i världen!" och hans tårar runno på nytt. Jag måste gråta med honom; men litet anade jag då, att jag skulle en gång komma att gråta som han, att mitt öde skulle bli detsamma, som hans!" — Den stackars M:rs L* grät äfven hon, men som en, den der ej har många tårar kvar. Om aftonen kunde hon likväl le, då en öm mormoder hade, under rubriken "barn" bäddat sin stora fjortonåriga sonson på fruntimrens soffa. Vi protesterade, men förgäfves. Vi måste anmäla saken hos löjtnanten om bord, som gjorde processen kort och skickade den unga herru till andra klassens passagerare, dit han och mormodern hörde.

Bland viktiga reformer på "Föreningen" vore att anbefalla en fastställd och för passagerare tillgänglig taxa för matanrättningen om bord. De taxeras eljest godtyckligt af camerieren, som nu, vid ett tillfälle, beräknade en portion risgryn och två sardeller lika högt, som den ordinarie frukosten med flera köträtter, nemligen till 4 drachmer. "Ty kocken hade ju måst träffa förberedelser", nemligen att koka en portion risgryn.

Att i enlighet med den tryckta stadgan kunna återfå på "föreningen" qvarglömda saker, då de anmälas inom 24 timmar, synes kunna räknas till denna världens illusioner.

Åter i Athén, sedan ett par dagar, gläder det mig att se de flera nya husen, som i denna, till större delen obebyggda stadsdel nedanför Lykabettos, påbegyntes i somras, nu stå färdiga hvar med sin lilla, snygga aula, och derinom en brunn samt gröna buskar och träd. Grekerna äro mästare i inrättandet af dessa prydliga små gårdar, och träden växa underbart snabbt så fort de bli planterade. Men vägarne hit upp äro nära på lifsfarliga både för hästar och för människor, som komma med vagnar. Torkan är förfärlig och dammet står upp i skyn; när man går på vägarne ryker det kring fötterna. Endast i drottningens park är det ännu grönt, och ljufligt att vandra.

Den gamla farmodern till vår husvärd, dog för några dagar sedan. Tre kvinnor sjöngo och klagade vid hennes lik. En af dem, som under sommaren mistat sin dotter, sjöng: "säg åt flickan min, älskade flickan min, huru mycket jag saknar henne i hemmet!" Vid den bortgångnas hufvud brinner i grafven en lampa, som underhålles i 40 dagar på det att den afdödas själ måtte se sin väg, då den lemnar grafven. En sorglig föreställning om själens tillstånd efter döden!

I östern ser det mörkt och hotande ut. Halfmånen går nedåt, men tyckes gå ned uti blod. De christna i Konstantinopel tänka på flykt. Jag har haft bref från den unga predikanten vid svenska legationen derstädes, som skrifer, full af oro för sin unga hustru. Man fruktar nya massakrer. I Athén äro blickarne delade emellan Turkiet och Italien. Deltagandet för Garibaldi's framgång är allmän, likaså oviljan mot påfven och kungen af Neapel. Man önskar intet godt åt de sednare. Inomlands jäser den vanliga oron, man är missnöjd med ministèren, med konungen, med — jag vet icke allt. Något i detta missnöje torde vara berättigadt; men mycket har mindre rena grunder. Andan bland de Athénska studenterna säges icke vara den bästa. Egna befordringar och beqväm-

ligheter gå i spetsen för deras sträfvanden. Verldslig förstoring, enskild och allmän, synes vara grekernas enda mål. Men dermed vinna de intet stort. Kamrarne skola samlas nom kort och sägas vara ganska oppositionellt sinnade mot regeringen.

Vi hafva återtagit vår trefliga läsning om aftnarne, läsa Bunsens bibelverk, det gamla Greklands historia af Grote (förträfflig i sin sort, som skildring af det grekiska statslifvet), göra deremellan utflygter till alla verdens inre och yttre riken i tidningar och tidskrifter på franska, tyska, engelska. Hvar morgon frukosterar jag på fikon från Sokrates' trädgård.

I går förrättades i engelska kapellet en vigsel, ovanlig i Athén. Dottern till österrikiska consulu härstädes gifte sig med en grek och sammanvigdes med honom af engelska predikanten M:r Hill, enligt engelska kyrkans ritual. De närvarande grekerna yttrade stor tillfredsställelse med den enkla, korta och ändå så kraftiga akten, i motsats med den tröttsamt långa och uttänjda, bruklig inom deras kyrka. De sade: "vi måste närma oss er derutinnan!" men icke blott härutinnan ha grekerna sympatier med den evangeliska kyrkan. De fördraga sig med den fullkomligt väl, medan de ha en afgjord motvilja för den romersk-katholska och dess anspråk, i synnerhet för påfveväldets.

Den 14:de Oktober.

Hösten bebådar sig. Starka åskskurar ha uppfriskat luften och jorden dessa sednare dagar, dammet har lagt sig, vädret och promenaderna äro förtjusande. De slokande therebint-träden längs med bulevarderna blomma som bäst med långa, fina, hvita blomsterklasar, och ha skjutit nya löf af täckaste ljusa grönska. Sfinx "Stellatarus" svänger sig lustigt in genom de öppnade fönstern och surrar omkring i rummen, likt en kolibri, öfver allt som lyser, blommor eller gyllne ramar; intet ögonblick då man

ej hör omkring sig det lilla brokiga djurets srrrrrr, som bådär att sommarens heta tid är förbi och att hösten är kommen, en här på allt vis angenäm nyhet.

Den 20:de Oktober.

En lång hvit bygning med fabriks-fysionomi, i gran-skabet af olivskogen på Athéna-slätten, har länge dragit till sig mina ögon liksom med en påminnelse att jag borde besöka den. Det har äfven varit min föresats, och denna har jag utfört i dag. Bygningen är ett silkesspinneri, och, utom ett dylikt nära Piräus, det enda i Grekland. Som flera byggnader ligga på samma ställe i sammanhang med spinneriet, hittade vi icke genast till detta; hvad som slutligen vägledde oss var — stanken derifrån. Nära huset och inpå dess gård var det så skräpigt och osnyggt, som möjligt.

TVÅ hundra flickor, ifrån 10 till 20 års ålder, sutto i långa rader uti spinsalarne, vid hvar sin skål nästan kokhett vatten, i hvilken de löste cocongernas silkestrådar och satte dem i gemenskap med machineriets hjul, som hastigt nystade dem upp i stora glänsande härfvor. Då jag en gång förr, under min resa på Sicilien, beskrifvit huru härvid tillgår, vill jag nu endast upprepa att detta arbete, som ser ut som en lek, dock är både mödosamt och ohelsosamt i anseende till den höga temperaturen af vattnet, i hvilket arbeterskorna måste hålla sina fingrar, och den heta ångan derifrån, som de måste inandas under det de sitta här från klockan sex om morgonen till half sex eftermiddagen; ty endast vid en värmegrad af nära 100 löses gummi-ämnet, som sammanhäftar silkestråden kring coongen. Arbetet är i öfrigt icke svårt, och föreståndaren visade mig ett par tio års flickor, som medhunno ett större pensum för dagen, än flickor af aderton och tjugu år. Jag kan dock icke säga, att de unga arbeterskorna sågo sjukliga ut; men ett rätt sorgligt intryck gjorde deras uttryck och moraliska hållning, som

voro i ovanlig grad sjelfsvåldiga och äfven fräcka. De liknade, i väsen och klädsel, mera människotrasor, än förnuftiga varelser. Under det att vi långsamt gingo genom de långa arbetsraderna skrattade de och gjorde hvarjehanda hänfulla anmärkningar öfver att vi icke hade 'vetet att gifva dem drickspengar". Deremellan uppstämde de en sång, så rå och oharmonisk, som någon jag hört i det omusikaliska österlandet. De förtjena i dagspenning ifrån 1 drachma och 10 leptas till 1 dr. och 50 leptas.

Lika mycket gifves äfven åt äldre qvinnor, som i ett par rum öfver spinneriet sysselsättas med cocongernas urväljande och afdelande i olika klasser. Anstalten har ett betydligt lager af coconger från alla Greklands delar, och äfven från turkiska provinser. De bästa komma från Eurotas dal. De äro små och grå. Så äro ock de från öarne Andros och Tinos. En del coconger voro anmärkningsvärda för deras storlek. I dessa finner man alltid två och stundom tre larfver inspunna, såsom "en familie". Silket, som de gifva är groft. Det färdigspunna silket sändes härifrån i stora packlårar till Lyon, der franska industrien låter det undergå dess sista förvandling i glänsande tyger till förhöjande af salongernas prakt och de skönas skönhet. Och derföre måste den lilla silkesmasken spinna och dö. Dock ej blott derföre, utan för att gifva millioner människor arbete och bröd. Men — "människan lefver icke af bröd allena!" Det ordet måste man upprepa för de män, som använda de spinnerskor i människohamn, hvilka här fortsätta silkesmaskens arbete, och fortsätta det — äfven om söndagen! — Detta är ej att tadla så länge här icke finnes någon söndagsskola; ty spinnerskorna skulle troligtvis företaga något sämre än att spinna. Det kunde jag ej låta bli att tänka, då jag betraktade deras uppsyn och later under det de marscherade ifrån spinneriet efter arbetstidens slut. Huru olika bomullsspinneriskorna i Norra Amerikas fabriker! Stackars barn! Må de, som begagna dem för vinnings skull, dock besinna att de äro ämnade att blifva något annat än spinnande *larfver*, att de

ej kunna stadna i detta tillstånd, att de *måste* blifva något bättre eller ock — vida sämre!...

Detta silkesspinneri, som haft flera ägare och icke de bästa affärer, säges nu bära sig väl.

Vi gingo derifrån till en oljefabrik inom samma gård, der oliverna sättas i press och gifva sin klara olja medan deras skal sammanpackas i tjocka fasta kakor. Men maskinerna och människorna äro ännu i Grekland främmande för hvarandra, och i oljefabriken, liksom i silkesfabriken, saknade jag det, som gör fabriken aktningsvärd: snygghet, ordning, omsorg om arbetslokalen och arbetspersonalen.

Den 23:dje.

Månen står fullfärdig i första kvarteret, vädret är så härligt, som man kan önska sig det, och i morgon, tidigt, anträder jag med mina vänner (Hansens och deras systerson) min sista, större utflykt inom Grekland. Hvarthän skulle den bli om icke till dess äldsta och förnämsta orakel-ort, till stället, dit fordom alla folk, som talade helleniska språket och hade del i hellenisk bildning, så utom som inom Hellas, hafva valfärdat för att söka råd, hjälp, ljus eller tröst af ljusets och bildningens gud Apollo — till *Delphi*.

FYRATIONDETREDJE STATIONEN.

Afton vid Korinth. En grekisk arstagerska. Skiftande väderlycka. Skön morgonfärd. Den heliga skogen. Delphi, dess källor och tempel. Oraklet. Amphiktyoner-rådet. Arachova. Nyare fester. Parnassen. Det fatala vägmötet. Inträde i Livadien. Skön anblick af Parnassen. Lethes och Mnemosynes källor. 'Trophonios' orakel. Thebe. En ny Helena. Sista anblick af Apolloberget. Thebanska minnen. Khanen Polyokandoro. Stormig återkomst.

Delphi den 25:te Oktober.

Den allra bästa människa kan hafva sina lynnen och olynnen ibland, isynnerhet om hon är af liflig natur. Men då gå de äfven snart öfver, och behofvet att godtgöra de ledsamma intryck, de vållat, framkallar hos en sådan natur en dubbel hjertlighet, en, så till sägandes, dubbel sommar för all dess omgifning. Greklands klimat liknar denna människonatur. Jag har ingenstädes sett ett mera godt och solrikt, och i förlitande på detta vågade jag, ehuru sent mot hösten, att anträda resan till Delphi och Parnassen. Dagarne före den 24:de Oktober voro fullkomliga skönheter, och månen var i växande. Men just natten till

den 24:de började vinden tjuta vid Lykabettos; och då vi, i första morgongryningen, begåfvo oss till Piräus, visade sig en surmulen himmel öfver Hymettus, och luften kändes kulen och kall. Men — "allt blir icke till regn, som ser grått ut!" tröstade fru H** *. Och när vi, i Piräus, stego om bord på den grekiska "Athmodon" sågo vi det grå molnets kanter förgyllas af den uppstigande solen. Men andra grå molngestalter uppstego från hafvet, der vågorna gingo mörka med hvitskummiga toppar. Vädrets lynne såg ganska tvifvelaktigt ut. Skulle ingen sol lysa min resa till Delphi? Då hade det varit bättre att blifva hemma. Men när vi foro omkring Salamis' ö, der Solon föddes och der hans aska ströddes, ön, vid hvars kuster Hellas kämpade sin första ärorika kamp med Asien *) och vann sin första stora seger, då bröt den gamla Helios fram ur molnens stängsel och kastade gyllne dagar öfver den minnesrika jorden. Vänligt gröna lyste Salamis' stränder, kullar och bergsklintar, bevuxna med ljusgröna aleppopinier och therebintbuskar, äfven med olivträd. Salamina såg från denna sida ut som en vacker och fruktbar ö.

Vi hade vinden bakom oss, d. ä. i nordost, hade derföre föga ondt af den, och foro rakt söderut under det vi höjde frågande blickar mot den på nytt mulnande himmelen. Klockan 11 förmiddagen voro vi framme i Kalamaki, gungade uti en liten båt i land, och roade oss under en timma att från fönstren i tullhuset betrakta huru passagerarne på Byzantis, väl två till trehundra män och några få qvinnor, lastade sina saker från ångfartyget i små båtar, från dem upp på stranden, och från stranden på åsnor, hästar eller stora färdvagnar, som stodo tillreds att emottaga dem. Detta skedde icke utan mycket larm, rop och stora åtbörder, såsom vanligt i Grekland, men utan strid, ondska eller otidighet. De chaotiska knutarne löste sig i fred och godt lynne, och, högt lastade med koffertar, kappsäckar och menniskor, aftågade djur och vagnar på vägen öfver Istmen.

*) År 480 f. Ch.

En timma sednare följde vi dem i en omnibus; ty det nya sällskapet för grekiska ångbåtar har äfven begynt inrätta förbindelser till lands medelst diligenser och omnibusvagnar, och en af dessa vagnar förde oss öfver Istmen till Ny-Korinth. Ehuru Istmen på denna väg erbjuder någon mera omvexling af höjder och skog än nejden närmare Peleponnesen, och äfven någon odling, är den dock en bedröflig ödemark i jemförelse med hvad den en gång var på den tid, då Poseidons tempel stod der och de Istmiska spelen hvartannat eller hvart tredje år samman kallade Hellas' folk till gemensamma affärer och fester. Då sträckte sig en befästad mur öfver landtungan från den Saroniska till den Korinthiska hafsbugten. Hvad som nu behöfdes der är icke en ny mur, utan en jernväg. Man skulle då kunna på tio minuter tillryggalägga vägen, som nu med omnibus medtog nära två timmar. Här och der voro beväpnade vakter posterade, såsom jag förmodar till de resandes skydd mot möjliga röfverier. Vacker är anblicken mot Korinthiska viken och dess stränder från Istmens höjd.

Ny-Korint, vid stranden af viken, är en begynnande stad, som utbreder sig på ett sätt, hvilket visar att den vill blifva en betydande stad. Den har en stor mängd hus under byggnad, men ganska få färdiga. Om stadens anläggande här, efter förstörelsen af den högre upp liggande, gamla staden, genom jordbäfningen 1856, har jag talat vid mitt förra besök der. Den stigande exporten af Korinth-russin i följd af den nya handelstraktaten med England har gifvit nytt lif åt planteringen af denna drufart utmed hela södra kusten af viken, Achajas kust, och ett hastigt stigande välstånd åt dess städer *Vostiza*, *Patras*, m. fl. Ny-Korinth har på sin nya plats vid viken de skönaste utsigter. För närvarande är den utan skönhet och för turisten utan vidare intresse.

Vi slogo oss ned på stranden, vid ett litet kaffehus, och undfägnade oss — icke med det förskräckliga grekiska kaffet, en blandning af kaffesump och socker, utan med vinlemonad, som vi sjelfva tillagade och hvartill vi hade

förträffligt hvetebröd. Att härunder se den sköna viken, framför oss, bli allt lugnare, allt mera himmelsblå, att se de stora bergen på andra sidan, Kithäron och Helikon, aflägga sina molnkappor för det värmande solljuset, att äfven se Parnassens höga kupol i nordvest framskymta ur skyarne och att läsa deri löftet om en skön morgondag, det var för mig mer än vin och bröd och mer än all Korinthisk härlighet. Midt på den ljusblå viken låg det grekiska ångfartyget *Karteria*, som under natten skulle föra oss till Delphis strand. På stranden, nära oss, lågo, solande sig på bäddar af mjuk sjötång, sjömän och grekiska öboer, hvilka, liksom vi, afvaktade aftonen för att gå ombord på ångaren, och deras röda mössor och pittoreska dräkter lyste gladt mot den ljusblå viken.

Vår lilla nordiska kvartett begaf sig under eftermiddagen till gamla Korinth, på det den unga Theodor skulle få se staden och dess akropol på nära håll. Jag har redan talat om dess ruiner, om kolonnerna, som ännu stå kvar af dess gamla tempel m. m., som tillhör den gamla staden, och har derom intet nytt att tillägga, utom att vi nu köpte några af dess fornlemningar, jag en allrakäraste liten barnfot af hvit marmor, stående på en piedestal af samma stenart — för mig ett rörande fotspår af lifvet, som var, och lifvet, som här börjar å nyo. Jag har äfven, då jag förra gången var i Korinth, omtalat ett par romantiska episoder ur dess äldsta historia. Jag vill i dag berätta något ur den nyare, som visar att romanens anda icke lemnat Korinth och att dess kvinnor nu ha en ädlare skönhet än den af dess fordna hetärer Lais & c:nie.

Under frihetskrigets tid ägdes en del af Korinth och dess omgifningar utaf en grekisk familj, och en betydlig del af denna stora egendom tillhörde en ung och skön fader- och moderlös flicka af denna familj. Man kallade henne "den sköna Helena".

Redan i sin barndom hade hon blifvit förlofvad med en af sina kusiner, en man mycket äldre än hon, och allt ifrån barndomen hade den fader- och moderlösa flickan va-

rit föremål för en broderstrid, nemligen emellan hennes trolofvade fästman och dennes yngre och vackrare broder. De röfvade henne vexelvis från hvarandras befästade slott, och innan den sköna Helena var femton år gammal hade hon blifvit sju gånger enleverad. Äfven andra af Greklands unge män fikade efter att vinna denna Greklands rikaste arftagerska. Bland dem var en oskön, oansenlig, men äregirig yngling ***. För att komma närmare den unga flickan tog han tjenst i hennes fästmans trupp, der han snart gjorde sig känd som spelare och som en man af icke goda seder.

Då vid "kap Kolias", i granskapet af Phalerus, den drabbning föreföll emellan turkar och greker, i hvilken de sednare mistade så många af sina tappre, och af sina philhelleniska förbundne, blef***, jemte många andra, fången. Hvarje turk, som tagit tillfånga en man, fick för dennes hufvud, af den befälhafvande generalen, fem guldpiaster. Den turkiska ryttaren, som fångat***, hade äfven fått denna betalning, och*** var jemte hundra andra fångar uppställd för att mista hufvudet, hvilket skulle skickas till Konstantinopel såsom skänk åt sultanen. Då ankom till den turkiska paschan en summa af 20,000 piaster från***s broder på Syra såsom lösepenning för fången. Paschan lofvade låta*** gå. Ryttaren, som fångat denne, måste äfven samtycka dertill, huru mycket det än förargade honom. I stunden, då han såg sitt offer undslippa sig, sade han: "Jag måste dock ha ett minne af dig!" Och han högg af honom ena örat. Derpå sade han: "jag har brutit mitt löfte, och det är illa; men det kan icke göras ogjordt, och jag kan icke bli oskyldig. Ditt ena öra har jag; det är så godt att jag tar det andra med!" Och han högg af honom det andra örat.

När den osköne, oansenlige*** åter visade sig för den sköna Helena, var det med två öron mindre än förr. Hvem skulle ha trott att det kunde lända honom till företrädesrätt i den unga flickans ögon? Så skedde likväl. Helena, hvars hjerta förblifvit orördt af så många vackra och raska ynglingars suckar för henne, lyssnade till den lille,

öronlösa mannens, och räckte honom, mot alla sina vänners inrådan, sin hand. Hennes förre trolofvade hade stupat vid kap Kolia, hon var nu fri, och hon blef ***s maka.

Ett par år derefter, olycklig i sitt äktenskap, såsom hennes vänner det förutspådt, tillfrågades hon utaf en af dem: "huru kunde du, som hade att välja bland så många bättre, just taga denne ***? Hvad såg du hos honom, som så tjusade dig?"

"Jag vet ej", svarade hon nedslagen, "jag tror att det var *de der öronen!*" Rörande uttryck af ett vekt hjerta, värdt en bättre behandling! Detta veka sinnelag är, så har jag hört sägas, ett karaktersdrag hos grekiska qvinnor; det är ett skönt anlag, men som måste sorgfälligt fostras för att icke blifva ett fel.

Från höjden af det gamla Korinth njöto vi den sköna utsigten öfver viken och dess omgifvande berg; men den sjunkande solen tvingade oss snart att hasta åter till stranden. Solen gick ned i mörkgrå moln, och det begynte blåsa en häftig och kall vind, som blef allt häftigare och kallare. När vi hunno ned till stranden var det fullkomlig storm. Den nyss himmelsblå viken syntes nu svart med hvitskummiga vågor. Våra saker hade redan blifvit förda om bord och ingen båt syntes vid stranden. Det var mörkt, ty månen förmådde ej göra sig väg genom molnen. Några båtkarlar sade att de väl kunde skaffa oss en båt, men med hvart ögonblick fordrade de derföre ett högre pris. En ung, särdeles hygglig och artig grek på ångbåtskontoret gjorde allt hvad han kunde för att bistå oss, och lyckades slutligen, med Eparchens i staden tillhjälp, att skaffa oss en båt och roddare, som i det starka motvädret kunde föra oss ut till ångfartyget.

När omsider vår båt, — en rätt försvarligt stor — med fyra roddare, låg vid den eländiga bryggan, färdig att upptaga oss, lyste månen fram öfver en scen, förtjusande för älskare af ovanliga och upprörda uppträden, men förförskräckande för dem, som afsky buller och bråk. Båten,

som vi tingat och som skulle vara vår båt, fasthölls med tåg vid bron under det att de fyra roddarne med sina åror sökte hålla den upp mot vågorna, som åter och åter slungade den mot stora stenar vid stranden, derunder fylldes den, på underbart vis, med folk, som icke voro vi; ty vi stodo allt ännu på bron utan att komma fram för trängsel eller med utsigt att bli hörda under bullret af vågorna och folkets sorl och skrik. Jag darrade till hälften af köld, till hälften af den ångest, som alltid bemäktigar sig mig under scener af oordning och bråk, vid hvilka jag måste vara passiv. Ändtligen kom ordningen till oss. Jag satte mig beslutsamt ned på kanten af bron och lät mig mottagas af de första, bästa armar, som öppnade sig mot mig. De voro ett par duktiga sjömansarmar. Någon ropade "bravo!", och jag satt på min plats i aktern bland en mängd andra personer, men ändå beqvämt; så kom fru H*, så herr H*, så unga Theodor, och så, jag vet icke hvilka andra, tumlande, hoppande, huller om buller, ned i båten, som blef öfverfull. Men allt ännu hölls den fast med tåget vid bron, alltjemt stretade roddarne mot vågorna, som slungade båten mot stranden, och allt emellanåt ljöd en stentorsstämma, som skrek: "Kyrios Galliopolos!" eller ett liknande namn. Det räckte visst tio minuter, innan Kyrios Galliopolos kom och hvarunder vi på detta vis kastades fram och tillbaka. Ändtligen syntes en bössa, ett par ben i kamascher, ett par armar, en karl, och efter honom en lång sabel, och vi hade Kyrios Galliopolos om bord. Tåget släpptes, man ropade "kalli nykta!" (god natt) och "addios!" De fyra årororna lyftades högt och vi satte af i full strid med vågorna och vinden. De förra gingo så höga att de något imponerade på de pratlystna, bullersamma passagerarne, som efterhand blefvo alldeles tysta. Emellanåt sjönk båten så djupt emellan vågorna, att jag icke begrep huru den kom upp igen. Det gjorde den likväl utan att vi fingo af de vreda najaderna mer än några stänk, och allt närmare lyste de klara, stilla ljusen från ångfartyget på den svarta sjön. Efter en kvarts timma voro vi vid fartyget, och samma starka armar, som hjälpt

mig ned i båten, lyfte mig nu derur på fartygets stadiga trappa utan all min förskyllan eller värdighet, och utan att jag fick yttra till den okända beskyddaren mer än "Echaristò!" Uppe på fartyget — huru ljufligt och huru underligt kändes det icke att på en gång vara flyttad ifrån all denna oro till den fullkomligaste ro; ty *Karteria* låg på den stormande viken lika stilla, som om den legat på stranden. I den ljusupplysta, varma salongen, der vi voro nästan de enda gästerna, hade vi en ny angenäm öfverraskning. En äldre herre med grekiskt vackra drag, fint belevadt väsen, grekisk mössa och morgonrock, egnade sig åt oss med den mest behagliga uppmärksamhet, sörjde för damerna, som om han varit deras chevalier, och gjorde oss vistandet om bord så angenämt som möjligt. Vi erforo att hans namn var *Soteriades* och att han varit grefvinnan *Armanspergs* höggra hand under den tid hon, såsom maka åt chefen för den tysk-grekiska förmyndaregeringen, representerade vid hofvet i *Nauplia* och i *Athén*. Visst är att en fransk hofmarskalk icke kunnat visa mera takt och mera naturlig "courtoisie" än *Kyrios Soteriades* för främlingarne om bord på det grekiska fartyget. Ej heller stannade hans omsorg inom detta, han gaf oss bref till en god cicerone vid *Delphi*, tog om hand våra *Korinthiska* *preciosa* för att befordra dem till *Athén* o. s. v. Vid vårt trefliga thebord, i så godt sällskap, var man frestad att glömma stormen derute och dess hotelser för morgondagen. Men "sörjer icke för morgondagen!" Jag somnade från både blåst och bekymmer och när jag nästa morgon, i gryningen, väknade, lågo vi uti *Iteas* lilla hamn, i *Galaxidis'* vik, vid *Parnassens* fot, och vinden var stilla och himlen utan ett moln. *Parnassens* höjder färgades af morgonrodnaden.

Kyrios Soteriades syntes icke till; men hans vänliga omsorg följde oss alltjemt och hade, i förening med kaptenens, beredt oss båt och roddare från fartyget för att föra oss i land. Snart stodo vi på stranden vid ett par små kaffehus, der vi omgäfvos af nyfikna och tjenstvilliga män i fustaneller. Medan herr *H** beställde hästar och gjorde upp ackord med "Avojarder" för färden till *Delphi*,

såg jag mig omkring. Framför oss utbredd sig en grönskande, odlad slätt, till större delen beväxt med lummig olivskog, som upptog hela trakten emellan byn *Kryso* på en hög bergterrass i öster och staden *Salona* (eller *Amphissa*), som lyste vit vid bergens fot långt i vester om oss. Bortom olivskogen reste sig amphitheatraliskt stora bergmassor, till höger *Cirphis*, till venster *Parnassens*. Emellan dessa gick vår väg till *Delphi*. På stranden rörde sig folkklivet i pittoreska gestalter. Bland kreaturen anmärkte jag två kameler. De voro från *Salona*, der man sedan gamla tider bibehållit dessa slags djur; men de syntes mig små och klena, urartade afkomlingar af sina höga asiatiska stamfäder. Morgonluften var kall, men så ren och liffull, att den ingaf mig lust att dansa. Snart fingo vi hästar och avojarder. Man gaf mig en vacker, vit häst och en ståtlig ledsven i fustanell. Vi anförde tåget.

Man kan välja emellan två vägar för resan från *Athén* till *Delphi*, den ena till lands, (två och en half dagsresa) genom *Böotien* och *Livadien*, den andra sjöledes på *Korintiska viken* till *Itea*, hvarifrån man endast har tre timmars väg till *Delphi*. Jag hade valt den sednare, vill du veta hvarföre?

Först: emedan jag ville hafva intrycket af *Delphi* och dess omgifningar i resans och sinnets morgonstund, innan kroppen hunnit tröttnas af besvärliga dagsresor och (kanhända) sömnlösa nätter, och för det andra: emedan *Apollo* sjelf här visat vägen. Det måste jag förklara.

En gång — så säger den äldsta sagan om *Delphi*, bevarad i en *Homerisk* sång — strandade ett fartyg från *Kreta* på *Iteas* (då *Kirrhas*) redd; en delphin hade, lekande och tumlande i vågorna, ledt det dit. På en gång svänger den sig, likt en lågande meteor, upp bland bergen med en glans, som upplyser hela "*Krissa*" och förfärad dess innevånare. Så svänger den sig "som en tanke" åter ned på skeppet och står der plötsligen förvandlad till en skön yngling, ger sig tillkänna för *Kretenserna* såsom *Apollo*, befaller dem att draga fartyget upp på land, att resa ett

altare vid hafsbränningen, och att följa honom till *Pytho*. Spelande på zithra går han framför dem, vägen uppför till *Krissa* och vidare till *Delphi* högdal, der han dräper ormen *Pytho* och grundar sin helgedom.

Just denna väg ville jag följa. Om gamle *Helios* icke velat lysa mig på den, om *Eolus* hade beherrskat *Parnassens* och *Delphis* pass, så — — hade det varit ledsam. Men nu — huru skall jag kunna beskrifva intrycken af denna sköna morgon, då jag på min goda, hvita häst red in i den djupa, mils-vida olivskogen och sedan uppför bergen till *Delphi*?!

Vi gäfvos endast en flyktig blick åt lemningarne på stranden af *Kirrha*, "det gudlösa *Kirrha*", som röfvade pilgrimerna på deras väg till *Delphi* och derföre förstördes på befallning af *Amphiktyon*-rådet, som vakade öfver helgedomens rätt; vi lemnade på venster hand *Salona*, vid foten af *Parnassen*, och togo vägen åt nordost mot *Kryso*, som lyste hvit, badad af morgonsolen på en hög afsats bland bergen.

Hästarnes utstyrsel var densamma, som i *Arkadien*: en tågstump om nosen, ett par andra som stigbyglar, otympliga klossar till sadlar, på hvilka vi sutto utmärkt bekvämt när de blifvit täckta med kuddar och täcken. Vi redo först genom vinland och trädgårdar, sedan in i olivskogen. Vinden, som andats litet kylig från bergen, kändes alls icke här. Höga och kraftiga, med tusenåriga stammar, stodo rundtom oss de sköna träden, med yfviga kronor, flätande i hvarandra sina finlöfviga grenar, fulla af frukter. För första gången såg jag olivskogen i dess ideala fullkomlighet, icke blott enstaka, sköna träd eller glesa lundar, såsom i *Palestina*, icke i putsade planteringar och med klippta kronor, såsom kring *Athén*, utan olivskogen sådan Gud skapat den, i ursprunglig skönhet, [sådan den stod, då *Greklands* jord var full af gudastoder och heliga lundar, sådan den stod här i de dagar, då *Strabo* berömde "skogen emellan *Krissa* och *Salona* såsom den skönaste i *Grekland*."] De djupa skuggorna under de högstammiga trädens kronor, de gyllne soldagrar, som här och der bröto in ge-

nom dem och läto se långt, långt in i deras hvälfda salar, den högtidliga tystnaden, afbruten blott af små foglars qvitter och af hästhofvarnas dofva tramp på den mjuka jorden, skönheten, friden af denna scen, jemförd med gårdagsaftonens stormiga upptråde, de känslor, som stunden och stället förde med sig — det var nästan för mycket för ett litet människobröst. Visst är att ingen pilgrim till Apollos helgedom fordom kunnat genomvandra den heliga skogen vid Krissa med mera andaktsfullt rörda känslor, än nu jag, som skulle besöka dess ruiner och som icke alls trodde på Apollo. Men jag trodde på den Gud, bland hvars förebud äfven han var, och jag såg den eviges skugga öfverskygga mig på min väg. Ty "Guds skugga genomvandrar naturen!" *)

Och denna skugga, huru helig och härlig syntes den mig icke här, i olivskogens tempel. Endast Sverges furuskogar och Danmarks bokskogar kunna jemföras med den. Men olivskogens salar gåfvo skydd åt växter af egendommig prakt, höga, gyllne Solidagos och yppigt blommande buskar af Agnus Castus lyste under de dunkelgröna hvalfven och kantade vår stig. Trädens frukter voro af en storlek, som jag ingenstädes ännu sett, och när de sköna grenarne böjde sig ned öfver mig, bröt jag väl en och annan, men kysste den också och fuktade den med tack samma tårar, som icke ville lemna mina ögon under denna morgonridt. Den räckte väl öfver en timma, hvarefter vi kommo till ett bredt bergspass, ur hvilket skogen tycktes utgjuta sig likt en ström öfver slätten. Det var floden Pleistos', under sommaren nästan uttorkade bädd.

Här började vi stiga uppför bergen på en i zigzag gående väg. Om halfannan timma voro vi i den stora byn Krissa (nu mera Kryso eller "den gyllne"), som med många vackra hus, flera af dem två våningar höga, ligger bland sina trädgårdar på breda bergsafsatser och ser glad och rik ut. Vi redo här ut på en mot slätten framskjutande afsats af berget, der man ser några ruiner. De äldsta,

*) Linné.

icke vackra, men kolossala, äro murar som anses hafva redan före Homérs tid, utgjort den gamla staden Krissas befästning på de ställen, der icke den lodrät uppstigande klippan bildat naturliga, ointagliga fästningsverk. Murarne äro af polygona (mångkantiga) stenar, af cyklopiska dimensioner, och till en del välbehållna. Inom dessa gigantiska lemningar står ett högt altare, äfven sedan urgammal tid, på hvilket man läser en af tidens hand halft utplånad grekisk skrift, som den lärde professor H. N. Ulrichs uttydt sålunda:

”På det han må njuta oförgänglig berömmelse har
 ”Aristos upprest detta altar och åt Hera slagtat hornboskap
 ”samt åt den egendomgivande Athéna hennes offer-
 ”djur.”

Längre ut på bergsplatån ligga ruinerna af en kyrka, ”de fjorton helgonens”, som bär spår af medeltidens byggnadskonst och kyrkliga sinne. Några utmärkt vackra fönsterbågar med fint mejslade marmorprydnader äro ännu väl bibehållna. Kyrkan, altaret, muren, alla inom samma krets, stå här såsom symboliska minnesvårdar af historiens och odlingens uppstigande metamorphos.

Vi redo längre fram. Vid rykande, varma källor, som tycktes springa fram ur bergsväggen, lågo Kryseiska qvinnor, tvättande och klappande kläder, och helsade oss glädt då vi redo förbi. Vår väg gick nu uppför allt brantare höjder, och blef temligen besvärlig genom dess dåliga stenväggning och tvära vändningar. Men med hvart ögonblick blef utsigten större och skönare öfver slätten med olivskogen, öfver den Korinthiska viken, dess blomstrande kuster, och öfver Peloponnesens bergskedjor bortom dem. Allt djupare under oss, syntes de förre, allt högre stego de sednare i skiljda vågiga linier, högst bland dem Arkadiens högland med bergen Eurimanthus och det djerfva, mångspetsiga *Kyllene*.

Parnassens topp se vi deremot icke; ty vi äro nu midtibland Parnassens kullar, och de äro långa och många, och, likt en monarks hofstat, dölja de monarken sjelf, när man går att uppvakta honom i hans palats. Under alla

svängningar i zigzag bibehålla vi städse riktningen åt norr, och bakom oss samma sköna utsigt söderut. I norr resa sig bergmassorna allt stelare och liksom obevekligare, som om de ville stänga vår väg. Men nu vända vi omkring en från venster framspringande bergshäll, och med ens öppnar sig framför oss en dæld i bergens famn, af slutet och dyster karakter, men med några olivlundar och gröna sluttningar, samt till venster en stor by, hvilken, liksom på trappsteg, från foten af höga klippväggar nedstiger mot dalen. Det är byn *Kastri*, på platsen, der det fordna Delphi låg. Längst i norr, högt öfver dalen, framskymta Arachovas hvita kyrka och olivlundar.

Vi befinna oss nu på en vid och temligen jemn platå, vända af mot venster och följa vägen längsmed klippväggen, som stänger oss från utsigten söderut. Vi äro 2000 fot öfver hafvet och på alla håll kringslutna af berg. Pleistos' olivrika, djupa bädd genomskär högdalen med det samma, som den gömmer sig i den. Vi rida öfver platser, stenlagda för sädens tröskning, enligt österlandets bruk, lemna till höger en liten kyrka, som våra avojader kalla "Hagios Elias", och till venster, i klippmuren, flera graf- och grott-hvalf från fordom. Snart äro vi framme i byn *Kastri* och få der ett hjälpligt snyggt rum hos en hederlig bondgumma, hvars hus, (jemte en klunga andra hus) ligger just på sjelfva platsen, der det fordna Apollo-templet med det pythiska oraklet stod.

Detta upptäcktes genom gräfningar, som den unge tyske archeologen, *Ottfried Müller*, för några år sedan lät anställa här, och som bragte flera betydande lemningar i dagen, deribland af en vit marmorvägg, troligtvis hörande till templets peristil, och på hvilken äro inristade förteckningar öfver *slafvar*, som blifvit skänkta till templets tjänst; ty de fria grekerna köpte och sålde *slafvar*, och *slafmarknaden* hade sin plats bredvid deras gudaboningar. (Märkvärdigt att ett af de först upptäckta minnesmärkena af Apollo-templet var äfven ett af Apollo-dyrkarnes barbari!) Gräfningarne afstodnade vid Delphi då den unge Müller,

som i det starka solbaddet aftecknade inskrifterna på den hvita marmorn, derunder fick solstyng och dog.

Hvad vi nu sågo på stället var, utom den nämnda väggen, blott stycken af friser, triglypher, kolonner och kapitåler, dels doriska, dels joniska, af vacker hvit marmor, m. fl. stympade vittnen om det fordna sköna templet, som här stått. Mycket ville jag gifva för att se gräfningarna fortsatta och se hvad vidare de skulle uppåga. Men stora summor fordras för att inköpa de hus, som nu betäcka större delen af platsen och som då måste rifvas ned.

Ifrån tempelgrunden begåfvo vi oss, försedda med den ledsagare, som Kyrios Soteriades', bref förskaffat oss, upp mot *Phädriaderna*, "de glänsande", tvenne 1000 fot höga, lodräta klippväggar, en slags naturliga obelisker af ljusröd stenart, vid hvilkas fötter det fordna Delphis stadion och theater, samt två af dess ryktbara källor äro belägna. Af de förra sågo vi blott grundstenar och några trappsteg; men de sednare, ammade af skyarne och bergen, flöda lika ymniga och friska i dag, som för tretusen år sedan, då de vattnade Apollos heliga lagerträd. Högst upp ligger *Delphusa* (enligt Ulrich den gamla *Kernà*) med en vacker brunnsvägg af gulhvit parnassisk sten, ur hvilken springa två starka, krystallglänsande strålar i en bassäng och derifrån i bäckar, som söka sig väg nedåt dalen. Rundtom stodo Kastris qvinnor, sköljande och klappande röda och hvita väfnader, eller spinnande bomull på slända medan barn och tama lamm lekte vid deras fötter. Alla dessa qvinnor buro kring länderna ett stycke krapprödt tyg, fästadt öfver en hvit yllekofta, utsydd med svarta snören. På hufvudet hade de hvita hucklen till skydd mot solen. De sågo ut som starka och friska qvinnor, ett par af dem voro mycket täcka. Bakom den vackra brunnen reste sig en skroflig, af naturen alkovbildad, hög klippa, ofvantill krönt med en mängd guldgula och hvita crocus och grönt buskverk; — det var en tafla att måla af! —

Något längre ned, närmare byn, kommo vi till *Casotis'* källa, som herrar archeologer anse vara den, hvars

vatten flöt genom Apollo-templets heliga lund och "Adyton" (allraheligaste). Cassotis ligger nära ofvanför tempelplatsen, och i dess granskap står "Hagios Nikolais" kyrka, i hvars trädgård man ännu för några år sedan såg en afkomling (som det sades) af det heliga lagerträdet från Tempes dal. Vi sökte den förgäfves. Cassotis' källa är ymnig och klar, såsom Delphusas, och här, liksom der, stodo qvinnor, som spunno på slända eller sköljde stora väfvar — hvilkas förfärdigande synes utgöra qvinnornas i Kastri industri — omgifna af barn, tama getter och får, bildande en ganska täck tafla.

Derifrån gingo vi på en god, med grönt buskverk och mångfärgade crocus kantad väg, längs med Phädriaderna nedåt till Kastaliska källan, omkring tio minuter norrut från tempelplatsen. Tomma graf- och offernischer sågo vi här och der i bergsmuren, längs hvilken fordom tusentals guda- och hjeltestoder stått. Vid Kastalias källa bilda bergväggarne ett hörn, och i detta hörn är en slags bergsport eller jetteremna, ur hvilken på klipp-afsatser och block vinter- och vår-strömmar från 200 fots höjd nedstörta. Nu var den torr och man kunde klättra upp i dess grottliska hvalf. De två klippväggar, som bilda hörnet, kallas Rhodini och Phlempúkos. Från dessa ättestupor, liksom från Phädriadernas, nedstörtades fordom personer, som förbrutit sig mot Delphis helgedom genom tempelrof eller andra brott. Äfven Æsopus fick sin död här, på detta ohyggliga sätt, förmodligen emedan hans skarpa tunga varit för qvick för den lätt sårbara Delphiska guden. Det är vid foten af dessa ohyggliga berg och denna mörka bergsport, som Kastalias källa springer fram tyst och silfverklar ur, såsom det tycks, flera ådror. Den är icke skenbart så stark och ymnig, som Delphusa, men ändå ymnig nog att fylla en stor bassäng vid Phlempúkos' fot och gifva näring åt rikhaltiga bäckar, som längre ned försedde nya väf-tvätterskor och klapperskor med vatten, och ändå litet längre bort en turkisk brunn, der landtfolk vattnade hästar och åsnor. Bassängen kallas nu *Pythians bad*. Det var der som de pilgrimer, hvilka ville rådfråga Pythian, måste rena sig in-

nan de, lagerbekransade, inträdde i orakeltemplet. Så ville Pythian, enligt ett gammalt grekiskt epigram, hvars hexameter jag tar mig friheten öfversätta på rytmisk prosa:

”Träd med rent hjerta in i den ljusfulla gudens tempel, när nyss du lemmanne vätt uti den jungfruliga källan. En droppe, o! pilgrim! är nog för att rena den gode; men icke världshafvet ens kan aftvä den brottsliges synder.”

Äfven templets golf bestänktes hvar morgon med vatten från Kastalias källa.

Om upphovet till källans namn är en myth gängse, föga uppbygglig för Apollo, liksom många andra om hans kärleksäfventyr, hvilka vanställa hans skönare bild, och därför vilja vi här gå den mythen förbi. Vi måste dessutom skynda till andra Delphiska märkvärdigheter innan solen blir alltför brännande. Sedan vi druckit af källans vatten, som tycktes mig mera ljumt än friskt och alls icke upplifvande, gingo vi vidare på vägen, som här kröker sig nedåt Pleistos, och förbi ett ungt platanträd — det enda i Delphis dal — som säges vara ett barnbarns barnbarnsbarnbarn, jag vet ej i huru många led, af den platan, som Agamemnon planterade här då han kom till Delphi för att rådfråga Pythian angående det Trojanska kriget. På den behagligt skuggiga vägen gingo vi till platsen, der det fordna gymnasium stod på en högt uppmurad plåtå. Af den gamla byggnaden stå ännu ansenliga murar, och nära dem står en olivlund af samma ursprungliga skönhet, som skogen på slätten, med de höga täta löfhvalfven, de djupa skuggorna, de bjerta soldagrarne ofvanifrån och qvittrande foglar, enda röster i det tysta, ensliga naturtemplet. O! den som hade fått bygga sig en hydda der, under de urgamla träden på terrassen, med utsigten öfver Delphis dæld, och fått lefva der — åtminstone en månad!

Helt nära gymnasii-platsen ligger ”Hagios Ioannes”, ett litet ”Metochi”, eller anex-kloster till klostret Jerusalem i Daulis. En klosterbroder bodde här, men var nu borta, och vi sågo blott hans fattiga, smutsiga cell. I

kyrkan voro flera fragmenter af antikt bildhuggeri, bland dem ett par vackra basreliefs, föreställande, den ena en kämpe, den andra en segervagn. Dessutom flera marmorrhällar med långa grekiska inskrifter, och flera antika kolonner — en af dem upp- och nedvänd — som uppehöll kyrkans hvalf och peristil.

Derifrån gingo vi till den, äfvenledes af starka, urgamla murar uppburna terrassen, kallad "Marmaria", på hvilken fordom stått en grupp af fyra tempel. Bland dem nämnes ett, helgadt åt "Athena Pronaa", till hvilken pilgrimerna måste offra innan de inträdde i Pythians helgedom. Nu sågs intet på platsen utom några marmorstenar, stycken af kullfallna pelare och små spillror utaf de gamla templen, bland hvilka vi uppsamlade några, som buro spår af de grekiska konstnärernas omsorg äfven i de minsta konstens detaljer. Man kan urskilja platserna för de skiljda templen. Besynnerligt nog har man hvarken odlat eller bebyggt denna mark. Här upphör kretsen af Delphis helgedomar åt detta håll, och vägen böjer sig omkring klippväggen ut ur dalen, som öppnar sig norrut. Nedanför tempelterrassen sluttar jorden brant mot Pleistos' flodbädd. På andra sidan om den höjer sig Cirphis' grönklädda berg, som i öster omgjorda Delphis dal. Solen begynte bränna förfärligt hett, och för att undgå Ottfried Müllers öde skyndade vi tillbaka till vårt herberge och stannade blott en stund för att, vid Kastri, betrakta den massa af sten och grus, som, jemte en vattenflod, förliden vinter störtade, likt en lavin, ned ifrån Phädiaderna och hotade att begrafva en del af byn. Den hade dock stannat vid några uthus, bredvid hvilka den bröt sin vilda väg ned i dalen, der den ännu bildar en bred stembädd ända ned till Pleistos.

I vårt herberge ha vi förfriskat oss med mat, dryck och kostliga drufvor, samt köpt gamla mynt af folket i byn, som i mängd infunnit sig för att bjuda ut sina fynd. Och nu hvila vi under dagens hetaste timmar och ha sökt med några goda böckers hjälp närmare orientera oss öfver det fordna Delphi.

Det är också här, som jag vill samla och för dig, min L*, framställa en del af det fordna Delphis minnesvärdigheter. Jag följer dervid den cicerone, som varit med mig sedan flera år och ständigt under denna resa, en ledsagare, som tvingar mig att bland många föremål upptaga framför allt några, utlemna andra eller ställa dem i andra rummet, och som icke lemnar mig ro innan jag ordnat dem enligt vissa min andes fordringar, från hvilka jag lika litet kan lösgöra mig, som från — mig själf. Kalla denna inre cicerone: öra, öga, genius eller dämon, hvad du vill, *min* är han, min plåga och min sällhet, min sporre och min fridgifvare, min stränga herre och min ljufliga vän, och huru som helst måste jag följa honom och — du äfven, n. b. om du vill följa mig.

Här vid Delphi tvingar han mig först att gå långt tillbaka i tiden, till den tid före den historiska tideräkningen, då ljuset gud ännu ej dyrkades i Phädriadernas dystra högdal. Då dyrkades der jordgudinnan *Gäa*. Nafvelstenen "Omphalos", som ansågs ligga på jordens medelpunkt, var hennes symbol, och jord-draken eller ormen Python var hennes tjenare, hennes "fetisch", grym och farlig mot människor, såsom naturen var det i begynnelsen och alltid, till en viss grad, förblir det. Då voro människoffer brukliga bland Hellas' folk, och sköna flickor — någon gång äfven gossar — hängåfvos till draken Python för att afväpna jordgudinnans vrede.

Men på Kreta hade högre och mildare gudamakter uppträdt såsom segrare öfver gamla, grymma gudar, och från Kreta kom Zeus-sonen Apollo en dag till Delphi. Vi ha redan nämnt genom hvilka hokus pokus han gaf sig tillkänna och huru han under zitherspel visade vägen till Phädriadernas högdal, dräpte den människofientliga draken och grundade sin helgedom till ljus och ledning för människorna på den plats, der Python fordom slukade dem.

Jag har ingenting emot de herrar fornforskares mening, som se i denna myth en symbolisk beskrifning af vissa naturföreteelser, och i draken Python en sump eller

sjö, hvars utdunstningar dödade människor, och hvilken sednare uttorkades eller uppsögs af solen, om de blott icke låta hela mythens betydelse uppsugas i denna förteelse. Ty i mythen ligger tydligen en högre historia. Den uttalar sig kanske bäst deri att Gäas nafvelsten flyttades in i Apollos tempel, och att Python i kopparormsgestalt *) måste tjena som tre-fot för Pythian och bli genomgång för jordanden, af hvilken hon berusas — för Apollos tjenst. Kortligen: Ljuset och bildningens makter besegra barbariets och göra dem till sina tjenare. Det är Delphikultens och all högre utvecklings historia.

Af Delphis helgedom och Apollo-kult under den period, då de stodo i högsta anseende, anför jag följande drag, dem jag hemtat ur både äldre och nyare författare. Vid helgedomens beskrifning följer jag professor Ulrichs, som sjelf troget följt de gamla grekers: Pausanias', Plutarks, Æschylos' med fleras spår.

Förnämsta ingången till den Pythiska tempelgården var söderifrån Kastalias källa. Vid källan stodo tvenne praktfulla kärl, ett af guld och ett af silfver med vigvatten till pilgrimernas tjenst. De brukade dermed väta åtminstone hufvudet förr än de begåfvo sig till orakeltemplet. Vägen från Kastalia och dit pryddes af större delen utaf Delphis pretiosa och konstskatter, statyer i bronz och marmor, altaren, thesaurer, (små skattkammare eller hvalf, stora som cisterner). Ännu i Plinri tid voro vid Delphi tretusen statyer. **) Pausanias nämner bland minnesvärdigheter Sibyllans sten, och ett stort altare, skänkt af hetären Rhodope. Nära dervid låg en stoa (gång eller galleri) äfven för delphiska konstskatter. I granskandet af

*) Den Delphiska trefoten, som ses på den fordna Hippodromen i Konstantinopel, består af tre kring hvarandra flätade ihålliga kopparormar. Deras hufvuden (som Muhammed den 2:dra afhögg) anses ha burit fotställningen, på hvilken Pythian uppsteg.

**) Nero allena lät föra derifrån till Rom mera än 400 bronz-bilder, Konstantin den Store en mängd statyer af koppar till Konstantinopel.

den låg det Delphiska rådshuset. I dess prytaneum stod Hestias altare med ständigt brinnande eld, och nära prytaneum en klippa, på hvilken Sibyllan Herophile sades ha framsjungit sina orakelspråk.

På platsen framför Apollo-templet stod, under fri himmel, ett stort Apollo-altare, vid hvilket man brukade offra, och derinvid kopparbilden af en varg, symbol af den för blodskuld förföljda brottslingen, som Apollo skänker sitt beskydd. "Vargar", så berättar traditionen, "förde först guld till Delphi."

Muren, den heliga "Peribolus", som omslöt Delphis helgedomar, var mycket vidsträckt, och inom den voro, utom templen och deras trädgårdar, flera bostäder, mer och mindre i sammanhang med templens eller pilgrimernas tjänst.

Vi komma nu till det Pythiska Apollo-templet, Delphis allraheligaste. Det var af hvit marmor med ornamenter af guld, icke ett af de största, men helt visst af de skönaste tempel i Grekland. Gaffarne pryddes med statyer af Artemis, Leto, Apollo, Muserna, den nedgående Helios, Dionysus och Thyaderna, samt med basreliefs, föreställande de grekiska Heroernas strider med Titanerna eller med odjuren: Lerneiska Hydran, Chimära, Python o. s. v. Vapensköldar och offergåfvor voro upphängda vid poster utanför templet. Till templet uppsteg man på marmortrappsteg, höga nog att äfven vara bekväma såsom sittplatser.

Det inre af templet bestod af tre delar: För-huset (Pronaos), Cellan (Naos), och det allraheligaste eller orakelrummet (Adyton).

I för-huset, som stängdes af ett galler, stod en staty af Homér, en silfverkanna, skänkt af Krösus, och tre gyllne stjernor på en kopparmast, en skänk af Ægineterna från slaget vid Salamis.

På förhusets vägg voro, efter Amphiktyonernas bud, häftade de sju delphiska tänkespråken af Greklands sju visa, skrifna med gyllne bokstäfver, och öfverst af dem

orden hvarmed den ljusbringande guden liksom helsade hvarje inträdande:

"lär känna dig sjelf!"

Der stod äfven en stor bokstaf af trä, ett enkeli *E*, som har satt äldre och nyare lärda mycket myror i hufvudet utan att dock hjälpa dem (de lärda) till förklaring af dess betydelse.

I templets *Cella*, hvars väggar voro målade af *Ando-cides* (en konstnär af andra rangen) stodo statyerna af *Zeus* och af *Apollo*, (af skickelsens herre och dess förkunnare), och bredvid dessa två af moärerna (ödets gundinnor).

Pausanias såg i Cellan ett altar för *Poseidon*, guden, som låter källorna framspringa ur jorden, och som jemte *Gäa*, dyrkats vid *Delphi*. Der stod äfven en thron af jern, på hvilken *Pindar* hade sutit då han sjöng sina *Päaner* (lofsånger) till *Apollo*. *Pausanias* nämner vidare i Cellan *Hestias* altare med ständigt brinnande eld; "men", fortfar han, "i det innersta af templet bli endast få insläppta, och der är en annan staty af *Apollo* utaf guld."

Nära detta altar, som äfven kallades: fäderneslandets härd (*Patria ara*), var ingången till det allraheligaste eller orakelrummet.

Denna *Hestias* offerhärd i *Delphis* cella nämnes ofta af grekiska skalder och skrifställare. Ty *Hestias* altare och heliga eld voro frids- och endrägtssymboler för alla som i *Delphis* *Apollo*-kult hade en religiös föreningspunkt och lydde dess orakels ledning. Hvar och en, antingen han var enskild person eller utskickad af staten, som ville rådfråga *Pythian*, vare sig angående grundandet af en coloni, eller om en lagstiftning, om försonandet af vredgade gudamakter eller afvändande af hungersnöd eller farsoter, eller ock för att utröna kommande skickelser, måste först offra på detta altare, som derföre kallades: den *pythiska* *Hestias*. Dess eld underhölls med tallved och ansågs äfven vara en renings- och försoningseld. *Pythian* brukade röka derstädes med lagerlöf och kornmjöl innan hon besteg trefoten.

Nära vid offerhärden låg "Omphalos" eller nafvelstenen, en hvit sten, till formen liknande en trubbig kägglä, smyckad med "heliga bindlar". Öfver denna sten — jordens representant — höll Orestes sina händer, då de renades från modermordet genom begjutande af (små grisars) blod, hvilket renande blod skulle uppdrickas af jorden. Ur-prophetissan vid Delphi, den gamla, heliga *Gäa*, skulle sålunda försonas. Vid omphalos-stenen stodo två gyllne örnar, som sades ha gifvit Zeus tillkänna stället för jordens medelpunkt.

Det Delphiska templets "Adyton", eller innersta helgedom, omtalas såsom ett i jorden nedgående rum, öfver hvilket ett tak hvälfde sig med en öppning ofvantill för att insläppa ljuset. Detta rum låg i templets innersta hörn och omslöt en håla, hvarutur, sedan urminnes tider, en kall, döfvande dunst uppsteg, hvilken man till skref prophetisk verkan.

Öfver denna hålas icke mycket stora öppning stod Pythians trefot, och ur-prophetissans, Gäas, ande kunde, genom kopparormarnes ihåliga kroppar och öppnade gap, nå Apollos prestinna.*) Emellan trefotens armar (eller fötter), hängde en skål, i hvilken bevarades den gamla jord-drakens tänder och ben, som på detta vis voro med om att prophetisera. En rund skifva utgjorde grytans lock och Pythians säte. Lagerkransar hängde rundtomkring, så att Apollos träd blandade sin starka vällukt med Gäas ur jordens innandöme uppstigande anda. Äfven en källa nämnes af Plutark, såsom flytande genom Adyton, hvars vatten vissa tider doftade och meddelade Pythian prophetisk anda. Pausanias säger att det vattnet kom från Cas-sotis.

Pythian var i äldsta tider en ung, i sednare tider en gammal qvinna, som valdes ur vissa gamla slægter vid

*) Den delphiska trefoten, bevarad i Konstantinopel, står äfvenså i ett djupt, kringmuradt rum, liknande en cistern, (torde hända en efterbildning af det delphiska rummet)!

Delphi. I en enkel, osmyckad drägt besteg hon trefoten, hvarest hon om några ögonblick försattes i ett extatiskt tillstånd under hvilket hon, stundom i ett slags raseri, stundom med sansadt men stegradt lif, yttrade ord och meningar, som tyddes för mängden och sedan uppskrefvos af Apollos prester. Dessa prophetiska ord yttrades i de första tiderna på vers, sednare på prosa.

Bland hälsningar, med hvilka Pythian välkomnade den rådfrågande, nämnas orden: "salig är du, man, som kommer till gudens boning!" eller en liknande hälsning. Men brottslingar, som närma sig henne, afvisar hon, ropande: "bort ifrån min trefot! Vik hädan ur det sköna templet!"

Man har mycket ordat om Pythians ingifvelse och om halten af hennes prophetior. Jag skall icke inlåta mig i dessa dunkla frågor; men ett synes mig visst, och det är, att Pythians extatiska tillstånd och alla liknande, samt flera af hennes prophetior icke kunna förklaras endast såsom alster af sinnrikt svek eller bedrägeri. Jag tror på en prophetisk kraft inom människonaturen och har goda skäl för den tro, att just qvinnan, under vissa förhållanden, är företrädesvis i stånd att vara organ därför. Att den i vissa ögonblick gör henne klarseende, är mig lika visst, som att den i andra, och i många frågor, lemnar henne i sticket, liksom clairvoyancen somnembulen, låter henne bedraga sig och andra. Och Delphis prestinna har nog härutinnan delat andra dödligas lott.

Att hon, och de prester, som stodo bakom henne, med stor omsorg undveko, ehuru det icke alltid lyckades, att oraklet skulle beträdas med tvetalan eller med att spå osant, bevisas bäst af den inkrånglade och svårtydda meningerna i de flesta af Pythians prophetior, så att, huru än saken utföll, hvilken de rörde, kunde oraklet anses hafva haft rätt.

Andra orakelspråk åter vittna om stor politisk klokhet, om ett rent nit för Hellas' ära och om ett begynnande humanistiskt medvetande. Och det är från denna sida, som den delphiska Apollo-kulten framstår, såsom be-

tydande icke blott i grekernas, utan i människoslägtets historia.

Det är inspirerad af humanitetens anda, som Pythian hälsar Lykurgos: "en ädel man, kär för gudar och människor", och som hon lofvar honom den ljusälskande gudens bistånd. Det är ock ingifven af denna anda, som hon stundom manar till mildhet mot fångar och bestraffar dem, som vanhelgat gudarnas tempel genom att rycka derifrån skyddsökande. Det är denna anda, som låter henne kalla Sokrates "den visaste bland människor". Det är högsinnad politisk anda, som låter henne yrka colonisationer på främmande kuster och med detsamma utbredandet af Apollos kult och Hestias heliga eld. Ty hvarhelst de uppstodo, der framträdde ordnande, ledande medelpunkter, hvilka, likasom Delphi och väl äfven i samråd med moderoraklet, ledde de omyndiga, halfvilda folken till gemensamma nyttiga företag, och till den enhet i religion, seder, fester och bruk, som af de många Helleniska stammarne slutligen gjorde ett Helleniskt folk. *) Det var politisk klokhet, som lät oraklet vid persernas första infall i Attika lofva grekerna seger blott om de försvarade sig bakom "väggar af trä" (skepp); det var politisk klokhet, som lät oraklet frånråda expeditionen till Sicilien, i blindt öfvermod pådrifven af Alcibiades, och som fick en så olycklig utgång. Det var storartad insigt af människonaturen, som lät det delphiska oraklet åt rådsökande och klagande personer gifva uppdrag, hvilka lyftade dem till högre skickelser. Så t. ex. den rike Battus från ön Thera, som kom till Pythian för att fråga om bot för sin felaktiga talorgan och anvisades af henne att — "grundlägga en koloni i Libyen." Battus sade att han icke kommit för att fråga om någon kolonis anläggning, utan om bot för sitt felaktiga uttal, hvarpå Pythian åter icke gaf annat svar än det: "att han skulle grundlägga en koloni i Libyen", hvilket svar grodde tyst inom Battus till dess det dref hö-

*) Det Delphiska oraklet anses ha grundat mera än 50 filialorakler.

nom att hörsamma uppmaningen. Efter många och stora motigheter lyckades det honom att i Libyen grundlägga en koloni, som sedan uppväxte till den betydande staden Kyrene. Battus, som under tiden troligtvis glömt eller öfvervunnit sitt felaktiga uttal, lefde länge och ärorikt, såsom den unga Kyreniska statens regent, och öfverlemnade den i ett blomstrande tillstånd åt sina söner.

Bredvid Delphi och i förbund med Apollo-kulten stod Amphiktyonernas råd, ett förbund af 24 medlemmar, utvalda af 12 till hvarandra gränsande stater. Detta råd egde att vaka öfver templens och tempelgebietens helgd, att bestraffa förbrytelser mot religionen och sedelagen; det skulle bibehålla fred och endrägt bland de folkstammar det representerade, men det kunde ock påbjuda "heliga krig", eller krig mot folk, som skändat och röfvat helgedomarne. Så påbjöd Amphiktyonrådet vid Delphi det "heliga kriget" mot Kirras befolkning, som röfvade pilgrimerna på vägen till Delphi, och sednare mot Phokierna, som plundrat sjelfva helgedomen, (år 355—56), ett krig, hvilket ledde till det tempelröfvande folkets tillintetgörelse, men äfven, sednare, till Greklands underkufvande; ty det kallade Philip-pus af Macedonien in i landet.

Amphiktyon-förbunden voro flera inom Grekland. Dessa första fria associationer emellan folken till ömsesidigt skydd tillskrifvas en Deukalions och Pyrrhas son och Hellens broder, och synas, liksom Apollo-kulten, ha från Thessalien kommit med Dorernas invandring i det sydligare Grekland. Deras syftemål var på en gång religiöst och politiskt. Deras medlemmar förbundo sig genom högtidliga eder: "*att icke tillåta förstörandet af någon Amphiktyonisk stad (stad, der förbundsrådet samlade sig) att icke, vare sig under krig eller fred, från en sådan afskära dricksvattnet: att om en stat handlade deremot, skulle alla de öfriga staterna draga emot den i krig och tillintetgöra den.*" En annan del af eden innehöll: "*om någon röfvar gudens egendom, eller är medvetande af eller medrådande till våld mot helgedomen, skall denne straffas med hand och fot, med ordet och all makt.*"

Tvenne amphiktyonier omtalas i historien såsom de mest inflytelserika, det vid Thermopyle, der *Demeter Amphiktyonis* hade ett tempel, och i synnerhet det vid Delphi. De utgöra, jemte Dodona- och Delphi-oraklerna, de äldsta anstalter inom Grekland för folkets religiösa och humanistiska uppfostran.

Af Dodonas orakel känna vi ett par ädla bud, det t. ex., i hvilket Lakedämonierna hotades med Zeus' hämd om de vägrade de bönfällande messenierna fritt aftåg ur sin belägrade hufvudstad Ithome, samt det, i hvilket Athenarne anbefalldes att öfva mildhet mot de Lakedämonier, som sökt skydd vid Eumenidernas altar på Areopagens kulle; men för det mesta döljes oraklets verksamhet af historiens morgonskymning. Delphis framträder i historiens dagsljus. Vi se huru det genom sin Pythia, och lika mycket, törhända, genom de visas läror, genom skaldernas sånger och alla de intelligensens krafter och gåfvor för hvilka den delphiska helgedomen blef en medelpunkt, verkade till Hellenernas högre utveckling. Ty det var en tid, säger Pindar, då "herdar, åkermän, och fogelfångare" vid Delphi öfvade sig att kläda sina tankar i poetiska uttryck, en tid då skalder och tänkare, såsom Orpheus, Hesiodus, Parmenides, Thales o. a. läto Delphis tempelgårdar återljuda af "Päaner (lofsånger), fabler, ordspråk, satyr och förmaningar."

Vi se också huru denna blomstringstid aftog, och huru oraklets anseende sjönk när Delphis kyrkostat blef lysten på världsliga skatter, när oraklet blef falt för penningar och presenter, och när det, under en tid af fred, glömde de stora folkintressena för att sysselsätta sig med obetydliga frågor, såsom, enligt Plutarch: "ett giftermål, en resa, ett slafköp, en bygnad, och på sin höjd frågor om skörden, eller om boskaps och människors sjukdomar."

Men bortom dessa, ganska giltiga orsaker till delphiska oraklets — och alla oraklers — förfall, ser jag en annan, väsendtligt vållande att denna, på sin tid, mäktiga och goda förmyndareanstalt måste komma af sig: den orsaken

nemligen att dess verk var fullgjordt, och att myndlingen, som den uppfostrat, inträdt i sina myndighetsår.

Detta skedde i Grekland när philosopherna uppstodo och stiftade sina skolor. Huru skiljda dessa än voro sins emellan, i ett voro de ofrivilligt eniga, nemligen att draga troende pilgrimer från Delphi. Apollos kult hade framkallat den ädelt sköna Apollobilden, den grekiska mejsels mästerverk, hade framlockat i Hellenens bröst dess dunkelt anade ideal af en högre mensklighet. Men när detta ideal framställdes i tankens kritiska ljus förmedvetandet, då förbleknade poesiens Apollo till en phantom, och hans innehållslösa, lumpna historia blef — föraktad. När den "visaste bland menniskor", den sanningsälskande Sokrates, nedsteg i människosjälens djup och med ny kraft inskärpte det gamla tänkespråket: "lär känna dig sjelf", när han i detta djup upptäckte ett tempel, heligare och skönare än Delphis, då öfvergaf den prophetiska andan det delphiska templet och flyttade in i livvets allraheligaste — människans bröst.

Der har det alltsedan sökt göra sig hemmastadt. Men vid hvarje nytt trappsteg på utvecklingens Jakobsstege ljuder på nytt den gamla uppmaningen till menniskan och måste på nytt upptagas liksom i högre och högre chor. Ty med hvart trappsteg vidgas synkretsen öfver verlden och människoslägtet, stärkes syn och tankekraften, fördjupas medvetandet. "Lär känna dig sjelf!" ropar den gamle vise, från Delphis tempel, än i dag till menskligheten och till hvar menniska, och skall ej upphöra dermed förr än hvar man och hvar qvinna ledes af sin inneboende genius, i högre mening än fordom Sokrates af sin dämon, och den prophetiska Pythians slutliga "adyton" blifvit — det pånyttfödda människohjertat. —

Delphi. Efter solnedgången

Ehuru trött af dagens vandringar i det starka solbaddet, måste jag åter begifva mig ut när jag såg afto-

nens glans förgylla Cirphisbergens nakna toppar på andra sidan om Delphis dal. Det var den allra skönaste afton. Phädiadernas väggar, ehuru vända mot öster, glänste ljusröda af solens återsken från bergen midtöfver dem. Vi, — herr Hansen, hans systerson och jag — vandrade framåt vägen, på hvilken vi kommit, längs med grafhvalfven och till tröskplatserna *), der fordom amphiktoynernas råd haft sina bostäder. På den derifrån utgående platån, som stiger tvärt uppifrån Pleistos strömfåra, har man full utsigt på en gång öfver Delphis högdal i norr, och söderut öfver Korinthiska viken och Peloponnesens bergskedjor, samt i vester åt hafvet, bortom hvilket solen nu sjönk i stilla härlighet. Skådespelet var egendomligt och stort. Der, i fjerran, det solglada landskapet, den ljusblå viken, här, helgedomens dal, hölj'd af mörknande skuggor. Men dess höjder glänste ännu länge af prismatiska, lysande färger, och när de slocknade och bergens toppar blefvo askgrå, då steg månen upp öfver dem och gjöt sitt klara silfversken i den dunkla stilla dalen. Då kom natten med dess högtidliga tystnad och fred, ingen röst, intet fogelqvitter hördes, endast de heliga källorna sorlade, nu, som för årtusen sedan.

Och nu skola vi reda till vårt nattläger och sofva på den heliga tempelgrunden. Jag har propheterat Theodor att han skulle få någon uppenbarelse af Pythian och . . . God natt!

*) Stenlagda, cirkelrunda platser, på hvilka sädeskärfvarne kastas för att trampas af hästar eller mulåsnor, som, spända tre till fyra i rad, köras iring. Detta trösk sätt brukas ännu allmänt i Grekland, liksom i Syrien.

FYRATIONDEFJERDE STATIONEN.

Minnesbeta från Delphi. Morgonridt till Arachova. Parnassen, dess äldsta fester och nyaste musor. Det fatala vägmötet. Inträde i Livadien. Middagsrast. Åsyn af Parnassen. Gästfrihet i Libadia. Lethes och Mnemosynes källor. Trophonios' håla och Pausanias skildring. Ridt till Thebe. Sista anblick af Parnassen. Ett Thebanskt hem. Thebanska minnen och utsigter. Polyokandoro. Grekiskt Khan-lif. Stormig hemkomst.

Thebe den 25:te Oktober.

Vårt lif är stundom likt en fotografi. Det koncentrerar inom få minuter en liten bild af stora taflor eller uppträden. Om morgonen vid Delphi hade solen synts mig, såsom för Hellenen och för nästan alla äldsta folk, en välgörande gudamakt, vid middagstiden hade jag — äfven som dessa folk — lärt känna den såsom en fruktansvärd tyrann, och när jag följande morgon vaknade efter en orolig natt på den gamla tempelgrunden (icke i följd af pythiska uppenbarelser, utan af denna jordens småkryp) var det mig, af mitt värkande hufvud, solklart, att solen, lika litet som Apollo, är en gudamakt att förtro sig till, och att man icke ostraffad vandrar öfver Apollo-helge-

domens ruiner när den står högt på himmelen. Mina reskamrater hade hvar på sitt vis mottagit ett lifligt intryck af Delphi-kultens förfall. Ändå blef morgonridten skön upp till Arachova. Vägen gick på branta stigar uppåt ifrån Delphis dal; men luften var härligt frisk och vi redo genom bördiga, ypperligt odlade vinland.

Vinskörden pågick som bäst. Vinstockarne hängde fulla af praktfulla drufvor, och på alla håll, på alla fält och kullar, ända upp mot gråstensbergens fötter, sågos män och qvinnor i fullt arbete. Men ack! de voro så smutsiga, i synnerhet männen, att de syntes mig ovärdiga att vara arbetare i denna härliga parnassiska vingård. Qvinnorna löste drufvorna från vinstocken och lade dem i stora korgar, som tömdes i stora stenkar eller dammar, bygda på åkern, och här trampades de af unga och gamla karlar i fustaneller, som — kanske en gång hade varit hvita, men nu sågo ut, som om de kommit ur en tobaksfabrik. Den sålunda tillredda drufmörjan östes i stora påsar af getskinn, som fördes på åsnor och mulåsnor upp till Arachova by. För några leptas köpte vi drufvor nog att mätta oss och våra avojarder för mer än en dag, och sugande de härliga, i guld och rosenrödt färgade bären redo vi vidare vid den uppgående solens lågande morgonhälsning. Efter nära tre timmars klättrande, som våra goda hästar åtog sig för oss, sågo vi Arachovas hvita kyrka täckt blicka fram emellan de grå klipporna ur en grupp olivträd.

Arachova är en stor by på en af Parnassens högslätter. Dess 3000 inneånare äro rika genom vinodling och ylleväfnader. Jag hade i Athén hört berömmas dess qvinnors skönhet. Den frapperade mig icke; men desto mer deras flit. Icke en enda sågs fåfång. De, som icke voro sysselsatta med vinskörden, voro det med spånad. Äfven små flickor af 10 till 12 års ålder gingo eller stodo spinnande bomull på slända. Byn är icke vacker, men har flera större tvåvåningshus. Vinskörden sades detta år vara ovanligt god och rik.

Vi fingo i Arachova två stora, på alla möbier blotade rum, der vi nödtorftigt inrättade oss. Liksom i Delphi voro här inga glasfönster, utan fönsteröppningarne tillslötos medelst träluckor, hvilka ganska ofullkomligt utestängde den kalla nordan, som blåste denna morgon. Vi voro 3000 fot högt öfver hafvet. Här fick jag dröja dagen öfver i sällskap af en migraine, medan mina reskamrater bestego, — icke Parnassens högsta höjd, derpå var ej att tänka i denna blåst och vid denna årstid, men dock dess lägre höjder ända till den bekanta Korykeiska grottan, namnkunnig såsom fordom helgad åt Pan, och sednare, under befrielsekriget, såsom tillflyktsort för Arachovas qvinnor och barn, samt, ändå sednare, för röfvere. På tre timmar kan man från Arachova hinna Parnassens topp och derifrån se ut öfver — hela Grekland, hafvet och öarne deromkring, om väder och vind det tillåta. Att från Parnassens topp få njuta denna blick öfver Grekland hade varit en af mina önsknigar, ehuru ej af de starka, ty då hade jag gjort något mer för att tillfredsställa den. Men då Boreas och minnesbetan från Delphi förenade sig om att afhålla mig derifrån, så tröstade jag mig (litet såsom den bekanta räfven i sagan) och tänkte: "Om man ändå träffade Apollo och muserna deruppe, så kunde det vara värdt att dröja här ett par dagar till, och våga något för att hinna höjden; men nu, då den bebos endast af stora fjellrättor, och af isflingor, som aldrig fullt lemna dess hålor och klyftor äfven under hetaste sommar... bah!"

Sent om aftonen återkommo vännerna ganska uttrötade af den besvärliga och äfven vådliga ridten, och icke mycket uppbygda hvarken af den namnkunniga grottan eller af utsigten derifrån öfver skogväxta högland.

Parnassen är icke, såsom vi vanligtvis tänka oss den, ett enstaka högt berg, utan en massa grönskande höjder och åsar med uppstigande nakna klippkammar och spetsar, med mellanliggande fruktbara slätter och dalar. De lägsta af dessa bära vinland, de högre stora sädesfält, de högsta betesmarker och barrskog. Apolllogranen har här sitt hem. I mellan-regionen ligga flera stora byar, väl-

mående genom åkerbruk och kreatursskötsel (parnassiska ostarne anses för de bästa i Grekland). Högre upp ha byarnes folk sommarhyddor, der herdard och herdinnor bo under sommaren, mjölka kreaturen och dikta bucoliska (herde) qväden. Parnassens högsta topp, emellan 7 och 8000 fot öfver hafvet, kallades fordom Lykoreia (vargshöjden), och der stod, i äldsta tider, ett altare, helgadt åt den "Lykoreiska Zeus", till hvilken (tillägger sagan) Deukalion offrade, då han på detta ställe landade med arken och räddades ur floden. Ännu finnas vargar på Parnassen, och jägare, som skjuta dem, kunna räkna på belöning af de tacksamma herdarna.

I äldsta tider firade en del bacchantiska qvinnor, "Thyader" kallade, under vilda danser sina orgier på Parnassens höjder, hvarvid de söndersleto (säges det) med egna händer bocken, som de här offrade åt Dionysos. Under befrielsekriget var Parnassen bekant som ett hem för Klephterna, och Thessaliern Odysseos hade der en grotta, i hvilken man trodde att han nedgräft stora skatter. Sednare bodde i bergets många hålor och grottor ett stort röfvarband, som länge beskattade byarne och gjorde hela nejden osäker till dess, för få år sedan, kung Ottos regering gjorde slut derpå. Emellertid ha klephter och röfvar icke förmått jaga muserna från Parnassen. Dess herdard och herdinnor äro än i denna dag naturliga poeter, i hvilkas konstlösa, men stundom ganska uttrycksfulla qväden den gamla grekiska mythologien går igen, förenad med dagens (merändels tragiska) tilldragelser. I en sång är det den gamle Charon i egen hög person, som brottas med den unge herden, hvilken han träffar ute på marken och kastar ned till jorden. Herden beder att få lefva blott tre dagar ännu: "två för att äta och dricka, och en för att ännu en gång se sina anhöriga, sin unga hustru, som enkeståndet icke anstår, sina två små barn, som det ej är godt att vara faderlösa". Sången slutar med orden:

"Fären vänta uti fällan, osten står i karet."

I all dess enkelhet en gripande tafsla af hemmets redlöshet vid husfaderns plötsliga frånfälle! Sången heter "*Herden och Charon*".

En annan, ändå mera tragisk, parnassisk "myriolog" eller klagosång är: "*Flickan i Hades*". Jag återgifver den här:

"Huru lyckliga äro dock bergen, huru sälla äro ej fälten! De bry sig icke om Charon, och vänta icke på Charon. Om sommaren hvilat fåren der, och snön under vinterns dagar. Tre jettar rådslago om huru de skulle bryta upp Hades. Den ene ville göra det i Maj, den andre när sommaren kommit, den tredje ville göra det om hösten när drufvorna hade mognat. Till dem i underjordens djup talar en ljuslockig flicka:

"O jettar! tagen mig med er, att äfven jag må skåda den ljusa luftens verld!"

"Din klädning, flicka, rasslar så, och dina lockar hviska, och dina tofflor klappa styggt, och Charon skall oss märka".

"Ack! mina kläder tar jag af, och klipper af mig håret, och mina tofflor drar jag af och lemna dem vid trappan. O! tagen mig dit upp med er; låt mig med er få följa! att jag må återse min mor, och se hur hon mig sörjer, att jag må mina bröder se och hur de mig begråta!"

"O, flicka dina bröder små, de dansa uti ringen,

"O! flicka! och din moder kär hon sladdrar uppå gatan."

Och med detta bittra besked lemna den stackars "*flickan i Hades*".

Ägarinnan till huset i Arachova, uti hvilket vi bodde, och som på ett hår liknade en svensk bondgumma, var en — *skaldinna*. Hon hade diktat verser för kung Otto, då han första gången besökte Parnassen.

Då den unge konungen, efter att ha bestiget bergets höjd, återkom till Arachova, omgäfvade honom bygdens unga tärnor vid aftonens vakteldar under dans och denna improviserade sång:

"Hell vår konung, hell,
 som från Alpen kommer,
 från Parnassens höjd,
 ur Sarantvalis *) grotta!
 Och huru gick det dig i dag,
 der på den höga alpen?
 Samla morgonstundens dagg
 och fläta den till löfsal!
 Ty vår konung kommer dit,
 och vill der hålla middag!
 Långt och fint, som mandelns snitt,
 hans ögon äro skurna;
 och vänliga och klara, fast
 af dagens mödor trötta.
 Och hvilken sång kan sjungas nu,
 min kung, som gör dig nöje?
 Din kropp är lik en engels kropp,
 och som en ring dess midja,
 och dina sköna ögons par
 de ha mitt hjerta fångat.
 Din växt är lik ett cederträd,
 som i sultanens trädgård står,
 Uti Konstantinopel.
 Lik en cypress, som, rak och fin,
 står hög bland lundens buskar,
 så står vår konung hög och smärt
 med sina bruna lockar.
 Vår konung lefve länge, sällt,
 om än vi skulle derför dö, etc. etc.

Under den "Eriks-gata" — en af de mest poetiska i nyare tider — som Greklands unga kungapar höll genom Hellas' urgamla riken, hälsades det med dylika improviserade sånger på flera orter, likasom här, och med en blomsterkastning, som icke alltid var angenäm, ehuru välmänt. Vår värdinna talade med stor pathos och stora åthäfvor

*) Den korykeiska.

om det kungliga besöket. Hon satte mycket värde på kunskap och vittherhet, och tvenne af hennes söner studerade i Athén.

Om morgonen, den 27:de Oktober, redo vi emellan Parnassens höjder och kammar, under det en skarp nor-danvind huserade bland dem. Den hindrade mig emeller-tid icke att uppfatta den del af sädes- och skogsregionen, i hvilken vi lefunno oss, och det pittoreska läget af Arachovas' by. Vintern är sträng i denna nejd. För 30 år tillbaka bidrogo dess snölaviner, i förening med *Karaskai-kis* tappra svärd, att jaga turkarnes härar från Parnassen. Vintern har dock sin poesi i Arachova. Då blomstra de stora bröllopen och dansarne under den improviserade sången, och hvarjehanda symboliska lekar med urgamla anor.

Så tidigt vi än voro uppe denna morgon, så voro Arachovas qvinnor ändå tidigare vid sitt arbete, och om-gåfvo brunnarne, sköljande sina väfvar. Vid en källa i bergsmuren vid vägen hade min häst lust att dricka, trängde sig utan krus emellan qvinnorna i det han med nosen röjde undan dem till höger och venster, så att han fick tillfredsställa sin åstundan. Solen steg och begynte värma oss under det vi, svängande i zigzag kring Parnas-sens kullar, redo ned mot Livadien. Nejden är mera mas-siv än storartad genom höjder och djup. Af sjelfva ber-get har man här ingen redig syn; den får man först längre fram. Vi redo österut genom bergspass, som blefvo allt trängre.

När man kommer ur ett långt och trångt sådant pass, ser man framför sig en klippa af besynnerlig skapnad, icke olik en ofantlig stenhög, isoleradtt liggande ett litet stycke ifrån passets öppning. Här delar sig vägen och går till höger om klippan åt *Livadien* och till venster åt *Daulis*. Det var här, berättar traditionen, som det fatalistiska och fatala mötet egde rum emellan Oedipus, som kom från Delphi, och hans, honom obekanta fader, kung Laius, som ämnade sig till Delphi; hvilket möte, då ingen af de två ville låta sin vagn vika ur vägen för den andres, föran-

ledde grälet, som vållade mordet, hvilket åter födde så svåra olyckor och så sköna sorgespel.

Det var också vid denna korsväg, som det Parnassiska röfvarbandet för få år sedan blef kringrandt af grekisk militär och nedskjutet. Man lemnade kropparne (40 till 50) obegrafna vid foten af klipporna, der de haft sina tillbåll. Och det påstås, att åsynen af dessa obegrafda lik, mer än något annat, bidreg att göra slut på röfvarväsendet i nejden. Ett vaktorn står på klippan för att bevaka passet, och hela detta ställe har ett hemskt utseende. Det är en värdig theater för ohyggliga tilldragelser.

Vi kommo in i Livadien. Olivträd visade sig åter på bergens nedre terrasser, nu *Helikons*. Tallskog krönte dess bizarra kammar och klippor. Luften blef mildare. Utsigten vidgade sig öfver en slätt, snarlik den romerska campagnan, men mera enformig och plan, i fonden omsluten af berg. Det var *Livadiens* slätt med den Kopaiska sjön, hvars vatten nu alldeles gömde sig under vass och tång. Vi redo fram mot denna slätt, i det vi lemnade långt till höger "Hagios Lukas" med dess ryktbara gamla kyrka — "den lilla Santa Sophia", bland (som det säges) undersköna olivlundar — och till venster *Chäronea*, (nu Kaprena), Plutarchs födelseort, på hvars fält forngrekerna kämpade sin sista ärorika, fast olyckliga kamp mot Philippus af Macedonien, och der ännu lemningar af "det döende lejonets" monument vittnar om de tappas öde.

Luften var nu blefven alldeles mild, nejden vänlig och ljus. Bakom oss reste sig Parnassen allt högre, befriad ur skymmande omgifningar, och visade allt skönare och mera symetriska former. *Helikons* grönskande höjder drogo sig tillbaka, men följde oss alltjemt på höger hand. Stigen var god, så var ock min hvita gångare, och jag kunde ej låta bli att tänka, att i ett land, såsom Grekland, der vackert väder hör till regeln, är resan till häst det angenämaste resesätt man kan tänka sig. Friheten, med hvilken man ser omkring sig, friskheten af luften, som spelar omkring oss, det behagliga af rörelsen, allt är out-

sägligt lifvande. Komma så de små pittoreska uppträderna af halterna under vägen, då man vid friska källor hvilat i trädens skuggor, låter djuren dricka och beta under det man dukar upp sin måltid på gräset, och förfriskar sig med mat och dryck och drufvor, så obeskrifligt vederqwickande efter några timmars ridt!

En sådan rast hade vi denna dag nära en källa, som våra avojarder kallade "Tzukalades", der vi lägrade oss på en gräsbeväxt kulle i skuggan af oliver, myrthen- och therebint-buskar, medan våra hästar betade omkring oss och våra avojarder utsträckte sig på den mjuka gräsmarken.

Häriifrån sågo vi Parnassens topp lik en stor, silfvergrå, utbredd kupol, resande sig högt öfver den dunkelgröna skogstrakten. Ojemnheterna i berget liknade jette-trappsteg; det är omöjligt tänka sig en mera symetriskt skönt rundad kulle, än den som bildades af Parnassen, sedd från denna sida.

Vi hade den ännu fullt i sigte när vi om aftonen ankommo till staden *Lebadia*, Livadiens hufvudstad. För att få husrum här vände vi oss till Dimarchen. Denne var nu i Athén; men hans broder Kyrios *Nakkos*, en ståtlig herre i fez och fustanell, öppnade för oss med välvilligaste gästfrihet sin boning, belägen på toppen af en ganska hög kulle inom staden. I denna vackra och rymliga boning och från dess terrass hade man en vid utsigt i vester af Parnassens sköna kupol, österut af den stora kopaiska slätten med dess nu bortgömda sjö, och nedanför berget af den parklika dälden längs med stränderna af en brusande bergsflod. Trakten närmast staden såg vänlig och bördig ut, det var vackert att se månen, nu nära full, skrida fram öfver den stora scenen.

Inomhus sågo vi, utom Kyrios *Nakkos*, en vacker, ung fru, två små gossar, tjocka som välstoppade korfvar, och fyra fruntimmer, som ingenting annat syntes ha att beställa, än att, med armarna i skötet, gapa på oss under det de sutto här och der i rummen. De tycktes höra till den slags personal af halft tjenande, halft gästande anhö-

riga, som sällan felas i något hus, hvilket lefver på österländsk fot.

Vi undfågnades med en förträfflig aftonmåltid, vid hvilken vi smakade Parnassens ost och *sågo* Parnassens the, som syntes mig vara en slags "gnaphalium" med hvitludna stjelkar och blad samt stark aromatisk lukt, men icke det ringaste likt det Chinesiska theet. Parnassen lär vara rik på medicinska örter, som äfven begagnas af nejdens infödda Æskulapi söner och döttrar.

Snart efter soupén fingo vi gå till hvila, jag i ett stort rum med en stor gammaldags paulun-säng med tjockt sidentäcke. Knappt hade jag begynt kläda af mig förr än de fyra fruntimren inträdde, den äldsta i det hon tecknade att hon ville tvätta mig i en stor tennmachin, som stod vid spisen och som såg underlig och otreflig ut, de tre andra för att hjälpa till och för att se på. Jag hade mycket svårt till att få dem att begripa, att jag hvarken önskade deras hjälp eller deras sällskap. Och sedan jag utkomplimenterat dem med många vänliga: "Adios, och Kali Nykta!" så kommo de straxt derpå allesammans in igen, och måste på nytt betackas och utkomplimenteras. Ändtligen lemnades jag allena. Men följande morgon var jag ännu icke klädd då en af de fyra fruntimren kom in för att bjuda mig *Glykò*, och snart derpå följde de oundvikliga tre andra, som nu ville hjälpa att kläda mig, och icke utan svårighet fick jag i fred fullborda min toilett. Om icke i denna hjälpsambetsifver legat två fjerdedelar nyfikenhet och en fjerdedel sysslolöshet skulle jag icke så omtala den, ty dessa fruntimmer voro i öfrigt ingalunda obehagliga, och den äldsta såg ut som en rar, god gumma.

När jag ändtligen blef ensam, njöt jag af en underkön syn, nemligen af Parnassen, som färgades i skäraste rosenrödt af den uppgående solen. Det härligt formade berget lyste i underbar glans på den blekblå himmelsgrunden, medan hvita dim-moln stego ur den dunkelgröna skogsnejden i förgrunden, omsvepande dess fot.

Sedan vi druckit kaffe gingo vi på besök till Livadiens äldsta ryktbarheter, *Trophonios' håla* samt *Lethes* och *Mnemosynes källor*, belägna inom den Trophoniska helgedomen. Få ställen i Grekland ha sedan min ungdom haft större intresse för mig.

Tio minuters väg från vår värds bostad voro vi vid foten af det så kallade slottsberget, "Kastro", som med väldiga klippmassor, ett gammalt torn och andra fornlemningar reser sig i öster helt nära Lebadia. Här sågo vi en stenlagd damm, marmortrappsteg, omkullfallna kolonner och en klippmur, i hvilken två stora och en mängd mindre nischer utvisade att den tillhört en helgedom. Här är stället för *Lethes* och *Mnemosynes källor*, och professor Ulrichs anser att symboliska statyer af dessa gudomligheter eller gudamakter, stått i de stora nischerna. De små ha tydligen tjenat för ex-voto-bilder eller gåfvor. Under denna klippvägg rinner vattnet stilla och nästan omärkligt fram i en bäck, som snart derpå delar sig i tvenne armar, hvilka dock åter förena sig, bilda ett litet fall och derefter, under allt lifligare lopp, kasta sig i en stark bergsström, som framkommer ur slottsbergets klippor. Tillsammans utgöra de floden *Lebadia*, den gamla *Probatia*, som förskönar Livadiens dal och bär sina vatten till Kopaiska sjön. Fordom, berättar traditionen, voro *Lethes* och *Mnemosynes källådror* åtskiljda, och man kunde välja emellan dem, dricka sig till minne eller till glömska af det förfarna, allt som man behagade. Men en dag nedsteg en engel och sammanblandade bådas vatten, och de ha sedan ej kunnat åtskiljas. Men allt ännu tillskrifver man deras vatten en hälsogifvande kraft. Jag drack deraf i det jag tyst önskade mig förmågan att rätt minnas och att rätt glömma; ty på denna förmåga beror själens hälsa.

Floden, som ger landskapet närmast kring Lebadia dess egendomliga täckhet och friskhet, har ock två särskildta källor, en varm, hvilken man kallar *Hercynna* och en kall med namnet *Krya*, hvilken sednare man begagnar till dricksvatten. Klipporna vid *Lethes* och *Mnemosynes källa* ha flera grottliska hål. Ett större bland dem utgör

en slags port, genom hvilken man kommer in i en underjordisk gång. Professor Ulrichs fann den föra till ett större hvalf, hvars golf stod under vatten. Han anser detta rum ha varit "Agamedes håla". Det Trophoniska oraklets håla antager man vara längre upp bland slottsbergets vilda klyftor. Man försäkrade mig, att stora stenar nu tillspärrade dess ingång, och man sade att dessa stenar fallit ned just vid samma tid, då Lethes och Mnemosynes källor blefvo förvandlade i en. Om detta, såsom sannolikt, skett genom en af de jordbäfningar, som så ofta skakat dessa trakter, så har den i alla fall utfört en god engels verk i det den stängt svaga menniskor från källan till vantrö och dystra drömmier. Trophonios' orakel var ett dödsorakel. Det ansågs gifva ljus öfver tillståndet efter döden.

Om Trophonios och hans broder Agamedes berättas följande:

Båda voro söner till Erginus, kungen i Orchomenos, och båda arkitekter. De biträdde Apollo vid byggandet af hans tempel i Delphi. Men då de sökte i smyg tillägna sig en del af dess skatter, lades snaror ut för dem, i hvilka Agamedes, nattetid, fastnade. Af fruktan att upptäckas afskar Trophonios hans hufvud och flydde dermed till Lebadia, der han uppslukades af jorden. Snart derpå syntes han dock åter der, bygde sig en boning uti jorden, utgaf sig som orakel öfver döden, dog sjelf i sin håla och blef sedan förgudad, såsom en underjordisk Heros. Man byggde åt honom ett tempel, i hvilket en bildstod, af Praxiteles' hand, framställde honom som "Zeus Trophonios". Oraklet kom sednare under lång tid i förgätenhet, så att då Böotierna, hvilka vändt sig till oraklet i Delphi för att begära råd mot en hungersnöd, hänvisades att fråga Trophonios i Labadia, så kände ingen mera orakelhålans plats. Man sökte länge förgäfvets derefter till dess en bisvärm en dag visade vägen till stället. Från denna stund upplefde oraklet på nytt, och ett präktigt tempel (som dock ej blef fullbordadt) upprestes i dess närhet åt "Zeus

Bassilevs (konungen) och åt "Kora" (Persephone, underjordens herrskarinna).

Pausanias, som sjelf rådfrågade Trophonios' orakel, lemnar om sitt besök följande berättelse, hvilken ej bör vara utan intresse för någon, som hört talas om Trophonios' håla och den dysterhet man hemtade derur. Vi vilja nu följa den gamla grekiska forskaren:

"Den", säger Pausanias, "som vill besöka denna håla, måste flera dagar förut i ett rum, helgadt åt lyckans och det godas dämon (Agathodämon), underkasta sig föreskrifternas af en viss diät, som afser hans rening. Han får, under denna tid, icke bada i varmt vatten, utan blott i floden Herkina, och han erhåller sina tillräckliga köttportioner af offren hvilka han måste hembära Trophonios, dess barn, Apollo, Kronos, Konungen Zevs, Hera, Heneoche, Demeter, Europa och sjelfva Trophonios' amma. Vid hvart offer är en offerskådare tillstäds, som af offerdjurets inelfvor förutsäger om Trophonios skall upptaga främlingen nådigt eller icke. Men säkrast uppenbarar sig Trophonios' vilja genom inelfvorna af en vädur, som samma natt, då man vill fråga oraklet, slagtas i sjelfva hålan, under anropande af den gudomlige Agamedes. Och om än alla förutgående offer visat sig gynnsamma, så tjernar det dock till intet om det sistas inelfvor icke äro äfvenså. Men är detta fallet, så kan hvar och en nedstiga vid godt mod."

Från Agamedes' bergskammare fördes den välberedde frågande, höljd i en enkel linnedragt, nattetid upp till berget. Der befann han sig på en upphöjd platform, stor som en liten tröskplats och omgifven af ett galler, som tillslöts af en dörr. Genom denna dörr fördes främlingen till en rund öppning i midten af platsen, och genom öppningen nedsteg han på en smal, lätt stege till ett åtta alnar djupt rundt rum, ofvantill sammanträngdt. Detta rum ansågs vara byggt af Trophonios och ha utgjordt hans bostad. I golfvet af detta hvalf är ett hål. Här nedlägger sig den frågande och sticker sina fötter i öppningen. Plötsligen ryckes han bort såsom af en hvirfvel och befin-

ner sig derpå i det innersta af en mörk, qvaf "adyton", der han snart kommer i ett tillstånd, under hvilket han icke vet om han vakar eller drömmer. Hans phantasi förnimmer förvirrade bilder af det, som han önskade eller fruktade att se, och han hörer hemlighetsfulla svar på sin själs innersta frågor. Samma makt, som dragit honom ned i hålans "adyton", drar honom om en stund upp derur i sanslöst tillstånd. Och när han återfår sina sinnens bruk befinner han sig på golfvet vid samma öppning, der han nyss förut nedlagt sig inom Trophonios' hvälfda rum. Presterna sätta honom på erinringens stol och fråga om hvad han sett och hört. Derpå bäres den ännu döfvade in i den goda andens (Agathodämons) kammare, der han smäningom alldeles återhemtar sig, d. v. s. så vida han någonsin mer skall skåda denna ljusets värld. Ty har han orena motiver vid oraklets besökande, så kan det gå honom, som det gick en viss följeslagare af könung Demetrius, som steg dit ned för att söka skatter och som blef flera dagar derefter funnen död ett stycke utom oraklets område. Trophonios var äfven berömd såsom Thesauriernas eller de underjordiska skattskamrarnes byggmästare.

Pausanias' berättelse om hans orakel och håla gifva mig det intryck, att denne "underjordiske heros" var en grof bedragare, och att Delphiska prester sednare fortsatte bedrägeriet för slem vinnings skull, här desto oförsvärligare, som oraklet icke tillskyndade de frågande något godt. Från Delphi kunde de återkomma lagerkrönta, lifvade till goda företag eller åtminstone med föda för sina tankekrafter. Från Trophonios' håla återkom man med orediga och dystra intryck, hvilka sades beröfva den, som varit der nere, förmågan att någonsin mera le, hvarföre man brukade om en dystert blickande man säga, att han såg ut "som om han varit på besök hos Trophonios."

Så mycket än detta orakel i min ungdom verkade på min phantasi, så lätt tröstade jag mig nu, att icke ha kunnat besöka hålan. Jag bröt ett par blad från Platanen, som böjer sig öfver Lethes och Mnemosynes förenade

källor, och i det vi fortsatte resan tackade jag Gud, som gifvit oss bättre källor, vid hvilka vi kunna förnya vår andes krafter, och en bättre ledsagare i de dödas rike än Trophonios.

Våra goda avojarder och goda hästar från Itea lemnade oss vid Lebadia, emedan de förra ansågo vägen till och tillbaka från Athén blifva dem för lång. Min vackra, hvita gångare måste jag nu utbyta mot en med rhabarberfärg, stort hufvud, öron lika en åsna, och gång som en kamel.

Det var söndag, och då vi ridit ned i staden stadnade vi en stund och gingo in i dess gamla kyrka, der gudstjensten pågick, hvilken syntes mig bestå uti idkeligt upprepade "Kyrie Eleison"! samt kyssande af evangelium, — en sed, som jag dock gerna vore med om — samt af vera såsom heliga ansedda föremål. Stadens hufvudgata flar full af vackra och välklädda män i skinande hvita fustaneller, guldbroderade jackor och kamascher. Lebadia syntes vara framåtgående i lif och välstånd. Man bygde nya vackra hus och en ny kyrka med trappor och murar af marmor.

Vi hade 8 timmars väg till Thebe, en högst trött-sam och ointressant väg för dess enformighets skull, oaktadt alla de minnesrika orter, som vi redo förbi eller lemnade till höger och venster om oss. Bland de förra voro ruinererna af staden *Coronea*, (deribland välbehållna bågar af en vattenledning), af de sednare *Orchomenos*, *Haliartes*, den Ptoiska Apollos orakel vid Kopais-sjön, m. fl. uråldriga ryktbarheter, af hvilka ingenting syntes och om hvilka jag dessutom visste "grumme lidet", såsom danskarne säga. Vinden var ingen och solen brände hett under det vi redo öfver den oändliga skog- och skugglösa slätten längs med Kopaiska sjön, som om vintern är vatturik ända till öfversvämning, rik på ånder och annan sjöfogel, men nu var endast en stillastående, ohälsosam sump, full af rör och vass, ett slags oting till sjö, hvarken rätt våt eller rätt torr, men som kunde bära de rikaste skördar om den vore ärligt land. Men dertill fordras aftappningar och arbeten, för hvilka både medel

och armar felas. De naturliga gångar och trummor, "Katabothrer" kallade, uti traktens kalkberg, genom hvilka kanaler sjön uttömmar en del af sitt vatten i hafssundet emellan Böötien och Eubea, och hvilka fordom blefvo sorgfälligt underhållna af konstens hand, ha sednare vårdslösets, hvarföre vattenflödena om vintern till Kopais från Kephissas och andra källor allt mera stagnera i denna sjö och göra nejden osund. Derföre ock är hela den stora odlingsbara trakten deromkring odlad och obebygd. Den har dock förr burit konunga-städer och Apollo-tempel. Norr om Kopais ligga två djupa, riktiga sjöar, *Hylä* och *Paralimna*, som äro rika på fisk, men som, jemte Kopais, ha den ovanan att öfversvämma om vintern, troligtvis i följd af Katabothrers tillstoppande. Traditionen förtäljer att sådant skett en gång i följd af en brodertvist, och att hela nejden då, ända till Parnassen, stått under vatten. De lärda afleda från denna tid den grekiska traditionen om syndafloden, Deukalions och Pyrrhas räddning i en ark på Parnassens topp. Några af de stenar, utaf hvilka de på nytt skapade människor — en mycket opoetisk saga — sägas ligga kvar i denna nejd såsom stenar, men ha en stark lukt af människohud, — en ganska dum sägen, såsom jag tycker, med (eller utan) herrar Philhelleners tillåtelse!

Om morgonen mötte vi flera flyttande zigenar-hushåll, som drogo till Lebadia, qvinnor af vild skönhet med vildt hängande hår, ledande mulåsnor eller hästar, lastade med barn och bohag, tält och obeskrifbara ting. Dessa nomader synas blomstra synnerligen i denna nejd. På eftermiddagen sågo vi Thebes hvita murar lysa mot oss ur skötet af fjerran kullar; men det syntes mig såsom en oändlighet att hinna dit på den ödsliga vägen och på en kamel, sådan som min. Stigen var i öfrigt god, och en skön syn följde oss hela dagen, som jag ofta måste vända mig om att betrakta. Det var Parnassens sköna, sollysta kupol. Emellan dess öfre och nedre del hade en silfverhvit sky lägrat sig, lik ett bälte, på hvars midt reste sig en char med hyenden af mjuka högmoln. Så ovanlig och så poetiskt vacker var denna tafla, att det var mig litet svårt att icke tro

det Apollo och muserna hemligen på denna sky foro på besök kring deras gamla boning. Om aftonen, då vi i långa svängningar redo uppför kullarne, bland hvilka Thebe ligger såsom på en hög plåtå, hade det sköna molnet stigit och skymde Parnassens topp. Der hvilade det ännu, då jag morgonen derpå betraktade det från höjden af det gamla *Kadmea*.

Det var sent då vi ankommo till Thebe. Månen stod högt på det högblå fästet. Från Kyrios Nakkos i Lebadia hade vi fått ett anbefallningsbref till advokaten Phanaropolos i Thebe. Men ännu innan det blifvit framlemnadt, innan man i Kyrios Phanaropolos' hus visste hvilka de fyra resande voro, som med hästar och avojarder redo in i dess "aula", blefvo vi på det vänligaste mottagna af husets unga fru och af en vördig gammal matrona. Med en riktigt rörande omsorg ledde de mig från trappan, på hvilken jag af trötthet hade satt mig ned så fort man lyftat mig af min kamel, och förde mig upp i rummen. Herrn i huset var borta, men eftersändes och kom snart. Han var en ung, liflig och ifrig politikus. Huru vänligt och väl vi blefvo mottagna kan icke beskrivas. Ingen gästvänlighet öfvergår den grekiska. Här var äfven ett väl ordnadt, vackert hem, och en riktigt förtjusande värdinna, den nyss gifta tjugoåriga "Helenco" (Helena). Den trojanska Helena var möjligtvis skönare i stor styl, men helt visst mindre intagande genom uttryckets obeskrifliga godhet och renhet.

Det var stort bröllop denna afton i Thebe — en stad, hvars första namnkunnighet var ett bröllop — och vi sågo dess gäster och ljus och förnummo dess musik på storgatan, genom hvilken vi redo in i staden. Det såg rätt lifligt ut. Morgonen derpå var allt stilla, och ledsagade af vår värd, gingo vi att beskåda Thebes märkvärdigheter.

Dessa bestå, inom staden, endast af några namn, t. ex. "Antigones port", "de sju konungarnes port" o. s. v. Men af dessa portar finnas knappast några spår. Det gamla

Thebe jemnades med jorden af Alexander Eröfrarens hand, och den gamla Akropolen, *Kadmea*, bibehölls blott för att emottaga en macedonisk besättning. Man ser här några murar och vallar, det är allt; intet spår af Oedips borg, och intet monument heller, som påminner om den store thebanske fältherren Epaminondas och hans vän. Thebe är den tredje stora ryktbarheten i det gamla Greklands historia efter Sparta och Athén, har en mera sammanträngd, mera kortlifvad historia, än dessa, men af högsta dramatiska kraft. Hvilka karakterer äro icke Oedipos och Antigone? hvilken storartad tragedi är ej deras? och hvilken hjelkedikt öfvergår väl i romantisk ädelhet hjelteparets Epaminondas och Pelopidas historia? Deras vänskap och handlingar, Kadmeas återeröfrande af Pelopidas, "den heliga skaran", Epaminondas' segrar öfver spartanerna, hvilka dramatiska uppträden! I synnerhet förefaller mig Epaminondas' karakter, gestalt, korta men ädla, fläcklösa bana, såsom en af de mest plastiskt sköna skapelser af Greklands genius.

Det nyare Thebe har mycket lidit af sednare års jordbäfningar. Det ligger på en hög, vågig slätt, omgifven af berg, bland hvilka jag dock förgäfves sökte en gestalt, märklig nog att förtjena namnet af *Sfinxberget*. Det lär ligga närmare Kopaiska sjön. Hela nejden kring Thebe har en oglad, allvarsam karakter. Jorden säges dock vara mycket fruktbar och sädesgifvande.

Straxt nedanom de Kadmeiska kullarne ser man några grönskande trädgårdar, vattnade af den lilla floden Ismene samt af Thebes flera goda vatturika källor. Vi gingo till *Dirkes* ryktbara källa, der lyrspelaren och sångaren Amphion säges ha druckit ingifvelse, en ingifvelse, som lät hans sång upprätta Thebes murar. Källan sprang ännu herrligt frisk och klar i åtta strålar ur åtta marmormunnar, och fyllde en stor bassäng. Nu begagnades den för de thebanska qvinnornas tvätt. Några af dem lågo kring den sköna källan, klappande kläder, andra stodo och sågo derpå.

Vi gingo härifrån till en solig kulle, der man för någon tid sedan, vid en gräfning, funnit öfver 2000 små figurer i "terra cotta", hvarför man tror att någon fabrik eller försäljningsbod för sådana förr varit på detta ställe. Äfven vi funno i mullen några små hufvuden af denna fabrik samt stycken af gamla vaser. Rundtomkring betade stora svinjordar vaktade af herdar och hundar. Trakten för de stora poetiska sorgespelen och hjeltebragderna, om hvilka vi ännu läsa med hänförelse, såg så philister-messig och simpelt prosaisk ut som möjligt. Ändå var Thebe en gång hem åt skalder, såsom Amphion, *Pindar* och *Korinna*, (Pindars medtäflarinna), och äfven Hesiodus hade bygt sitt bo i Bötien icke långt från Thebe.

Åter i vårt thebanska hem undfägnades vi af vår älskliga värdinna med en utsökt middag, bland hvars grekiska goda rätter jag måste nämna *Musta*, ett gelée af vin-most, som är särdeles smakligt och uppfriskande. Men mer än allt annat godt var det upplifvande att vid bordet se vår unga värdinnas, af välvilja lysande vackra ögon och hennes rodnande kinder (tänk dig dem blott icke pionröda! sådana kinder ser man icke i Grekland), under det hon bjöd af sina rätter, manande oss med blickar och ord att hålla till godo.

Jag hade före middagen aftecknat hennes rena profil, och frågade henne derunder — jag börjar att kunna litet uttrycka mig på grekiska, — "om man lefde behagligt i Thebe?" Hon smålog och gjorde en liten mine, som ville säga: "just icke så synnerligen". Lifvets stiltie är dessa småstäders lifsfarliga miasma, så här, som i vår nord och öfverallt, der inga goda och regelmessiga förbindningsmedel låter det friska lifvet circulera emellan dem och den stora världen. Emellan Thebe och Athén är nu en ganska god, nyss anlagd körväg. Man kan på fjorton timmar i vagn tillryggalägga den, men inga vagnar fara regelmessigt deremellan. Och hyra för hästar och vagn härifrån till Athén uppgår till 100 drachmer. Till häst färdas icke grekinnor af finare bildning utom undantagsvis, hvar-

före och den sköna Helenco aldrig varit i Greklands hufvudstad, ehuru hon mycket önskade att se dess härligheter. Hon var ett barn af Thebe och hade aldrig ännu lemnat dess område.

Efter många "Eucharistò!" och "Proskindò!" (ett uttryck, som motsvarar vårt "ödmjukaste tjenare") och en hjertlig omfamning af mig till den intagande Heleneo, som hon gengäldade likaså, stego vi till häst; och under rop och hetsande af våra nya avojarder, som ville lysa med sina hästar, bar det af i fullt traf genom den gapande, nyfikna mängden på Thebes storgata, öfver det gamla Kadmeas kulle och ned på det fria fältet.

Hettan blef der tryckande och ridten tröttsam, ehuru jag nu hade en utmärkt god och lättförd häst, vackert hvit, och försedd med tyglar och stigbyglar, hvilket är en sällsynthet i Grekland.

Vi hade blott fyra timmars väg till *Casa*, en Khan på gränsen emellan Böötien och Attika, der resande vanligtvis taga herberge öfver natten; men då vi i solnedgången kommo dit funno vi den så svart och afskräckande, att vi följde våra avojarders uppmaning att söka herberge ett par timmar längre fram i en Khan, som de kallade "Poliokandoro", och som de sade vara "kalò, kalò!" (mycket god). *Casa* ligger nära utgången ur ett bergspass, och på en af de höga klippor, som utgöra liksom dettas yttersta poster, ser man svarta, men ganska ståtliga lemnningar af en borg i medeltids-styl, som fordom varit hem för en gränsvakt. Den långt framlidna aftonen hindrade oss att på närmare håll taga den i sigte.

Efter solens nedgång blef aftonen ganska kall, och vägen syntes oss lång emellan Kithärons kullar och kammar. För att bli varm gick jag till fots. Vägen var förträfflig, lika god som våra stora svenska landsvägar. Fullmånen strålade praktfull öfver den vilda, ödsliga nejden. Men nattens ovanliga kyla och några tåg af mörka molnflockar, som började draga öfver fästet, antydde en förestående förändring i den allt hittills klara och vackra väderleken. Det led mot midnatten och ännu voro vi i

den ödsliga, djupa skogsnejden, der intet spår af menniskohand syntes utom den goda stråkväg, som svängde sig derigenom, men på hvilken vi icke mötte en enda själ. För några år sedan var skogen farlig, ett hem för röfvere. Ändtligen framskyntade ett litet ljus. Det kom från en lampa framför en liten Pan-hagia bild på ett ensligt litet altare nära vägen. Och ej långt från detta ljus lyste ur en stor öppnad port och ett par fönster en stor eldbrasa i midten af ett stort jord-rum. Det var Khanen *Poliokandoro*. Vi voro frusna och trötta, och glädde oss åt utsigten till värme och hvila.

Khanen bestod af ett enda stort rum eller rättare torg med tak öfver. I dess midt, på en stenlagd plats, flammade en mäktig eld, och rundt omkring den sutto eller lågo fustanellklädda män, språkande och smuttande kaffe. Här fördes vi in och våra hästar efter oss. De gingo genom rummet in i stallet derinvid, och åt oss inrymde man en lång vägg, längs med hvilken bastmattor utbreddes. På dessa lade vi våra täcken, kuddar och kappsäckar för att sednare på dem lägga oss sjelfva. Den stora brasan midt i rummet lyste oss präktigt och värmden oss lagom. Det kändes helt "hemåldt" och trefligt. Medan fru Agnes tillredde vår qvällsvard vid elden, betraktade jag den pittoreska taflan framför mig. Men om det ej varit för några grekiska gestalter i den nationella kostymen, som eldens lågor belyste, så hade jag kunnat tro mig vara i Lappland. Under oss var det knappt stenlagda jordgolvet, öfver oss samlade sig röken i ett tjockt moln, som blott långsamt gick ut genom öppningen i det spetsigt bygda taket, samt genom de halföppna fönsterluckorna. Rundt om brasan sutto nedhukade på knäna eller lågo insvepta i grå kapotter tjugo till trettio män.

Vi åto våra kokta risgryn och drucko the med vin, hvilket smakade oss förträffligt, delade med oss risgröt och bröd åt våra avojarder, som togo emot det såsom något, hvilket föll af sig sjelf; derpå lade vi oss att sofva på våra bastmattor med schawlar under och öfver oss. Tröttheten efter dags- och nattresan, den milda värmen,

som elden spridde, och jag vet icke hvilket behag af den improviserade bädden och bostaden gáfvo mig en ljuflig ro och den sötaste sömn, så länge man fick sofva i Polio-kandoros Khan. Men hvar eller hvaranan timma väcktes man af dundrande slag på porten och af kraftiga rop på "Leonidas", värden i Khanen. Härpå följde portens öppnande, inträde af ryttare och hästar. Sedan väcktes på nytt den insomnade elden, på nytt kokades kaffe, tändes cigarrer; den ena liggande gestalten reste sig upp efter den andra, och "kaffendies" (kaffeglam eller småspråkande) begyntes emellan de gamla och de nyss ankomna gästerna. Af de sednare voro några jettelika, präktiga figurer i vackra dräfter. När de pratat, skämtat, rökt slut på cigarren, druckit ut kaffekoppen, togo de den första, bästa sten eller träklabb, bredde manteln deröfver och lade sedan derpå hufvudet, och — snart sofvo de djupt. Och åter fick elden somna och röken breda sig ut såsom en pell öfver den stilla scenen, till dess ett nytt dundrande besök väckte alla, väckte Leonidas och mottogs på samma sätt som de föregående. Så fortgick det hela natten; men emellan afbrotten sof man godt och jag hade fått se en scen af grekiska folklifvet i dess ursprunglighet, som jag icke velat undvara för det lugnaste nattläger i det allra bästa hôtél. Den grekiska Khanen, med sin alltid färdiga eld och kaffekanna, sin muntra församling och sin ringa afgift för herberget, måste vara för de vägfärande åkerbrukande eller handlande tarfliga grekerna oändligt mycket behagligare, än våra civiliserade, ofta otrefliga, alltid dyra hôteller.

Morgondagens morgon visade oss en alldeles mulen himmel, betäckt af mörka, regndigra moln. En sådan himmel hade jag ej sett på — minst åtta månader. Men luften var mild och lugn. Vi hade blott tre timmars väg från Polyokandoro till Eleusis. Kanske skulle vi hinna dit utan att regnet hann oss, och en gång der kunde vi lätt få en vagn från Athén. Alltså friskt mod och framåt. Vi betala 50 Leptas (omkring 38 öre) för nattläger, värme, uppassning, alltihop, och begifva oss af.

Min snälla, hvita häst gick så väl denna morgon, luften var så frisk och mjuk, så välluktande af bergets örter och tallar, att jag drack den med njutning, och tyckte det vara roligt att lefva, att rida bland bergen. Vägen, alltjemt mycket god, gick sakta utföre Kithärons bergiga kullar; luft och former blefvo allt mildare. Olivträd visa sig på sluttningarne och intaga allt mer tallarnes och bergsbuskarnes plats. Molnen skockade sig allt mera hotande öfver bergspassen bakom oss, men framför oss logo Eleusis' hafsvik och himmelen deröfver, himmelsblått glada.

Vi kommo till den stora byn *Mandra*, vid foten af Kithäron och begynnelsen af Eleusis' slätt. Här började det regnstänka, snart kommo dropparne allt tätare, slutligen ett formligt hållregn. Fru H** och jag redo under paraplyer; men våra stackars herrar, som icke medtagit sådana, blefvo alldeles genomblötta innan vi hunnit till Eleusis. Här fanns intet hôtél, ingen liten Khan en gång. En bondfamilj inrymde slutligen åt oss öfra afdelningen af sin stuga, ett stort torglikt rum. Eld brann i spiseln, utmärkt vackra qvinnor i albanesisk dräkt sutto kring den och spunno bomull på slända. Våra herrar bytte om kläder, vi kokade kaffe och frukosterade "gemytligt" (jag försvenskar så det goda tyska ordet, som vi borde ha i vårt språk liksom vi ha dess motsvariga begrepp i vårt folklyne och vårt hemlif). Sedan, då regnet höll upp, gick jag, jemte unga Theodor, att bese de Eleusinska mysterier, som franska pengar och den unga Lenormants gräfningar framkallat i dagen. Herr H** var hindrad att följa oss emedan skaldinnan i Arachova spillt kokhett vatten på hans ena fot och denna fot hade nu, i följd af ridten, betydligt svullnat. Jag fick nöjet att ännu träffa vid Eleusis den älskvärda fru Lenormant, som under sin sons frånvaro gjorde sig till vår cicerone bland gräfningarne. Dessa voro afslutade för denna gång, emedan medel felas att fortsätta dem längre upp i staden. Bland de *nya* och intressanta upptäckter, med hvilka den unge franske archeologen

afslutat sin forsknings-”campagne” — ty en stor del af de utaf honom nu i dagsljuset bragta och ordnade Eleusinska minnena ha redan förut varit kända i följd af engelska fornforskarens uppgifter — är en pelagisk graf eller skattkammare, af samma form, som den vid Mykene, hvilken man kallar *Atreidernas skattkammare* och Pausanias kallar Agamemnons graf, och som troligtvis varit båda delarne. Den nu upptäckta grafven, belägen på Akropolens klippa, är mindre, sämre bygd och tydligen af äldre ursprung än den vid Mykene. Emellan denna graf och de hvita marmortemplen, altaren, minnesvårdar, heliga brunnar, och lemningarne af den legion statyer, större och mindre, som man nu kan betrakta vid Eleusis, ligger en historia af årtusenden, ifrån okända för-historiska tider och till Augustus och Hadrian! Ett naturligt museum af alldeles egen art, der slägter efter slägter medvetslöst rest minnesvårdar om deras rastlösa forskningar öfver lifvets största mysterium — *döden*, alla manade af det faktum, som en enkel, sorgsen sång af Afrikas barn vid ”den hvita flodens” stränder i Egyptens högland dystert uttalar:

”I begynnelsen skapades solen.

”Och solen födes och dör och kommer igen.

”Sedan skapades månen.

”Och månen födes och dör och kommer igen.

”Sist skapades människan.

”Och människan födes och dör, men kommer ej igen!..

Sedan vi i vårt albanesiska hem — hela Eleusis är befolkadt af albaneser, — tackat de vackra och vänliga kvinnorna, fortsatte vi vår resa. Himlen hade klarnat, våra hästar voro goda och vi hade blott tre timmars väg till Athén. Vi kunde således hoppas att vara hemma innan mörkret. Så trodde vi; men Boreas hade beslutat annor-

lunda och blåste upp emot oss en så förfärlig nordanvind, att den neppeligen kunde vara värre denna årstid, icke en gång i Sverge. Tysta, genomfrusna, stretade vi framåt, hvar på sin gångare, med en enda gemensam tanke, den att hinna Khanen vid Daphni, — den första på denna väg — och derifrån förskaffa oss en vagn från Athén. Vi hade begifvit oss på resan i sommarväder och sommarkläder, vi återvände i full vinterstorm. Aldrig hade jag kunnat tro, att en grekisk Khan skulle synas mig lik ett paradisi. Men så tycktes mig verkligen den lilla Khanen vid Daphni, när vi, genomblåsta och ett par af oss halft sjuka, ändtligen anlände dit och kommo in i ett snyggt rum, der en vänlig koleld glimmade. Här värmdes och förfri-skades vi oss medan en af våra avojarder, på sin snälla häst, i sträckande fart flög till Athén för att skaffa oss vagn. Efter ett par timmar kom den och förde oss raskt, genom regn och storm, hem. Och huru godt kändes det ej att i det lugna hemmet vid aftonlampans stilla sken samlas kring den rikliga aftonmåltid, som fru Agnes med sin vanliga sällsynta talang improviserade! Och huru trefligt alltsedan har det ej varit att under förtroliga "Kaffendies" erinra oss Delphi-resans njutningar och besvärligheter, och veta de sednare nu alla öfverståndna och färderna lyckligt fulländad! Men vår förträffliga anförare, herr Hansen, sitter dock med ett ben i horisontel ställning, lidande af det brännsår han medtagit från Parnassens fot. Det hindrar emellertid icke de goda läsningarne och samtalen vid aftonlampan. Vi ha nu vårt stora nöje af den tyske professorn *Trendelenburgs* rättslära*), den första jag läst, som syns mig stå på fullt säker grund, hvilken grund kan, i korthet, uttalas så: *hvert væsen skall oppfylla sin bestämmelse*. Efter theet återtaga vi läsningen af Engländeren Grottes grekiska historia, som, ehuru jag ej kan dela hans starka Atheniensiska sympatier, intresserar mig till den grad, att jag ofta fruktar afbrott af besök, eljest

*) Naturrecht auf dem grunde der Ethik.

välkomna, såsom de der skulle afbryta ett intressant skådespel. Och härmed ha vi begynt vårt vinterlif, hvilket nu kännes så mycket treffigare, som det stormar, regnar och ruskar utomhus allt sedan vår hemkomst. Men deröfver bör man ej klaga efter åtta månaders solsken.

FYRATIONDEFEMTE STATIONEN.

»Alla själars dag». Penthelikons marmorbrott. Kungen och kamrarne. Verlds-rörelser och röster. Drottningens park. Ett samtal om bildning m. m. Athén såsom nya Greklands medelpunkt. Drottningens födelsedag. Nya platser och promenader. Sköna vårdagar. Slut på 1860.

Den 2:dra November 1860.

»Alla själars dag!» dag af djup och skön betydelse, hvilken de grekiska och katholska kyrkorna fasthållit, men den protestantiska råkat — tappa bort, tills vidare! Hon såg deri blott en liflös puppa — och mycket mera är den väl icke ännu i de förstnämnda kyrkornas händer — hon lät den ligga, och märkte icke att puppans skal omslöt en skönvingad Psyche. Men en dag, på en ny pingstfest, skall den nog spränga sina fängslande ringar. Jag gick på morgonen i den katholska gudstjensten, konungens gudstjenst, i slottskapellet. Musiken var rörande skön, en musik och sång ur själens oändliga kärleksdjup. Ovilkorligt uppkallade den hjertats heliga minnen och förhoppningar, upplöste det egoistiska jagets slutna krets i känslan

af eviga samband med alla själar i *Honom*, som allena kan samla, hela och helga alla. När hostian, under denna härliga musik, upplyftades, böjde jag mig med de andra inför den syndlöses symbol, och med dem, med hela den katolska kyrkan, bad jag för alla själar:

*"Requiem eternam dona eis domine,
et lux perpetua luceat eis!"* *)

Alla jordens äldsta, djupsinniga folk hafva tro och tro än i dag på ett samband emellan lefvande och döda, och tro isynnerhet på fromma bortgångnas verksamhet för efterlevande kära, genom förböner eller osynligt inflytande. Judarne tro än i dag på makten af deras stammoders Rachels böner inför Herren. Närvarande tids greker ha en så fast tro på familjepietetens makt och på kraften af en afliden, god moders välsignelse, att denna tro blifvit hos dem till ett ordspråk. När det går en man väl säga de: *"det är hans moders välsignelse!"* eller: *"det måste gå honom väl, ty han var en god son. Hans moders välsignelse hvilar öfver honom."* I Roms äldsta kataromber äro tysta, men vältaliga vittnen om tron på fromma sjäalars lif för alla själar, på de aflidnas deltagande för de ännu i kampen eller i mörkret stadda människorna. Martyrernas och de heligas bilder stå der med bedjande, uppräcka händer. —

I dag har på grekiska kyrkogården, på andra sidan om Ilyssus, firats en vacker gudstjenst, äfven vittnande om denna tro. Den unga theologie-candidaten Lykurgos, som jag redan omnämnt, höll midt ibland grafvarne ett tal "till förfädrens minne", i hvilket han framställde Greklands aflidna stora män såsom städse lefvande och i kärlek verksamma för sitt folk och dess framtida väl. "På de efterlevandes trofasta samverkan i denna riktning med de stora hädangångna berodde Greklands framtid."

Tron att de på jorden lefvande människornas böner förmå verka för de hädangångna kan synas mera dunkel.

*) »Evig frid gif dem, Herre,
och ljus af ditt eviga ljus!»

Huru som helst, så uttala de det stora och dyrbara medvetandet, att döden är endast ett timligt afbrott, men afbryter ingalunda utvecklingens eviga kedja, ej heller människosjälarnes eviga samband.

"Lägg denna jordiska kropp hvar som helst!" sade den döende Monica, Augustins fromma moder, åt sin son och hans vänner, "blott att I ihågkommen min själ inför Herrens altare!"

Den 27 November.

Sommarväder åter, sedan ett par dagar, och så var det i går, då jag, jemte mina vänner, besökte Penthelikon och dess marmorbrott.

De grekiska bergen — åtminstone magnaterna bland dem — hafva alla del i den lifaktiga individualitet, som är Greklands och grekernas särskiljande karakter. De hafva mångsidigt innehåll och lynne, de hafva egendomlig natur, så Penthelikon, från hvares spets man, på ena sidan, ser öfver Attikas dal och, på den andra, öfver Marathons slätt, och bortom båda, hafvet med dess öar.

Vi foro i vagn från Athén till Penthelikon på tre timmar, och stannade vid klostret, beläget vid bergets fot eller på en af dess lägre kullar. Luften var som på en skön Junidag, åkrarne grönskade vackert på den Attiska slätten efter de ymniga regnen; det var en härlig färd. Från klostret gingo vi till fots i två timmar upp till de stora marmorbrotten, en ganska besvärlig och styggt stenig väg, ehuru dessa stenar äro hvita marmorstycken.

Vägen är intressant genom den rika vegetation, som bäres af Penthelikons kullar och dälдер och som, ännu ostörd eller, rättare, ännu oförstörd af människohänder, följer vandraren öfverallt bland bergets stigar. Oliverna upphöra i trakten kring klostret, men den långhåriga Aleppo-pinien och flera slags ekar, bland hvilka *Kermes-eken* (*Coccus quercus*), på hvares blad en insekts styng och

äggläggning frambringar det lilla äplet (eller nästet), som grekerna begagna till färgande af deras högröda fez, växa i mängd i nejden ofvanom denna region, dertill en stor mängd vackra buskar, bland hvilka måste främst nämnas smultronbusken (*Arbutus unedo*), som äfven rätt och slätt kallas "Arbutus" eller *busken*, och som förtjenar det för skönheten af sina blad, hvita blommor och röda bär, hvilka sednare äro söta och saftiga som jordgubbar, om än de icke ha dessas fina smak. Det finnas många af dessa buskar i drottningens trädgård, men deras bär äro långt ifrån så söta och ljufligt saftiga, som de, hvilka här växte vilda på Penthelikons kullar, och som ljufligen vederqvickte mig under den långa, solheta vandringen. The-rebint-busken (*Pistacia lentiscus*) är allmän här, liksom öfverallt i Greklands bergstrakter, m. fl. välluktrika buskarter och örter. Högre upp kommer Apollogranen och de örter, som trifvas i dess skugga. Penthelikon är skog-beväxt ända till dess topp, och allt som man stiger uppföre, vidgas den oändligt sköna utsigten öfver Athéna dalen, hafvet och öarne, hvilkas vågiga bergsryggar resa sig bakom hvarandra i fyra till fem planer, allt mera blånande ända mot horisonten.

Penthelikon har flera marmorbrott; men nu mera arbetar man endast de nedre, och det största och högst belägna är sedan århundraden orördt. Man arbetar, som bäst i en af de nedre "carriererna" att bryta stenar för den nya akademi-bygnaden i Athén. Penthelikons marmor är icke glänsande vit och finkornig som Paros', den är mera matt till färgen och har ofta brungula ådror. Men man värderar den mycket såsom byggnadsämne och använder den helst till trappor, dörrposter, golf och sirater vid kyrkor och hus.

Efter långt sökande och trefvande kommo vi in i det stora gamla marmorbrottet genom, jag vet icke hvilken smygväg mellan klipporna; men visst är, att dess anblick från detta håll hade något öfverraskande, stort och högtidligt, och kanske ej mindre därför att platsen är så tyst och tom, en storartad minnesvård af en forntidens ar-

bets-palestra. Ofantliga, lodrätt sågade marmorväggar stå här som vittnen om kolossala arbeten och arbetskrafter omkring en vid terrass under den fria himmelen. Här och der på denna plats ligga stora marmorblock, en del halft tillhuggna. Berget tyckes här vara af ren marmornatur. I gamla tider arbetades carrieren med slafvars svett och blod. Arbetet här af fria händer och i synnerhet transporten af marmorn härifrån faller sig alltför dyra. Just vid stället, der de högsta väggarne framträda ur berget som dörrposter till en jetteport, ser man ett lågt båghvalf höja sig öfver marken och en mängd sköna murgrönsranikor falla i täta draperier deromkring. Här är Penthelikons ryktbara grotta, der fordom stod ett altare åt Zeus och der nu står en liten grekisk kyrka, som med sina särskildta rum, gamla, kuriösa bildhuggerier och målningar syntes mig som en af Greklands mest egendomliga forntidslemningar. Ett par af målningarne, ehuru mycket skadade af tiden och af fukten från grottan, i hvars öppning kyrkan står, vittnade om en vida bättre styl, än den byzantinska. Det grå stenaltaret såg mig urgammalt och genomhedniskt ut. Jag tar för afgjort, att det en gång blifvit rest åt den "pelagiske Zeus."

I grottan trängde jag icke djupt in, tror icke heller att den är synnerligen djup, utan nöjde mig med att upptaga intrycket af skymningen och det tysta dunkla lifvet inom dess af naturen byzantinskt formade hvalf. Der växte vackra små lycopedier i fransar ned från hvalfvens bågar, och droppe efter droppe föll sakta på marken i afmått takt med söfvande ljud. Derinne i djupet skymtade stora, underliga stalaktit-gestalter af hemskt utseende. Kontrasten emellan den glada himmelen, det starka bländande solljuset öfver den hvita marmor-carrieren, samt skymningen och gestalterna i denna grotta voro påfallande. Den framställda kontrasterna af Athénska lifvet och bildningen: gudagestalten och slafven, förfiningen och barbariet.

Från detta marmorbrott har man blott en timmas väg till spetsen af berget; men väg eller stig finnes ingen, och vi voro redan så trötta och solen brände så hett, att vi

öfvergåfvo tanken att från Penthelikons höjd se ned på Marathon. Vi förfogade oss helt sakteliga tillbaka på den väg vi kommit och af hvilken några delar är stenlagd. Sedan åto vi middag på en kulle, hvarifrån vi hade en förtjusande utsigt, — hafvet var i dag lugnt som en spegel, — och sedan — foro vi hem!

Den 1:sta December.

Olympiskt väder, men politiskt oväder! Kungen har upplöst kamrarne, emedan han i deputerade kammarens val af advokaten ** till president ser en oppositions-yttring, hvars följder skulle leda till den nuvarande ministèrens afgående. Denna herre, är känd som ledare af oppositionen, och kung Othon hade för en tid sedan låtit kalla till sig en mängd af de mera betydande männen bland de deputerade, och uttalat med mycken bestämdhet sin vilja att de icke skulle välja nämnde person, samt sin afsigt att i annat fall upplösa kamrarne. Och nu ha de deputerade det oaktadt just valt denna man, och konungen har hållit sin hotelse och — upplöst kamrarne. Bland de många olika meningar, som höras om denna den gode och tålmodige konungens ovanliga kraftyttring, förenar jag mig med dem, som önska att den varit orsakad af en "rättmätigare" anledning, ty kammaren har full laglig rätt till val af sin ordförande, samt att den egt rum *för* ett ministerium, mera dugligt och aktningvärdt än det nuvarande. Men konungen har tröttnat att beständigt gifva efter för de oupphörliga ropen på förändring och på nya rådgifvare. Han säger med något skäl: "huru skola ministrar kunna bli dugliga, då de skola bytas om hvart år?" Ej heller tyckes det nu vara godt om kapaciteter i Grekland. Men säkert är oek att några af dem, som nu innehafva viktiga minister-portföljer, icke utan en ny födelse bli hvarken aktningvärda eller dugliga. "Konungen miss-tager sig", sade till mig häromdagen en grek, väl hemma i dessa förhållanden, "då han tror att oppositionen är *mot*

"honom. Man älskar honom och tror på hans goda vilja, och man vill blott gifva den fritt spelrum, då man vill hafva bort odugliga och honom missledande rådgifvare." —

"Hur är det?" frågade jag — "man säger att konungen aldrig kan besluta sig i någon fråga?"

"Deri har man orätt", svarade min sagesman. "Konungen både kan och vill besluta sig, och är ganska bestämd när han en gång kommit till full insigt i en sak; men man måste döda sig för att få den klar för honom, så att icke den minsta lilla svårighet, den minsta lilla dunkelhet återstår. Så länge någon sådan finnes kvar, remitterar han frågan till ny behandling eller vidare utredning, och icke mången underkastar sig detta upprepade och ingalunda lätta arbete."

I söndags, — dagen efter kammarens upplösande — var mycket folk samladt på musikplatsen, och då kungen jemte drottningen anlände till häst, hördes hurrarop, icke lifliga men dock betecknande att konungens handling icke är utan sympatier i Athén. För min del anar jag, att den opposition, som hittills gifvit sig tillkänna i flerahanda rörelser utan särdeles konsistens, härefter kommer att antaga ett djupare och farligare lynne. Mätte jag få orätt! Nya val skola nu företagas och en ny deputerad kammare sammanträda nästa år, i Februari. En viss dof stillhet, såsom den före ett åskväder råder i Athén sedan denna katastrof.

Utomlands är stort skådespel af väldiga världsörelser. Närmast Grekland pågår Italiens befrielse ur utländskt och inländskt tyranni samt uppståndelse till nytt lif genom Garibaldi, i förbund med Cavour, Victor Emanuel och — fransmännens kejsare. Frans den andra i Gaëta och påfven i Rom ses sitta på vacklande throner medan folken omkring dem uppstå till frihet och förening. I Ryssland fortgår, under "Alexander befriarens" initiativ och imperativ, upphäfvandet af lifegenskapen, det största hindret för Rysslands moraliska storhet. Ryssland utsträcker sina armar och vinner allt större landgebit på bekost-

nad af China. I det himmelska riket tränga Frankrikes och Englands förenade fanor segrande mot det äldsta absolutismens näste, Peking. Turkiet står, med dåliga affärer, svigtande emellan vara och icke vara. I Europa cirkulerar safven allt lifvigare inom det gamla världsträdet ända till de yttersta qvistarne. Regeringarne och folken parlamentera, kyrkan och folken parlamentera, sökande hvar och en sitt. Nationerna söka reda på sig sjelfva. Till alla de väldiga på jorden går ut en röst, som säger med den franske skalden: *)

"O! rois, soyez grands, car le peuple grandit!"

I Amerika har Abraham *Lincoln* blifvit president och för första gången sedan begynnelsen af den stora kampen om slafveriet i Förenta Staterna har en "Anti-slavery"-man blifvit republikens första ledare. En vacker seger af den nya världens högre politik och derjemte ett lysande bevis på kraften af dess fostrande institutioner, de, som på hvar punkt inom staten sprida bildningens medel, så att det ringaste barn af folket kan tillegna sig dem och, understödd af karakter och lycka, bli — den stora republikens första styresman. Att den fattige jordbrukarens son, presidenten Abraham *Lincoln* äfven är en god, kraftig, sundt tänkande man, en ren produkt af den nya världens bästa odling — det väcker hoppet om en god lösning af den invecklade och plågsamma frågan om slafveriets upphäfvande i Amerika. Ty den måste lösas, om icke det unga Amerika skall sjunka långt tillbaka under — Ryssland. Mina anti-slavery-vänner jubla och hoppas — allt. Och nu. — —

Låt oss gå ned i drottningens trädgård! Hur friskt blomma ej rosorna efter regnen, hur mandelsött dofta ej de stora, japanesiska mispel-buskarne! Och de små chinesiska mandarinträden se litet tokiga ut af mängden blommor och lysande frukter, som på en gång betäcka dem. De stora Euphorbierna blicka med stora purpurröda blommor ur dunkla pinielundar, och orangeskogen prunkar med

*) Victor Hugo.

millioner gyllne äplen. Sommaren har kommit på besök till vintern, och fastän gulnade löf hvirfla omkring i vinden, så grönska ändå gräsplanerna vackert, och allt andas förnyadt festligt lif. De slokande Therebinträden längs bulevarden blomma nu som bäst med fina, hängande hvita blomflockar, medan deras druflika fruktklasar rodna. Solen lyser och hafvet glänser. Blott snön på det fjerran Kylenes toppar påminner oss om att Greklands vintertid är inne.

Den 7:de December.

På drottningens kallelse infann jag mig hos henne, och hade ett långt samtal. Hon talade med värma om grekerna, om deras fosterlandskärlek, religiositet, familjepietet, godmodighet, rena seder och starka individualitet. Men hon ifrade, såsom tillförne, emot den nya riktningen i kvinnornas bildning, emot det ytliga och uppskrufvade i flickornas uppfostran, de många onödiga kunskaper man bibringar dem, hvilka göra dem till half lärda fruntimmer och odugliga husmödrar, o. s. v. Drottningen vill att flickan skall uppfostras till sundt förnuft, enkelhet och huslighet, vill att kvinnan skall "förblifva på sin plats och icke tråda derur." (N. B. få kvinnor äro väl så oberoende och så rådande, som drottningen i Grekland!)

Jag invände: "Eders Majestät! vi måste gå igenom dessa bildningsgrader för att komma till en sann bildning, en förädlad natur. Vi måste bli fria, tänkande kvinnor och medborgarinnor för att bli sanna och i sanning ödmjuka människor. Vi måste öppna ögonen öfver lifvet och verlden för att finna hvar och en sin rätta plats, hvar och en efter sin gäfvä och kallelse."

Härpå svarade drottningen icke mycket, utan genom uttryckandet af sina sympathier för den praktiska och husmoderliga bildningen. Och hvem kan annat än önska att Greklands unga fruntimmer ville följa härutinnan det förträffliga exempel, som drottningen ger dem genom sina

planteringar och landtliga anläggningar, sin ladugård och sina trädgårdar! Drottningen är till hjerta och temperament en grekinna, och älskar Hellas' land och folk, som om hon vore ett af dess barn. Endast folkets naturliga håg för lärdom och litteratur är henne främmande. Hon är icke ett snille, men en qvinna af stort förstånd, mycken energi och verkliga regentgåfvor, har lif och eld, och kan, när hon det vill, vara oändligen behaglig. Det påstås att hon äfven kan vara motsatsen när hon blir förtörnad; men hon blir det icke lätt utan orsak.

Om aftonen upprepade jag, såsom mina, några af drottningens gravamina mot bildningsriktningen i det nya Athén, för att höra dem besvaras af den goda grekvännen, herr v. W **. Han svarade:

"Grekland, och i synnerhet Athén, böra icke betraktas i deras isolering, utan såsom en medelpunkt för en stor omkrets. Ungdomen, som studerar i Athéns högskolor, går derifrån ut till Konstantinopel, till Syriens städer, till öarne, till Egypten, till Donau-staterna, till Ryssland, såsom handlande, läkare, jurister, skollärare, och utbreda der de bildningselementer, de humanistiska läror och kunskaper, som de vunnit i Athén. Athén är på väg att bli hvad det fordom var, en högskola, som utstrålar åt många håll, i synnerhet åt öster och norr, det ljus och det lif, som tillhöra grekerna ursprungligen, och som de nu tillägna sig på nytt i förbund med Vestra Europas fria stater. I denna riktning ligger Athéns sanna kallelse." Detta svar tyckte jag vara godt.

Men, den bildning som grekerna eftersträfvat, måste bli en betydligt högre. Deras gamla Apollo måste ge vika för ett högre gudsbegrepp. Ännu är för dem intelligensens odling det förnämsta. En kusk (i fustanell), som en gång förde mig till Eleusis, sade att han lät sina åtta söner alla gå i skolan. "Ty en man, som icke kunde läsa, icke hade kunskaper, var — en barbar, en turk." En fransyska talande bondeson, sade om sina föräldrar, som låtit gifva honom hans "högre uppfostran": *de veta ingenting, de äro — kreatur!*" ("Ce sont des brutes!") Men

denna slags bildning hörer till förstugans och inkörsporens. Bättre folk stannar ej länge der!

Den 21:sta December. Drottningens födelsedag. Den förkunnades klockan 6 på morgonen med 21 kanonskott och ett väldigt larm af trummor och regementsmusik utanför palatset. För några år tillbaka ville kommandanten i Athén öfverraska drottningen på ett rätt utsökt sätt, och underrättade sig derföre noga om timma och stund, då hon kommit till verlden. Det befanns vara klockan 2 på natten. Och nästa 21:sta December, klockan 2 på natten, blef den stackars drottningen väckt ur sin söta sömn genom kanonernas dån och larm af trummor och trumpeter utanför sina fönster. Yrvakna och halft förvirrade sprungo kungen och drottningen upp, misstänkande en revolution och ur stånd att fatta den undersåtliga artighet, som kommandanten ville uttrycka medelst denna nattliga demonstration.

I dag for drottningen på morgonen till Irenekyrkan, tog derefter mot en mängd damers uppvaktning och handkyssning, hade sedan stor middag, d. v. s. bråk och parad under hela dagen. Vore jag drottning, så skulle jag sätta sådana gammalmodiga bruk på indragningsstat.

Den 25:te och 26 December.

Efter nya ymniga regnskurar, åter två gudomligt sköna dagar, helgedagar, sådana naturen stundom har dem! Himlen något beslöjad under dagen, luften sommarmild och ljuf, och om aftonen en färgprakt öfver himmel och jord, som öfvergår all beskrifning. De fjerran öarne, Ægina, Poros, Methana, Hydra, Peloponnesens kuster lysa som dunkla amethyst, Athénska bergen som klara rubiner, himlen af eldslågor, öfverallt glans, glans, glans!

Under dessa härliga eftermiddagar och aftnar har jag vandrat öfver de kära, gamla Athénska kullarne, Akropolen, Areopagen, Pnyxen, och besökt nya promenadplatser. Skönast af dem blir Otto-platsen, som nyss ur en dæld af

grus och sophögar uppstått till ett stort torg med stora perspektiver åt fyra sidor genom de gator, som utgå derifrån. Platsen är nyss färdig och planteras nu som bäst rundtomkring med caroubaträd och rosenlager. Athén med sina uråldriga minnesvårdar och sina nya promenader blir eller, rättare, är redan en af världens vackraste och mest egendomliga städer, i synnerhet i aftonglansen af dess sol öfver jord och haf. Jag kände dess skönhet djupt denna afton, då himlen var så underbart skär och klar, att man tyckte sig se långt in i ett etherhaf af blått ljus; — och då jag såg denna jord med sina åkerfält så härligt grönska efter de befruktande regnen. När skymningens skuggor lade sig öfver den, lyste ännu Akropolen som ett högaltare i aftonrodnadens glans. Ett gammalt syndanäste har den borgen varit, det vet jag nog, men också en boning för Minerva och för hennes dyrkare, för Solon och Kleisthenes, för Phidias och skalderna, för Perikles och Aspasia. Vål är den värd den sista blicken af den gamle, evigt unga Helios. Och nu farväl, du goda, gamla år! Mycket skönt har jag sett, mycket godt har jag erfarit under ditt lopp, och så vill jag sluta dig med vår svenska almanachas ord: "Gud vare tack och lof!"

FYRATIONDESJETTE STATIONEN.

Under Januari månad. Theseus-platsen. Två fester. Grekiska tablåer. Öfverraskande dödsfall. Kungen och de nya kamrarna. Stigande knot och hotande tecken. Schweitziska sorgelhemmet. Påskdagen i Athéns protestantiska kyrka. Fest vid Liossa. Syn af Athénadalen från Kolonos. Promenader i den gamla staden. April månad. Om den grekiska kyrkan.

Den 13:de Januari 1861.

Nyåret, 1861, har kommit med stormar, köld och snö, snö på Arkadiens berg, snö på Penthelikon, snö på Parness' höjder. Äfven Hymettus har pudrat sig. Emellan vinterdagarne komma härliga vårdagar. Höst, vinter och vår herrska om hvarandra, stundom på en gång, så att man icke rätt vet hvilken af dem är rådande. Medan snön ligger på Parness och äfven på det gråa Hymettus, blomma mandelträden och rosorna i Papa Kaffarellis trädgård, anemonerna slå ut på fälten och gräset grönskar som hos oss i Maj. I dag är det kallt och kulet, i morgon kan det vara sommarvind. När regn kommit, torkar det hastigt; man går alltid torrskodd i och omkring Athén,

och promenaderna äro denna tid så dammfria, att det är en lust att vandra. Också gör jag långa fotvandringar, stundom ensam, stundom med herr H**. På den grekiska nyårsdagen gjorde vi tillsammans en nyårsvisit; — gissa till hvem? Till den nära 100åriga patriarken och chefen för Synoden i Athén — oförlåtligt att jag omöjligt kan komma ihåg hans namn. — Min vän och värd herr H**, brukar vanligtvis uppvakta den gamla herrn hvarje nyårsdag, och som jag hört honom omtalas både för hans långa lif och patriarkaliska dygder, — hvaribland hans nykterhet, så att han aldrig smakar vin, hans tarfliga lefnadssätt m. m., fick jag lust att se honom och bringa honom min lyckönskan till ett långt lif o. s. v. Jag förskaffade mig också en bukett friska rosor ur Papa Kaffarellis trädgård, och dermed utstyrd begaf jag mig i vagn på den högtidliga uppvaktningen till den vördnadsvärde patriarken. Komna upp i hans klosterlika boning, fördes vi in i en stor sal, tarfligare kunde ingen landtprest hos oss ha den. En ung, trefflig flicka bad oss sitta ned; "hennes onkel tog sin middagslur". Om en stund inträdde han, och mina illusioner flögo sin kos. Ty väl var gubben märkvärdigt kry och af blomstrande ansigtsfärg i förhållande till sin höga ålder och sitt stora gråa skägg, men såg derjemte så vresig och, jag måste säga det, så simpel ut, att jag stavnade hälfvägs i min djupa nigning för den goda prelaten, som helt visst hade i otid blifvit väckt ur sin middagsro. Men han aktade hvarken på mig eller min nigning, och mina rosor, dem tog han och — slängde ifrån sig, såsom annat skräp, på ett bord vid väggen. Det var "slet ingen fornöielse" vid den bekantskapen. Och bättre b'ef det ej under den oundvikliga trakteringen med glykò och tschibuk, som följde. "Wassilisis Papa" var något för den gamla prelaten, jag intet, knappt en menniska. Så tycktes det på den goda gubbens min. Jag gjorde dock för honom en rätt artig hälsning till afsked, och herr H** tolkade min tillfredsställelse att i den gamla biskopen ha sett en af den grekiska kyrkans äldsta, nu lefvande patriarker. Detta framkallade hos den gamle för-

söket till ett vänligt leende och ett "hum" eller "umph", som jag fick tyda bäst jag kunde, och det var mitt "utbyte" af den högtidliga nyårsvisiten. Att gubben är en bottenhederlig man, det tror jag helt visst (och det äro många grekiska prester); men deras yttre väsen är verkligen, stundom, alltför tarfligt.

Bland egendomliga grekiska nyårsönskningar äro tryckta versar som delas ut i husen. De för innevarande år innehålla en varm anropan till "Phoibos" att skydda konungaparet, låta konungen stråla som en stjärna, ge drottningen makt att nedkalla den strålande himmelens välsignelse, låta folket få friare rösträtt och låta den "bankruttspelande gumman lemna Bosphoren". Slutligen önskar författaren sina vänner och gynnare allt godt, och sig sjelf deras gunst, hvilken äfven, i regeln, bevisas honom genom några drachmer.

I öfrigt pågå nyårsvisiter i Athén, såsom i våra nord-europeiska hufvudstäder. Mina nyårsbesök ha i synnerhet varit till lemningarne af det gamla Athén, dels sedan längre tid kända, dels nyss upptäckta. Till de förra höra märken af husplatser, cisterner, trappor och — grafrum i trakten söder om Akropolen, samt den gamla vägen, som på denna sida fört till Athén och hvaraf man ser djupa hjulspår i bergen. Dessa spår vittna om smala vägar och vagnar. Till de sednare lemningarne höra bygnader och fynd, som gräfningarne i och omkring den gamla staden nyss bringat i dagen. Bland fynden äro en mindre minervabild, hvars skönhet jag ej kan beundra, och sarkofager och grafurnor, af hvilka en särdeles vacker och dyrbar urna från en sörjande fader till minne af hans dotter. Man håller som bäst på, att, icke långt från lemningarne af Ptolomei gymnasium, blotta grundmurarne af en ofantlig bygnad, som en del lärda anse vara det gamla Prytaneum, andra åter förmäna vara den ryktbara *Stoa poikile* (den färgade), så benämnd efter de historiska målningar öfver grekernas segrar, hvarmed Kimon lät pryda väggarne. Zeno och filosofen af hans skola gäfvo der undervisning, hvarföre man kallade dem stoiska filosofer

eller *stoiker*. Antika hufvuden, ornament, inskriptioner m. m., som alla dagar upptäckas på denna plats, lemna ännu inga bestämda upplysningar. Endast deruti är man öfverens, att bygnaden varit en af de två nyssnämnda stora anstalter. En lång rad af små rum utvisar att en mängd pensionärer eller ock studerande der haft sina boningar, och de praktfulla grundmurarne och flera rum vittna om bygningens storartade karakter. Ett par med inskrifter betäckta minnesvårdar äro egnade för berömliga gerningar åt män, dem historien icke säger något om. Öfverst på en mur, vid Ptolomai gymnasium, ser man fragmentet af en freskomålning, en oliv- eller lagerqvist, omgifven af några ornament. Färgerna äro så friska, teckningen så behaglig, att jag aldrig ser derpå utan en känsla af nöje, kanske äfven därför att denna gröna qvist lyser öfver de grå stenmurarne och innebär en tyst protest mot Salomos tröstlösa visdom: "det är allt fåfänglighet!"

Den 31:sta Januari — skrifer jag månadens orlofsedel sålunda: ovanligt ruskig, blåsig, gråkall, obehaglig. Snö har legat på både Parness och Penthelikon; några nätter har kölden uppgått till tre grader. Dock har intet ömtåligt träd frusit bort. För några år sedan fröso, under en februarinatt, alla de yngre orangeträden i drottningens park och en stor mängd therebinträd på bulevarderna.

Bland intressanta företeelser under månadens lopp antecknar jag följande:

Sir Thomas Wyses återkomst från England, "more sir Thomas Wise than ever", i lärorika och snillrika meddelanden; intagen dessutom af sitt fosterlands växande ära och företräden, hvaribland han skattar högst verksamheten för folkuppfostran och humanitet af de högt uppsatta inom staten. Han talar om ifvern för folkbeväpningen, som fyller landet med frivilliga raska "riffelmen", med ett ord, han är uppfylld af "*rule Britannia*." När den ädle baronetten från England slår sig ned på Grekland far Grekland icke väl dervid. Men om han icke alltid är fullt

rättvis, så är han dock alltid underhållande och lärorik.

Vidare har, under denna månad, den ruskiga platsen nedanför Thesei tempel — en samling af grus och sopbackar — blifvit förvandlad till en stor parkanläggning. Påfyllningar, planeringar, och planteringar af träd och buskar, anläggning af vägar, större och mindre, m. m., allt har skett såsom med trollkraft på fjorton dagars tid. Hvem har åstadkommit detta trolleri? Drottningens energiska vilja, i förening med franska direktörer och några hundra grekiska arbetares armar. Ett riktigt vackert verk. Nu sluttar marken mjukt ned ifrån Theseus-templet mot slätten, som om få år blir en den vackraste park, der greker och grekinnor, under trädens skugga och smekta af fläcktarne från hafvet, kunna njuta deras älsklingsnöje, promenaden i det fria. Från parkens alla punkter har man åsynen af det vackraste och bäst bibehållna utaf Athénas äldsta — kanske *dess äldsta* — tempel, hvilket väl med tiden äfven blir ett Athénskt national-museum. Gamla monumenter samla sig inom och utom detsamma, såsom af naturlig attraktion. Drottningen har anslagit 6000 drachmer af sin enskildta kassa till parkens vård och underhåll. Vattning af träd och buskar, isynnerhet under de första åren, kommer att blifva betydligt kostsam.

Vidare bör jag omnämna ett stort grekiskt bröllop; men jag har redan omtalat så många bröllop, att du, käre L*, torde tycka dig få för mycket af en god sak, d. v. s. i fall jag skulle särskildt beskrifva detta, samt presternas cantilerande, bruds och brudgums tröttsamma stående, ljusen, promenaden kring altaret, kransarne, drickandet, matandet, kyssandet, m. fl. ceremonier. Jag skall derföre förbigå dem, och endast nämna, att bruden var vacker, af en ädel vackerhet, att hon icke hade sett sin fästman förrän helt nyss, då han kom från Ryssland för att taga henne till äkta; men att han hade sett henne för flera år tillbaka och skriftligen begärt henne af föräldrarne, som tillrådt deras dotter att mottaga anbudet och sedan sagt ja i hen-

nes namn. Så är ännu grekiska seden i giftermålsaffärer. Skulle den unga flickan hafva sagt ja till den för henne alldeles okände friaren om hon, såsom ogift, haft tillfälle till ett nyttigt och lyckligt lif? Det tror jag icke; ty hon var en bland de unga flickor, som längta till ett ädla, verksamt lif och hon led af den grekiska qvinnans bundna, beroende ställning. Giftermål är ändå en utväg att vinna en verkningskrets, och så antog hon den första bästa, som öppnade den för henne med föräldrarnes tillstyrkan. Hjertat —; men hvem i Grekland frågar efter en flickas hjerta? . . . Till all lycka var friaren här ingen "bête", som kunde skrämma "la belle", utan en mogen man, som såg ut som en god och förståndig man, så att man kunde hoppas allt godt för det unga paret, som efter bröllopet skulle besöka Rom och Paris för att slutligen hamna i Odessa. Vid bröllopet tillstädesvar en ung man, broder till bruden, som icke tyckte om den skiljsmessan, och när han vid lyckönskings-ceremonien omfamnade systern, gjorde han det så, som om han aldrig velat släppa henne ur sina armar. "Jag skall aldrig tillåta", sade han sedvare till mig, "att min andra syster gifter sig så der långt ifrån oss!" Den vackra unga systern sörjde också. "Men er syster ser mig ut att kunna bli lycklig med sin man", sade jag tröstande. "Hvem vet!" svarade han sorgset. Det grekiska familjelifvet kan dock ej prisas, då det förer till sådana giftermål. Men se vi icke äfven hos oss, i Sverge . . . hum . . .

Jag dröjde icke till slutet af festligheten i bröllopshuset der vackra, parisiska toiletter och guldbroderade grekiska kostymer trängdes om hvarandra; ty jag var bjuden på slottet till en fest, som jag gerna ville bivista. Hofvet gaf denna afton societetsspektakel och "tableaux vivants", och sådana upptåg roa mig alltid. Jag var dessutom nyfiken att se huru de skulle taga sig ut i Grekland, der de ännu höra till sällsyntheterna.

På en rätt vacker liten theater uppfördes en fransysk och en tysk komedi, båda obetydligheter, men ganska väl spelade af grekiska och tyska, till hofvet eller diplomati-

ska corpsen hörande personer. Deremellan lät en resande tysk violoncellist (herr Kloezer) höra sina ganska utmärkta prestationer. Emellan akterna gingo kung och drottning omkring, såsom vanligt, samtalande här och der med gästerna, och, såsom vanligt, artiga och vänliga. Sällskapet var denna afton icke stort, hvarföre rummen voro svala och behagliga. På bänkarne i theatersalongen sutto några förvånade qvinnor från Megarà, som medfört megarensiska dräkter för tablåerna och nuingo vara med om att betrakta dem i gyllne ramar. Dessa tablåer voro för mig aftonens bukett, ty deras ämnen voro alla tagna ur Greklands sednare historia eller närvarande hvardagslif. De framställdes af greker och grekinnor i Grekiska nationella dräkter, och voro verkligen vackra och pittoreska, samt artistiskt anordnade. På den mörka, inåt rundgående väggen sågos fem gyllne ramar, tre fyrkantiga, (den medlersta mycket stor), samt emellan dem två ovala af mindre omfång. Ridåerna framför taflorna drogos upp vexelvis. I mitt minnes museum har jag bevarat följande:

1:mo En stor tafla föreställande hjeltinnan *Babolina*, i sin hydriotiska dräkt stående i en båt och visande med handen Nauplias fästning, *Palamedes*, som hon bereder sig att belägra. En ypperlig figur, framställd af amiral Creasys unga dotter. Roddaren (hennes broder), en skön ung man, blickar, halft drömmande, på föremålet, som hon med energiskt uttryck anvisar.

2:o En cirkassisk prinssesa, spelande på zithra, föreställd af en vacker ung cirkassisk fru med det lilla nätta namnet: "Paparipopulus".

3:o En större grupp vattenhämtande qvinnor, med sina krukor, kring en brunn — vackra gestalter och väl grupperade, men saknande skugga.

4:de En vaktpost. Två unga krigare. Liten förträfflig bild, full af lif och natur.

5:te En bondqvinna från Megarà med sländan i ena handen och den andra hvilande på sin unga sons hufvud.

6:te Två unga qvinnor i hydriotisk drägt, tankfullt stående vid en brunn.

Båda dessa tafloer ur det grekiska hvardagslifvet voro vackra och naturtrogna.

En ung grek, grefve Roma, adjutant hos konungen, var artisten för den lefvande och lyckade framställningen. En högst underhållande afton!

På denna glada afton följde en sorgpost. Nästa morgon red den unge baron M** förbi våra fönster, stadnade ett ögonblick för att ropa till herr H**: "fröken Helène L** är död!" och för att beställa om graf och begrafning. Han var på väg till *Anavryta*, der det glada hemmet plötsligen blifvit förvandladt till ett sorgesus. Äfven den äldre familjefadern, herr L**, ligger för döden i samma sjukdom, som borttryckt hans dotter, messlingen. I Athéns societet väcker underrättelsen om den unga Helène L**s hastiga död ett allmänt deltagande, ty hon var under förlidet års vinter en af de mest omtyckta och mest blomstrande danserskorna på hofbalerna. Hon var blott aderton år, såg ut som helsan sjelf, och tycktes kunna räkna på ett långt och lyckligt lif, och — nu ha vi bådadt henne i jorden på den protestantiska kyrkogården, der blommorna slå ut som bäst, medan hon ligger kall och stel, den unga, lefnadsglada flickan! Nästan hela diplomatiska corpsen var närvarande. Regnet föll i sakta droppar. Den vackra tyska sångchören sjöng:

"wie sie so sanft ruh'n
alle die seeligen!"

I Athén talar man om denna händelse som om den största olycka, så för den unga flickan, som för familjen. Man kan ej nog beklaga. Det är som om man bär ännu icke kommit ifrån den gamla grekiska åsigten om döden och skuggornas rike. I stället för dessa myriologer borde man säga:

"Lyckliga, unga flicka! Hon fick dö innan någon bitter sorg stungit hennes hjerta. Utan långa, svåra plågor fick hon, älskad och saknad, med vänligt minne af alla

efterlevande, gå från det goda föräldrahemmet till det bästa fadershuset, lyckliga unga flicka!"

Ett sorgligare dödsfall, ehuru mindre beklagadt, som äfven gör stort uppseende, är det af den unga diplomaten herr v. F***, den samme med hvilken jag förlidit år besökte Theseus-templet, och som fann den grekiska "glada åsigten" öfver lifvet och döden så förträfflig. Han har likväl nu dukat under för en lång, dyster sjukdom, bra litet lik tillståndet af den lilla amorinen på sarkophagen, som hembäres af kamrater, berusade af den glada festen. Lifvets sorgliga verklighet och djupa allvar låta ej afvisa sig, ej en gång i Athén!

Den 10 Februari öppnade kung Othon de nyvalda kamrarnes sessioner med ett tal, innehållande endast loci communes, som säga — ingenting. Athéns tidningar, bland hvilka en ny, på fransyska, "le Précurseur", nyligen uppträdt, sysselsätta sig med talets sönderplockande och skärskådande i det de försöka utfinna något deri, som — icke finnes. Kungen nämner ingenting om anledningen till de förra kamrarnes upplösning och har inskränkt sig till de mest allmänna löften och förhoppningar för framtiden. Regentens förbehållsamhet utgör en stark kontrast med de högljudda yttringar, som på många håll gifva sig luft, icke inom den nya kammaren, ty inom den finnes knappt en enda oppositionell röst, utan från folket i åtskilliga landsändar. Dagligen läsas reklamationer och protestationer i landets tidningar med bittra klagomål öfver det sätt, på hvilket de sednaste valen skett, och öfver "det våld", hvarmed oppositionens representanter blifvit aflägsnade från valurnan. Från Laureons distrikt klaga 300 valberättigade öfver att de med våld blifvit hindrade från att inlemna sina valsedlar. Hela Hydra förenar sig i ett vredens rop, säger sig hellre vilja emigrera, hellre vilja vara *under turkarne* än under en regering, som, med sken af

constitutionell rätt, tyranniskt våldför constitutionen. Detta låter starkt, och huru mycket häraf man än må skriva på det oroliga, uppbrusande grekiska lynnet, så måste dock tänkande grekvänners uppmärksamhet och misstankar väckas deraf att till de nya deputerade endast regeringens kandidater blifvit valda och icke en af oppositionens. Konungen har äfven utnämnt flera nya senatorer, men bland dessa endast män, tillgifna hofvet, eller — nulliteter. Så säga de grekiska tidningarne. Men äfven de europeiska diplomaterna i Athén förena sig med dem i att ogilla regeringen i dess sednare mått och steg och konungaparet för den "inconstitutionella väg", på hvilken det inträdt, och spä ondt för dess framtid.

Vi ha haft starkt regn, nu ha vi åter klarnande himmel med varma solblickar. Marken grönskar härligt, mandelträden blomma, popplarne äro nästan fullt löfvade, allt lefver upp.

Vi ha slutat läsningen af Grottes grekiska historia. Det intryck den lemnar mig af grekerna är: ett snillrikt folk, öfver hvars skurkerier och omensklighet man ständigt ånyo måste förarga sig, och hvars stora män man blott sällan kan helt beundra. Jag tackar dock *Leonidas* och *Solon*, *Aristides* och *Brasidas*, *Epaminondas* och *Perikles*, *Demosthenes* och *Phocion* och några andra för detta hjertstärkande nöje, framför allt och alla *Sokrates*, som kanske ensam bland alla, icke tänkte på sin egen ära, som endast sökte sanningen och som dog för den!

Nu resa vi om aftnarne i Afrika, besöka månlandet och dess innebyggare med missionären *Livingstone*.

Anavryta den 14:de Mars.

Glädjens och hälsans dagar hafva här efterträds af sorgens och sjukdomens. Men *Anavryta*, lifvets ursprungskälla, flödar inom hemmet lika frisk och klar som förr, kanske ymnigare. Husets nittonåriga dotter ligger i sin graf, de små barnen lida ännu af samma sjukdom, som

deras mor med lifsfara nyss genomgått och som ännu håller hennes far vid sängen, så sjuk och svag, att man måste för honom dölja Helènes död. Hela huset är uttröttadt af vakor, oro och sorg. *Sorg*, ja, men en sorg så ljus, så full af undergifvenhet och upphøjelse, att det väcker glädje och beundran att se det. Skönast bäres sorgen af den åldriga modern, hvars svaga krafter tyckas ha förnyats under arbetet att stödja och vårda sin make. Sin bortgångna dotter ser hon stå i ljus inför fadren i himmelen. Man kunde nästan tro att hon icke sörjer henne.

Den L**ska familjens medlemmars förhållande under denna pröfvotid till hvarandra och till husets folk är en lefvande typ af *Schweitzerhemmet* i dess religiösa lif, detta lif, hvarmed den reformerta kyrkan i ännu högre grad än den lutherska genomträngt det enskildta lifvet. Altaret står på den husliga härden och helgar dagen och natten, glädjens och sorgens tider. Ganska anmärkningsvärd visar sig verkan af denna hemmets stämning på husets tjänstfolk. Det är en nästan allmän klagan bland utländska familjer i Athén, att det grekiska tjänstfolket icke duger, är opålitligt, oordentligt, o. s. v. Här icke så. Under denna långa sjukdomstid har i synnerhet den qvinliga tjänstpersonalen visat ett outtröttligt nit i vakande och trogen tjänstvillighet. Sannt är att den grekiska tjänarinnan är väl lönad — hon har, utom föda, 30 till 40 drachmer i månaden — men ingen penningelön kunde förvärfva en omtanka och omsorg sådan, som dessa qvinnor ha bevisat och fortfarande bevisa sitt lidande herrskap. Der är i synnerhet en "Martha" så god, så glad och derjemte så klok och så outtröttlig, perlan bland Marthor. Hon har uppskjutit sitt giftermål blott för att icke lemna sitt herrskap. Här bekräftas min sats, att det goda herrskapet skapar det goda tjänstfolket. Bland de manliga tjänarne är en turk. Han önskar att bli christen, icke grekisk — "bah, hvad skulle det tjena till?" säger han —; men "af herr L**s religion". Hvad särskildt namn den har, det vet han icke, blott att den måste vara den rätta. L**s

deremot frukta denna hans öppna öfvergång och tro att den skulle göra honom hatad af grekerna samt förstöra hans framtid i landet.

Den 18:de Mars.

Söndag, och skön huslig gudstjenst! Fru L** läste högt en predikan af den Stuttgartska predikanten Gerek öfver såningsmannen och fyrahanda sädesåker. På ett rörande sätt upptar författaren berättelsen om hvetekornen, nyligen funna i en Egyptisk mumies graf, och som, efter 3000 års hvila i grafven, visat sig vara lifskraftiga, kunna gro och bära frukt. — Ute var snöslask, köld och blåst, så att det icke kunde vara värre denna tid i Sverge. Men i sorgehuset var allt ljus och frid.

I dag — lökfestens dag, hvilken äfven här i trakten firas med dans och sång vid kyrkorna — har himmelen ljusnat och den lågande Helios afkläder småningom snökåporna från bergen. Olivträden ha nu fått vatten tillfyllest för att gifva krukor fulla med olja. Anemonerna slå lusteligen ut och lysa öfver alla backar, och den allra som täckaste gullgula "Ipecoun procumbens" kantar vägar och stigar. Fruntimmerna i familjen ha en egen talang att pressa blommor med blad och rötter så att de bevara färg och skönhet.

Jag har gått litet vidare, under den unga herr W—s ledning, i mina studier öfver trädens ympning och de många egenheter, som deraf kunna framkallas. Af dem har följande frapperat mig. Mandelträdet, på hvilket man ympar en aprikosqvist, bär ymnig och utsökt god frukt af denna art, men dör inom få år. Året före dess död har man sett det bära frukt i en sådan ymnighet, att man ej kan tänka sig den större.

I folkets seder och lif har jag ock lärt känna några egendomligheter. Familjen I**, som med föräldraomsorg vårdar sig om sina underhafvande, lär derigenom känna mycket af deras inre lif. För några dagar sedan kallades

den unga fru W * till ett nyss födt barn, som skrek oupphörligt. Hon fann då att barnet blifvit för starkt *saltadt*, så att hela dess lilla kropp var eldröd. Det orientaliska bruket att strö salt på nyfödda barn (om hvilket bruk finnes nämndt i propheten Hesekiels kap. 16 v. 4.) är ännu allmänt bland grekerna på landsbygden, och en moder, som nyss fruktade för den behandlingen af hennes barn, tilltalades så af barnmorskan: "om jag icke saltar ditt barn, så blir det eländigt och kommer att duga till ingenting!" Oförnuftiga barnmorskor öfverdrifva stundom den styrkande kuren, så att det stackars barnet får, af den starka retningen på huden, konvulsioner och dör.

Herr L ** är nu underrättad om sin dotters död, och ehuru nyheten grep honom så häftigt, att hans hälsotillstånd försämrades och han trodde sig nära att dö, är han nu convalescent, styrkt och uppehållen af sin förträffliga maka.

Familjen har beslutat, att ännu denna vår återvända till Schweiz. Deras husfolk sörjer deröfver, och turken vill följa dem. L—s har samtyckt härtill. I Schweiz skall intet hindra den hedersmannen att öppet antaga "herr L **s religion."

Jag har åter fått tala med herr L ** om hans älskade blommor och träd, med fru L ** om bönens alltförmående kraft. Jag har vandrat under de gamla olivträden och sett de unga persikoträden med sina blommande, ljusröda kronor blicka fram mellan dem. Så göra de små barnen i hemmet emellan de af sjukdomen och sorgen böjda, men icke nedslagna morföräldrarne. Jag kan nu med lugn resa till Athén åter.

Athén den 1:sta April.

I går, påskdagen (nya stylen), var allmän nattvardsgång i evangeliska kyrkan. Drottningen deltar i den jemte protestantiska församlingen. Det är en gudstjenst, hvars anordning och sång, med dess tal och svar, hörer till det

vackraste och mest andeligen väckande bland andliga högtider, som jag ännu öfver varit. Diplomater af främmande bekännelser i Athén äro äfvenså frapperade deraf.

I dag, den 1:sta April, har jag varit med om att fira en fest af mycken olik beskaffenhet i *Liossa*, en liten by på en kulle i Athena-dalen. Byn står under drottningens särskildta beskydd och består förnämligast af små, täcka hus med trädgårdar, hvilka Athénaboer hyra till sommarnöjen. För att bevisa *Liossa* eller dess beskyddarinna sin välvilja hade en grek låtit bygga och inreda ett nytt skolhus i byn, och detta skulle invigas, först med en gudstjänst i kyrkan, och sedan med dans och sång kring kyrkan, belägen helt nära skolhuset.

Vädret var härligt, utsigten öfver den skönt grönskande dalen och det hvitskimrande Athén en af de vackraste, karsielamà-dansörerna öfverträffade sig i konstiga svängningar och kurbetter kring kyrkan, sirto-ringen lyste af praktfulla qvinnodrägter, och qvinnorna med bandåer af guldmynt; — det var riktigt stor stat. Musiken var den vanliga, så ock sången. Bland åskådarne utmärkte sig den gamle generalen Hadschi Petro för sin praktfulla dräkt, rödt med guld, och sin asiatiskt furstliga hållning, der han gick, beledsagad af fyra fustanellklädda män. Kungens och drottningens ankomst, såsom vanligt till häst, fulländade och afslöt festen.

För omkring 30 år sedan var denna dal ett fält för blodiga strider, och icke långt ifrån *Liossas* täcka by, vid *Kaidari* ledo Philhellernas taktiska trupp ett af de mest mördande nederlag, som befrielsekriget haft att uppvisa; och nu — huru fridfull och löftesrik stod ej den befriade jorden med sina tillväxande trädgårdar och städer, huru glad var ej denna vårsцен på Attikas jord! . . .

Den 6:te April.

En annan icke mindre egendomlig syn af den Attiska vårens lif har jag sett i dag från *Kolonos*. Som de båda

kullarne med det namnet ligga temligen högt i Athena-dalen, har man från dem en särdeles fullständig utsigt öfver den. Trädgårdarne, som, jemte olivskogen, upptaga midten af dalen, erbjuda nu, sedda på något afstånd en rätt egen anblick. Deras mångfaldiga fruktträd stå i full blomning och skifta i alla nyanser emellan purpurrödt och snöhvitt, persikoträdens rosenröda färger och ljusa grönska äro kanske de mest rådande, det är ett täckt, lysande, etheriskt landskap, likt något ur sagornas värld. Kring denna skimrande blomsterpark står den dunkelgröna olivskogen med allvarlig uppsyn. Den har skådat så många vårar, så många skiften af lifvet, denna gamla skog, sett Athéns lysande tider, dess förfall och förnedring, befrielsekrigets blodiga strider, den nya tidens förhoppningar och illusioner, den kan ej annat än se allvarsam ut, der den skakar sina uråldriga kronor i sommarvinden, den gamla skogen, som sett så mycket komma och gå, blomma och dö, medan den sjelf i årtusenden stått der, burit blommor och frukt. Och rundt omkring den stå urbergen, jordbildningens patriarker, som sett — syndafloden och Gud vet allt hvad, Hymettus och Parness, Kithäron och Penthelikon — berget med örnavålnad, som blickar ned öfver Athena-dalen och Marathon — de urgamla bergen med kala hjessor. Men när solen, morgon och afton, färgar dem med sin glans, då försvinner deras stela allvar, då tyckas de, likt grånande förfäder, med förklaradt leende nedblicka på den unga värld, som uppväxer i deras skydd.

Men medan våren och blommorna växa i Athénas dal, växer rundt omkring i landet ett stigande missnöje med regeringen, med konungens "allenastyrande och anti-constitutionella sinnelag" m. m. Man ropar på en annan ministèr, på frihet vid valen, på en nationalbeväring, som ger garanti för Greklands sjelfständighet och politiska förstoring. Kungen, klagar man, låter "arméen desorganiseras, på tjugu år har man ej haft en större revy". (Emellertid förberedes nu ett större öfningsläger helt nära Athén!) Greklands *enda* förkofring, säger man, är för närvarande handeln och litet åkerbruk. Men hvad förslår det? Grek-

lands sanna tillväxt är dess politiska förstoring. Det måste hafva en stark och stridsfärdig här för att befria de turkisk-grekiska öarne och provinserna Epirus, Thessalien, Macedonien, för att eröfra Konstantinopel, befria alla greker, så i Europa som i Asien etc. etc. Detta är "la grande idée", som besjalar det unga Grekland, såsom jag förut nämnt, och för hvars utförande de kalla på kungen (och glömma att hans händer äro bundna), kalla på Garibaldi, på Gud och hela världen, men glömma hvad de sjelfva kunde göra i moraliskt afseende för att befordra den. I stället hota de med — "revolution"; och finnes en man, infödd grek, att ställa i spetsen derför, så vore den troligtvis snart färdig. Men denna man — finnes ej.

Den 23:dje April.

Drottningens trädgård står i sin kungliga prakt. Rosorna blomma högt upp i cypressernas toppar, näktergalarna drilla, oranger, accazier, syrener och otaliga andra växter blomma och dofta så att vällukten sprider sig långt utom parkens område. Derinom är den mig alltför stark, och liksom alltför mycket konfekt förhöjer behaget af sill och potatis, så väcka dessa öfvermäktiga blomsterångor hos mig en viss längtan till saltsjöluft, bemängd med litet tjärlukt, sådan vi njuta den i våra nordiska hamnstäder. Och antingen det är fel af min nordiska natur, som icke rätt kan förena sig med den österländska yppigheten, eller att människan har ett oafvisligt behof af ombyte, visst är det att jag funnit ett särdeles nöje af att, i stället för att vandra i drottningens blomsterparadis, under ett par dagar ströfva omkring bland en hop grushögar och skräpiga backar. Dock ligger dessas intresse hufvudsakligen deri att de tillhört och tillhöra — det gamla Athén. Det är på backarna, som i norr utgöra foten af Akropolen, jag under två dagar med stort intresse lustvandrat emellan ruiner af murar och gamla hus samt nya små hyblen och nästen. Denna del af det *turkiska Athén* stod kvar efter

befrielsekriget, och står kvar ännu sedan den nya fria staden växt upp och undanskymt den gamla. Den lemnas nu åt sitt öde, d. ä. åt glömskan och åt den fattiga del af Athéns befolkning, som lefver här för billigare hyror än i den nya staden och derföre reparerar de gamla nästena eller bygger några små nya. Blott här och der ser man ett tvåvånings, större hus med en viss förnäm min, som säger att det sett bättre tider. Många stora tomter stå alldeles öde, fyllda af blott stenhopar och grus. Gatorna äro trånga, backiga, en del hafva flera halft nedramlade murar, än bostäder, och alla flera kojor än hus. Men elände, smuts och stygga, om förnedring vittnande gestalter såg jag inga. Fattigdomen arbetar, i Grekland, ser respektabel ut. Barnen lekte renliga och glada bland sten- och grushögarne. I den nyare delen af staden har jag sett barn långt sämre vårdade. Af byggnaderna äro ett par små kyrkor bäst bibehållna. Snyggt, ehuru fattigt klädda männer och qvinnor gingo dit in, i det de bugade och korsade sig med uttryck af djup andakt, för att fira aftongudstjensten. En och annan skön "Salix babylonica" (babylonisk hängpil) står poetisk, med långa nedhängande grenar, skuggande en sorlande brunn, der qvinnor alltid ses stå med sina vattenkrukor. Men äfven dessa sköna gamla träd, de enda här, som öfverstått förödelsen, syntes mig tynande. Om ett par tiotal af år blir troligtvis denna del af staden helt och hållet hvad den nu är på väg att bli — en stenhög. Just som jag tänkte detta och på alltings förgängelse, gick jag förbi ett större gammalt hus, förfallet äfven det, men öfver hvars "Aula" sträckte sig en grönskande veranda af gamla, skirt löfvade vinrankor, och hvars port var hög och prydd med märken af bildhuggeriornamenter. En gammal fru, med det Athénska hufvudklädet och med en drottninglik hållning, kom långsamt gående och gaf mig en ljus och litet stolt blick ur sina stora mörka ögon, i det hon gick in genom den höga porten och försvann i den gamla aulans skugga.

Något längre ned i denna trakt äro de storartade lemningarne af Ptolomei gymnasium och de, som nu upp-

gräfvast af, såsom man tror, Prytaneum. Här är äfven det lilla vackra templet, som man, af dess lyktform, kallar "Diogenes lykta", men som anses hafva varit upprest af eller åt Rhetoren Lysikrates och egnadt åt värtalighetens triumfer, hvilka utmärktes genom kransar, som upphängdes på denna slags ärestod. I denna trakt, men närmare Theseus-templet, äro äfven hvad man kallar eller tror vara "Atlanterna", d. ä. kolossala marmorbilder, föreställande människor med ofantliga fjälltäckta fiskstjertar i stället för ben och fötter. Trenne sådana giganter stå uppresta på likaledes kolossala fotställningar på en grund, som utvisar spåren af en stor gammal bygnad. På flera ställen i den gamla delen af staden äro stora hopar af pelare, kapitäl och ganska vackra bildhuggeriornamenter. Mätte den dag snart komma då man får tid och råd att för detta äldsta Athén göra hvad som blifvit gjordt för lemningarne af det gamla Rom — draga dem ur gruset och glömskan. *)

Det medelåldriga Athéns mest kuriösa monumenter äro de små gulbruna kyrkor, som stå här och der i staden midt på dess större gator. De äro dvergar till statur och rätt originella i bygnadsstyl och prydnader. Marmor och bildhuggerier betäcka väggarne, men se så gula och fula ut, att jag ej känt lust att taga närmare kännedom om dem. En dylik gammal kuriositet, rik på marmorarter, står helt nära invid den nya metropolit-kyrkan, som nu är under bygnad och blir en glad och dyrbar prydnad för det nya Athén. Jag säger glad; ty den är efter gammal grekisk smak målad med gula och brunröda bälten, hvilket gör ett gladt intryck, ehuru det stöter mitt sinne för kyrkoprädnad. Portarne och deras peristiler äro af hvit marmor, och, så mycket man kan se genom brädställningarne, af ganska vacker och rik arkitektur. Den lilla medeltidskyrkan der bredvid, som tar sig ut såsom en dverg bredvid en drottning, får nog stå der tills den faller omkull af sig sjelf, och så få nog äfven de andra små dvergkyrkorna som stänga gatorna; ty grekerna sky att rifva

*) *Kimons'* graf är nu ett svinstall!

ned en kyrka eller ett kapell, som om det vore en synd mot den heliga anda.

Den 1:sta Maj.

Oaktadt några sköna dagar i början och slutet af månaden har dock April varit, detta år, ovanligt kulen och kall. Snö har fallit på bergen, och ännu höja det Arkadiska Kyllene och andra peloponnesiska berg snötäckta toppar bortom Akro-Korint. I går och i förrgår var vädret härligt, men i dag, 1:sta Maj, regnar det så som jag ej sett det regna i Grekland.

Vi ha nu åter grekiska påsken — i år jemt en månad sednare än vår påsk — och vi äro i Athén vittne till samma uppträden, som förlidet år, den ohyggliga fårmarknaden på långfredagen, och den hyggliga, vackra seden om påsknatten, och derefter, af de hjertliga hälsningarne: "Christos anesti, — Alethos anesti!" en sed som jag önskade antaga inom alla christna församlingar. Men om allt detta har jag redan en gång berättat och vill därför ej vidare orda. Jag skall i det stället berätta dig något om *grekiska kyrkan*.

Det är en allmän sägen bland både katoliker och protestanter, att den grekiska kyrkan är en balsamerad mumie, en förstening, en — med ett ord ett liflöst ting. Jag vill ej heller neka att jag finner den, om icke liflös, dock andlös, förpuppad, men . . .

Låt oss ett ögonblick se till dess upphof, icke som christen, utan som *grekisk kyrka*.

Det är känt, att den äldsta christna kyrkan, ehuru meningsstrider snart nog uppkommo inom den, icke under de tio första seklerna efter dess stiftelse söndrade sig i bestämda afdelningar med olika kyrkliga dogmer och ledare. Den var *den christna kyrkan* i motsats till judendomen och bedendomen, och ordnade sig under sina biskopar och synoder. Benämningen grekisk eller österländsk kyrka uppstod först när de österländska christna fingo som deras öfverhufvud en patriark i Bysantz och de Vesterländska christna en i Rom. Det var i femte århundradet.

Christna kyrkan delade sig då i österländsk och vesterländsk, men hade enahanda läror och bruk och samfäldta oekomeniska (allmänliga) synoder, på hvilka kyrkornas biskopar rådslogo, öfverenskommo eller tvistade om läror och dogmer, som skulle närmare bestämmas. Först då biskopen af Rom begynte taga min af sjelfrådande öfverherde, och på eget bevåg inleda nya stadganden inom kyrkan, begynte de grekiska biskoparne i nya Rom (Byzants) att protestera. Så började en kamp emellan patriarken (eller påfven, "papa'n") i Rom och patriarken i Konstantinopel, hvilken kamp, emellanåt bilagd, städse bröt ut ånyo och gaf sig luft i offentliga anklagelser och äfven i excommunicationer. Den grekiska kyrkans primater förebrådde den latinska: "förbudet mot presternas äktenskap, det romerska presterskapets sedeslöshet, de stora fastornas stympande, bildernas dyrkande, samt, såsom godtycklig, tillsatsen vid läran om den Heliga Andas utgående af fadren, det bekanta "filioque" "(och af sonen)". Framför allt förebråddes den romerska biskopen hans anspråk på öfvervalde inom kyrkan. Dessa visade sig snart på ett för grekiska kyrkan djupt sårande sätt. Grekiska missionärer hade omvänt till christendomen Bulgariens hedniska folk. Påfven i Rom, i samråd med några af Bulgarernas furstar, sände dit latinska lärare för att förena Bulgarerna med den romerska församlingen. Den grekiska kyrkan erfor häröfver en djup förtrytelse. För att bilägga denna sak samt andra stridiga punkter emellan de två kyrkorna sände påfven, Leo den 9:de, legater till Konstantinopel. Men dessa gjorde blott öfvermodigt gällande den romerska biskopens fordringar.

En dag, den 16:de Juli, år 1054 trädde legaterna framför högaltaret i Sophia-kyrkan, excommunicerade, i kyrkans namn, högtidligt den grekiska patriarken samt den grekiska kyrkan, och lade fördömmelsebullen på altaret. Derefter lemnade de kyrkan, skuddade stoftet af sina fötter och återvände till Rom. Den grekiska patriarken *Michael Cerularius*, som ansåg sig lika god som bi-

skopen af Rom, dröjde icke att besvara artigheten, och uppträdde den 26:te Juli för att på samma sätt och i alla former excommunicera biskopen af Rom och hans läror. Från denna stund blefvo de österländska och vesterländska kyrkorna oförsonligt åtskiljda och ha förblifvit det intill den dag i dag.

Man känner allmänt huru den romerska kyrkan på sitt håll fortgick från seger till seger, från välde till välde, och från missbruk till missbruk, ända tills den inom sitt eget sköte väckte — den protestantiska kyrkan, för hvilken den måste gifva vika. Man vet ock huru denna sednare framgått, utbredande sig öfver tvenne verldsdelar och ingjutande i sjelfva moderkyrkan sitt renande, förnyande lif.

Den grekiska kyrkan christnade Ryssland; men hela dess kraft upptogs snart till värjande af dess eget bestånd emot den eröfrande muhammedanismen. Dessutom hade den redan dömt sig sjelf till stillestånd på den punkt, der den stod, då den stora skiljsmessan med vesterländska kyrkan inträdde. Den hade förklarat sig antaga såsom ofelbar sanning allt hvad de första stora, sju, allmänliga synoderna stadgat, men icke hvad de sednare, under romerska stolens inflytande, förordnat, och härvid skulle den förblifva intill dess den christna kyrkan åter vore förenad och representerades på allmänliga synoder; ty endast sådana kunde hafva för hela christenheten allmänt gällande kraft.

Den gemensamma grekiska kyrkans bekännelse sammanfattades, år 1642, af den ryske metropolitnen Petrus Mogilas i en codex, hvilken på en synod i Jerusalem undertecknades af samtliga grekiska biskopar och antogs af Peter den store, samt af hela grekiska kyrkan, såsom: "Christi katholska-apostoliska kyrkas orthodoxa trosbekännelse."

Enligt denna antager den grekiska kyrkan, liksom den romerska, både *bibeln och traditionen* såsom trons källor. Till traditionen räknar den förnämligast de läror, som apostlarne och de grekiska kyrkofäderna, i synnerhet Johan af Damaskus, muntligen uttalat. Den erkänner, liksom

den katolska kyrkan, sju sakramenter, äfvensom transsubstantiationsläran i nattvarden, men den vill att hostian skall, doppad i vinet (som blandas med vatten) med en thesked gifvas communicanten. Den tillåter presternas giftermål; dock får ingen prest gifta sig mer än en gång, och biskopar få endast väljas bland munkarne. Den stadgar att den Heliga Anda endast utgår af *Fadren*. Den tillåter vördande och kyssande endast af de bilder, som icke äro plastiska. Den bjuder att vid dopet *hela* kroppen skall tre gånger doppas ned i vattnet. Om katolikernas skärseld, indulgenzer, afiat m. fl. katolska läror säger den grekiska kyrkan — *intet*, blott att den icke antager något för säkert och sannt, som blifvit bestämdt af concilierna efter de sju första.

En väsendtligare skiljaktighet ännu, ehuru den icke yrkas såsom sådan, emellan den romerska och den grekiska kyrkan synes mig ligga i den ställning deras presterskap intagit. Medan den romerskas, med sin "*papa universalis*" i spetsen, anser sig representera kyrkan, och, i Christi ställe vara medlare emellan världen och Gud, förklarar sig grekiska presterskapet endast vara Christi *tjenare* och lydande allena under honom. De vilja icke kalla någon fader i himmelen eller på jorden, utom Gud fader allena. De anse icke presterna privilegierade mera än lekmännen att vara mottag för den Heliga Andas ingivelse. Huru grekiska kyrkan kan förena denna sin tro med den på den uteslutande kraft, som den tillskrifver prestens korstecken, bön och förrättning af kyrkliga ceremonier, förvaltning af sakramenterna, det är litet besynnerligt, — men så gör den. Den tror på magiska mer än på andliga krafter.

Den grekiska kyrkan kallar sig gerna den *orthodoxa* i motsats till den katolska, och gör sig icke litet tillgodo deröfver att den, såsom *orthodox*, ej vikit af "hvarken till höger eller venster", utan stått fast på sin *orthodoxa* ståndpunkt allt ifrån begynnelsen. Från denna ståndpunkt uttalade den sig sednast, på det ofvannämnda kyrkomötet i Jerusalem, både emot den romersk-katolska och mot den protestantisk-evangeliska kyrkan.

Så står den grekiska kyrkan än i dag, och ehuru denna orörlighet hindrat den att befria sig från flera irrläror, hvarmed kyrkan i den stora skiljmessans stund redan var besmittad, har den, å andra sidan, tjänat att behålla såsom latent (bunden) inom sitt sköte mången vigtig fråga och dogm, som den romerska kyrkan vanställt, och som, en gång, vid den Heliga Andas kallande fläkt, kan, i nyare tiders ljus, uppstå ur sin chrysalid, såsom en härlig Psyche.

Den grekiska kyrkan har stått som en orygglig mur mot så väl muhammedanismen, som den romerska katholicismens ingrepp. Den har aldrig varit förföljande och blodig, den har icke gjort men väl gifvit martyrer för den christna tron. Den har visat en stor förmåga att genomtränga det nationella lifvet, att bli ett dermed, — sist i Hellenernas frihetskamp mot Turkiet, i hvilken religionen hade en lika stor del, som hellenismen. Detta bör sägas till dess lof.

Det är om den hellenisk-grekiska kyrkan, som jag nu sist skall säga några ord. År 1629 måste en af dess lärdaste män, patriarken i Konstantinopel, *Cyryllus Laskaris* med lifvet betala för sitt närmande till den protestantiska kyrkans läror. Det är dock i denna riktning, som den tänkande delen af Helleniska kyrkan i denna stund fortgår, och det är der, som dess räddning ligger emot den materialism hvilken håller grekiska kyrkan, och i synnerhet dess lägre presterskap, fångna. Den skönjes af den vigte sätta på yttre ting samt af många absurda plägseder. Till dessa sednare hör att Herrans nattvard meddelas barnen straxt efter dopet, och i allmänhet utan allt afseende derpå om den mottagande har något begrepp om handlingen eller icke. För någon tid sedan fick en kung Ottos lifmedikus en slagattack, hvarvid han förlorade medvetandet. Som han ansågs nära döden ville man gifva honom nattvarden. "Men", — sade en af de närvarande till den tjänstförrättande Papa'n: "han kan icke fatta hvad det betyder." — "Det gör detsamma", svarade den hedersmannen, "han skall få det som en medecin", och theske-

den med hostian och vinet fördes in i den medvetlöse patientens mun. Att han *sväljde* sakramentet, det ansågs som det viktiga, det saliggörande. Korstecknet betraktas äfven såsom egande en magisk kraft. En moder, hvars barn gör ett vådligt fall, skyndar sig — icke först att upptaga barnet, utan att göra en mängd korstecken deröfver. Tron på mekaniska och magiska under genomgår hela grekiska kyrkan, en tro likaså fåkunnig, som den, hvilken förnekar alla under. Underverk, sådana som Christi underverk, äro naturliga bekräftelser på hans mission, naturliga yttringar af hans gudomliga natur.

Sednaste lifsyttning af den Helleniska kyrkan har varit ett försök att vindicera sin sjelfständighet emot den rysk-grekiska och den alexandrinska inför patriarkatet i Konstantinopel. Förnämsta kämpan i frågan är en grekisk professor i Athén vid namn *Pharmakides*, hvilken deröfver skrifvit en berömd bok med titel: *Tomos*. Sjelf har han nyligen, vid hög ålder, dött, och, såsom det säges, i onåd hos både regeringen och det högre presterskapet. Den Helleniska synoden består af — 5 gamla biskopar — en ganska mumie-lik inrättning. En konung, af grekisk bekän-nelse, på Greklands thron kunde göra mången nyttig reform. En katholsk konung kan göra — intet. Man skulle misstänksamt möta hvarje försök af honom att bringa lif inom mumien.

Det lägre grekiska presterskapet är sedligt, redligt, aktningsvärdt, älskas af folket och skiljer sig föga derifrån. Men det är fattigt och okunnigt. Det döper, viger, begrafver, machinmessigt, utan att behöfva mer än kunna utantill de inom kyrkan vedertagna formulärerna och formerna. Bland biskoparna nämner man några, såsom lärda och bildade, ingen såsom en lifaktig andans man, hvilken kunde bli en kyrkans reformator i anda och sanning. Man beskyller dem för böjelse till girighet och för nepotism. Framåtgäendet inom kyrkan röjer sig egentligen hos lekmännen af det lärda ståndet, och bevisar sig äfven uti den stigande afgangen i Athéns bokhandel af protestantiska kyrkans theologiska arbeten.

Skall då den hellenisk-grekiska kyrkan blifva en protestantisk? Jag kan icke tro det. Helt visst har den, genom sitt samband med österlandet, genom traditioner och historia, en egendomlig uppgift att lösa i det stora kyrkliga triumviratet. För mig ligger dess närvarande, väsendtliga betydelse i de latentia frågor eller problem, som den hyser inom sig, hvilka gifvit upphof till alla dess större sekter, och till hvilka frågor den städse återvänder utan att dock förstå deras vikt för den christna vetenskapen och filosofien, liksom för den högre kyrkliga harmonien. Så t. ex. frågan om treenigheten, om "de båda naturerna i Christo" (eller om Christi natur) m. fl.

Större delen af nutidens praktiska christna anse dessa frågor såsom ganska onyttiga, icke motsvarande några praktiska behof. Men behofvet af fulländning, af harmoni i ett system, ett konstverk, en verldsåsig är ju, om än icke egentligen ett praktiskt, likväl så oafvisligt, som något af denna art. Helhet, harmoni, fulländning — himmelska, oafvisliga fordringar! — Harmas icke, gudaborna mensklighet, att de icke lemna dig i fred förr än du fått frid i dem!

I grekiska kyrkans bönböcker har jag sett, mer än i andra kyrkors, varma bönerop till den heliga anda. På denne hugsvalares tillkommelse under en ny pingsthögtid står grekiska kyrkan väntande.

FYRATIONDESJUNDE STATIONEN.

Sista utflygter. Till Megarå. Bröllopsscener i Megarå och Eleusis. En grekisk omnibusfärd. »Dembirasi». Till Marathon. Skogen och skogsödarne. Det gamla slagfältet. Petrefikater vid Pitkairni. Afskedsbesök Akropolen ännu en gång. Perikles och Aspasia. »Philosophernas gång». Sokrates.

I Maj.

Hvart har vintern tagit vägen? Som en förbiilande ström har den farit bort, som en dröm har den gått, och som en halft drömmande ser jag tillbaka på den och frågar: hvad har den lärt mig? Mindre rik på lif än den föregående, (hvertill mitt eget mera tillbakadragna lif torde vara skulden) har den dock skänkt mig rika stunder, ädla frukter, icke minst i mitt stilla hem då jag med min vänliga värd rest omkring, på kartor och i böcker, i Asien eller Afrika, eller ock i andens regioner: religionens och statens, (öfver hvilka herr H** sjelf skrifer ett intressant verk), eller då herr v. Wendtland och astronomen J. Schmidt besökt oss, och jag med den ädla grek- och menniskovännen fått språka om Grekland och grekerna, och

med den genialiske astronomen göra utflygter af några hundra tusen millioner mil på minuten igenom universum och besinna dess lagar och lyfta blicken till laggifvaren, som i dem uppenbarar en del af sitt väsen. Det faller sig litet underligt att från dessa ljusa, lugna rymder — eller som synas oss så, emedan de äro oss så fjerran, — återkomma till jorden, dess hvardagslif och verkligheter, hvaribland sjukdomar, jordbäfningar m. m. icke få glömmas af den trogne observatorn. Ej heller glömmas de af observatorn här. Jag har icke träffat en man med en blick mera skarp och klar öfver tillvarelsens historiska phenomener, både de yttre och de inre, och med ett så lefvande intresse för dem alla. Jag skulle kunna önska mig trollkraft för att trolla honom och hans observatorium öfver till Sverge. Dock föga skulle han tacka mig därför. Han älskar Greklands himmel, klimat, klassiska jord. Han vill här lefva och dö.

Snart är våren förbi. Redan gulna åkrarna och snart, snart skall jag resa, lemna Grekland för alltid. Jag kom hit i afsigt att dröja blott tre veckor, jag har nu dröjt i nära två år och kunde stanna längre; men det kommer ögonblick i vårt lif, då vi bestämdt känna med oss, om en sak, en föresats: "nu måste den utföras". Detta nu är kommet för mig, jag bör, jag vill resa hem. Och fastän jag med sanning kan säga, att jag under dessa års resor, icke känt ett ögonblicks hemsjuka, så är jag dock glad att känna det jag längtar hem. Jag gör all rättvisa åt skönheten af denna klassiska jord, dess klimat, dess eviga vårlif, dess paradisiska trädgårdar, öar, belysningar; men antingen det nu så är att människans natur icke kan herbergera mer än en viss portion förtjusning, eller att den nordiska naturen verkligen har en skönhet och lifskraft mera inspirerande än söderns, visst är att jag här känner mig mindre lifaktig än i Sverge, så till själ som till kropp, att den sagolika blomsteryppigheten äfven i drottning Amalias park icke väcker hos mig den elastiska fröjdekänsla, som den första nässlan, den första blåsippan om våren på våra vinterbleka backar, nektergalarnes sång i lundarne,

icke glädjen öfver lärkans drillar i höjden. De lysande anemonerna på den grekiska jorden, om vintern, trösta mig ej för bristen af snö, den mjuka, förfriskande snön! Greklands skära, klara himmel är — gudomlig. Men dess eviga klarhet synes mig mindre poetisk än de mäktiga, molnbildningarne på vår svenska himmel, ehuru jag medger att vi stundom ha för mycket af denna slags poesi.

Innan slutet af denna månad ämnar jag vara i Italien. Ty jag måste ännu en gång se det nya, det nu fria Italien, jag måste se den fria och den ännu fångna staden, se *Milano* och *Venedig*, de två märkvärdiga italienska städer, som jag ännu icke besökt. Derförinnan återstår mig ett och annat att se i Grekland, först *Patras*, dit ett älskvärdt ungt par, och hopp om samtal med Greklands mest lärda och bildade biskop locka mig att resa, liksom stadens och nejdens vexlande lif; så *Missolonghi*, de Joniska öarna, framför allt Ithaka, och huru allt detta skall låta sig göra, det är nu frågan. Emellertid har jag gjort tvenne utflygter, till lands, i granskapet af Athén dem jag nu vill tala om.

Till *Megarà* går en *omnibus*, en spiller ny grekisk anstalt, hvilken, samt den goda körvägen, gör det både lätt och billigt att komma till *Megarà*. Sådant tillfälle borde jag ej försumma, ty vägen sades vara särdeles vacker. Vi kunde fara den ena dagen, se allt märkvärdigt i *Megarà* och komma igen den följande. Vår goda vän och värd från *Naxos*, doktor *Damiralís*, nu "Boulevtess" (deputerad) i den nya kammaren, ville vara med oss på färden och föra oss till en sin vän i *Megarà*, skaffa oss husrum hos honom, o. s. v. Bättre kunde det omöjligt falla sig.

Herr H** är hindrad att följa oss, men fru Agnes kommer med mig under doktor *Damiralís*' beskydd. Vi begifva oss utaf tidigt om morgonen. Vagn och hästar se ganska bra ut. Entreprenörens son, den unge *Kyrios Christomanes* sitter sjelf bredvid kusken. Färden kan då icke gå annorlunda än väl. Vagnen är blott för sex personer. Fru H**, doktor *Damiralís* och jag upptaga det bakersta sätet, framför oss sitta tre grekiska herrar, den ene med

utseende af en gammal trefflig "palikar" i silfverbroderad "doulema" (jacka) och hvit fustanell. Två stora, vackra hästar draga vagnen, och springa raskt när vägen är jern eller går utföre, men visa en betänklig benägenhet att stadna, så snart den aldrig så litet går uppföre. Piska dem hjälper icke, kusken måste stiga af och draga dem i betslet ett stycke framåt, så går det åter en stund. Det säges, till hästarnes ursäkt, att de äro vanda att gå i spann, att vanligtvis omnibussen far denna väg med fyra hästar, och att de två nu äro misslynta öfver att få anstränga sig ensamma, hvilket jag icke undrar på, då vagnen tydligen icke hörer till de lättaste. Emedlertid är vägen ganska god och hästarne tyckas bli muntrare under färden. I vagnen ställa vi oss så godt vi kunna med alla effekter, som man packat dit in. Några askar måste vi ha på våra knän, det kan icke hjälpas. Men de äro ej tunga, de innehålla brudgrannlåt, hvita kransar o. s. v. för ett brudpar i Megarà, och den unga Kyrios Christomanes reser som "compari" (fadder) till bröllopet. Det kan icke hjälpas att jag ständigt kommer med på bröllop i Grekland; ej heller är det ledsamt. Vi fara "den heliga vägen" till Eleusis; ty Megarà ligger en god timmas väg bortom Eleusis. Har jag sagt dig förut huru, emellan Daphni och Eleusis-vik, kullarne och bergen äro fullsatta med hundra eller tusentals bikupor, hvilkas vingade inbyggare suga den dofrika thymjam, som kläder alla berg och backar omkring Athén under våren? Om jag gjort det, så skadar det ej att jag säger det än en gång, ty "ära ske den äras bör", och Hymettus har hittills, i Europa, (jag räknar Grekland icke fullt dit) allena fått äran för den makalösa Attiska honungen, då likväl alla Athéns kullar och berg förtjena den lika, i synnerhet de vid Daphni i Aleppo-piniernas skugga. Bikuporna är små aflånga trälådor, i flockar ställda på marken. Hvarje bondgård och by har sina. Hela berget, hela nejden liksom brusar, om våren, af de flitiga, vingade arbetarne, hvilka man ej i Grekland, såsom hos oss, osar ihjäl till lön för deras flit och den ljufliga honung de gifva, utan funnit

medel att låta utrymma deras fästning utan mehn för dem och deras husbönder. Men, vi måste nu fara till Megarà.

Vägen, som nästan öfverallt följer hafsstranden eller viken, ofta öfver berg, är rik på sköna utsigter, desto vackrare, ju närmare Megarà-bugten. Just der den rundar sig med klassisk mjukhet ligger ståtligt, på den gröna slätten, det stora, rika klostret *Phaneromani* (de uppenbare). Megarà sjelf, vid foten af det höga berget "Patera" (fadern) ser ut som en bedröflig ruin. "Dembirasi", (lika mycket!) vi äro glada att vara der, efter fem timmars åkande, och att gästvänligt mottagas först hos den "Bachali" (hökare), hos hvilken bröllopet ännu denna afton skall hållas, och sedan, tack vare Damiralis, hamna hos Megaràs Dimark, glada dessutom att våra stackars hästar få hvila och förfriska sig. Dimarken hade ingen fru, ej heller kvinligt tjensthjon i sitt hus der vi blefvo mottagna med grekisk gästvänlighet. Men hans stora fustanellklädda tjennare, Dimitri, var så snabb i begrepp, så välvillig, artig och munter, så att det var beundransvärdt. Sedan vi förfriskat oss med en läcker middag och utsökt kaffe, som Dimitri kokade, gick jag på upptäcktsresa i staden.

Hvad jag upptäckte uppbygde mig föga. Staden är ganska vidsträckt, men har flera ruiner än stående hus. Megarà synes, än i dag, ej olikt hvad det fordom var, ett rövarenäste, ömsom en förargelse och ett byte för närgränsande stater, i synnerhet för Athén, som mer än en gång hemsökte den lilla Megarensiska staten med sin härjande hämnd. Från stadens fordna Akropol — nu endast ruiner på en hög kulle — har man en skön utsigt. På ena sidan ser man den härliga dällden inåt landet, åt Germanos till, nu täckt af yppiga kornåkrar, och af vackra olivlundar; åt motsatt håll har man den glänsande hafs-viken på hvars megarensiska strand höjer sig en kulle, som bär ruinerna af den gamla staden Nikea. Vester ut, öfver höjder och dällder, glänser, likt en stålsköld, infattad i smaragd och granit, Salamis' klara bugt. Det enda vackra jag

såg i staden var, här och der en Megarensisk qvinna, i en dräkt på en gång snygg och lysande, och som kontrasterade sällsamt med de grå ler- och stenrucklen, mellan hvilka den lyste. Männen sutto på kaffehusen. Dimarken gaf icke bästa vitsord om dem, sade dem vara mycket begifna på nöjen och ett lättjefullt lif, hvaremot han mycket berömde Megarås qvinnor för deras arbetsamhet och rådighet. Öfverallt sågo äfven vi dem verksamma, så inom som utom hus. Vid en vackert belägen källa, ett stycke från staden, sågo vi, sednare på eftermiddagen. 40 till 50 qvinnor sysselsatta med tvättning och klappning af kläder i stora stentråg, som till skapnaden mycket likna sarkophager. Alla dessa qvinnor voro utmärkt snygga i deras blå och hvita kläddräkt, hade blå ögon, hvit hy, ett utseende af hälsa och godt lynne. Flera af dem samt några helt små flickor hade naglarna färgade röda med *henna*, och voro utstyrda med silfverarmband och andra prydnader liksom Syriens qvinnor.

Såsom Dimarkens gäster voro vi sjelfskrifna vid bröllopet hos stadens stora "Bachali". Och på skedd kallelse förfogade vi oss dit klockan vid pass åtta om aftonen.

I det icke stora rummet, der vigseln skulle ske, pryddes väggarne af brudens utstyrsel: klädningar, broderade underklädningar, täcken, madrasser, halsdukar, näsdukar, tofflor, m. m., m. m., till större delen förfärdigade af henne sjelf, en del af slägtingar och väninnor. Den grekiska flickan arbetar vanligtvis på sitt utstyr alltifrån sin barndom. På bröllopsdagen utbredes frukterna af hennes flit i rummet, der hon skall viga, till eftersyn och uppmuntran, såsom jag förmodar, för den kvinnliga ungdomen och till uppbyggelse för brudgummen, som nu först får rätt se hvilken skatt han erhåller till hjälp genom lifvet. I detta rum vittnade antalet af persedlar, som dels hängde kring väggarne, dels voro upplagda på lavar och hyllor, om en icke ringa skatt af arbetsflit och förmåga.

Två prester, temligen till ålders komna, men med ansigten och gestalter, som lyste af kraft och helsa, stodo sysslade vid bordet, som, täckt med en hvit duk och

prydt med höga vaxljus, föreställde altaret. Den längsta af dem bar en svart jacka eller kort paletå, som räckte öfver höfterna; men nedanom dem och till fotabjellet hade han intet utom en hvit ylleskjorta. Den andra och äldsta af presterna hade ingenting svart utom sin prestmössa, utan bar den hvita skjortan och en hvit ylleroock, som utgör Megarà-bondens vanliga helgdagsdrägt. Denna opresterliga drägt, icke ovanlig hos grekiska prester på landet och i småstäder, är stundom, men icke alltid tecken till fattigdom. Presterna lefva nästan uteslutande af den lilla jordegendom, de ärft, eller förvärfvat genom giftermål. De hafva ej sällan stora familjer, och vilja ej göra några utgifter, som de möjligtvis kunna undvara. I Megarà var det tydligt att ingen stötte sig på de hederliga Papa's, för mig, besynnerliga kostymering. På altaret redde de till åtskilligt smått och godt. Ett visst antal pistachenötter bettlades sönder i ett glas fylldt med honung, i en hög lades små munsbitar bröd, i en annan risgryn, i en tredje salt; ett glas fylldt med vin, ställdes bredvid glaset med honung.

Småningom fylldes rummet med folk. Der blef mycket varmt och qvaft, ehuru fönstren stodo öppna. Brudens broder, en ung "Bachali" i fustanell, som hade anspråk på en högre verldsbildning, samtalade med mig på fransyska och presenterade sin kusin, en ung doktor, som studerat medicin i Paris. De högt bildade unga herrarnes fransyska var rätt försvarlig, men deras samtal hade en viss smak af hökarboden. Brudens mor — som sades vara en god moder och en bra fru i sitt hus — kom och gick, klädd mera likt kokerskan än frun i huset, såg om gästerna och allt, som fordrades för aftonens upptråde i hvilket hon nöjde sig att vara det förborgade hjulet. Mig behagade hon särdeles, fastän, och kanske emedan, hon icke hade den fina bildningen, som de unga herrarne lyste med. Men hennes ansigte lyste af godhet och förstånd.

Ändtligen var rummet packadt fullt med folk rundt kring väggarne. På den fria platsen vid altaret, i midten, klädde presterna på sig "sans façon" sina kyrkliga ornater,

och brud och brudgum inträdde. Bruden, ingen skönhet, snarare en fulhet, i en smaklös, men redbar klädsel, leddes af en "compara", liten och tjock och rund som ett klot, och som, med utspända näsborrar och en min af obeskriflig vigt och värdighet, tydligt ansåg sig vara en "megali kyria" (stor fru eller "grande maitresse", såsom drottningens öfverhofmästarinna kallas), icke ringare än någon sådan i landet, näst drottningen. Hon gaf oupphörligt akt på bruden, som satt orörlig, och torkade med sin näsduk dennas näsa och mun, då dessa antydde ett tillstånd af transpiration. Brudgummen, en ung man i pomposer, var icke vackrare en bruden, men båda hade godt tycke. Och nu begynner vigseln. Brud och brudgum stå framför altaret med hvar sitt höga ljus, prydt med hvita liljor, i handen, presterna messa i näsan, ur böckerna, länge och väl (eller, rättare, illa med afseende på harmonien). De snöhvita kransarne påsättas och omflyttas, brudparet matas med bröd, med salt, med vin, med pistachekärnor i honung. Men matningen härmed sträcker sig längre i Megarå än jag sett det annorstädes. Ty icke blott compari och compara fingo hvar sin thesked honung, utan äfven brudparets närmaste anhöriga, och sedan hvar och en som ropade: "mig äfven, Papa". Den gamla, vänliga Papa'n såg sig om efter allt flera kunder i kretsen, som han kunde mata med honungen, tillverkad af Eleusis' och Hymettus' bin och öfverkorsad af presten, och så tömdes hela glaset, allt med samma thesked. Derpå begyntes ronden i tre hvarf kring altaret, tåget talrikare och lifligare än jag sett annorstädes, och den lilla comparan, vigtig och högtidlig som, åh!... allt detta under störtskurar af sockergryn, som haglade öfver sällskapet, grynen stora som stora hagelkorn och rätt känbara då de träffa ansigtet. När detta var öfver, mottog det nyförmälda paret de brukliga kyssningarne och handskakningarne under upprepande af orden: "Nà sisète, Nà jerasète!" (Må ni lefva och bli gamla!)

Snart derefter skiljdes sällskapet under otaliga: "Eucharistò, Eucharistò!" af vänliga och milda röster.

Följande morgon var stor granlåt i kyrkan; ty en ung hustru, som vigdes förliden söndag var för första gången der, såsom gift, och i sin nya ståt uti hvilken guldgula färger och brokiga granna broderier lyste. Sednare på dagen skulle bli stor dans på torget i staden och jag hade glädt mig åt att få se den ryktbara megarensiska dansen, hvare endast unga flickor deltaga och som genom prakten af deras kläder, gula och hvita slöjor, säges gifva en förtrollande anblick. Men — deraf blef intet. Vår omnibus kunde ej dröja så länge. En timma förrän dansen begynte måste vi afresa, ledsagade af den nyfikna och rätt närgångna megarensiska ungdomen eller rättare barnaskaran. Om gamla Megarå vet jag intet prisvärdt utom att den var fädernesstad åt filosofen *Euklides*, som var Sokrates' lärjunge, sednare der stiftade en filosofisk skola och gaf en fristad åt den stora mannens vänner då de, efter hans död, måste fly från Athén.

Af de förra reskamraterna i vår omnibus var blott den gamle Palikaren med på återresan. De två andra resande på framsätet äro äldre herrar med utseende af affärsmän. Det ser emellertid snart tvifvelaktigt ut om vi denna dag skola komma fram till Athén. Våra hästar, som begynt med att stadna hvar fjerdedels timma, stadna snart hvar tionde minut, så hvar femte och oftare. Kusken hoppar af, rycker i hästarnes betsel, hojtar, skriker, drar, fäktar och arbetar tills hästarna ånyo komma i gång. Då går det åter ett litet stycke, så stadnar det igen. En af herrarne kommer i häftig vrede öfver detta sätt att fara fram, och utöser sig i en brusande ordström. De andra herrarne, och i synnerhet doktor Damiralis söka lugna honom och ge honom ett godt exempel i det de stiga ur vagnen och gå till fots. Den goda doktor Damiralis är ständigt på benen. Den gamle Palikaren sjunger, är så munter och gemytlig, att han lockar de andra att le och att taga saken — såsom han. Rätt som det är sjunga alla tre herrarne, som sitta framför oss, af full hals, äfven den nyss ursinnige. Deremellan promenera de. När vä-

gen går backe uppföre, gå äfven fru H** och jag till fots, men solen bränner hett och jag har en skarp migraine.

Emellan Megarà och Eleusis möta vi ett ridande brudtåg. Bruden sitter på en åsna, och ser rätt bra ut i sin gullgula ståt och sin fladdrande slöja; brudgum och brudsvänner äro till häst på sadlar af brandgula, färgade fårskinn. Hela det lilla brölloptåget har en glad anstrykning af österlandets färgprakt.

Vi komma till Eleusis just som en skara af vid pass 200 personer åtfölja en brud, stadd på vägen till källan, ur hvilken hon, enligt gammal sed, skall dricka hugsvalelse öfver sin skiljsmessa från föräldrahemmet och styrka för de pröfningar och mödor, som vänta henne inom äktenskapet. Vår omnibus hade nyss stadnat för att låta hästarne hvila en timma, och vi skynda oss att möta brölloptåget vid källan. Här få vi se huru bruden sjelf drar upp vatten i ämbar ur brunnen, dricker deraf och bestänker dermed de kringstående, som mottaga det under muntert glam. Straxt derpå begynnes, nära källan, en ringdans under musik af zittra och mandolin. Ringen, anförd af bruden, som går i dansen med nedslagna ögon, utgöres förnämligast af qvinnor, männen stå omkring och se på, liksom tjusade af danserskornas — fägring eller prydnad, jag vet icke hvilketdera; men båda delarna äro icke af vanlig art. Bruden var ganska vacker och hennes dräkt poetisk, men åtta eller tio qvinnor i ringen drogo tydligen mera till sig blickarna, än den blygsamma ungdomen; ty de voro till den grad öfverhöljda med silfvermynt, att de syntes styfva deraf. Hufvudet var betäckt med en slags kalott af piastrar och derifrån hängde flätor och band fullsatta med silfvermynt, stora som fem-francstycken, i långa rader ända ned till knäna. Guld- och silfvergranlåter betäcka äfven hals, bröst och handlofvar, en utstyrsel, som för dem gjorde omöjlig all annan dansrörelse än den afmätta gången i roumaikan. Några af dessa silfversmidda figurer voro verkliga skönheter. Men man måste beklaga det barnsliga skryt och den okunnighet

(barbariets arfvegods) som låter dem, för detta löjlige utpyntande gömma mynt till ett värde af flera hundra, kanske tusen drachmer, hvilka, utlånade mot ränta, skulle betydligt kunna rikta hemmets välmåga. En man i elegant fustanell tilltalade mig på fransyska och ville veta hvad jag tyckte om de Eleusinska fruntimren och deras dans, hvilken han prisade. Han var ett barn af byn, men hade studerat i Athén. Den grekiska bildningen går tydligen framåt, men går något ojemnt.

Vi lemnade Eleusinierna i dansen och återvände till vår omnibus. Våra körsvenner hade — såsom de påstodo — förgäfvets sökt i Eleusis att få en häst till hjälp åt omnibussens dragare. Men vi hade nu den goda jemna vägen längs hafsbugten emellan Eleusis och Daphni. Kanske skulle hästarne nu behaga gå raskare. Men nej. I stället behagade de stanna hvarannan eller hvar tredje minut. Och nu uppenbarade sig en sida af det grekiska folklynnet, hvilken främlingar väl kunna förarga sig öfver, men äfven borde något beundra. Herrarne, som sågo saken vara ohjelpig, togo sitt parti att taga den muntert. Den godmodige Palikaren uppstämde (på vanligt förskräckligt, disharmoniskt sätt) en visa, i hvilken fruntimmersnamnet "Panaiota" ofta uttalades med öm pathos, och de andra två herrarne instämde. Då hästarne stadnade, suckade de "Kyrie Eleison!" och skrattade, när kusken åter fick dem att gå, sjöngo de ånyo "Panaiota! Panaiota!" Deremellan stego de ut och gingo till fots.

Mest anmärkningsvärd, ehuru icke beundransvärd, var entreprenörens unga son hvars pligt det var att vaka öfver färdén. Med vårdslöst krökt rygg satt han med tømarna i sin hand orörlig på kusksätet, blickande från sin höjd på den stackars kuskens ansträngningar att få hästarne att gå, och tycktes se derpå, såsom skulle den saken alldeles icke angå honom. Han syntes vara en lifslevvande personifikation af det grekiska favoritordet: "Dembirasi" (jag skrifver ordet som jag hört det uttalas) "lika mycket!" En del nord-europeer i Athén påstå, att detta ord, eller

den sinnesförfattning, som det uttrycker, omintetgör i Grekland all fortgång i företag och angelägenheter af hvad slag som helst. "Dembirasi!" det går väl ändå, förr eller sednare, på ett eller annat sätt. "Dembirasi!" blir det ej i dag, så blir det väl i morgon, eller i öfvermorgon, eller en annan dag, blir det ej i år, så kan det bli nästa år! Så tycktes äfven vår unge compari uppe på kusksetet tänka: "komma vi ej fram i dag, så blir det väl i natt. Det ser betänkligt ut med de kreaturen, men, dembirasi, någon gud för oss helt visst omsider fram." — Guden kom verkligen, i skepnad af en liten pojke, ridande på en mulåsna. Damiralis ropade honom an och förmådde honom att rida tätt framför våra hästar. Det verkade. De trodde sig ha fått hjälp, och började muntert springa efter den lilla mulåsnan, som trafvade lustigt framför dem. Herrarne i vagnen skrattade hjertligt och sjöngo: "Panaiota! Panaiota!" Men — Kyrie Eleison! denna förnöjelse räckte endast till Daphni, der gossen icke kunde förmås att längre anförä oss, utan lemnade oss åt vårt öde, hvarefter de gamla uppträderna åter begynte. Hur det var, så tycktes hästarna ett stycke bortom Daphni, vädra herberget; vägen gick nu sakta utföre och de började smått springa, och vi anlände verkligen till omnibusstationen i Athén; men i djup natt och sedan vi tillbringat nio timmar på en väg, som man vanligtvis tillryggalägger på fyra. Jag är ganska belåten att hafva sett Megarà och det grekiska lynnet på en grekisk omnibusfärd; men jag råder ingen att fara i en grekisk omnibus till Megarà.

Resan till Marathon, ett par dagar sednare, var af helt annat skaplyne. Jag hade för den tagit en god vagn, fyra hästar och en säker kusk. Det kostade 60 drachmer; men färden gällde — *Marathon!* Det var den allra skönaste morgon. En god körväg, mjuk och dammfri i följd af sednaste regn, förde genom en trakt, mera rik på skog, betande kreatur, bördiga sädesfält än jag sett någon annan uti Grekland, och sädesfälten voro praktfulla. Näktergalarna sjöngo öfverallt i skogen, der olivträd, tallar och ljusgröna löfträd växte i frid och yppighet. Morgon-

solens strålar trängde in i den tysta, doftrika skogen. Luf-
ten var morgonfrisk och ljuf, det var en tjusande färd.
Enda sorgliga syn var den af de sköna tallarne, just de
största och vackraste, som längs med hela vägen voro illa
tilltygade genom djupa inhuggningar och inskärningar i
stammarne för att tappa af tallsafven hvarmed grekerna
försätta sitt vin, göra det onjutbart för främlingar,
odugligt till utförsel, under det de dermed förstöra sin
tallskog. Ty träden, behandlade på detta barbariska vis,
tvina och dö inom kort. "Dembirasi! det växer väl nya!"
Men icke sällan ser man den unga skogen, på långa sträc-
kor, svart efter skogseld, som uppkommer genom de noma-
diserande herdarnas vårdslöshet vid behandlingen af det
vådliga elementet. Andra fiender till den unga skogen äro
en mängd folk, som dagligen hugga och skära fritt på ber-
gen alla buskar och plantor, lasta dem på åsnor och föra
in till staden att sälja. I Athén ser man dagligen flockar
af tio, tolf till tjugu åsnor, som komma trippande, högt la-
stade med gröna buskväxter och plantor, spridande aromatisk
vällukt vidt omkring. Men de afskalade höjderna, från
hvilka de komma, bli allt kalare, allt mindre mäktiga att
suga skyarnes must och meddela den åt jordens källor och
floder. Menniskan i Grekland förstår icke ännu att natu-
ren, att jorden måste behandlas som en vän, om den icke
skall bli hennes ovän.

Efter tre timmars fart genom den tysta, djupa skogen
voro vi på höjden af en ås, från hvilken öppnade sig en
härlig utsigt öfver den fjerran slätten, Marathons slätt, och
det blå hafsbandet emellan den och Eubea. Hafs vinden
andades ljufligt frisk och sval emot oss. Det dröjde väl
ännu två timmar innan vi på den sakta sluttande vägen
nedkommo på slätten. Vi funno hela dess nedre hälft längs
med kusten täckt af yppiga skördar, dels af råg, dels af
fyraradigt korn, som sakta böljade för vinden. Hvilket
monument kunde vara skönare för de tappre, hvilkas stoft
här hade blandats med jorden! Deras kamp hade, ännu efter
årtusenden, beredt Grekland frihet och frid. Den säd de

sådde var "flammande" säd, den fortlefver äfven i grafvarnes mörker och i dess spår uppväxa fredens skördar.

Vi rastade och dukade vår middag i gräset på en plats, der en mängd hvita marmorstenar sade oss, att fordom minnesvärdar stått. Rundt om oss stodo de praktfulla kornfälten, och hundratals små vackra blommor lyste i gräset. Efter middagen vandrade vi till byn *Vrana* (det gamla Marathon), pittoreskt belägen vid Penthelikons fot. Gamla och unga i byn samlade sig kring oss, de voro ett fattigt, okunnigt, halft förvildadt folk, men som icke tiggde, utan var vänligt och gästfritt med hvad det hade. Man bar ut halmmattor och madrasser på marken omkring ett stort träd, under hvilket vi sökte skydd mot ett sakta regn, som begynte falla. En liten klosterkyrka låg oändligen pittoreskt uppe i en bergsklyfta straxt ofvanför byn. Utsigten öfver den vida slätten, hafssundet och Eubea är derifrån ganska skön. Resande till Marathon uppsöka merändels pilar, som man finner på stranden och medtaga dem som minne. Jag gjorde mig en bukett af ax och vildt växande eterneller såsom det skönaste minnestecken man kan medföra från Marathon.

Regnet upphörde snart och vi satte oss åter i vagnen för att fara till *Pitcairni*, ett ställe omkring en timmas väg från Athén, hvilket blifvit ryktbart genom den massa petrificerade ben, man nyligen der upptäckt, och bland hvilka en del tillhöra djur, som ej mera finnas i Grekland: såsom apor, enhörningar m. fl. Då vi icke voro fullt vissa om vägen, hvilken viker af från den stora Marathon-vägen, stannade vi och gingo till fots ett stycke inåt olivskogen. Der kommo vi till ett grekiskt kapell, som ligger bortgömdt men täckt, i sina omgifningar af antika tempelspillror och gröna buskar. Vi beslöto dröja der och koka vårt kaffe medan vi sände en tjenstvillig landtman att utforska närmaste väg till *Pitcairni*. Vi kunde ej vara långt derifrån. Kapellet var fullt af minnesmärken från hedniska kulten, vi sågo en Apollobild, införlifvad med muren, och flera marmorpelare m. m. Äfven inom kapellet voro lemningar af basreliefs och gamla inskrifter. En liten lampa brann

nu der för "Återlösaren" (Soter). Vi buro ihop bränsle, gjorde upp en lustig eld, hvarvid en vänlig vandringsman "Dimitri" (de flesta greker af folket heta Dimitri eller Georgi) var oss behjelpig, kokade kaffe och undfägnade oss och våra grekiska tjenare. Derefter begåfvo vi oss till fots till Pitcairni. Stället, der man finner petreficaterna, är stranden af en liten forsande bäck vid foten af en sandstensås, uti hvilken vattnet, i förening med jordras, skurit ut en slags circus. I jordlagren rundt omkring denna finner man massor af dessa antediluvianska lemnin-gar, hvilkas oberäkneligt höga ålder antydes af krystallfor-mationen i det inre af benpiporna. Vi uppsamlade en mängd af dessa kuriosa, som jag ämnar låta resa till Sver-ge. Solen sken nu åter, den klara bäcken sorlade mün-tert emellan täcka buketter af buskar och löfträd längs med den förflodiska grafmuren, som med gula och bruna jordlager reser sig tvärt, liksom afskuren, på andra sidan om den lilla floden. Det unga lifvet sjöng sina vårsånger öfver det förflutnas mausoleum, medan regnets droppar glänste likt tårar på löfven, som bekransade det och som, äfven de, snart skulle falla och, vissnade, öka dess mull. Naturens predikan är i grunden ingen annan än denna: "låt oss äta och dricka, i morgon skola vi dö!"

Medan solnedgången och aftonrodnaden med skif-tande, småningom bortdöende dagar belyste nejden, foro vi hem. Under hemfärden gladdo jag mig öfver de här-liga sädesfälten, de stora betande hjordarne, de odlingens och välståndets framsteg, som på alla håll vittna om frè-dens och det ordnade, fria samhällsskickets välsignelser. Jag har ingenstädes i Grekland sett en trakt, som så vitt-nar härom. Och jag önskade att vissa oroliga hufvuden i Athén, som icke vilja tänka på annat än eröfringen af Kon-stantinopel, skulle betrakta och besinna dessa fredens och flitens fredliga eröfringar! Hvad man saknar på vägen till Marathon är människor och människoboningar. De stora åkerfälten, de sköna olivskogarna tillhöra kloster, eller ock stora godsherrar.

Ännu innan mörkret voro vi åter i Athén, glada öfver vår lyckliga färd. Nu återstår mig endast den till *Phyle*, *Thrasibylos'* fästning på *Parness* höjd i *Apolloskogens* sköt. Det ovanligt ombytliga vädret har hittills tvungit mig att uppskjuta denna resa. Om morgonen är himmelen alldeles klar, eftermiddagen regnar det, och färden till *Phyle*, högt uppe på bergen, fordrar en hel, klar dag.

Den 20:de Maj.

Emellertid gör jag afskedsbesök till människor och orter: till greker och utländningar, som här ha förskönat mitt lif, till orter, från hvilka *Greklands* genius och de stora döde hafva talat till mig kraftigare, djupare ord än nu lefvande *Hellener*.

Under en skön afton steg jag för sista gången upp till *Akropolen*. Mer än en gång, när jag från *Parthenonstempelt* sakta vandrat öfver borggården, och genom *propyleernas* pelare-port blickat ut öfver *Athéns* minnesrika kullar och kustland och öfver det ö-rika hafvet, belyst af afton-solens strålar, har jag tänkt mig huru det varit en *Solon* eller en *Perikles* till mods när de ur denna marmorborg full af *Athénska* snillets och heroismens monumenter, denna underbara höga stad, som de grundat, skådade ut öfver den sköna jord, som de beherrskade genom snillets och den moraliska kraftens, lika mycket som genom vapnens makt. Inga män på jorden hade så mycken rätt att tro sig och kalla sig "guda-söner", enligt det gamla grekiska begreppet om *Gud*; inga dödliga människor kunde med mera rätt känt sina hjertan slå af ett stolt medvetande. Det är törhända deras mest egendomliga storhet att de likväl icke förhåfde sig, att de fördrogo att vara *medborgare* framför att vara tyranner, att de, hellre än att pålägga bojor, sjelfva pålade sig dem, och satte den allmänna lagen öfver sin egen vilja.

Bland *Athéns* stora statsmän är mig ingen, såsom *karakter*, så märkvärdig, som *Perikles*, denne hjelte och lag-

stiftare, som hade mod att lössläppa den demokratiska friheten intill dess yttersta gränser, och kraft nog att beherrska den endast genom sitt snilles, sin moraliska adels öfvervälde, storhet nog att endast genom dessa göra sig till den Athénska republikens styresman under nära ett halft århundrade, — sannerligen ett stort, ett beundransvärdt skådespel, och ett af dem, som stärka förtroendet till det gudomliga i människan. Om folkens styresmän i vår tid hade högsinhet och moraliskt mod såsom denne Perikles, månne de icke, såsom han, skulle bli dessas naturliga, älskade ledare och öfverberrar.

Perikles' moraliska storhet framstod kanske mest i en stund, då han visade sig, då han *ej fruktade* att inför folket visa sig menskligt svag, då han lät folket se — sina tårar, höra sina böner. Det var då han stod som försvarare för den, hvilken han högst älskade på jorden, för *Aspasia*.

Låt mig med några ord återkalla denna Akropolens romantiska episod, dess sednaste klassiska blomma, — för mig mera värd än alla dess marmortempel och monumenter.

I Perikles' berömda och beundrade liktal öfver de tappre krigare, som stupat under första året af Peloponnesiska kriget, äro två yttranden, hvilka afgjordt hade bruljerat mig med honom om jag hade varit bland hans åhörare. Först och främst det då han berömmar Athénska folket och sig "för det vi vid bestraffningar äfven undvika det, som kan såra skönhetssinnet" — ett alltför kient motiv för en god sak. — Det andra, viktigare stället är det, då han tilltalar de sörjande Athénska mödrarne och hustrurna till de stupade krigarne, och säger: "hvad eder beträffar, Athénska qvinnor, så har jag det att säga eder, att: ju mindre man talar om er i männens samkväm, desto bättre är det för er!" För männerna hade härföraren och statsmannen uttalat de mest styrkande och tröstrika ord, som den heroiska hedendomen kunde uppbjuda, för de sörjande qvinnorna hade kan intet utom — en trivialitet. Den store mannen förtjenade verkligen därför att känbart bestraf-

fas. Och han blef bestraffad, såsom ädla andar förtjena att blifva det. Han tvingades att erkänna ett värde, som han hittills underkänt. Han fängslades af och tvingades att älska just en af dessa bland män mycket omtalade qvinnor, och fann att man kan vara omtalad så, och ädel och älskvärd ändå. Och Perikles sjelf hade förblifvit mera inskränkt och mindre ädel och stor om han ej älskat och blifvit älskad af *Aspasia*.

Han var i sitt första gifte icke lycklig. Den rika Hipponikos' enka fann i sitt äktenskap med Perikles sig föga belåten med hans stränghet och hans sparsamma lefnadssätt. Missnöjet emellan makarne synes ha snart blifvit ömsesidigt, och ehuru de hade två söner, åtskiljdes de. Hon gifte sig med en tredje man och han slöt sig helt till *Aspasia*, hvars behag och snillegåfvor han hade lärt känna. *Aspasia* var från *Milèt*, en af mindre Asiens mest blomstrande, prakt- och väflefriad-älskande grekiska colonier, det Asiatiska Korinth. Hon hade der haft till lärarinna Hetären *Thargelia*, ryktbar för sitt snille och sitt inflytande på statens män och politiska förhållanden, så äfven för sina kärleksförbindelser, i hvilka klokheten synes ha spelat en större rol, än hjertat. *Aspasia* hade en bildningsanstalt för unga fruntimmer i Athén, i den tid då Perikles lärde känna henne. Hon älskade philosophers och konstnärers umgänge. Sokrates lyssnade gerna till hennes läror i statsvishet, och Perikles tog af henne lektioner i vältalighet. Den ädle *Anaxagoras* från *Milèt* hade varit hennes lärare och förblef alltid hennes vän. Elaka rykten voro snart nog gängse om "den sköna *Milesiskans*" förhållande till dessa män, och den uppfostran hon gaf de unga flickorna." Men intet ondt har bevisligen kunnat sägas derom. Att *Aspasia* var en högsinnad och ädel kvinna, med friare och högre begrepp om kvinnans rätt och lifvets mål, än de medelmåttiga män och qvinnor, som alltid utgöra flertalet bland ett folk, detta var nog att ådraga henne dessas tadel och afund. Att hon var beundrad af Sokrates, älskad, om än på olika sätt, af *Anaxagoras* och Perikles, det är mig en borgen för att hon var denna

afund och denna kärlek värd. Att hon i den nära förbindelsen med Perikles och med all den makt hon egde öfver hans hjerta icke sökte annat än detta hjertas sällhet och Perikles' sanna ära, det bevisas bäst deraf, att hans hus under Aspasias vård förblef, såsom förut, ett exempel af ordning och tarflighet, der alla utgifter beräknades på det noggrannaste intill drachma och obol, och att Perikles' verksamhet, alltifrån hans förening med henne, antog allt skönare, mera harmoniska proportioner. Perikles blef lycklig inom sitt hus, hans umgängskrets blef en af de mest andligt rika och förädlade, hans inre lif slog ut i skönaste blomman, detta kunde ej annat än röja sig äfven i hans statsmannalif. "Aspasia" säger en historieskrifvare*), som mera kanske än någon aman af nutidens, är inspirerad af Greklands klassiska forntid. — "Aspasia ägde i fullaste mått hvad som felades Perikles: den lätta behagliga umgängesgåfvan, hon var underrättad om allt som föregick i staden, hon understödde honom genom sina mångfaldiga förbindelser samt genom skarpsyntheten af sin qvinliga klokhet och människokänedom; genom henne skall Perikles äfven hafva lärt den öfvertalningskonst, som hade utvecklat sig i Sicilien." I sin stränga redlighet, sin hushållsamhet, som aldrig tillät att för hushållets behof använda mer än en viss bestämd summa penningar, hvilken utgafs af hans förtroendes-slaf Euryalos (som äfven förvaltade hela hans förmögenhet), derutinnan förblef Perikles städse Perikles, och, jemte Kimon och Aristeides, de njutningslystna Athénarnes bestraffande föredöme. I den verksamhet för det sköna och för alla fredens förskönande och förädlade yrken och konster, som utmärkte sednare hälften af hans lif, älskar jag att se Aspasias inflytande. Perikles hade genom sina fältherregåfvor och sin statskonst gjort Athén till Greklands mäktigaste stat. Akropolens högste styresman beherrskade närgränsande stater och öar genom fruktan, och fruktan förskaffade fred. Då ville Perikles göra Athén till ett föremål för beundran och kärlek

*) Ernst Curtius.

— en Aspasia bland städer. Templen på Akropolen förskönades af den smakfullaste konst, gudastoderna kläddes med guld och elffenben. Theatrar och gymnasier bygdes äfven utom borgen. Minerva stod der rustad till strid, men för att värna freden. Akropolen skulle blifva en frids- och vishetsgudinnans borg, olivdalen hennes oförvanskliga trädgård. Skalder, konstnärer och vetenskapsmän fingo en medelpunkt i Athén, så äfven alla yrken och handverk, som tjenade till livets försköning. Athén blef en domarina i snillets och smakens riken. Ingen forntidens vishet, ingen ädel kraft eller konst, som icke fann sin plats i Athén, och detta allt under det statens styresman, den beundransvärde Perikles stod fast i sin enkla, från allt öfvermått, all sjelfvisk njutning skiljda hållning, egnad helt åt staten och vården om det allmännas väl. "Ingen", sades det, "hade någonsin sett Perikles i muntert dryckeslag med vänner, ingen sett honom vid offentliga lustbarheter eller sysslolös lustvandra." För honom fanns det blott en väg, den man såg honom dagligen vandra, från sitt hus till Prytaneum (regeringens säte) och sedan, då dagens arbete der var slutadt, från Prytaneum åter till sitt hus, der han återfann sin maka.

Huru ädel finna vi honom ej i sin sjelfbeherrskning, antingen han förmanar den åldrige och likväl förälskade Sophokles i det han säger: "icke blott statsmannens händer, äfven hans ögon böra vara återhållsamma", eller då han förmanar sig sjelf att hafva tålmod med den hop, som han stundom frestades att missakta. "Gif akt, Perikles", ropade han till sig, "det är Hellener, det är Athénska borgare, som du herrskar öfver!" Han ville icke nedböja folket, han ville upplyfta det till sin egen ståndpunkt. Huru hans långmodighet kunde pröfvas och huru långt den kunde gå, bevisas af följande anekdot. En dag följdes han ur folkförsamlingen af en borgare, som, missnöjd med hans tal, gick bakom honom under smädelser och hotelser ända fram till hans boning. Perikles svarade icke ett ord, och som det var sent om aftonen och mörkt då han kom till sitt hus, befallte han en af sina slafvar att tända en fackla

och följa den ovettiga borgaren hem på det han icke måtte skada sig på vägen. *) Perikles skydde dock ej att säga borgarne skarpa sanningar och att kraftigt tadla dem när han såg dem slappa eller liknöjda för det allmänna bästa. Hans lif var en ständig kamp antingen med begåfvade och afundsamma motståndare, eller med den stora mängdens lojhet och lättsinne. Allt förmådde han besegra genom sin själsstorhet och sin öfverlägsna kraft. Dock kom stunden, då sjelfva de segermakter, han upprättat, skulle bereda hans fall, då de vapen han användt till Athéns förhärlikande skulle vända sig mot hans bröst, och han sjelf kallas att bestå ett eldprof, som få menniskor genomgå oskadda till deras inre, ädlaste lif.

Perikles' vård om Athéns försköning, den uppmuntran han skänkte konsterna och vetenskaperna, och hans umgänge med deras utmärktaste idkare, gäfvo hans politiska afundsmän tillfälle att göra honom misstänkt hos folket såsom en hemlig — tyrann; "ty så hade ju äfven Pisistratiderna gjort." Och konstnärerna och filosoferna förderfvade ju statens enkla seder och fromma tro på gudarne. Anaxagoras lärde ju, att solen icke var en Gud, utan en lysande stenklump! o. s. v. Perikles kunde man ännu icke åtkomma, men hans käraste vänner drogos och befunnos skyldiga inför denna folkdomstol, som Perikles sjelf hade utrustat med så stor makt. Den ålderstigne Phidias dog i fängelset, nedböjd af sorg öfver sina medborgares orättvisa, och den ädle, sanningsälskande Anaxagoras måste gå i landsflykt under anklagelse för gudlöshet. Perikles förmådde endast rädda hans lif. Men den politiska hätskhetens anda hvilade ej innan den nått Perikles i hvad han

*) Om Lykurgos (den spartanska lagstiftaren) berättas ett drag af ädel vedergällning utaf ändå mera öfverlägsen karakter. En yngling förföljde honom en dag och gaf honom ett hugg, som utstäck hans ena öga. Det uppretade folket dömde brottslingen att bli den store statsmannens slaf. Lykurgos tog honom i sitt hus och — behandlade honom som en son, och vann hans kärlek till den grad att den ångerfulle ynglingen, ehuru fri, ville sedan aldrig lemna sin välgörare.

hade kärast. Redan hade man på den komiska scenen låtit Aspasia uppträda, såsom en ny Hera, maka åt den nye Olympiske Zevs (Perikles), och behandlat henne med den skoningslösa djerfhet, som tillhörde den Athénska komedi-
dien. Skämtet följdes snart af allvar. Aspasia anklagades offentligt och kallades inför rätta såsom misstänkt för gudlöshet och för att locka friborna fruntimmer till ett lätt-sinnigt lif inom sitt hus. Perikles uppträdde sjelf som Aspasias saksförare. Han hade beslutat att med henne segra eller falla. Men när den starka, vanligen så säkra och sig sjelf beherrskande mannen stod inför de domare, som kunde uttala: "skyldig" öfver det hufvud han hade kärast, och han visste att partisinnet och icke rätt och sanning nu beherrskade Athénarne, då öfverväldigades han plötsligen af en för honom främmande rörelse; han utbrast i tårar och, lemnande saksförarens lugna och stränga språk, besvor han domrarne att bespara honom kränkningen af denna anklagelse. Detta var för mycket. Inför Perikles' tårar brast den sjelfviska stämningen i de edsvurnas hjertan. Aspasia frikändes.

En annan anklagelse mot Perikles sjelf för hans förvaltning af statens penningemedel misslyckades äfven och föll för Perikles' redlighet och folkets förtroende. Men den nu besegrade hydran bidade på ett bättre tillfälle att få sak med honom och — fann det äfven.

Perikles hade förstorat Athéns välde och riktat dess skattkammare, men med allt för litet skonsmål mot de mindre stater, som han hade besegrat eller tvungit att bli Athéns lydiga bundsförvandter. Detta skulle, det måste hämnas sig. De kränkta småstaterna sökte ett hufvud och en arm, som kunde ge styrka åt deras hämndlust, och de fingo dem i Sparta. Perikles, som hade varit för mycket Athénare för att alltid vara billig mot de icke Athénska staterna, var, såsom Athénare, och med rätta, alltför stolt att gifva efter för Spartas pockande fordringar. Han förutsåg faran och härjningarne af det Peloponnesiska kriget och — rådde ändå dertill. När Spartanerna förhärjat Attikas dal, uppbränt dess sköna bostäder, förstört skör-

darne och tvungit dess olyckliga befolkning att söka skydd på Akropolen, som ej kunde vidga sina murar nog för att emottaga alla de husvilla, — då rådde Perikles att fortsätta kriget med ny kraft, och uppmanade till nya ansträngningar. Och å nyo förmådde hans mäktiga ande att uppätta de försagda, elda de vacklande och föra dem dit han ville — till segrar öfver Sparta. Men en farligare bundsförvandt än någon af Asiens eller Hellas' stater uppträdde på Spartas sida mot Athén. Pesten kom, och förfärliga voro de härjningar den anställde bland det genom krigets mödor och olyckor försvagade och nödställda folket.

Nu uppreste det mot Perikles fientliga partiet hufvudet. Det framställde pesten såsom ett Apollos straff för kriget, och till kriget var Perikles skuld. "Han höll vackra tal öfver demokratien, men styrde dock staten som en enväldig. Pesten var Apollos krigsförklaring emot Perikles. Hvarför eljest lemnade den hela Peloponnesen fri och förhärjade blott Attika?" Med detta tal funno Perikles' fiender gehör hos det förtviflade folket. Än en gång förmådde den store mannen genom sitt fasta och mäktiga uppträdande dämpa den öfver honom brusande stormen, men en tid derefter vände sig krigslyckan mot honom, och hans ovänner fingo fritt spelrum. Statens tyglar rycktes ur hans hand, öfverlemnades till andra, och Perikles dömdes till ansenliga penningböter. Lugn och fast, såsom alltid, drog han sig tillbaka i det enskildta lifvet. Kanske var det honom, hemligen, icke emot; han kunde der, vid Aspantias sida, finna hvila och förfriskning efter så mycken kamp, så många bittra erfarenheter. Men i hans hem vändade honom nya sorger. Hans äldsta son dog af farsoten. Han kände slaget, men det böjde honom icke; han förblef lugn, kraftig, ostörd till sitt sinne. "Hans vänner sågo hos honom ingen stunds svaghet." Men pesten angrep äfven hans yngre, mest älskade son, som han gifvit hjältenamnet *Paralos*. När Perikles måste lägga dödskransen kring denna ynglings panna, då brast fadershjärtat, och, nedböjd af smärta, utbröt han i högljudd klagan öfver olyckan, som drabbade hans hus.

Men till den sörjande fadern kom ett budskap, som skulle upprätta honom och från enskildta intressen åter kalla honom till de allmänna. Athénska folket kände snart, under sina nya fältherrars ledning, allt hvad de förlorat med Perikles. Budet, som kom till honom, var det om hans medborgares ånger, deras längtan efter honom och deras bön att han ville återtaga sin post såsom statens och krigets ledare. Perikles tvekade en tid att hörsamma kallelsen; men när den allmänna rösten blef allt mera inträngande, när han såg staten drifva likt ett skepp utan styrman, då lät den åldrige statsmannen förmå sig att åter ställa sig vid statsrodret. Man gaf honom offentligt den ärofyllaste upprättelse och utnämnde honom till öfverfältherre med vidsträcktare makt än förut. Perikles stod åter som styresman på Athéns akropol och mäktigare än någonsin förr. Mild och allvarlig uppträdde han inför folket, utan agg och utan hämndlust, mera böjd att urskulda än att anklaga. Den enda fordran han ställde till Attikas borgare var, att, såsom bevis af deras förtroende, de skulle upphäfvä den lag som han sjelf varit med om att stifva: den neml. som stadgade att endast söner af rättmätigt, borgerligt äktenskap skulla hafva rang och rätt af borgaresöner. Man visste att Perikles härvid tänkte på sin egen son med Aspasia, och man samtyckte. Perikles var åter Attikas älskling och hufvudman. Och snart bevisade sig hans välde uti ärorika segrar öfver Sparta.

Men, Perikles sjelf var icke mer densamme som förr till kraft och hälsa. Ännu härjade pesten i Athén, och ehuru den skenbart skonade dess stora fältherre, spridde den likväl ett hemligt gift uti hans blod. En långsam feber förtärde och kastade honom ned på sjuksängen. Så nalkades hans sista stund, två år sedan han återtagit öfverbefälet. Hans vänner och de bästa af Athéns borgare stodo omkring hans läger och frågade hvarandra med tröstlösa blickar hvad som skulle bli af Athén utan Perikles. De trodde honom redan vara sanslös, och prisade hans egenskaper och handlingar. Då uppreste han sig än en gång och frågade hvarföre de förtego det bästa hos honom

neml. att "ingen Athénare för hans skull hade måst anlägga sorgdrägt!"

Så dog den störste och mildaste af Hellas' statsmän. Någon tid före sin död hade han åt vänner, oroliga för hans hälsa, visat en liten Amulet, som "qvinnohänder" hade bundit kring hans hals. Historieskrifvarne, som berättat detta, anföra det vanligen såsom ett bevis af den kraftige mannens svaghet, af den store Perikles' förändring till en vantroende sjukling. Behöfver man se det så? Jag kan det ej. Under alla skiften af hans vexlande lycka, och alla skiften af vän- och folkgunsten hade en qvinna, Aspasia, förblifvit honom orubbligt trogen. Han hade ej mycket skäl att lita på folkets rättvisa, på lyckans eller vänners trohet: men han litade på sin makas kärlek; han trodde kanske icke mycket på Athéns gudar, men han trodde på välgörande makter och på kärlekens kraft att med dessas hjälp besvärja farorna. Ej heller tyckes denna kärlekens Amulet ha alldeles förfelat sitt mål. Döden kunde den ej betvinga, men det var ej den ohyggliga farsoten, som bortryckte Perikles. Döden kom till honom skön och mild såsom den Grekiska *Thanatos*, ynglingen med den nedsänkta, ännu brinnande lifsfacklan, och dess slocknande låga flammade vid hans dödsläger ännu en gång upp för att belysa ett par de skönaste ord som ännu blifvit yttrade af en döende statsman med despotisk makt i sina händer.

Jag har i Athén sett ett antikt marmorhufvud af Perikles. Det visar icke starka, utan snarare fina, fullkomligt regelmessiga drag, i den skönaste harmoni. Det rådande uttrycket är ädelhet och fasthet, ett allvar icke strängt, men oböjligt. Af Aspasia vet jag mig aldrig ha sett någon bild och tror ej att någon sådan finnes. Och jag undrar derpå. Denna afton tyckte jag mig se den målas af de dagrar och skuggor, hvilka lekte öfver det himmelska landskapet, som man skådar från Akropolen. Skönt och rikt i dess grunddrag af land och vatten erhöll det en tjusande poesi af den mjuka vexlande belysningen; ty aftenhimlen hade moln denna afton, och den gröna jorden syntes

fuktig af regn, solstrålarne vandrade öfver den, emellan skuggorna, upplyste del efter del, och kastade oväntade dagrar än här än der på kullarne, och i dalen. När de långsamt drogo sig tillbaka, tvungne af de växande skuggorna, och liksom under kärleksblickar; när hela Athénadalen höljdes i skymning, glänste de ännu klara, högt på bergen och färgade i guldglans Perikles' borg.

Först när solen gått ned lemnade jag Akropolen för att — aldrig mera återvända dit. Mig syntes dock att jag denna afton plockat dess ädlaste frukt, fattat dess skönaste saga: Perikles, hans lefnad och hans kärlek.

Det andra af mina afskedsbesök till ryktbara orter gällde äfven en stor hädangången ande och min största välgörare bland den klassiska forntidens män. Du känner mig redan nog, vänlige L*, för att gissa hans namn: *Sokrates*. Men det är icke till hans födelseby, icke till Ampolokepi, och för att bryta några blommande qvistar från dess olivträd — hvilket jag äfven gjort, — som jag vill föra dig nu, utan till en ort, mera beslägtad med hans natur och verksamhet.

I drottning Amalias park är en gång, som kallas *philosophernas gång*, den längsta och skuggrikaste i parken. Den börjar straxt nedanför slottet, böjer sig mjukt rundt om trädgårdens vestra sida, förer öfver en liten bro, under hvilken man ser fallna, men sköna lemningar af det gamla Lykeum, Aristoteles' och den s. k. peripatetiska (promenerande*) skolans lärosal, — fördjupar sig derefter under allt tätare hvalf af pinier och flerahanda löfträd tills om en stund skogen ljusnar och man kommer ut på en öppen plats, från hvilken man blickar fritt omkring och ser på en gång Akropolen, Olympien, hafvet, öarne, och Peloponnesens i fjerran blånande kuster. Helt nära dervid är en klippa, om hvilken jag redan berättat, med rosen-

*) Så benämnd emedan Aristoteles brukade meddela sin undervisning vandrande med sina lärjungar i de spatsergångar, som omgäfvos eller tillhörde Lykeum.

och orangelundar blommande vid sina fötter. Huru mången qväll har jag ej sutit på denna klippa för att njuta den härliga utsigten i aftonsolens belysning; huru mången afton vandrat denna tysta skuggrika gång, för att njuta dess lugn och för att åter och åter öfverraskas af denna ljusa syn! Låt mig genomvandra den ännu en gång med tanken på de stora andar, som vandrat den före mig; ty "philosofernas gång" är icke en gång allenast i Drottning Amalias trädgård, det är en, som genomgår historiens årtusen.

Frukta icke, min L*, att jag vill föra dig på denna spatsergång; jag har dertill, för närvarande, lika litet hog som, troligtvis, du. Jag vill endast med dig betrakta några af de gamla Hellener, som vandrat der, såsom lärare för — dig, mig och alla människor. Se dem an, de stilla vandrarne, som synas söka något icke af denna världen, och derunder lyssna till ljudlösa röster och lysas af ett ljus mera inom än utom dem, hvilket äfven derföre utstrålar från deras blickar med sällsam glans. Låt oss akta på dem, lyssna till dem, om än på afstånd; ty hvad de söka, hvad de vilja, det söka, det vilja vi i grunden alla, om vi än icke förstå det. Och de ha blifvit af försynen utsedda till våra förelysare.

Hvad är det de söka, de vilja? Deras namn skall säga oss det.

Man kallar dem "Sopher", d. ä. Vise, eller ock Philosopher, d. ä. Vishetsälskare. De söka visheten i världen och i lifvet. De vilja lära känna världens och tingens sanning och sammanhang, — *harmonien* såsom det kallades af en bland de äldste af de stora sökande: *Pythagoras*. Och ett bättre ord vet jag icke för det som filosofen söker. Den stora filosofen (vishetsälskaren) söker *verldsharmonien*.

Finnes det en sådan?

Mången säger än i dag: "Nej!"

De gamle vise trodde derpå, trodde på en vishet, "före världena skapad, och som skall blifva evinnerli-

ga*) och som spelade inför skaparen då han skapade världen." De trodde att bortom oordningen och den skenbara regellösheten i världen funnos ordning, lagar, mått och mål; bortom alla dissonanser anade de ett evigt ackord, och trodde att människan kunde utransaka dem. I grunden tro vi alla på en sådan ordning och harmoni, och handla derefter när vi handla med besinning. Vi äro alla filosofer, små eller stora. Skilnaden emellan små och stora filosofer äro att de små söka och se ordningen blott i små kretsar, de stora i stora. Men vi äro så gjorda att vi kunna vidga vår blick och att vi måste det, om vi vilja bli delaktiga af det högsta i utsigt, åsigt, frid och fröjd. Jag vet en religion, som innebär den högsta verldsoch lifs-philosophi. Detta i förbigående; jag vill nu hålla mig till Grekerna, våra första förelysare på det vaknande medvetandets väg "ur mörkret genom skuggorna till ljuset**).

Allt ifrån äldsta tider har människoslägtet filosoferat öfver lifvet och tingen, och i lefnadsreglor, gudaläror och mysterier uttalat hvad det hållit för sannt i de viktigaste menkliga frågor. Grekerna äro de första bland jordens tänkare, som oberoende, af religiösa traditioner, tillerkänt människotanken rätt att forska och dömma i alla frågor; de första som insatt förnuftet till högsta domstol. Derrföre äro de våra egentliga lärare på det fria tänkandets väg.

Vi ha alla hört talas om Greklands sju Vise. Deras namn äro de första, som historien bevarat af Grekiska vishetslärare. Deras läror ha kommit till oss i några korta satser eller kärnspråk, som sedan blifvit hela den odlade världens egendom***). Thales, Solon, Chilon, Pittakus; Bias, Kleobulos, Myson (enligt några skriftställare: Perian-der) framtråda ur tidens morgon-skymning, hvar och en

*) Sal. Ordsp. Cap. 8, v. 23 o. f. Syrach: Cap. 24, v. 14.

***) "Ex tenebris, ad lucem per umbras."

****) Mager nog, om man jemför den med de skatter af denna art vi äga i J. Syrachs bok!

med ett par ord af praktisk lefnadsvishet mer än af verldsvishet. Vi vilja låta dem tala.

Thales: lär känna dig sjelf!

Solon: bygg på rättskaffenhet, mera än på ed.

Chilon: tungan bör man hålla i styr, allra mest vid måltiden. Vaka öfver dig sjelf. Eftersträfvva intet omöjligt. Intet för mycket.

Pittakus; säg icke på förhand hvad du vill göra, på det att, om du ej kan göra det, man ej må skratta åt dig! —

Bias: Tala om gudarne såsom de förtjena det.

Kleobulos: Man bör hellre höra än tala. I lyckan icke öfvermodig, i olyckan icke försagd.

Myson: sluta icke från en mans tal till hans handlingar, utan från hans handlingar till hans tal!

Hos de sju vise går tanken ännu ledd af moralen och lifserfarenheten. Men Thales' uppmaning är fader till filosofien.

Efter de sju vise se vi tanken bli allt sjelfständigare, utforska tingens och tillvarelsens lagar och sammanhang, blott för sanningens och sammanhangets egen skull. Interesseset för sanningen blir fritt från all tillsats. Då begynte den, till sinnelaget, sanna filosofien. Philosopherna vände sig härunder en del mera till det yttre, andra deremot mera till det inre lifvets phenomener, men de sågo icke dessa verldar, såsom alldeles åtskiljda, (ofta nog sammanblandades de) och de sökte samma ordning, samma laggifvande förnuft i båda. Anaxagoras och Pythagoras kunna gälla som de första och största tänkare på dessa olika gebiet. Anaxagoras sade att *förnuftet* styrde verlden. Pythagoras fann heliga tal och lagar i grunden för det högre, sedliga lifvet och samhället. Hvad Österlandet lärt i dunkla mytologier och mysterier, det buro de Hellenska vise fram inför tankens renande, pröfvande ljus. Tanken sattes till domare i allt. Snart kommo lärare, som sade: tanken är allt, och tingen äro blott det, hvartill tanken gör dem. "Menniskan är tingens mått." Så kommo andra, som sade: "Menniskan är icke alltid densamme, tanken vexlar, man

tänker och tycker i dag så, i morgon så." Så blef allt flytande, all sanning endast relativ. Skolor stiftades i Athén, uti hvilka ynglingar öfvades i konsten att bevisa för och emot i samma sak med samma färdighet, och denna konst ansågs väsentligen höra till unga mäns bildning. Ty genom den blefvo de i stånd att med färdighet tala och döma i alla förekommande frågor. De bättre af lärarne lärde äfven att använda denna konst för något nyttigt lefnadsmål, de sämre för blott ögonblicket och egen nyttan. Ingen bland dem tycktes ana att det finnes ett sämre och bättre, dåligt och godt äfven i tänkande, och att tanken har egna, djupare lagar än fäktmästarkonsten. Men det sunda förnuftet uppreste sig mot detta haltlösa, filosofiska spegelfäkteri. Man kallade dessa lärare "sophister", och namnet blef ett spenamn. Tviflet reste ock sitt hufvud och frågade: "hvad är sanning?" och tviflet grundade skolor, i hvilka man öfvade sig att tvifla på allting.

Då kom *Sokrates*.

Det berättas att Sokrates en morgon blef stående ute på marken under djupt begrundande. Det blef middag och folket såg att han stod ännu på samma ställe, försänkt i tankar. När det blef afton och man ännu såg honom stå der som förut, buro några Joniska män sina sof-mattor ut i det fria, dels emedan det var svalare att sofva der (det var om sommaren), dels emedan de ville se om Sokrates skulle blifva stående så natten igenom. Sokrates blef stående så hela natten, men när solen uppgick böjde han sig ned, förrättade sin bön och — gick hem.

I denna anekdot uttalas Sokrates' betydelse för grekiska filosofien och för alla tiders filosofi. Han gjorde allvar af Thales' tänkespråk (och det delphiska oraklets första hälsningsord till den rådfrågande): "lär känna dig sjelf". Först af tänkare nedsteg han i sitt medvetandes djup. Det innersta rum, det heliga "adyton", som föregående tänkare sökt, men icke funnit, och som de ytligt tänkande sophisterna afledt ifrån, det — fann han. Der såg han ett ljus af Guds ljus, ett öga af Guds öga,

och i dess klarhet igenkände han — utom sig — det eviga ljuset sjelf. När solen uppgick för hans blick, kunde han säga: "jag har funnit!" Och han tillbad ljusets och sanningens eviga gifvare i dess lågande bild.

Den skarpa kritik, den skenbart förstörande method, hvarmed Sokrates, på sitt humoristiska vis gick Athénarne inpå lifvet och tvingade dem att lära känna sig sjelfva i deras brist och tomhet, hvilket förskaffade honom så hetska fiender och så hängifna vänner, gingo i grunden ut på att tillintetgöra människornas skenvishet och tanklöshet för att göra dem uppmärksamma på den odödliga "Sophia". Det tanke-machineri, som Sophisterna utvecklat och användt till sina fäktarekonster, tog Sokrates i sin starka hand och vände det lekande mot dem för att visa dem deras intet. Men han förde dem i detsamma att erkänna tänkandets eviga lagar och, i dem, en evig sanning och vishet, sådana de uppenbarat sig för den bäste af Hel-leniska vise.

Sokrates' två stora efterföljare, Platon och Aristoteles, utvecklade och tillämpade hans lära, Platon mera på den inre, Aristoteles mera på den yttre världens förteelser; båda omfattade dock derunder, med samma Sokratiska blick, människan, samhället, staten, och den högsta laggifvaren — Gud. De gånvo åt philosophien ett rikare innehåll, flera bestämmelser, större utveckling än deras mästare; en högre ståndpunkt kunde de ej gifva, ty den — gifves ej.

Mycket är, som människoslågtet, sedan Sokrates tid, vunnit, i kännedom af naturen, lifvet, världen, vetenskaper och konster, mycket, framför allt, i kännedom om Gud, om sig sjelf och sitt mål. Men vid hvarje ny eröfring af medvetandet, vid hvarje ny, vidgad krets för lifvet och tanken, måste den tänkande anden på nytt intaga Sokrates' ståndpunkt, och pröfvande jemföra den inre och den yttre faktorns ord, det inre och det yttre oraklets mening. Ty på deras sammanstämning beror — *harmonien*.

Men "vi se endels och profetere endels"; så ock de stora philosopherna. Ingen af dem kan se mera än hans

tidsålder och hans menckliga organism det tillstådja, och kort är lifvet, lång är konsten, många äro lifvets gåtor. Deraf ofullkomligheterna i lösningsförsöken. Intet af dem har dock varit fåfångt, många ha burit rika frukter i sanningens och samhällets tjenst, och skola bära det allt ännu "intill det vänder åter, som endels är, och det kommer, som fullkomligt är". Intet grand, ingen gnista går emellertid förlorad för det hela, lika litet i tänkandets vetenskap, som i någon annan. Intet är alldeles förkastligt utom den dåliga viljan. Allt annat kan Gud göra sig nytta utaf; af intet så mycket, som af den goda viljan.

Och här framträder åter Sokrates som ett föredöme.*) Han ville det högsta, han sökte fullkomligheten, han var icke nöjd med mindre, han var en praktisk filosof. Den vishet, som han insåg, den tillämpade han i sitt lif. Han bestämde af intet lågt eller sjelfviskt, han lydde blott sin andes högsta lag, högsta ingifvelse, för honom en ofelbar dämon, ett "Guds tecken" — det innersta oraklet.

"Det ljus, som upplyser alla menniskor, hvilka komma i verlden", **) och som lyst alla tider och alla folk under människoslägtets uppfostran "från den ena klarheten till den andra", det fann i Sokrates' sanningsälskande själ sitt renaste menckliga mottag på det Hellenska medvetandets ståndpunkt, och beredde denna själ för en högre. Sokrates såg och sade hvad dittills ingen vågat se och ut säga om Gud och det högsta goda. De gamla mynologi-

*) Man kan likväl anmärka mot Sokrates' lära, att den lägger alltför liten vikt på denna faktor i Guds tjenst. Ingen har kriticerat honom härutinnan bättre än Aristoteles då han säger: "Sokrates talade om dygden bättre och sjelfständigare än Pythagoras, men ej heller han alldeles riktigt. Ty han gör dygderna till ett vetande; men att den det skulle vara, är omöjligt . . . I det han gör dygderna till ett vetande upphäver han den icke tänkande delen af själen, dermed upphäver han äfven känsla och sedlighet (det omedelbara). — Sokrates forskar dels riktigt, dels felaktigt; ty att han menar att alla dygder äro tänkande, deruti felar han; men att de icke äro utan tänkandet, deruti har han talat förträffligt."

**) Joh. Ev. cap. 1, v. 9.

erna och mysterierna, de gamla gudarna tålte icke detta. Sokrates måste dö. Han dog för att desto odödligare lefva.

En af de yngsta bland hans lärjungar vill i dag, på den jord, der hans fötter vandrat, nedlägga detta tacksamma vittnesbörd: jag gick villrådig, sökande ljuset, famlande i natten till dess jag en dag mötte dig, store hädangångne lärare, och fick lyssna till dina samtal. Då ljusnade för mig världen, lifvet, allt, dock mest därför att du, på filosofiens väg, förde mig till en större än du: *En* som gaf hvad icke du, hvad ingen människa kunde gifva, men hvilket framför allt gjordes världen behof. *) Derföre tackar jag dig allra mest. Det blef min soluppgång.

*) Jag frågade en dag den danske biskopen Martensen:

»Hvem står närmare Gud, Sokrates — eller röfvaren på korset?»

Han svarade: »Röfvaren i *det* ögonblicket. Sokrates när han blir christen.»

Så måste det vara.

FYRATIONDEÅTTONDE STATIONEN.

Sista dagar i Athén. Den nya Arkadiska granen. Afskedsaudiens. Politik ännu en gång. Hvad vill, hvart går det nya Grekland? Gammalt och nytt. Grekiska nationaldygder och fel. Handelsförhållanden. Afresa. Sista syn af det gamla Hellas. Den klassiska bildningens rum. Cap Matapan och Cerigo. De Joniska öarne. Farväl Grekland.

Athén den 25 Maj.

De sista dagarne af ett nära tvåårigt vistande på en ort äro nödvändigtvis mycket upptagna dagar. Visiter, vänner, koffertar, räkningar, otaliga små anordningar upptaga tid och tankar, så att — dagboken får nöja sig med få ord, i hast tecknade. Som allra hastigast antecknar jag här de sednaste dagarnas minnesvärdigheter.

Främst måste jag nämna en ny bekantskap. Länges hade ryktet gått att i Arkadiens högländer växte ett märkvärdigt träd, en slags gran, som ännu icke blifvit upptagen i vetenskapens trädgård, icke betraktad och beskrifven af vetenskapens idkare. Några personer sade trädet vara

en alldeles egendomlig granart, några trodde den vara blott en varietet af den Cephaloniska granen. För att få full visshet häröfver afreste för en månad sedan, till Arkadien, en liten naturforskare-expedition, anförd af botaniska trädgårdens direktör, professor v. Hildreich och Astronomen Schmidt.

De ha nu återkommit, förtjusta öfver deras färd och dess resultat. Den nya Arkadiska granen är icke blott en alldeles ny, hittills okänd gran-art, den är äfven af en egendomlig beskaffenhet, som kan gifva den stor vigt för skogshushållningen. Goda fotografiska aftryck, som blifvit tagna på stället, gifva ett ganska klart intryck af detta besynnerliga jetteträd. Ty af jettarnes slägt är det, icke skönt eller harmoniskt, utan snarare ofantligt och oformligt. En dess, från andra granar, särskiljande egenhet är att när trädet eller en gren deraf afhugges, så växa flera nya skott eller grenar upp i de fränkiljda delarnes ställe, och hvar och en af dessa skott växer till ett nytt träd med horizontelt och perpendikulärt utgående qvistar, hvarigenom det gamla trädets krona slutligen blir lik en liten skog, i hvars täta flätverk blicken har svårt att reda sig. De gamla träden äro verkliga kolosser till bredd och omkrets, mången stam innehåller 6 fot i genomsnitt. Veden tycktes vara ovanligt fast, trädet oförstörbart. Våra naturforskare funno det växa i högdalar på berget Mänalus, bakom Tripolitza, samt på andra Arkadiska berg, 2 till 3000 fot högt öfver hafvet; det växte i skogsdungar eller flockvis, såsom cedrarne på Libanon, och gäfvo stället, der de växte, en imponerande karakter.

Våra vänner reste från Arkadien till Cefalonia för att taga närmare kännedom om den der varande egendomliga granen, funno den vara en interessant varietet, men icke jemförlig med den Arkadiska, som tyckes förtjena sin rang af "ny species" i vetenskapens Flora och som nu erhållit det vackra namnet *Abies Regina Amalia* (Drottning Amalias gran), en välförtjent hyllning åt Greklands trädplanterande drottning! Men äfven andra upptäckter hade våra resande gjort i Arkadiens högdalar. De hade funnit

vinbär, stickelbär, tulpaner, en mängd buskar och blommor, som försköna våra trädgårdar, här växande vildt. Mig ha de välvilligt försett med en qvist och frön af det nya trädet, som jag gerna ville se växa på Sveriges jord. Dessa frön äro mycket oljerika och oljan välluktande.

I går hade jag min afskeds-audiens hos Drottningen. I enkel klädsel och under tète-à-tète-samtal i sitt kabinet är hon den älskvärdaste af qvinnor. Man glömmet drottningen och ser blott en liflig, behaglig, tänkande qvinna, som yttrar sig oförbehållsamt, och till hvilken man känner sig ovillkorligt dragen att tala äfven så. Mer än en gång har jag känt mig frestad att taga mod till mig och att uppriktigt tala med drottningen om hvad som kommer till mina öron, om missnöjet i landet och hvad jag utaf egna iakttagelser tror deraf vara berättigadt. Jag är fullkomligt viss på att hon ej skulla taga det illa, och hon är för ädel och för god på allt sätt för att föras bakom ljuset af — sig sjelf och af de hofmän, som blott söka hofgunsten och derföre ropa: "fred! fred" der ingen fred är. Men — jag har alltid känt mig afhållen utaf något, som liknar den Sokratiska dämonen. Ej heller har jag någonsin varit alldeles ensam med drottningen. Öfverhofmästarinnan, friherrinnan v. Plüskow, ehuru behaglig och icke generande, har dock med sig något, som påminner om den etikett, hvilken Drottningens älskvärda abandon kan låta glömma, och för att tala rätt öppen hjertadt med någon behöfver jag vara ensam med denne. Denna gång var drottning Amalia så behaglig, så intagande, att jag måste instämma i M:me Lenormants yttrande om henne: "elle est plus que charmante; elle est *séduisante!*" Och M:me Recamiers fosterdotter har domsrätt i sådana ämnen. Dock lemnade jag drottningen med betryckt sinne. Jag fruktar att hon går mörka dagar till mötes*). Genom ett

*) Få drottningar torde dock blifvit begåfvade med större regentegenskaper än Drottning Amalia, och detta har äfven visat sig under hennes sednaste regeringstid förliden sommar (1861), då Kungen vistades vid ett bad i Tyskland.

missförstånd kom jag icke att taga afsked af Kungen, som likväl hade haft för afsigt att ge mig tillfälle dertill, en godhet, för hvilken jag tackar honom, liksom för mången annan.

"Godheten är ock en makt på jorden" har vår store och gode Geijer sagt; och det besannas äfven med Kung Othon. Midt under det stigande missnöjet med hans regering gör dock öfvertygelsen om konungens goda vilja, om hans rättsinne och godhet att folkets hjertan hänga vid honom, att partisinnet och bitterheten icke finna medhåll nog för att organisera en öppen rebellion. Midt under oppositionens och pennkriget's stigande skärpa har, allt sedan hans tillträde till regeringen och allt ännu, det oroliga Grekland — fred. Men — huru länge? — —

För några dagar sedan, under ett enskildt samtal med en ung man af oppositionens ledare, hvilken jag blifvit bekant med och tycker om för hans ridderliga sinne, patriotism och öppna väsen, frågade jag:

"Hvad egentligen vill oppositionen?"

Han svarade: "framför allt att valen till deputerade lemnas fullkomligt fria, och — en national-beväring. Går man in härpå, så vilja vi, för det första, vara till freds."

Den oerhörda långsamheten vid utförandet af en del viktiga företag och reformer, samt öfverhufvud Konungens svårighet att besluta sig, reta äfven grekerna. Man älskar i detta afseende mera Drottningens styrelse. Under denna

Icke mindre än 200 nya lagfrågor ha blifvit afgjorda, några af mycken vikt för framtiden. Drottningen har stor arbetsförmåga, stor energi, och tvingar ministrarne att arbeta med fullt allvar. Först af alla i conseljrummet, säger hon åt hvar och en, som kommer blott en minut efter den utsatta tiden, i det hon visar på klockan: "Min herre, ni är för sent i dag!" — Hennes beslutsamhet, energi, goda förstånd, kärlek till det goda och till Grekland, hennes fläckfria karakter, exemplariska lif, såsom maka och husmoder, skulle göra henne till mönster af en drottning och regentinna, — vore hon blott alltid trogen sina bästa ingifvelser. Men huru svårt på thronen att lyssna till "den inre rösten"!

Sednare tillagd not.

afslutas alltid en hel mängd liggande affärer, och nya handläggas. Grekerna se att något går framåt.

Bland andra, icke oberättigade klagopunkter torde vara att bevisligen odugliga personer bibehållas på sina platser i ministèren, att andra, bevisligen dugliga, förbigås endast emedan de hört eller höra till oppositionen; att kungen och drottningen visa en stigande böjelse att taga all opposition mot styrelsen såsom personlig emot dem. Oppositionens medlemmar bjudas icke till hofbalerna, drottningen hälsar ej på dem när de hälsa på henne, m. m. s. Kungen och drottningen, säges det, undvika att höra sanningen, lyssna allt mera blott till smickrare och artighets-sägare, låta sig dåras af den vanliga kron-svindeln och af hofatmosferens söfvande, döfvande makt. De flesta utrikes diplomater i Athén öfverensstämma härutinnan och i att frukta för kungaparets framtid. De göra föreställningar, och dessa lyssnas till, men aktas föga och följas icke.

Tänkande och kungaparet tillgifna greker säga att det skulle intet förlora, men endast vinna på ett fullt redligt constitutionellt styrelsesätt, vinna på att visa fullt förtroende till folket, och att låta det så mycket, som möjligt, styra sig sjelft. Detta, jemte det goda föredömet makt, är på längden det enda säkra och betryggande styrelsesätt inom constitutionellt organiserade stater.

Till Grekernas *icke* berättigade fordringar hörer den, att kungen skall ställa sig i spetsen för Greklands krigsmakt och draga i fejd mot Turkiet. "I samma stund", säga dessa heta hufvuden, "skall grekiska befolkningen i alla turkiska provinser, i Thessalien, Albanien, Macedonien, Syrien och på öarne resa sig och göra gemensam sak med Grekland, och då skall hela Grekland förenas till ett fritt, stort och mäktigt rike." Helt visst är denna tanke sann; men man glömmar att tiden och mannen därför måste vara komna. Vore äfven Kung Otto denne man, hvilket han helt visst icke är, så kan han nu intet göra, bunden, såsom han är, både af det lilla Greklands vanmakt och af de stora makternas bestämda förbud att något

företaga i denna riktning. Att vilja sådant är således att vilja det omöjliga. Mätte grekerna inse att den stora idéens förverkligande måste föregås af arbetet för det fria Greklands moraliska och borgerliga förkofran, så att världen måtte säga: "Grekland förtjenar att bli ett stort rike"; ett arbete, som utföres bättre under fredens skydd än under krigets larm. Huru skönt om folk och regering ville redligen och allvarligen räcka hvarandra händerna härtill! Helt visst har Grekland en stor framtid. Inga skuggor, som skymma dess nutids lif, förmå skaka min tro derpå, och det emedan jag tror på den Christna odlingens framtid och ser att det är den, som Grekland vill tillegna sig, den som det söker i sin anslutning till Europas fria nationer. Dermed är också dess civiliserande rol för Österlandet gifven och är allaredan begynd. Mer än en gång har jag i denna dagbok hänvisat derpå.

Låt mig nu endast vidröra några egenskaper, hvilka tillhöra grekerna som nation och bestämma dem till odlare i mensklighetens rike. Dessa egenskaper höra väsentligen till deras fädernearf. Ty man må säga och skriva och bevisa huru mycket som helst, att de gamla grekerna äro döda, att hela den äldsta folkstammen är utgången eller uppblandad, och att den närvarande är en alldeles annan, så är det dock visst och klart för hvar och en, som vistats någon tid bland nutidsgreker och som af historien känner de gamla, att de äro ett och samma folk, ha samma dygder, samma fel, samma lynne och lif, liksom de ha väsentligen samma språk. Ny-grekiskan har tillegnat sig många ord både af italienska, albanesiska och turkiska språken, men grundspråket är det gamla helleniska språket, och hvarje främling, som tillegnat sig detta, har ganska lätt att förstå folkspråket, hvilket nu talas i Grekland, fastän ett och annat ord är honom främmande. Detta språk renas dessutom dagligen allt mer genom upplifvandet (allt sedan Koraïs tid) af det klassiska språket och de klassiska studierna i skolorna. Såsom i språket, så i allt annat: hvad inblandning af främmande folkelementer den grekiska folkstammen än rönt, så har dock tydligt den

helleniska karakteren ombildat, ompräglat och tillegnat sig dem, så att grekerna, hvar helst de bo och under hvilka vålden de lefva, dock hafva gemensamhet i tungomål, religion, national-dygder och fel; ja, att denna starka *nationalitet* utgör grekernas från andra folk särskiljande prägel. Turkiska våldet bringade Grekland först till fullt medvetande deraf. Genom turkarna lärde grekerna rätt känna att de voro Hellener, danade för något bättre än den tartariska stammens lif af okunnighet och laglöshet under despotismens styrelse. Bland dessa nationella dygder har jag redan nämnt kärleken till religionen, fosterlandet och friheten, hvilken äfven väckte och utförde befrielsekriget. Låt mig nu nämna två mindre kända, mera ödmjuka dygder, som i högsta mått tillhöra grekerna och i hvilka de kunna tjena icke blott asiater, men äfven europeer till föredömme: *Familjepieteten* och *fliten*.

Fliten! Jag har hört mycket talas, i synnerhet af tyskar talas om grekernas slarf, oeffter rättlighet o. s. v., och helt visst är härom mycket att anmärka, i synnerhet i allt som rör styrelse, ordning, organisation m. m. Men jag har sett och ser dagligen och stundligen i städerna och på landet, hos både män och qvinnor af den handarbetande klassen, en tafra af idoghet, som slår mig med beundran. Ty denna flit är icke produkt af nöden eller tvånget, den är en naturlig verksamhetsdrift. Grekerna äro glada vid sitt arbete. De språka muntert derunder, och när de slutat sitt dagsverke, så dansa de. Ytterst måttliga i mat och dryck, känna de icke lyxens behofver, och nedgräfva ej sällan de penningar de förvärfvat med sitt arbete och som de ännu icke förstå att använda bättre. Huru växer icke dagligen Athén under grekiska arbetares outtröttliga stenbrytande, huggande och byggande! I Palestina, på Mindre Asiens kuster, på höjderna af Konstantinopel, i de turko-grekiska provinserna och öarne — öfverallt är det grekerna, som plantera oliven och mullbärsträdet, som spinna silket och bomulln, som bygga hus och småningom intaga jorden.

Men det är isynnerhet i sjöfart och handel, som Grekland nu, liksom i äldsta tider, mest utmärker sig, och det fria Greklands framsteg i denna riktning, äro af den art, att de väl förtjena det öfriga Europas och i synnerhet Englands uppmärksamhet; ty de visa tydligen hvad det förstorade, fria Grekland skulle bli för den europeiska handeln. Greklands import af handelsartiklar, hvilken under turkiska väldet var oberäkneligt liten, uppgick 25 år efter emancipationen och endast i det *fria* Grekland, (enligt statistisk tablå för 1858) till ett värde af 36,400,000 francs. Exporten, som med hvart år ökats, upptages i samma tablå till 22,540,000 francs. Den för Grekland icke förmånliga skilnaden emellan import och export, som dessa summor utvisa, betäcket, (enl. den anonyma, men välkända författare, ur hvars skrift*) jag hemtar dessa uppgifter) af landets, i förvånande grad tilltagande sjöfart. Grekland räknar, i dag, 4,000 handelsfartyg, ett betydligt antal nya ångbåtar, och 30,000 dugliga, raska sjömän. Hafvet är nu, såsom förr, grekernas trogna bundsförvandt och vän.

Grekernas medfödda handelsgeni bevisar sig äfven genom den mängd enskilda män, som inom Rysslands, Frankrikes, Englands och äfven Tysklands hufvudstäder ha blifvit bland dessas största, mest ansedda handlande. Till och med Konstantinopels största bankirer äro — greker. Folkets naturliga snille stödjdes och utvecklas af folkundervisningen. Denna har alltsedan befrielsen varit styrelsens ögnamärke. Konungariket Grekland eger nu 830 primära skolor för 64,000 barn af båda könen, 102 skolor af andra ordningen, 7 gymnasier och fyra seminarier för prester. Athéns Universitet besökes af fem till sexhundra studerande, som derifrån föra vetenskapens och civilisationens frön till hela det christna Österlandet. Mer än 50 politiska eller litterära periodiska blad utgifvas i Athén och i öfriga rikets städer, lifvande intresset för all-

*) "Un mot sur l'orient à l'occasion du futur Congrès." 1860. Paris. E. Dentu.

männa ärenden och för allmänt väl. Hvad man än med skäl må fordra af det nya Grekland, så måste medgifvas att det icke stått stilla under de 25 åren sedan det föddes på nytt. Dess folknummer, som vid befrielsekrigets slut ansågs uppgå till högst 700,000 själar, har derefter stigit till 1,500,000.

Men jag vill nu tala om en viktigare grund för nationell dygd och hälsa, om familjelifvet, denna folkens innersta lifskärna! Och i det goda, jag ville säga om denna i Grekland, fruktar jag ingen gensägelse. Jag har icke hört en enda i Grekland längre tid bosatt främling, som icke ger det grekiska familjelifvet det vitsord, att det är i hög grad sedligt samt i bästa mening patriarkaliskt. Makar kunna, enligt grekisk lag, mycket lätt skilja sig. Likväl är det ganska sällsynt att i Grekland träffa frånskiljda makar, eller olagliga förbindelser. Äktenskapet synes för grekerna vara ett naturligt tillstånd. Äldre ogifta fruntimmer äro ytterst sällsynta. Hvad en äldre son och broder gör för moder och oförsörjda systrar när familjefadern faller ifrån, är *beundransvärdt*. Religiös och nationell sed bjuder honom att uppoffra sig för dessas försörjande, och ofta gråna den unga mannens lockar innan han får tid att tänka på sig sjelf, om han någonsin får det. De gifta männen har jag hört berömmas såsom de bästa af äkta män. En tysk fru, gift med en grek i Athén och moder till flera vackra döttrar, sade mig att hon till mågar icke ville hafva andra män än *greker* eller *engelsmän*. Det grekiska äktenskapliga lifvet har äfven höga anor — nemligen det gamla Phrygiska paret, som besöktes af gudarne och af deras erbjudna gunst icke begärde annat än att såsom tjenare i Zeus' tempel få dö på samma dag. En dag, då de redan voro komna till hög ålder, (så berättar den gamla vackra sagan) och de sutto samtalande utanför Zeus-templets port, märkte de sig förvandlas uti tvänne träd, han i en ek, hon i en lind. Då räckte de ännu mot hvarandra sina grenar och samtalade i löfvens sus. Längre stodo de träden kvar framför templet.

I historien framträder den grekiska qvinnan sällan som krigisk hjeltinna, man ser henne deremot ofta likt Antigone och Alkestes, trofast vårdarinna af familjen och af den heliga elden på dess härd. Bland dessa hemmets och kärlekens tysta hjeltinnor är det *en*, hvars ord och handling, bevarade af historien, äro mindre allmänt kända, men som synas mig typiska. De äro af den gamla Hellenens, den ädle *Phokions*, honom värdiga maka. Detta äkta par intar på historiens blad samma rum, som *Philemon* och *Baucis* i sagans, ehuru det sednare parets lif är en idyll, det förras ett sorgespel. Det var i Athéns sista sköna dagar, då tvenne stora statsmän, *Demosthenes* (icke den ryktbare talaren) och *Phokion*, fastän antagonist i politik, båda uppehöll statens storhet genom storheten af sina personliga karakterer. *Phokion*, en fredens man, af omutlig redlighet, rätträdig, mild, medlande, viljande allas väl, men böjd kanske att offra alltför mycket af friheten för att bibehålla freden, blef derföre misstänkt och anklagad af det demokratiska partiet samt dömd till döden. Han hade i sin fredsbemödning med *Antipater* endast velat från sina medborgare afvända krigets härjningar och lidanden. Hans död under dessa medborgares hån och förolämpningar skulle varit en christen värdigt. Tillfrågad i dödsstunden om han hade något att säga sin son *Phokos*, svarade *Phokion*: "Jag säger honom med allt eftertryck, att han icke för min skull skall hysa agg mot Athénarne." Derefter tömde han giftbägaren.

Som *Phokion* var anklagad för förräderi, tillät man icke att han fick begravas inom *Attika*, ej heller tillätos hans vänner att antända hans bål. De beställde dertill en lejd tjenare, som måste hemta eld från *Megara*. Men *Phokions* maka betecknade stället, der kroppen brändes, genom en liten jordkulle och bragte, jemte sina tjenarinnor, honom i hemlighet de brukliga libationerna. Sedan samlade hon under nattens skydd hans ben i sin klädning och bar dem till sitt hem i Athén. Der begrof hon dem under altaret vid hemmets härd, med de orden: "älskade *Hestia*,

"(hemmets och statens helgade skyddsgudinna)! Jag för-
 "tror dig öfverlevorna af en god man. Låt dem föras i
 "hans familjegraf när Athénarne åter kommit till besinning."
 Detta skedde också. Athénarne erkände sin villfarelse
 (för sent!), firade Phokions begrafning på bekostnad af
 allmänna medel, och reste en bildstod till hans minne.
 Skönare synes mig den, som han rest åt sig i sin hustrus
 hjerta, denna qvinna så trofast och tålmodig, så modig och
 så mild på en gång, — en skön typ af den Hellenska
 qvinnan.

Mina egna erfarenheter af nutidens grekiska qvinnor
 ha, i anseende till min obekantskap med deras språk och
 min bostad i ett tyskt hem, varit alltför inskränkta. Dock
 fruktar jag ej att göra dem orätt om jag säger att de flesta
 ha en hel del ännu att lära af sina europeiska systrar i Tysk-
 land, England och Frankrike, Schweitz m. fl. länder i synner-
 het i de samhällsdygder, hvilka på ädlaste vis utvidga frun-
 timrens verksamhetskrets såsom döttrar och fostrarinnor.
 Ändå mindre fruktar jag att göra Hellas' döttrar orätt då jag
 talar om den godhet, det naturliga, anspråkslösa behag,
 som synes mig företrädesvis tillhöra dem. Här äro några
 unga qvinnor, som jag medtager såsom blommor i mitt
 hjerta. Kathinko, Aspasia, Jacinta, Agathoina, Helenco, —
 framför allt *Lily!* Och mer än en grekinna vet jag,
 som i sitt tysta hem väl förtjenar att ställas bredvid Oedips
 dotter och Phokions maka.

Den grekiska qvinnan är af natur och historia lik-
 som predestinerad till en Hestia för hemmet och sam-
 hället.

Bland mina sednare bekantskaper i Athén äro ett par
 unga män, som visa vägen till en vackrare verksamhet än
 den som utmärkte den Apolloniska ålderns athénska yng-
 lingar. På flera håll vaknar sinnet för den christna
 medborgarens pligt. Offentliga föredrag, goda predik-
 ningar, och en litteratur, lifvad af christendomens ljus och
 anda skulle snart utveckla de groende fröna. Dock, —
 jag måste stadna. Lifvets bestyr kalla mig. Jag har
 tecknat ljussidan af grekiska folkkaraktären och bildningen,

visat att den heliga elden, på Hestias altare i Prytaneum och i hemmet brinner ännu, nu under korsets helgande skydd. Skuggsidan känner man mera allmänt; äfven jag ser den, men — hos hvilket folk finnes den ej?! —

Nog: Grekland vill ljuset, söker ljuset och upptager det dagligen allt mera såsom beståndsdel af sitt lif, låter sig alltmer ledas af dess läror. Greklands sednaste verksamma deltagande för Syriens olyckliga christna befolkning har förstärkt dess inflytande inom alla turko-grekiska provinser; alla se med väntan och längtan mot dagen då de skola kunna skilja sig från barbariets målsmän och sluta sig till den fria odlingens och mensklighetens. Måtte Grekland växa värdigt sitt höga medlare-kall emellan Vesterland och Österland, till dess stunden kommer då Turkiet sönderfaller och hvar och en kommer till sitt!

Bombey d. 30:de Maj.

Bombey är en af de Lloydska ångarne, icke en af "gudarne" — bland de Lloydska ångfartygen räknar man tolf gudar — men dock ett ypperligt fartyg, på hvilket jag gick om bord i Syra, ifrån den grekiska "Athmodon". Den 26:te Maj om aftonen, på samma dag då jag för fem år sedan lemnade Stockholm, afreste jag från Athén. Åtföljd af mina goda vänner Hansens lät jag, i Piräus, ro mig ut till "Wassilisi Amalia" dit den goda, unga Baron Maltzen äfven kom att säga mig farväl.

Ännu ett afsked, om bord, från trogna, kära vänner på den grekiska jorden, och mitt "andande" fartyg klyfver vågorna i den dubbla lejonhamnen. Attikas höjder och högaltare, Penthelikon, Parness, Lykabettos, Akropolen och Parthenon draga sig likt tragiska hjeltegestalter tillbaka från skådeplatsen med majestätlig hållning, allvarsamma

blickar. Ingen gyllne sol förgyllde denna afskedssyn af det gamla Hellas; himlen var molntäckt och höljde landskapet i grå skuggor. Dock sollyst står det unga Hellas i min själ, bestråladt af minnets och den nya morgonens sol. —

Skiljsmässan från ett land och personer, med hvilka man umgåtts i nära tvenne år, är icke utan sitt sorgsna allvar. Jag kände det äfven af tryckningen på min hjessa, helt naturligt! Men sedan jag fått en kopp thé lyftades denna tyngd; jag såg vänliga stjernor tindra fram genom molnkåpan öfver mitt hufvud, och såg de Attiska stränderna och templen liksom fly för mina blickar, utan annan känsla än den af innerligaste tacksamhet för allt det myckna, osökta, opåräknade goda, som jag i Grekland njutit, icke minst genom de resor jag fått göra der, den kännedom jag erhållit om land och folk.

Att nu säga hvad som slutligen förmådde mig att, ehuru ogerna, uppgifva min resa till Patras och Missolonghi m. m., för en mera detaljerad visit till de joniska öarne samt ett vistande på Ithaka, att omtala de hokuspokus hvilka sedan tillintetgjorde denna visit och som nödga mig nu att vara nöjd med endast en blick på dessa berömda öar i förbifarten, vore både långt och ledsamt. Jag befinner mig nu på ångfartyget Bombay, besluten att låta fem vara jemt, och att taga allt på solsidan. Det faller sig ej heller svårt. Först och främst är allt om bord utmärkt godt och angenämt, kaptenen (en italienare eller som vill vara italienare) en särdeles hygglig man, och sedan har jag haft nöjet att om bord träffa mina vänner från Konstantinopel, den amerikanska ministern Williams och hans familj. Presidenten Lincolns tillsättning har haft till följd herr W **s afsättning, såsom man kunde förutse, och han är nu på återväg till sina egendomar i Tenesse, men skickar sin familj till Schweitz, för att vistas der under den nu utbrutna krigiska krisen. Huru blind slaf-oligarkien uti Amerikas södra stater är i sina åsigter om Söderns rättigheter, ställning, samt i slaf-frågan har jag tillfälle att se hos denne man, en eljest human man, och den

ömmaste familjefader. Hela familjen gör sig fullkomligt illusion öfver följderna af slafstaternas förhållande i denna kris, som, jag är öfvertygad derom, skall leda till dessa staters förderf, hvad deras förmögenhet och deras älskade "domestic institution" beträffar. Emedlertid, då familjen W** fullkomligt känner mina, och jag dess åsikter i slaf-frågan, undvika vi, af en tyst öfverenskommelse, å ömse sidor allt vidare ordande i det ämnet. Familjen har visat mig äkta amerikansk gästfrihet, behandlat mig som en syster, öppnat mig sitt hem på främmande jord; detta har förbundit mig med den på ett sätt, som gör att jag ej utan oro kan tänka på dess framtid; det gör äfven att jag, de få dagar vi äro tillsammans under neutral flagga på det fria hafvet, skyr allt, som onödigtvis skulle störa vår trefliga samvaro. Dessutom, denna moderliga milda fru, dessa älskliga barn ha blifvit mig kära, och i en familj, der jag ser familjekärleken blomma, der — känner jag mig såsom hos de mina. Och nu, till resan åter.

Emellan Syra och Cap Maléa stormig, nattlig färd! Vågorna slogo öfver däcket, regnet strömmade ned, rätt otrefligt! Tidigt om morgonen var jag uppe på däck. Solen sken, hafvet glänste, vinden lugnade sig; flyende skyar samlade sig kring St Elias' berg, som med snötäckta tinnar reste sig högt ur Mainas vilda klippborg — en stolt och praktfull syn. Vi foro just emellan Greklands två yttersta uddar Cap Maléa, och Cap Matapan, (ryktbara för sina stormvindar,) samt ön Cerigo, fordom Kythera. I min barndoms vakna drömmar hade jag besökt den ön, fordom jemte Cypern, skönhets-gudinnans utvalda hem, dit Venus' tempel och dyrkan församlade älskarnes skaror. Huru tjusande hade jag ej sett den Ön i fantasiens varma färgspel! Nu såg jag den i verklighet, dock endast på afstånd, som en stor grönskande, mjukt rundad kulle, hvilande på det ljusfulla hafvet. Större delen af Cerigo säges bestå af kala klippor, dock äro emellan dem sköna, fruktbara dalar och en trefsam, arbetsam befolkning (grekisk) af 10,000 människor, som lära vara ganska pro-saiska. Venus-Aphrodite har dock här, såsom öfverallt

på jorden sina tempel i — människohjertat. En landtman och hans hustru hade bygt åt sig en liten hydda på Cerigos strand för att der lefva för hvarandra, skiljda från alla människor; ty de älskade blott hvarandra i verlden, deras jordbruk gaf dem nog att lefva af, och de voro — så lyckliga. Men "Charon" kom och tog bort mannen. Då blef den ödsliga hyddan och hela Kytheras ö odrägliga för den ensamma makan. Hon lemnade dem och blef nunna i Panhagias kloster bland Mainas klippor. Der besöktes hon, för ett par år tillbaka af bildhuggaren Siegel, under hans vandringar för att uppsöka de gamla marmorbrotten. Hon var då en liten, otreflig, snusande gumma, men from och tjenstvillig, och berättade gerna för den vänliga, resande främlingen den enkla historien om hennes sällhet och hennes sorg, om hennes första och sista kärlek. Ty Panhagia hade icke undanträngt denna. Ej heller kan Panhagias dyrkan i Grekland undantränga Aphrodites, om än den minskat dess välde. De grekiska klostren, alla af S:t Basils contemplativa och arbetande orden, äro förnämligast försörjningshus för fattiga qvinnor eller män, och äga icke, såsom många katholska kloster, en utåt-vänd, lifvande, välgörande verksamhet. De grekiska nunnorna föra ett ledsamt och bedröfligt lif.

Från Cerigos i fjerran försvinnande kulle såg jag upp till Mainas klippfästen bland hvilka skimrade stora byar och ensliga marmortorn, och jag sökte med blickarne klostret, som gömde det skeppsbrutna hjertat. En man, skeppsbruten äfven han, genom lifvets stormar, har på spetsen af Cap Matapan bygt sig en hydda, utsatt för vindarne. Der bor han allena, skiljd från allt mennisko-umgänge. Hvad som fört honom dit, — om ett brott eller en bitter sorg — vet man ej. Han är en man ännu i sina bästa år. Stundom, när ångfartyget susar förbi, träder han fram på klippan och svänger den grekiska flaggan, såsom till hälsning. Denna morgon syntes han ej.

Vi svängde omkring udden. Det var en kylig men härlig morgon. Vinden fläktade från bergen frisk och stärkande, outsägligt upplifvande. I hvart ögonblick fram-

stod det praktfulla Eliasberget i nya former och aftäckte under skyarnes lek nya glänsande snöfält och spetsar. Skådespelet af hafvet och klipporna på Mainas kust var liffullt och stort. Det gaf mig känslor af hemlandet, stärkande och veka på en gång. Snart voro vi inne i sundet emellan fasta landet och ön *Sapienza*, ryktbar för de drabbningar till lands och vatten, som der egt rum, först emellan Spartaner och Athénare, sednare emellan Genuesare och Venetianare. Nu äro dess höjder och dälдер täckta af yppigaste grönska och tätt buskverk, men visa ingen människoboning, intet människospår, icke en gång en get. *Sapienza* synes vara en öde ö, medan stora byar sola sig på sluttningarne af Mainas klippborg.

Vid f. d. fästningen *Methone* komma vi till Messeniens stränder, trädrika, fruktbara, idylliskt täcka, men der folket säges vara mer än tillåtligt inbördes trätlystet och afundsamt

Vi se och hälsa *Navarino!*

Hälsning äfven till dig gamle *Taygetus!* Din stolta klippmur vid Eurotas' tjusande dal känner jag väl igen

Nu se vi Arkadiens berg, ännu med snötäckta toppar; sedan Elis, Achaja! Elis nu märkvärdigt blott för sitt stora minne — Olympia; Achaja för sina tillväxande drufskördar, sina städers växande välstånd.

Om aftonen nalkas vi *Zante*. Men *Zante*, "Fiore di Levante", döljer sina sköna parker och trädgårdar under skymningens slöja. Vi få nöja oss med att ana huru skön och rik den är. Till höger öppnar sig Korinthiska viken, ack! äfven den höljd i aftonens skuggor. Men jag har dock sett den i solens ljus. Hälsning och tack, du himmelsblå fjord emellan minnesrika, sköna stränder, emellan *Korinth* och *Delphi*, tack för oförgätliga stunder!

Till venster närma vi oss en hög och dyster skugga. Det är *Cephalonia* "tutta malinconia", som ordspråket säger. Månen gick upp lik ett mildt, ovalt kvinnoanlete (det var nedan), och gjöt sitt klara, men melankoliska sken öfver scenen under det vi foro sakta fram i det trånga sundet emellan *Cephalonia* och *Ithaka*, såsom emellan två

höga bergsväggar. Vi fara helt tätt invid Ithakas kust, som här blott visar oss en brant skogväxt bergsrygg vid hvars fot den mörka, klara hafsböljan nästan ljudlöst bryter sig. Men på öns motsatta sida, vänd åt Akarnaniens kust, är en skön cirkelrund hamn och fruktbara marker samt lemningar af hvad man kallar "Odyssei borg" och "Homérs skola". Mycket hade jag önskat att besöka den lilla ön, grekiska historiens poetiska vagga; men brist af tid och svårigheten att komma dit, afhöllo mig. Jag har emellertid fått någon ersättning härför af en god engelsk monografi öfver ön och af samtal med en son till guvernören på Ithaka, en ung grefve Roma, som jemte sin unga hustru är om bord på Bombay, stadd på resan till Tyskland. Den unge, europeiskt bildade, rätt angenäma greken, har berättat mig åtskilligt af interesse om öns idoga befolkning, 10 till 11 tusen själar, bland hvilken nästan alla pojkar christnas Odysseus eller Telemaque, alla flickor Penelope, samt om de rika fynd af antiqviteter, som man ännu dagligen gör i öns jord. Ett dyrbart sådant fynd har den unga grefven sjelf i en förträffligt skuren Camée, föreställande Pindars hufvud. Den i guldfärg skiftande, ljusa delen af stenen, af hvilken konstnären bildat öfre delen af hufvudet, låter detta liksom utstråla ljus. — Två timmar räckte den månlysta färden genom sundet, hvars klara mörka våg låg stilla och sof vid den klassiska klippöns fot, väcktes af vårt förbiilande fartyg, suckade doft, och somnade sedan igen.

Cephalonia är en hög, till utseendet kal bergsnatur, men dess högdalar bära granskog af den egendomliga art jag redan nämnt, och dess smala strandremsa har Zantes sköna växtlighet. Om en stund nalkades vi en annan stor skugga. Det var Leukades klippa, Sapphos ö, nu mera *Santa Maura*. Dess södra udde utmärkes af en hög gråhvit klippa, som lutar utåt djupet. På klippans platform säges fordom ett Apollo-tempel ha stått, och här störtades hvart år en brottsling ned i hafvet, ljusets gud till ära. Hit förlägger äfven traditionen "Sapphos språng". Den torde hafva rätt. Klippans höjd och lutning öfver hafvet

gör att den, som störtar sig ned der ifrån kan räkna på en djup och säker graf. Det måste ha varit en stilla, månljus sommarnatt, såsom denna, på hvilken den lågande skaldinnan drefs att i det kalla djupet söka lugn för den mäst brännande af plågor — försmådd kärlek. Jag följde med mina blickar den dystra klippön tills den drog sig tillbaka i fjerran. Då gick jag till hvila. Klockan var half 3 på morgonen. Vi foro nu förbi det fria Greklands norra gränslinea från Artas vik till Volos. Tre timmar sednare ilade vi längs med Korfús kust. Huru tjusande syntes den ej, med sina hvita villor, kyrkor och byar, blickande fram ur paradiskt sköna trädparter! Ett förtrollande skådespel vid den stigande morgonsolens ljus. Till höger, på fasta landet är ett vildt, men stort bergssceneri, Albaniens berg med snöklädda tinnar och fält. Der husera vildsvin och, under Turkiets fostrande styrelse, ett folk af vildt lynne. Ett par små dagsresor från kusten ligger Janina, den svarta Alis förra hem, der äfven Dodosnas glömda, heliga orakelgrund.

Klockan tio lägga vi till i Korfús romantiskt vackra hamn, midtibland krigsskepp med hvilka England bevakar sin sköna men något ostyriga myndling, den Joniska republiken. Bakom de djerft uppstigande, enstaka klippor, som bära fästningsverken, ligger staden Korfù temligen oskön, dock med några ädla bygnader, minnen af Venetianernes välde, och med några vackra nutids-palatser, säte för guvernören o. a. höga herrar.

Med familjen Williams gjorde jag, i vagn, ett par timmars färd inåt landet till en insjö, omgifven af de skönaste stränder. Vägen var god, såsom en engelsk körväg, landet vackert och bördigt öfver all beskrifning, strålande af vårens saft och blomning och till karakteren en naturlig park, vårdad af konstens hand. Vilda törnrosbuskar blommade längs vägen såsom i Sverge, palmer växte vid kyrkorna, såsom på Ægeiska hafvets öar. Betande kreatur gingo på gräsrika terrasser i fikon- och olivträdens skugga; öfverallt sågs välstånd, ordning, skönhet — en mycket olika karakter af lif och odling med den jag sett på Cykla-

derna. Englands välde, Englands ordnande hand! Det är omisskännligt. England har för de Joniska öarne varit hvad England ofta varit och är för omyndiga folk: en god, klok, om än stundom alltför sträng, uppfostrande förmyndare. Den Joniska republiken erkänner sjelf värdet af denna uppfostran, men tycker att den nu bör upphöra, att dess värf är fullgjort. Den vill vara af med sin tuktomästare, rycker på sina band och säger: "jag vill vara fri och myndig; jag är mogen dertill." —

Förmyndaren svarar: "not at all, — icke så länge jag har makten i händerna."

Lilla Jonien biter ihop tänderna i sin vanmakt emot öfvermakten. Jonien känner sig genom natur, nationalitet, historia, språk, framför allt genom kärleken fästad — icke vid England, utan vid *Grekland*, det fria, på nytt födda Grekland, med hvilket den vill göra gemensam sak och dela gemensamma öden. *)

Hvem skall slita tvisten?

Lättast och skönast den makt, som är stor nog att kunna våga låta rätt gå framför våld, och som, om den ger sin ädla fånge friheten och Grekland en rättmätig förstoring, icke kan annat än sjelf vinna, sjelf förstora sig genom detta steg af en storsinnad politik — någonting verkligen nytt under solen.

Säkert är att hvarken det fria Grekland eller dess ännu fångna provinser och folk skola komma till ro förr än de kommit till den politiska enhet, hvartill naturförhållanden och historia beredt dem och vaknadt nationelt medvetande nu berättiga dem. Dittills skall deras politiska tillstånd bli ett tillstånd af jordbäfningar. Men dit måste det en gång, i godo eller i ondo, komma. Hvad Gud förenat kunna ej människor, på längden, åtskilja.

Lef nu väl, sköna Hellas! i dina öars krans — ty så ser jag dig framföreåt — med ditt frihetsälskande, kun-

*) Och huru allvarligt den vill det, bevisa sednaste rörelser och resningar i de sju öarnes hufvud-ö, Korfu, och det hörör jag äfven af åtskilliga bildade Joniska greker om bord.

skapssökande, idoga, gästvänliga folk, en ädel och förädlade länk emellan Vesterland och Österland. Fordom tillförde du Europa hvad Asien gifvit dig och du sjelfständigt förarbetat. Nu är det Europas fullmogna frukter, som skola tillströmma Asien genom dig. Den klassiska bildning, den skönhet och mångsidiga odling, som du en gång skänkte verlden såsom din högsta gåfva, eröfrar du dig på nytt, men icke mer såsom *det högsta*, utan som medel för ett högre, allmänligare, menskligare mål.

Den guda-ingifne man, som en gång slog upp sitt vandraretält inom Korinths murar har, på ditt eget sköna språk, för dig och för alla pånyfödelsens folk, i oefterhärmlig sammanfattning och fulländning uttalat det målet i sitt första bref "till de Corinthier", sålunda:

"Allt är det edert:

Vare sig Paulus eller Apollos, vare sig Cephas eller verlden, vare sig lifvet eller döden, vare sig det nu är eller det komma skall; allt är det edert. Men I ären Christi, och Christus är Guds."

Hvad kan jag tillägga utom än en gång — lef väl!
Och nu — till Italien!

VENEDIG OCH MILANO.

FYRATIONIONDE STATIONEN.

Venedigs barndom, mandom, ålderdom. Påfven och Kejsaren ; Kejsaren och Påfven. En historia, som liknar en saga. Venedig och Milano. Nytt lif. Jernväg, national-beväring. Promenader. Fruntimmerna. Cavours död och sista ord. Följder. Comosjön. Natur och människor. Huru skall det gå? Cavours svar. Garibaldi i Peschiera. Panisk förskräckelse. Venedig än en gång. Gustaf Adolphs ord.

Venedig d. 12:te Juni.

På små lågländta öar i Adriatiska hafvet, vid Italiens kust, restes några fiskarekojor af fattigt folk, som flydde för Hunnernas och Longobardernas härjningståg i Norra Italien åren 452—568. Flygtingarnes antal växte på dessa oaser i lagunerna, emellan stranden och det fria hafvet, ty icke lätt ofredades de der af krigarnes skaror. Men hafvet reste sig emot dem och kämpade om de låga grunden. Kolonisterna kämpade med hafvet, bygde dammar och förskansningar. Så befästade de sig och vunno allt mera grund. Vågor och fientliga människor förenade sig att storma och nedbryta deras fästen. Men dessa restes åter starkare, fastare. Bakom dem uppstodo städer. I kamp med elementerna och människorna uppväxte fiskare-folket till ett starkt och stridbart folk. Så föddes, så uppväxte *Venedig*.

Lagun-öarnes befolkning gaf sig en republikansk styrelse. Hvarje liten ö hade sin folkförsamling och sin Tribun; dessa förenade sig, år 697, att välja en öfversta anförare, Hertig eller "Dux" — *Doge*. Folket hade den lagstiftande makten, tribunerna eller adeln domare-makten, den verkställande utöfvades af dogen, vald för lifstiden. Dogen var republikens president.

Fiskarebåtarna hade växt till stora skepp och galerer. Handel och sjöfart gjorde republiken rik. Rikedom, företagsamhet och ärelust gjorde den mäktig. På Rialto (rivo alto) hade den först befäst sin hyddor omkring den lilla kyrkan San Jacopo. Ett par århundraden sednare antog den S:t Marcus till sin skyddspatron, tog till symbol ett vingat lejon, utsträckte sitt välde vidt öfver hafven, trotsade sultanen i Konstantinopel, påfven i Rom och kejsaren på Tysklands thron. Och sultanen, och påfven, och kejsaren, alla måste de buga sig för lagun-öarnes parveny, hafvets beherrskarinna, den stolta Venezia. Hvem hon gynnade, han blef den segrande. Påfven och kejsaren stridde; och påfven flydde till Venedig. Venedig antog sig påfven. En dag kom då den stolte kejsaren Fredrik d. I:te, "barbarossa", besegrad af Venedig och för att återfå sin fångne son, böjde sitt hufvud under påfven Alexander d. 3:djes fot. Och påfven satte foten på kejsarens nacke med de orden: "på lejon och ormar skall jag träda, och trampa på lejon och drakar!" — "icke för dig ödmjukar jag mig, utan för S:t Petrus, som du föreställer!" utropade kejsaren. — "För mig såsom för S:t Petrus!" återtog påfven och stödde ännu en gång sin fot på kejsarens nacke. Det skedde i Venedig, 1177.

Till tack för de tjänster Venedig gjort påfven, begärde hon att af honom, såsom Guds representant på jorden, få uteslutande herradöme öfver Adriatiska hafvet, hvars beherrskarinna hon i sjelfva verket redan, sedan tvenne århundraden var. Och påfven gaf dogen af Venedig en gyllne ring med de orden:

"Mottager den af min hand till ett tecken af ert herradöme öfver hafvet. Förmåler eder samt edra efter-

"trädare årligen dermed, så att efterverlden må veta att "hafvet tillhör er, och skall vara eder undergifvet såsom "en hustru är undergifven sin man."

På Christi himmelfärdsdag försiggick det märkvärdiga bröllopet. På en stor Galer, "Bucentaurus", lysande af guld och dyrbarheter, lät dogen, åtföljd af utrikes gesanter, af kyrkans prelater, och af Venedigs yppersta män, ro sig ut på hafvet utanför Lido — den långländta strandön mellan lagunerna och det fria hafvet — och här sänkte han i hafvet en guldring i det han sade: "Vi förmåla oss "med dig, haf, till tecken af ett sannt och evinnerligt "herravälde". ("Disponsamum te, Mare, insignum veri perpetuique domini").

Och hvart år på himmelfärdsdagen förnyade Venedigs doger, i Venedigs namn, den vådliga vigseln, som hemligen var en vigsel vid mörka, underjordiska makter. Ty "högmod går för fall" och "den ett nederfall skall få, han varder tillförne uppblåst" har den vise konungen sagt. Historiens Nemesis dröjer stundom, med kommer säkert. Venedigs förfall begyntes snart efter den tid då det stod på spetsen af sin världsliga ära, men dess fulla förnedring inträdde först när det trampades af Napoleon den stores fot.

I dag, sju århundraden efter Venedigs och påfvens förbund för att beherrska kejsaren och hafvet, framträda åter Venedig och påfven på scenen, men huru? Det är nu kejsaren, som håller sin fot på Venedigs motsträfvande nacke, kejsaren, som — med all artighet förstås — håller påfven fången under sin fot. Venedigs välde öfver hafvet har öfvergått till en annan parveny, *Triest*, med bättre hamn och med nyckeln till kejsarens stater; Venedig sjelf fångslad och förödmjukad, synes färdig att sjunka i lagunerna, ur hvilka den uppstått.

"Rätt åt henne!" sade jag tyst, men med bitter känsla, den dag jag besökte dogepalatset, denna personifikation af Venedigs stat, der det står inbygdt emellan kyrkan och fångelset, med sina praktfulla salar, skrytsamma målningar,

sina inquisitions- och pinorum, sina Piombi och Pozzi, allt under samma tak!

Palatset har en fram- och en från- eller baksida och äfven det är symboliskt. Framsidan, åt S:t Markusplatsen, prunkar med österländsk, praktfull architektur, med S:t Markuskyrkan dess många kupoler, helgonbilder och otaliga dyrbarheter. Baksidan, åt kanalen, ligger i mörk skugga, på denna sida är "suckarnes brygga" (ponte dei sospiri), som öfver kanalen förer ifrån palatset till den egentliga fängelsebyggnaden, (som äfven nu är full af politiska fångar). På denna sida äro "Piombi", blykamrarne, och "Pozzi", fuktiga, källarliska fångelser nära kanalen, samt det fruktansvärda Tio-Rådets sessionssal, och i dess närhet de andra trefliga rummen, som jag nyss nämnt.

Blykamrarne hafva blifvit förvandlade till vanliga förrådsrum, men "Pozzi" äro ännu samma mörka, ohyggliga nästen, som de voro i republikens stora tid, då de endast fingo ljus genom lampan, som för vaktens skull, var uppsatt i gången utanför. De tredubbla gångarne kring dessa mörka hål, de massiva murarne, portarne, utestängande luft och ljus, inga fängelseanstalter synes mig bättre förtjena den Danteska inskriften:

"lasciate ogni speranza, voi che entrate!"

En gång kom dock ljuset och hoppet dit. De kommo med franska revolutionens frihetsvind. Den nådde äfven Venedigs folk, och folket reste sig, stormade det gamla dogepaltset, (der Dogen sjelf slutligen var en fånge af de Tios fruktansvärda Råd), antände fängelserna, befriade fångarne. *En* blef dock qvarglömd. Han satt ännu der sedan mer än 10 år, när Napoleon den 1:ste kom till Venedig; ingen, icke ens fången sjelf, visste att säga hvarför han fängslats. Napoleon lät sätta honom i frihet. Men ljuset, den fria luften kunde den olycklige ej mer fördraga. Han dog 48 timmar efter sin befrielse.

"Suckarnes brygga" är öfverbyggd, och har tvenne afskiljda gångar. När porten till den venstra öppnades för fången, som fördes ur Doge-palatset, så visste han att han

fördes till döden. Nu är denna port tillmurad. Ingenting dystrare, än de gångar och rum, som tillhöra denna del af palatset, ingenting ohyggligare än dess historia. När jag betraktade allt detta, samt de praktfulla salar, der Venedig i en mängd målningar skryter med sin historia, sina triumpher — en af dem föreställer uppträdet emellan kejsar Fredrik den 1:sta och påfven Alexander — när jag betraktade S:t Marcus' lejon och dess falska, grymma grin, som tyckes säga: "kom, min söta vän, att jag må kyssa och — äta upp dig!" sade jag åter: "rätt åt dig, Venedig!" Och jag hörde, med en slags hämdelust, huru Napoleon den förste behandlade den en gång så öfvermodiga staden, storsinqvisitorn bland städer, huru han tog 80 af dess kyrkor och 40 af dess kloster, lät förvandla dem till hospitaler eller kaserner, och huru han med deras egendom anlade offentliga parker och promenader. Ty om någon den nyare tidens stat har gjort sig förtjent af sin undergång, så är det den roflystna, högmodiga, vinnings- och njutningslystna, skenheliga, grymma Venedig, som väl kunde fångsla och förfölja, men aldrig förlåta, som äfven under korsets fana blott sökte sin egen vinning, som för sina ädlaste söner använde pinbänken, och styrde sina medborgare genom inquisitionen.

Men jag blef i Venedig åtta dagar. Huru tysta voro ej dess gator, dess kanaler huru ödsliga! Gondolerna lågo vid stränderna svarta och toma, gondoliererna lågo och sofvo i dem. Ingen sång, intet lif, dödt, dödt, dödt! Jag lät ro mig uppföre "Canal grande". Då hörde jag sång och glam; det var af österrikiska soldater på piazzan och ur fönstren af fordna palatser, — ett af dessa tillhörde familjen *Foscari*. I ett annat marmorpalats sutto soldater och spelade kort i en skön skulpterad snäcka öfver porten. Och alla dessa marmorpalatser, som tillhört dels Doger, — (hvarje Doge hade sitt eget enskildta palats, och Doge-palatset vid S:t Mark representerade egentligen republiken, Dogen bodde icke der) dels Venedigs stora familjer, huru mörka och förfallna se de icke ut, alldeles som utdöda bostäder. Och folket, hvar är det? Det säges att Venedig ännu

äger 100,000 innebyggare; hvar äro de alla? gömma de sig inom husen eller äro de — borta? Huru dödt! Venedig liknar en de dödas stad! —

Likväl har dess folk under sednaste årtionden visat ädla sympathier; det har, 1848, kämpat ej blott för sin egen, utan äfven för Italiens frihet, för de fria folkens idealer emot Österrikes militärdespotism! Skola efterlevande generationer lida för de föregåendes synder utan återvändo, utan hopp om försoning? Lombardiet och Milano ha blifvit fria, och du — "povera Venezia?" Så hade, efter några dagar, mina känslor för Venedig förvandlat sig. De skulle undergå ännu en förändring. Efter ett par regnsjuka dagar kommo klara och vackra. Jag hade fått ett oändligt behagligt kvarter i *Albergo della Luna*, nära Canal grande, med utsigt åt den lilla, vackra trädgården vid Palazzo Ducale. Om morgonen tidigt gick jag ut på den, helt nära la Luna belägna Markus-platsen, där, besökt endast af dufvorna och af de nätta landtfläckorna, som med en blomma i den lilla karlhatten och ett jernok vaggande öfver axeln, trippa med bara fötter, bärande vatten från brunnarne till husen; jag tog mitt morgon-café under lindarne på den lilla promenaden vid inloppet till canal grande nära Piazzetta, gick sedan eller lät ro mig i gondol för att bese värvärdigheterna i staden, åtföljd af perlan bland ciceroner, tysk-venetianaren *Huber*, alltid färdig, trefflig, ärlig, nöjd, vetande om allt, talande och tigande i tid. Mot aftonen gjorde jag gondolfärder med honom eller med det vänliga paret, Bokhandlaren Münster och hans fru, till Venedigs aflägsnare trakter eller öar, och slutade min dag med thé och tidningar, under lindarne, och sist med promenad under musik på Markusplatsen, som med sina gaslägor rundtomkring och sin stjärnljusa himmel ofvan är en af de skönaste, mest storartade concert- och sällskaps-salonger man kan tänka sig. Och här ser man, om aftonen tills sent på natten, verkligen lustvandrande folk, ehuru största delen af herrarne äro österrikiska militärer och fruntimmerna mycket

fåtaliga. Emedlertid, ingåfvo tystheten, stillheten, behagligheten af detta venetianska lif, den ljufliga luften, det vänliga folket, de många intressanta och sällsynta föremålen, som framtråda ur skuggan och synas märkvärdigare ju längre man betraktar dem, — mig en känsla af nöje och trefnad, som jag icke väntat att finna här. Jag hör främlingar försäkra att det intrycket växer med tiden, att Venedigs luft är hälsosam, och att man här blir fabulöst gammal. Jag förstår att man kan älska Venedig. Dock, om jag vore dömd att lefva här, under närvarande regim, känner jag att jag skulle göra uppror eller — så som 18,000 venetianare säges ha gjort — rymma till Piemont.

Jag har varit i Venedig öfver en söndag. På de tre stora flaggstängerna framför San Marco, der fordom fladdrade Moreas, Cyperns och Kretas (eller Candias) besegrade fanor, svängde sig nu Österrikes segrande svarta och gula. I S:n Marco predikade en liten, för sina politiska predikningar beryktad prest, pater Ximelli. Jag satt nära predikstolen och såg af hela mannen blott en liten hvit knytnäve, som då och då med blixlik hastighet klöf luften öfver hans hufvud. Predikan var alltigenom — och mycket lång var den, — en häftig diatrib emot "la libertà illimitata dell' opinione", som åstadkommit allt ondt i verlden, först och främst — *syndafallet*, sedan *Luthers affall*, och nu sist, *Italiens affall* från sina rättmätiga furstar och från påfven. Endast "pentimento" och "Conversione" kunde nu afvända den hotande yttersta domen öfver "la povera Italia" och åter göra det till jordens paradiset och ära. Folkförsamlingen i kyrkan, mest af män, var stor. En del sofvo, en del lyssnade men tydligen utan uppbyggelse. Pater Ximelli är känd för sina ultraconservativa tänkesätt och hatas af alla "Italienisimi."

I Venedigs kyrkor frapperar mig förnämligast dogehögmodets, helgon-högmodets, och den verldsliga kyrklighetens apotheos. I kyrkan "della Frari" sitter den gamle dogen *Pesaro* ännu på en thron, buret af mohrers böjda

nackar. I "S:t Roch" tala altaren, väggar och kapeller endast om *S:t Roch*. Jesuiter-kyrkan är en elegant, praktfull kyrklig budoar, en parfymerad, verldslig jesuit, som förvandlar törnekronan i en rosenkrans. Öfver altaret i fonden sväfvat den uppståndne frälsaren med korset öfver jordgloben i en belysning, som verkligen gör bilden *tjusande*.

I "Maria della Salute" såg jag ändtligen en flärdfri, ädel kyrkobygnad. —

I *Armeniska klostret* och seminarium på ön S:t Lazare sysselsatte man sig med tryckning af Bossuets skrifter på armeniska språket för att dermed uppbygga Armeniens katoliker. För brodern, som förde mig omkring, talade jag litet om Vinet's och Monod's skrifter. Han svarade — aldrig ett ord. En gammal munk på stället, som ännu var kry och "ännu skref poesier", sades vara öfver 100 år gammal. Mätte jag få dö, innan jag blir mumie!

"Accademia di belle Arti" — har flera, såsom kulturhistoriska rätt intressanta och en del äfven rätt lustiga målningar af tilldragelser från Venedigs stora tider. En af dem föreställer den sköna venetianskan Catarina Cornaros afresa till Cypern såsom dess blifvande drottning. Hennes hufvud är verkligen skönt, men dess rikedom af guldgult, svallande hår påminner mera om en svensk än om en italiensk mö. De akademiska salarna visa ett stort antal martyrer och helgonbilder, som tycktes mig — dock hvarföre nedskrifva intryck, som togos på alltför korta stunder att vara tillförlitliga. Endast tvenne taflo vill jag nämna, emedan jag "nolens volens" måste taga dem med mig i mitt inre museum, den ena: Johannes i öknen af Titian, — en stor, egendomlig composition, der menniskogestalten är liten i förhållande till den väldiga vildmarken och likväl visar en kraft, större än dennas; den andra är af Paul Veronese, föreställer ett bröllop, och med hvilken skön natursanning, hvilken kraft, friskhet, mångfald, hvilket lif! . . . Jag har äfven besökt några äldre och

nyare palatser, der ingenting frapperat mig mer än kontrasten af deras yttre och inre historia.

I palatset *Pesaro* — dogens, som i "delle Frari" rider på mohrernas nacke — öfverflöda, de ännu i ursprungligt skick bibehållna, rummen af guld, siden, dyrbara konstverk, ädla stenar. Äfven de simplaste möbler äro inlagda med guld; taken tyckas digna af gyllne ornament, knappar i skåp, lådor och pulpeter äro af ädla stenar. Öfver dogens säng sväfvar en dyrbar guldkrona. Han dog dock under den. Större delen af palatset är nu kasern för österrikiska soldater; de sköna marmortrapporna och förstugorna voro nedsmutsade! . . .

Palatset *Giovanelli* är en juvel af modern konst, smak och elegans, förenade med gammaldags prakt. Af alla dess dyrbarheter ville jag medtaga endast ett par historiska taflor af den milanesiske målaren Molimenti. — En af dem föreställer den unge Foscari, då dörren till suckarnes bro öppnas för honom, en målning af gripande uttryck och fulländadt mästerskap i utförande. Palatset äges af en rik Conte, som söker skiljsmessa med sin sköna unga fru, emedan hon icke får barn.

I morgon reser jag till Milano. I går, vid cafféet under lindarne, cirkulerade sakta och hemskt nyheten: "*Cavour är död!*" Luften i Venedig kännes tryckande. *Povera Venezia! Povera Italia;* —

Milano d. 18:de Juni.

Menniskor dö, "Gud allsmächtig lefver." Och såsom en uppståndelsens vårvind går åter och åter hans ande ut öfver jorden väckande, frigörande. Jag känner, jag ser, jag hör och förnimmer det här i hvarje pulsslug af tillvarelsen. Jag förnimmer det äfven i mitt eget lif; ty för interessanta bekantskaper, utfärder, m. m. hinner jag knappt sofva och nästan alls icke skrifva. Haf derföre undseende, vänlige L*, med de flygtiga anteckningar jag med flygande gåsfjäder tecknar! Först ett ord om resan hit: långsam,

men skön gondolfärd uppför Canal grande till jernvägsstationen; derifrån flygande färd öfver den långa bron, som nu öfver den stora lagunen förbinder Venedig med fasta landet — ett ståtligt verk, för hvilket Venedig har att tacka Österrikes styrelse — så öfver den oerhördt fruktbara Venetianska och Lombardiska slätten, öfver härligt grönskande ängar, som gifva sju skördar om året, genom åkerfält med mais, flerahanda sädesslag, potatis m. m., kringkransade med vinrankor, som i zirliga festoner kasta sig från träd till träd. Det var på denna slätt som, förlidet år, gäfvos de stora slagtingarne vid *Magenta* och *Solferino*. Nu vaggade skördarne öfver de blodiga fälten. Det blef mig här klart att de förfärliga krigsmachiner, i hvilkas uppfinnande och förfärdigande vår tid är en virtuos, hemligen äro i fridens interesse. De göra peloponnesiska, trettioåriga krig *omöjliga!* Så ock deras förfärliga följder. Goda försyn! —

Dagen var förfärligt het. Det var mig en förfriskning att hvila ögonen på de Friaulska Alpernas iskällrar och snöiga tinnar, som i den nordliga bakgrunden framstodo ur solröken. Nära Verona höjer sig slättbygden; bergen komma närmare, visa djerfva höjder och djup. På en hög platå vid bergens fot ligger gamla *Verona* högst pittoreskt. Vid Garda-sjöns strand är gränsen emellan Venetien och Lombardiet eller det nu fria Italien. Vid Österrikiska tullen hade visiteringen en grof karakter, vid den Piemon-tesiska en finare, men ganska inquisitorisk: "hvar skulle jag taga in i Milano? *Hvem* kände jag der?" o. s. v. En mängd bref, som lågo lösa i min kappsäck, några grekiska tidningar (dem jag icke sjelf förstår) gjorde mig misstänkt för "många relationer". Ändtligen fick jag fortsätta resan, öfver det härligt bördiga landet. Genom alléer af mullbärsträd kom jag till *Milano*.

Nu till allmänna ärenden. *Cavours* död är dagens talämne här, men i vida mindre dyster ton än jag det väntat. *Italiens* enhet, *Cavours* stora mål, synes vinna i styrka vid hans graf; skiljda politiska partier förena sig i den gemensamma sorgen öfver den store statmannens

bortgång och i känslan af en ny förbindelse att fullborda hans verk. Dagen efter hans död utkommo alla Milanos tidningar med sorgkanter, blott *en icke*, den var från ett mazzinistiskt tryckeri. Polisen måste tillkalla väpnad makt för att hindra folket att förstöra tryckeriet.

På en liten middag i går hos M:me S*** politiserades vid bordet interessant och trefligt. Man talade om Italiens ställning, framtid, nu-tids män — först och sist om *Camillo Cavour*. M:me S***, som med en schweitzisk kvinnas förstånd förenar italienskans varma patriotism, ledde samtalet, inifrån utåt, och förde oss till ett tryggt, gladt hopp för Italiens frihet och framtid, Cavour's verk. Hon berättade åtskilliga yttranden af den döende statsmannen, som visa huru fast han sjelf trodde derpå. Om Neapel hade han yttrat: "ingen belägring! ingen belägring. Friheten skall ordna Italien!"... Hans sinnesstämning i döden var glad, man hörde honom kort dertförinnan flera gånger, liksom uppmuntrande, upprepa: "det går, det går!" Hans sista ord var: "*Italien!*"

Man talade om Garibaldi, om Ricasoli, om konungen. M:me S. berömde mycket Ricasolis romerskt fasta karaktär och berättade pikanta anekdoter om konungen. Victor Emanuel tyckes vara en slags "Henry quatre"

"ce diable à quatre
qui a le tripl' talent
de boire et de se battre
et de faire le galant!*)

Hans goda hjerta, tapperhet och italienskheter göra honom, trots hans fel och brister i hög grad populär. Icke för länge sedan tillvägabragte han, genom sin hjertlighet, (åtminstone för ögonblicket) en försoning emellan den oförsonlige Garibaldi och den dödligt kränkta Cavour; i konungens armar omfamnade båda hvarandra under tårar och lofvade glömma allt för *Italiens*, för det gemensamma fosterlandets skull. Troligt är dock, att det är Garibaldi, den ärlige folktribunen, som dödat den store diplo-

*) Fransk »chanson».

maten, — kanske just emedan Cavour kände sig, i den förres förebråelser, träffad af — sanningen. För första gången, inom parlamentet, såg man Cavour förlora fattningen och springa upp, såsom stungen af en orm, när Garibaldi, pekande på honom, sade: "denne minister, som öfver mitt fädernesland utsträckte sin kalla hand" . . . , för första gången måste Cavour kallas "till ordning!" Cavour drog sig, efter kamrarnes session, tillbaka på sitt landtgod, sysselsatte sig skenbart blott med sin landthushållning, men bar fröet till sin sista sjukdom redan i sitt blod.

Vi sutto länge vid bordet, alla tydligen lika intresserade af det politiska samtalet, som genom fruntimrens deltagande deri fick anekdotiskt och pikant lif samt, om jag så får säga, mera menskligt intresse än, vanligen politiska samtal.

Om aftonen förde mig, M:me S** på Milanos Corso, en syperb promenad i alléer af härliga träd invid en nyss anlagd stor park, i den Parisiska Boulogner-skogens smak, med artificiella klippor, små floder och vattenfall, grupper af sköna, sällsynta växter m. m. Midt ibland dessa klippor reser sig en rotunda, lysande af gaslågors sken, återstrålade i otaliga speglar, och i detta "café della rotonda" samlar sig Milanos granna verld sedan den promenerat på Corso, beställer kaffe, the, glacer, m. m. hälsar på bekanta, språkar, speglar sig och stiger åter i sina vagnar, så dag ut dag in, så äfven jag under de aftnar jag tillbringat här, bjuden af artiga milanesare. På Corso ser jag en mängd vackra, smakfulla ekipager, och i dem några politiska notabiliteter och många utmärkt täcka, eleganta fruntimmer, mera liknande fransyskor än italienskor. Hästarne, i synnerhet ridhästarne, äro riktiga praktexemplar, jag vet mig ej ha sett vackrare, och ändå påstås att "eliten" af Milanos hästar nu är vid arméén. Men — hvart förer mig min gåspenna? Jag skulle ju tala om allmänna ärenden. Dock, jag är just i grannskapet; ty jag talade om de Milanesiska damerna och jag hör allmänt här talas om deras italienska patriotism, om deras inflytande på den krigiska krisen, och mer än en dels rörande, dels rätt pi-

kant anekdot har jag hört om deras verksamhet för den Italienska revolutionen straxt före och under kriget. Flera af stadens fina och förmögna damer upplåto sina hem till hospitaler åt de sårade och sjuka, och vårdade dem sjelfva. Bland dem, som derföre fått hedersmedaljer af fransmännens kejsare, är äfven Mime S**, som, komplimenterad derför, svarade afböjande: "jag vet icke hvarföre kejsaren utmärkt mig. Der äro hundratals, som gjort detsamma och mer än jag." Milanos herrar tycka om att säga: "det är fruntimmerna, som gjort revolutionen!" — "Våra fruntimmer ha sitt hufvud för sig, men de äro tjusarinnor, och göra af karlarne hvad de vilja!" sade bankieren, Cav. Signor G***.

Och revolutionen, hvad har den gjort, hvad har den medfört? Först och främst Lombardiets, och sedan det öfriga Italiens frigörelse — eller begynnelsen dertill — såsom hvar man vet, och dermed en fullbordan af de ädlaste italienska patrioters sträfvanden i krig och i frid allt ifrån "la lega Lombarda" till sednaste årtiondes frihetsrörelser, dermed för hela Italien ett nytt lif, en ny framtid, och för hela Europa, för hela den odlade världen en hjertstärkande, upplyftande syn, som bättre än alla predikningar i alla världens kyrkor förkunnar Guds ledande försyn.

I Milano har det nya lifvet medfört jernvägs-anläggningar åt flera håll, en nationalbeväring, som redan gjort staden betydliga tjänster, en "esprit militaire", som gör att man får se skolungdom öfva sig i exersis på de offentliga promenaderna, och i öfrigt en mängd förhoppningar, som dock icke alla äro utan motvigt. Lombardiets handel förlorar åtskilligt genom den politiska skiljmessan med Österrike, för hvilken förlust man icke ännu ser ersättningen. Många förhållanden lida af det obestämda, osäkra som utmärker ett öfvergångstillstånd från det gamla till det nya; mycket äfven är ännu oroande med afseende på... men allt detta kommer nog att reda sig, säga patrioterna, och frihetskärleken och känslan öfverbjuda all tvekan, och tvinga äfven rättvis oro att tala mycket sakta. Den som skulle

här våga tala om de tjänster Österrikets styrelse gjort Lombardiet, om Maria Theresias stora regentförstånd och stora hjerta, den skulle råka illa ut hos alla "italienissimi" och synnerligen hos damerna, ty alla Milanos damer är "italienissimi."

Den 19:de Juni.

Nyss återkommen från en utflygt af tvenne dagar till Como-sjön! Min artiga kavalier i Milano, Cavaliere Signor Galbiati var på denna färd min både cicerone och värd; den blef mig derigenom, oändligen beqväm och dubbelt angenäm. Och jag måste säga, att på denna jord, der jag redan sett så oändligen mycket skönt, har jag dock ingenting sett skönare än Larios sjö (det äldsta namnet för Como-sjön).

Du, som det blir gifvit att äfven komma dit, se dig omkring från villa Zerbellonis park, på Bellaggios klippa, yttersta udden af landtungan, som sträcker sig ut mot midten af sjön och ger den dess originella skaplynne! Betrakta härifrån det rika och harmoniskt vexlande landskapet, dessa snötäcktä, djerfva alper i fonden, dessa paradisiska parker och kullar prydda med vackra villor i förgrunden, åt alla sidor, dessa genomflätningar af land och vatten såsom i en kärleksfest, dessa perspektiver, som locka blicken ut liksom till tjusande mysterier!... och du skall icke ens tänka på att sätta i bredd dermed hvarken lago Maggiore eller Lemán eller någon annan sjö i världen. Ovillkorligt glömmet du, för en stund, allt hvad denna jord har af fult eller förfärligt, öknar, afgrunder, jordbäfningar o. s. v. och är färdig utbrista med Davids-harpan i nordén:

"O! när så mycket skönt i hvarje åder
af skapelsen och lifvet sig förråder,
hur skön då måste sjelfva källan vara,
den evigt klara!"*)

*) J. O. Wallin.

Ett åskväder hade sammandragit sig öfver Como-sjön, och ett sakta regn började falla just medan vi voro vid Bellagio. Men ovädret var skönt, och gick snart öfver, och luften blef svalkad och dagen härlig. Om aftonen tornade sig molnen i höga kolonner öfver de Schweitziska alperna, solen i nedgången förgyllde dem och de speglade sig i den krystallklara sjön; — måla eller beskrifva skådespelet — omöjligt!

Signor G*** lät mig besöka de för konstverk eller naturskönhet mest berömda villorna vid sjöns stränder: så villa *Mylius*, villa *Azeglio*, villa *Carlotta* m. fl. Villa *Mylius* är den rikaste på sköna konstverk, man ser äfven der en nemesis af Thorwaldsen. Villans första ägare kom såsom fattig gosse, till Como. — Villa *Azeglio*, är prydd af frescomålningar — med maéstrokaraktär — af markisens egen hand. Der lefver nu hans fränskiljda maka — *allena*. Till de tjusande villorna hörde biografier om deras ägare oftast i skarp kontrast med dessa skönhetens hemvist. Oenighet, skandal, olyckan och döden tycktes företrädesvis hemma i dem. Der är en tjusande villa, dit en af Europas äldsta konungar, vidtberömd för sin Salomoniska vishet, kommer, som en annan kung Salomo, för att njuta lifvet med en den skönaste flicka, som döden nyss röfvat från honom; der en annan villa som står tom emedan dess intagande egarinna — en gift fru — narrat sin älskare, jernvägsdirektören *** att skjuta både henne och sig sjelf; här en villa, der makars oenighet och oförsonlighet förbittrat bådas lif. Den engelska drottning *Charlottas* villa hade äfven att berätta om en liknande historia; med ett ord, i dessa sköna villor, detta insjö-paradis tycktes den gamla paradisormen rätt förlusta sig. Dansösen *Taglioni* har ägt eller äger sju villor vid Como. *Pasta* bor ännu i sin villa på sjöns östra strand. Men den tjusande, firade sångerskan visar sig på denna strand ingenting mindre än tjusande. I villa *Giulini* såg jag ändtligen ett ungt, behagligt och lyckligt par, som roade sig med att försköna den sköna jordlott, hvilken blifvit dem till del; det var förfriskande.

Under den obeskrifligt sköna aftonen foro vi, i en liten roddarebåt, öfver sjön ifrån Bellaggio till *Menaggio* på vestra stranden, och derifrån upp till signor G***s cam-pagne, högt uppe på bergsåsen, som skiljer Como från Lugano-sjö och Schweitz. Härifrån ser man ej den tju-sande Lario, men man har omkring sig en bergsnatur, som liknar den stora Schweitziska, ett natursceneri likt — ett drama af Alfieri. Den vilda bergsströmmen *Sanagra* skum-mar och brusar i djupet emellan löfklädda höjder, och frisk andas vinden från de fjerran alperna.

Nästa dag, under återfärden, sågo vi, på ångfartyget, några intressanta resande, deribland: den unga, rika mar-kisen Tr... med sin unga fru, dotter till prinsessan Belgio-gioso; hon vacker, behaglig, men af capriciös och stolt fysionomi, .han skön som en Apollo, men tydiligen blasé ända till melancholi: ett ryskt furstepar, som vi träffat under våra vandringar föregående dagen och, som, när vi blif-vit litet mer bekanta, syntes oss ett lyckligt och särdeles trefligt par. Fursten kom nu och tilltalade mig lifligt så: "är det möjligt? har jag verkligen den lyckan att se, att tala med den märkvärdiga skrifställarinnan och resebeskrif-varinnan, som varit på — *Sumatra* (Ida Pfeiffer)?" — Man kan tänka sig våra långa miner å ömse sidor! — Bland andra behagliga bekantskaper var äfven en äldre herre, bosatt i nejden, som berättade åtskilliga anekdoter ur Como-sjöns romantiska historia, hvaribland den om äga-ren till den sköna villa Schuvaloff, som lemnade den för att sluta sina dagar såsom munk i ett Benediktiner-kloster. Ifrån denna fristad har han utgifvit sin biografi och sjelfbekännelse, hvilken öfver Como-sjöns tjusningar upprepar Salomos bekanta: "det är allt fåfänglighet!" — *Sannt* om man vill i dem söka det, som kan mätta den odöd-liga och till det odödliga långtande själen; *osannt* om man deraf frestas att akta ringa Guds jordiska gåfvor till men-niskors lycka och glädje. *Plinius* var lycklig här, och Villa Plinianas underbara, obeständiga, men städse ung-

domliga källa *) flödar der ännu; det unga paret på Villa Giuliani är lyckligt, jag har varit lycklig, och alla turister lika mig, skola vara lyckliga vid Como-sjön, i synnerhet om de ha lyckan att finna der en värd och vän sådan, som cavaliere Galbiati.

Åter i Milano, hvad skall jag säga dig mer om Milano? om Dômen? ack nej! Det har så mången redan gjort, det kan och skall så mången göra bättre än jag, som dock, under mer än en stilla morgonstund, med andakt njöt dess imponerande af ingen flärd störda, högtidliga inre storhet och skönhet. Om åtskilliga vackra, välgörande inrättningar? Icke heller det; ty, ehuru lofvärda, upphinna de ej ännu dem i det nordliga Europa. Om de sköna konsternas akademi? — Jag hade icke tid eller sinnesro nog att se den såsom den förtjenar, och du kan sjelf se så mycket "af den slags", och — jag måste nu skynda ifrån Milano. Dock — ett förhållande, som synes mig der egendomligt, måste jag omtala: det är den öppenhet, den "abandon", hvarmed milanesarne meddela sig öfver egna och andras enskildta angelägenheter, ofta de allra innersta. Deraf uppkommer helt visst mycket squaler och många "historier"; men äfven mycket, som är intressant för den, som älskar att studera människohjertat

*) C. Plinius den yngre, född i Como år 62 efter Ch. f., och en af sin tids lärdaste, bästa och lyckligaste män, har beskrifvit det märkvärdiga fenomenet af denna intermitterande källa i ett bref till sin vän Licinius. Jag anför derur följande:

»Denna källa, född uppe i bergen, löper mellan klipporna och samlar sig i ett litet rum, som blifvit inredt till matsal. »Här stadnar den litet och kastar sig sedan i Como-sjön. Dess »natur är underbar; tre gånger om dagen växer den och aftager i »bestämda mått. Du sätter dig till bords vid dess brädd, äter, »och emellanåt dricker du af källans vatten, som är af allra friskskaste slag. Emedlertid försvinner den och synes åter och sväller »på bestämda tidsrum. Lägg på det torra stället i bassängen en »ring, eller någon annan sak; småningom fuktas den och betäcks slutligen af vattnet».

Vår tids lärda män ha lika litet, som Plinius förmått utröna orsaken till detta fenomen.

och lifvet. Ingenstädes såsom här har jag, på så få dagar, hört så mycket kärleks- och hat-historier, så mycket om sympathier, antipatier, kottier, om häftiga flammor och fränskiljda makar, om förbjudna "liaisons". Amor spelar tydligen här en större rol än Eros och familjelifvet är derefter. Men detta allt hörer till den gamla Italienska regimen, den som är på väg att komma af sig. Mätte blott icke den älskvärda öppenhjertigheten, meddelsamheten komma af sig med detsamma! Det vore skada!...

Ett drag ur Milanos nutidslif visar att Mailand är kommet till myndig ålder och medvetande om sin högre kallelse. För kort tid sedan skulle man fira årsfesten för Lombardiets frigörelse, och den blef nästan på alla orter förvandlad i välgörande, allmännyttiga anstalter och anslag. Huru olikt de vanliga italienska festerna: illuminationer och fyrverkerier, hvori Rom ger föredömet!

Ett annat tidens och frigörelsens tecken, som möter mig i den fria staden, är underrättelsen om Waldenserkyrkans utbredande till de flesta af Italiens större städer, dess lärda skolas förflyttande till Florens, små evangeliska församlingars begynnelse på flera ställen i Italien (äfven i Palermo!), evangeliis spridande, genom Waldensernes colportörer, till alla delar af riket. Uppstår häraf än icke så hastiga eller stora resultat, som mången väntar, så är det dock redan mycket att evangelium blir spridt och predikadt uti Italien, att Italiens folk, i allt större kretsar, kan jemnföra och — välja! "Det lilla ljuset som lyser i mörkret", och som lyst så under så många, mörka århundraden, det har dock gjort sitt verk, det länge gömda, nu uppenbara! — Det skall nu lysa Italien, och bidraga att bilda hvad som en gång skall bli — den *Italienska kyrkan*. Men Italiens genius, ingen främmande måste skapa den.*)

*) En af de mest upplysta af Waldenserdalarnes prester, M:r Meille, yrkar lifligt frihet från främmande inblandning i det andliga befrielseverket. De italienska, evangeliska reformatörerna, i spetsen för hvilka går den talangfulle genuesiska advokaten och

Jag är i Milano blott få timmars väg från Turin, och i Turin blott tre timmars väg från dessa dalar, och stor är frestelsen att ännu en gång se de friska strömmarne och lundarne i Angrognas, Lucernas, och San Martinos dal, — ännu en gång från dalarnas högland se solen uppgå öfver dimmorna på piemontesiska slätten och *berget Cavour!* . . . När jag såg det sist var det en profetia, som nu blifvit verklighet! — Huru roligt att än en gång se vänner der, som blifvit mig mycket värda och kära, se glädjeeldarne flamma i natten på de waldensiska bergen! Men tiden hastar, hemmet kallar, jag måste skynda åt norden, åt norden!

Jag kommer nu från en middag hos Signor G***, på hvilken jag varit bordsgranne med Cavaliere *Cantù*, en liten man, som skrifvit en stor historia och som nyligen gjort sig impopulär i Mailand derföre att han vågat påstå det Österrikes styrelse tillskyndat Mailand något godt, och att, isynnerhet Maria Theresias regering låtit Italien göra framsteg på humanitetens väg. "Italienissimi" tåla ej detta; och Cav. *Cantù*, sårad af den obillighet, hvarmed han blifvit bemött härutinnan, har, å sin sida, blifvit orättvis emot den Italienska revolutionen, i hvilken han icke ser någon högre poesi alls! — Poesi och betydande män ser jag nog deri, men jag önskade hjertligt att äfven ha sett mera öppenhet och mera redlighet, än som varit fallet hos tvenne dess hufvudmän. Jag kan icke tro på nyttan eller nödvändigheten af politiska lögnar, och misstänker starkt att den klokaste, liksom den högsta politik, i vår tid, vore — *ärligheten*. Hur som helst, så kan ingen optimism förneka tillvaron af oroande skuggor öfver Italiens framtid. Venedig och Rom stå, likt åskdigra moln, på dess frihetshimmel och — *Cavour är död*. Fransmännens kejsare har visserligen,

philosophen *Mazarella*, förena sig om erkännande af Jesus Christus såsom människornas gudomliga mästare och lärare, förena sig i d. h. skrifts läsande, i nattvardens njutande, och i förkunnande af evangelium för människan och samhället, men lemna ett närmare bestämmande af "den italienska kyrkans" dogmer till den tidpunkt, då de, såsom af inre nödvändighet bestämna sig sjelfva.

vid Cavours graf, bringat honom den hyllning, att erkänna *Konungariket Italien*; men påfven och franska occupationen förblifva tills vidare i Rom. I Mailand står handeln stilla. "I Milano säljer man nu endast fotografier af revolutionens heroer", — skörden af silke och af vin är föga lofvande, landtmannen suckar under skattbördorna och torkan, och i djupet af patrioternas glädje ligger ett visst grummel jemte frågan: "hur skall det bli? hur skall det gå?" Härpå har man ännu inte bättre svar än Cavours sista ord: "det går, det skall gå!... Friheten skall ordna Italien!" Men detta svar är godt.

Och nu från den fria till den fångna staden åter!

Venedig d. 21:ta Juni.

Bland taforna på den nya utställningen i Milano, var en, som ofta blifvit upprepad i tableaux vivants under förliden vinter, en tafla, som föreställer den sörjande Venezia, stödd och styrkt af Milano, två sköna, karakterfulla qvinnogestalter. I Milano hyste man en säker tro att Venedig skulle bli fritt såsom Milano, man frågade blott: när? Och emedlertid roade man sig, och hade mycket annat att tänka på. I Venedig känner jag bättre nu, än förut, det tryckande och tryckta af den fångna stadens ställning, och jag skulle, efter att ha lefvat i Milano, icke länge uthärda att lefva här.

På vägen hit under en tryckande het dag hade jag en ny erfarenhet af den österrikiska tullkammarens mistänksamhet. Jag beklagar uppriktigt de tyska tulltjenstemännen, i Peschiera, om de voro gentlemän, att nödgas på det sätt de nu gjorde det, rifva upp och ransaka fruntimrens effekter, äfven orena kläder! Det bör ha varit för dem mycket plågsamt. De Piemontesiska herrarne gingo betydligt mindre handgripligt tillväga, och deras frågor voro icke utan finhet. Men på den österrikiska sidan var förhållandet mycket olika. Emellertid inträffade något, som gjorde uppträdet för mig ganska komiskt.

Jag hörde på en gång hviskas omkring mig: "Garibaldi! Garibaldi!" med en viss undertryckt ton af alarm. Och då jag såg mig om blef jag varse att mitt album undersöktes, och att ett par små porträter af Garibaldi vållade förskräckelsen. Snart derpå försvann mitt album, man begärde åter att få mitt pass, och jag kallades in i — polisens rum. Der, med ryggen vänd till mig, stod en herre, som tycktes fördjupad i granskandet af en stor annotationsbok, på hvars sidor jag såg en mängd namn upptecknade; jag såg äfven att mitt pass och min person voro föremål för granskning. Ganska obekymrad öfver hvad som kunde hända mig betraktade jag emedlertid landskapet utanför fönstret, Gardasjöns klara vattenspegel, omgifven af skyhöga berg. Granskningen vid byrån hade räckt omkring en qvart timma, då jag hörde granskaren mumla: "gar nichts" och med ett "Ecco!", så litet artigt, som möjligt slängde han åt mig mitt pass utan en ursäkt eller ens en hälsning. De andra herrarne hade emedlertid huller om buller stoppat mina effekter i kappsäckarne (mina koffertar hade jag lemnat i Venedig), men då jag återkom i jernvägsvagnen fann jag en hattask, som jag lemnat der äfven upprifven och dess innehåll kastadt omkring, allt i Garibaldi-skräcken. Man måste ursäkta folk, som lida af den och hafva förlorat Lombardiet. Jag trodde mig hafva mistat vid denna visitation åtskilliga af mina böcker, men återfann dem sedan, samt allt hvad mig tillhörde ehuru det lidit något litet af Garibaldi-perturbationen i Peschiera.

I Lagun-staden bor jag åter uti "la Luna", har der hvilat och sofvit, ty på fyra dygn har jag ej sofvit mera än tre till fyra timmar hvarje natt. I fullmånans sken har jag gjort en lång gondolfärd uppför Canal grande och sedan tillbaka genom "la Giudecca", hvilken promenad skulle varit härlig, om icke den varit så ödslig och så söfvande att jag — sof två tredjedelar af vägen, och, andeligen, hela vägen. Nej, Venedig är icke nu en ort, der vakna själar kunna lefva. De 40,000 man österrikare, som hålla Venetien och Venedig fången och hvad man hör om stadens tryckta ställning, stigande fattigdom, göra lifvet

här på längden outhärdeligt. Men hellre ville jag här vara fången en fångvaktaren. Omöjligt kan detta tillstånd räcka länge! Det gifves förhållanden, som aldrig kunna jemkas, förbittringar, som aldrig kunna försonas. Österrikes militär-despotism, dess styrelse och straffsystem har gjordt tyska väldet ytterligt hatadt i Venetien, och Venedig skall aldrig mera godvilligt underkasta sig det. Dessutom ha nationaliteterna sina oförytterliga fri- och rättigheter, och venetianarne ha lika fullkomlig rätt att icke tåla tyskarnas herravälde i Venedig, som engelsmännen icke Fransosernas i London och svenskarna icke ryssarnas i Stockholm.

Fordom — berättas det — när månen strålade högt öfver lagunerna, hörde man gondolierernas sånger ljuda i natten, och man såg gondol vid gondol i långa leder, anförda af sångarehören, glida genom Canal grande. Nu strålar äfven fullmånen högt öfver lagunernas stad, men i dess lif är djupt nedan, all sång, all glädje tystnad.

Ingen människovän kan sörja öfver att den fordna republiken gått under. Men det nya Venedig vill något bättre än den förra. Och det nya lif, som i allt mera sjefmedveten kraft och klarhet uppgår öfver Europas folk, skall ej lemna Venedig allena åt sitt öde.

Må intet folk förtvifla! Må det stå fast vid sin högre kärlek. Då skall det slutligen segra. Må dess anförare falla; andra skola stå upp för att intaga deras plats, eller skall den stora osynlige träda fram! Gustaf Adolph den store föll i kampen för samvetsfriheten, men *Gud* utförde den dock till seger. Venedig sörjer i dag den man, till hvilken hon satt sitt hopp om befrielse, Italiens störste statsman. Jag ville i dag för Venedig upprepa den store svenska konungens tröstande ord: "Gud allsmäktig lefver!"

I TYSKLAND.

FEMTIONDE STATIONEN.

Genom Tyskland. Vid en graf.

Dresden d. 30 Juni.

Jag får ej stadna här. "Das Grosse Vaterland" får jag denna gång blott besöka som flyttfogel, på färd till mitt hemland i det höga norden. Det gör mig ondt att ej hinna, såsom jag önskade, vara något litet elak mot Triest, dess parveny-physionomi, trots alla dess "Gudar", och mot dess gudinnor eller vackra damer, som i deras utsväfvande krinoliner, uppåtsträfvande hattar och näsor sågo så obeskripligt ordinära ut; det gör mig ondt att ej hinna tala om de goda landsmän, som gjorde mitt vistande i Triest så angenämt, om de Nord-tyska fruar på den gröna höjden vid Triest hvilka voro den tyska trefligheten och gemytligheten perconificerade; ej om *Adelsbergergrottan*, det underjordiska stalaktitpalatset, syster till Kentuckygrottan i Amerika; ej om vägen öfver *Sömmeringen* — en väg, som liknar sekularsnillet på jorden; ej om de Wiens märkvärdigheter, dem vår svenska ministers, Excelensens Dues stora godhet lät mig göra bekantskap med: *Schönbrunn*, Maria Theresias ädla skapelse, — *Gorilla apan* — hin ondes, (i fall han skapat något); och Wiens *Mineralogiska kabinett*, som

mera, kanske än något annat sådant, låter se Guds rikedomar i jordeas sköte, och som äger den största existerande samling af meteorstenar*). Jag saknar att icke kunna säga om kejsar Frans Joseph mer än att han tyckes vara en man, som kan lära vishet af motgången, och vunnit betydligt på hvad han förlorat, samt att "till och med Engelmän" tårades när de sågo hans möte med kejsarinnan vid hennes återkomst från Madeira. Ej heller hinner jag tala om det interessanta jag fått höra om herr v. Brucks sjelfmord, ej om herr v. Schmerlings pånyttfödelse-arbete med Österrike, ej om konstitutionsdebatterna, som pågå i representantkammaren, och som se mig ut att kunna räcka i minst hundra år; jag vågar knappt tänka på Prag, på dess kyrkor, monumenter och statyer och dessas karakter af stort energiskt känslolif, ej på Hradschin m. m.; ty då får jag lust att vända om dit och fortsätta den alltför korta, allt för hastigt afbrutna bekantskapen, som påminde mig om Johan Huss. om de böhmiska bröderna, om troslifvets heroer och martyrer; ej heller får jag tala om Elbstrandens skönhet på vägen emellan Prag och Dresden, ej om Dresdens märkvärdigheter, dess Brühlska terrass, dess *Madonna Sixtina*, *den enda* i verlden, hvars blick motsvarar skriftens uttryck: "Maria gömde alla dessa ord och betraktade dem i sitt

*) Vid den näst största af dessa är fästad en anekdot, som jag icke kan låta bli att medtaga till Sverige. En fattig landtman i Kroatien beklagade sig för sin biktfader, öfver att hans enda ko hade dödt och att han icke kunde trösta sig deröfver, emedan hans barn måste sakna deras förnämsta näring. Han kände sig böjd att knota emot Gud. "Gör icke det", förmanade biktfadern, "bed och arbeta i förtröstan! Gud kan nog skicka dig en annan ko!" Ett år derefter nedföll framför den fattiga mannens stuga en ofantlig rund sten. När han efter första förskräckelsen nalkades den underliga stenen kändes den het. Mannen begrep att det icke var en vanlig sten. Han lastade den på en kärra och förde den till närmaste stad der den snart igenkändes vara en Meteor-sten. Den fördes till Wien, der kejsar Frans Joseph med 500 floriner köpte den af den fattige landtbrukaren, som dermed erhöll medel att köpa sig mer än en ko. Stenen är, som de flesta meteor-stenar svartaktig utantill men innantill granit-grå.

hjerter" (Luc. 2: 19); jag får icke se mig om på någon af de flera lifsfrågor, som, framtidsdigra, röra sig i "das grosse Vaterland"; ty jag får icke stadna på vägen hem; men ett ögonblick måste, vill jag, bör jag dröja vid — en graf; beundran, tacksamhet mana mig dertill. Den grafven är statsmannen och tänkaren *Bunsens!*

Man kan ju högt värdera och beundra en person, från hvilken man dock skiljer sig i mer än en, ej oviktig fråga; man kan ju med största tacksamhet erkänna honom såsom lärare och ledsagare äfven fast man i en eller flera punkter afviker från honom, och går — *sin egen väg!* Det är i denna mening, som jag värderar och beundrar C. J. Bunsen, såsom skriftställare, som jag med varm tacksamhet erkänner den ledning, upplifning, upplysning och njutning jag haft af hans arbeten. Han har i historien om mensklighetens uppfostran — denna dramatiska dialog mellan Gud och människan — företrädesvis framhållit den sednares rol. Tackad vare han för den värma, den ädelhet i sinnelag, den skönhet, den vetenskaplighet, med hvilka han upprätthållit *människans* högre del och rol i verldsdramat, denna del, som den blinda ortodoxien gerna ville göra till ett med "hin ondes"; — tackad vare han, framför allt, för den uppriktighet, hvarmed han uttalat sin åsigt. Såmedelst befordras icke blott vetenskapen utan äfven den högsta kärleken, kärleken till sanningen. Skaparens högsta personliga uppenbarelse på jorden fattade han endast såsom *människones son*, spetsen och kronan af hela det förutgångna människoslägtets utveckling, men, såsom sådan, älskade han, tjenade och följde honom, som en sann lärjunge sin mästare. Hans lif, hans arbete, hans sista stunder vittna derom. I sin mångsidiga verksamhet hade han blott ett mål: Guds rikets tillkommelse.

Som människa var mig Bunsen personligen en vän och välgörare. Det var i London jag första gången såg honom. Det var just i de dagar, då den österländska krisen och den ställning Bunsen såsom preussisk minister uti England i denna intog, föranledde hans afgang från ministerplatsen. Han följde dervid sitt samvete, sin öfvertygelse; men

han led af den konflikt, i hvilken han derunder kom med sin regering, och hans hälsa led deraf så synbart under de dagar jag såg honom i London, hans andedrägt var så tung, att jag trodde honom ha begynnelsen till en döds-sjukdom. Och likväl, huru älskvärd var han ej, huru mild och huld i sin husliga krets, huru god för mig, huru tycktes han ej ha tid och deltagande för allt och alla omkring honom! Jag minnes en afton, då hans fru och hans döttrar foro bort på någon "party" och han bad mig stanna kvar hos honom en stund. Han var opasslig och syntes ganska trött; han satt i sin ländstol framför den stora kaminen i salongen, och mottog så personer, som hvar ögonblick kommo till honom, meddelande nyheter från parlamentet. Under allt detta hade han tid med mig, visade mig en skön antik Camée med Jupiters hufvud af Phidias, samt några dyrbara, antika mynt. Emedlertid tog man in the, och han lät mig tillaga detta och servera honom, som om jag varit hans syster. Behaget af denna stund i hans närhet kan jag ej glömma. Han blef sedan sängliggande ett par dagar. När jag återsåg honom var det vid en familjefrukost i hans hus. Hans sinnesstämning var nu lugn och klar. I anledning af något mitt yttrande öfver hans framtida planer sade han: "vi måste hvar och en i vår ordning, bära facklan så länge vi det förmå, tilldess vi kallas att öfverlemna den åt en annan!" Hans ögon tårades dervid men hans röst var fast, hans blick stor och ljus, jag ser den än i denna stund. Efter frukosten lifvades han mycket af underrättelser, som kommo till honom om upptäckter i det inre af Afrika. På min fråga om tillvaron af de s. k. månbergen i Afrika, svarade han lifligt: "jag har talat vid mannen, som hållit i sin hand snö på dessa berg!" Bunsens själ var ett rum för universum. Hans hem i London var ett slags museum, som antydde denna universalitet. Trapporna pryddes af bildstoder af grekiska gudar, i hans arbetsrum var ett skönt "Ecce-homo"-hufvud. Hans "Gott in der Geschichte" hägrade redan här. Som statsman hade Bunsen en öppenhet i väsen och yttranden af storartad karakter och hvaraf äfven jag, under

den då pågående politiska krisen, rönt mer än ett prof. Denna öppenhet låg i hans karakter, kanske var den hos honom äfven en diplomatisk princip. "Säg alltid sanningen", — sade han en gång, skälmaktigt leende, till en begynnande diplomat, "ty — då kommer man just att tro att ni — icke säger sanningen!"

En kort tid efter detta möte i London fick jag af Bunsen sjelf veta att han afträdt från sin ministerpost "Man måste vara sig sjelf trogen", skref han, "och jag har sagt min älskade konung", etc. Han gladde sig i öfrigt åt att bibehålla dennes vänskap. Bunsen älskade uppriktigt Fredrik Wilhelm den 4:de.

Fem år sednare återsåg jag Bunsen vid Neckars romantiska stränder nära Heidelberg, men nu ej mera som den af statsbördan och bekymren nedtyngde diplomaten, utan en yngling till lynne och nästan till utseende, som med gladt lif och fulla krafter rustade sig till en storartad kamp på den filosofiska theologiens vädjobana. Jag har i första delen af min sednaste resdagbok nämnt om detta möte och om de intryck jag då erfor af Bunsens personlighet, verksamhet, omgifningar. Ofta, under denna min resa, har det varit mig en kär tanke att på återvägen till mitt hemland ännu en gång få se Bunsen och tacka honom för de välgärningar, han sig ovetande beredt mig under min vistelse i långt aflägsna länder. I *Rom*, i *Jerusalem*, i *Athén* har jag rönt skydd och mångfalldigt godt af de, den protestantiska kyrkans anstalter, som Bunsen förmått Preussen, eller Preussen och England samfällt, att upprätta, och åt hvilka hans ordnande och ledande ande, såsom statsman och christen tänkare, gifvit uppbyggande kraft.

I Athén nådde mig underrättelsen att jag ej mer skulle finna honom på jorden, att han var — hädangången.

I dag på hans fädernejord, står jag vid hans graf, fem år efter det då jag såg honom så full af lif och framtidstankar! Dock, hans verk var kanske fulländadt på jorden, och hans mål uppnådt. — — Han hade kämpat för ljuset, och det lyste äfven öfver hans sista stunder, si-

sta afsked från det jordiska lifvet. Trogna vänner kring hans dödsbädd hafva upptecknat de ord, i hvilka han, uti en afgörande stund, lyftade sig öfver den långa sjukdomens smärta, öfver allt smärftfullt och mörkt i lifvet och i döden. Låt mig här för mig och alla dem, som läsa detta blad, återkalla dessa hans afskedsord — en kärleks- och segerhymn sådan man sällan får höra den från en döendes läppar.

"Bunsen önskade att få lefva längre för att kunna fullända sina påbegynta arbeten. En natt blef det honom tydligt att detta icke var Guds vilja. Han uppreste sig ifrån sin stol och utropade: "Herre, i dina händer befaller jag min andel!" Derpå lät han kalla till sig medlemmarne af sin familj och sade till dem: "jag känner att en stor förändring inträdt i mina tankar, icke med afseende på min odödliga själ, icke med afseende på Jesus Christus, min enda Frälsare, utan i afseende på min kropp. Jag känner att jag dör!"

Härpå välsignade han sina barn, uttalade i de mest rörande uttryck sin kärlek och tacksägelse till sitt lifs följeslagerska och sade: "i dig älskade jag det eviga!" Derefter utbrast han i välsignelser öfver sitt fädernesland, öfver Preussen, England, hela världen, öfver sina vänner, sin afidne välgörare *Niebuhr*. Han tackade med största hjertlighet sina tjenare för deras trogna vård, och fortfor sedan, med förklaradt ansigtsuttryck: "oaktadt mina svagheter och brister, har jag dock eftersträfvat hvad som här nere är ädelt. Men min bästa erfarenhet är att ha lärt känna Jesus Christus. Jag lemnar världen utan att hata någon. Nej, intet hat! Hat är något gudlöst. O! huru godt att från denna höjd se ned på lifvet!... Man förstår då hvilken dunkel tillvarelse vi ha haft på jorden. Uppåt! uppåt! Det blir ej mörkare, utan ljusare, ständigt ljusare. Jag är nu i Guds rike. Hittills var det blott en förbidan.

"O Herre, huru sköna äro dina tält!"

I SVERIGE.

FEMTIONDEFÖRSTA OCH SISTA STATIONEN.

Återkomst. Sluträkning. Behållning. *I hemmet.*

Stockholm, Juni 1862.

Om jag icke vetat det förut, så hade det blifvit mig vist och klart vid min återkomst till Sverige: vilkoren för folkens högre utveckling äro, näst evangeliis lära, politisk och borgerlig frihet. De lyckliga folk, som äga dessa ovärderliga skatter, ha i sin ägo det sanna, evigt förnyande lifs-elexiret.

”De skola blifva
mer än de voro,
och ständigt gå uppåt.”

”De få en ny kraft, så att de skola uppfara såsom örnar; — de skola vandra och icke trötta varda.”

Fem solhvarf hade gått sedan jag sist lemnade Sverige. Såsom mörka nollor hade de rullat bort öfver månet ett land; i Sverige hade de lyst ständiga framsteg på ljusets väg. Jag såg, jag hörde det då jag åter stod på min fädernesstrand. I lagar, i allmänna inrättningar, i medborgerliga företag, i inre och yttre lif, i välstånd, — öfver-

allt och i allt mötte mig det glada budskapet: folk och land gå framåt på ljusets, frihetens, mensklighetens väg!

Det var högsommartid. Nätterna voro ljusa, såsom de äro det i den höga Norden denna tid, då himmelen och naturen synas vilja med ett dubbelt mått af ljus och lif hålla människan skadeslös för den långa vinterns mörker och göra hennes lif till en oafbruten fest. På de glada blå fjerdarne, emellan grönskande öar och stränder, flögo ångarne med musik och lustvandrande människor.

Huru vänliga lyste de små, röda stugorna ur gran-skogen, de hvita landthusen på bergshällarne! Skepparen låg på sin vedskuta spelade på fiol och sjöng medan vinden svällde hans segel. På stränderna betade flockar brokiga kreatur.

*”Kon i vassen skylt sin kropp
snärjd i våta tägen,
bruna oxen kastar opp
himmelsblåa vägen.
Ängen står i härlighet:
Hästen tumlar stolt och het,
kalfven dansar yr och fet —
svinet går i rågen!*)*

Djur och människor fröjdade sig i kapp i skötet af en natur så ungdomsfrisk, så saftig, så rik af omvexlande lif! — jag hade aldrig sett, aldrig känt det, såsom nu efter flera års vistande i länder, der solen och sanden om sommaren förtorka allt. I folkets glädje öfver sitt eget högsommarlif blandade sig jublet öfver Italiens befrielse. En anda af förnyelse, belåtenhet och förhoppning genomgick allt Iduna och Brage mötte mig på min fosterjords strand. Icke underligt om jag nästan berusades af den skummande lifsdrycken, och om jag i stället att, såsom förr, medlidsamt le åt den svenske, lärde fornforskaren Rudbecks påstående att det ur-äldsta paradiset ”der allt

*) Bellman.

var godt" låg i Sverige, kände mig färdig att utropa: "det ligger der ännu!"

Det varade en tid innan jag rätt kunde besinna mig på hvad jag sett och hvad jag såg. Men lugnare dagar kommo, och hösten, vintern, och tid nog till besinning. Mycket ha de likväl ej förändrat i den första tidens ljusa syn.

Af de flera länder, under olika himmelsstreck, som Gud låtit mig se på jorden, har jag dock ej sett något, som jag finner, *på det hela* bättre lottadt än Sverige, så i naturskönhet, som i vilkoren för livets hälsa och lycka. Och af de flera folk, som jag besökt vet jag intet, som i detta ögonblick, går så harmoniskt framåt, som det svenska. Jag säger: "i detta ögonblick!" Ty man måste erkänna det, Sverige gynnas för närvarande af ett icke vanligt förhållande, nemligen en sällsynt harmoni, en hjertlig öfverensstämmelse emellan regering och folk, hvilken icke skulle kunna finnas utan ett mer än vanligt mått af redlighet, god vilja och godt förstånd hos konungen och hans råd. Sådant är icke alltid att påräkna. Ej heller skall den gamla människofrestaren, upphofvet och roten till allt ondt, *sjelfviskheten* — i nya former alltid den gamla ormen, — uraktlåta sitt nidhöggs-arbete, och det skönjes äfven nu! — — —

Men något har Svea folk vunnit, som det icke lättligen skall förlora, något, som icke skall gå tillbaka, och som gör det, likt en myndig man, i stånd att sjelf välja sin del, sjelf bestämma sitt öde. Huru ädelt, huru godt Sveriges kan blifva känner jag nu klarare, bättre än någonsin.

I den stora folkfamilj, uti hvilken alla nationer på jorden äro kallade att vara medlemmar, har hvar och en sin särskildta uppgift, sin rol, sitt rum, liksom sin egenomliga karakter och sitt ideal. Att fatta detta och upphinna det, i förbund med de öfriga folken, för eget och för hela människosläktets bästa, det är för hvarje nation det högsta. Ett litet folk kan bli stort derigenom; ett litet land få ett oberäkneligt inflytande. Yttre storhet gäller föga i världens högre historia. Fredens idrotter verka

varaktigare än krigets. Men allt i sin tid. Må vapnen alltid blott föras för värdiga mål.

I öster och i fjerran vester om oss kämpas på lif och död, men — för människofrihet och människorätt *emot* lifegenskap och slafveri, en storsinnad kamp för otaliga slägters framtida väl!

Vi ha fred. Må vi bruka den rätt. Endast så blir freden till välsignelse.

En axplockerska gick ut på den nya och den gamla världens åkerfält att samla korn för sin lada. Sädens Herre lät henne finna mer än hon väntat och hoppats. Men bästa vinst och behållning, som dessa vandringsår tillskyndadt henne är den klarnade insigten om ett gemensamt arbete, ett gemensamt stort och godt mål för alla folk och alla människor: är att hon från sitt lilla rum kan se ut öfver jorden och af fullare, varmare hjerta än förr uttala: "Fader vår!...

Alla för alla och alla för Guds rike! så vill det den store husfadern, "Herren, den förste och den siste, som kallar alla folk och alla människor, den ena efter den andra, alltifrån begynnelsen:*)

Till arbete i hans vingård, sist till det stora fadershuset, det härliga, "der han sjelf är ljuset."

Väl den som i sitt jordiska fädernesland och hem ser *det hemmet* hägra med himmelska aningar.

Hem, ljufva hem!

Tack vare den allgode, som beskyddadt mig på min ensliga färd och låfit mig i glädje återse mitt fädernesland, mitt hem, mina vänner!...

Här kan jag sluta med Michael Angelo: "jag har nu intet vidare att tillägga!"

För denna gång alltså, min L*, lef väl!

*) Es. 41: 4.

Rättelser

uteglömda i del. 3 och 4 (öfver Turkiet och Palestina):

- 3:dje delen sid. 206 i noten, sista raden står »suga» bör stå:
fuga.
» Sid. 236 rad 2 nedifr. står »fara», läs: föra.
4:de delen sid. 162 rad 13 uppfir. står »Christus» bör stå:
honom. Samma sid. rad 14 står »hans lärjungar» bör
stå: lärjungarne.

Rättelser

vid delen 5 och 6 (Grekland och dess öar).

- 5:te delen sid. 1, rad 4 nedifr. står »fönster. Allt lyste», bör
stå: fönster, allt lyste,
sid. 192, rad 12 uppfir. står »lockningar». bör stå: bug-
ningar.
6:te delen sid. 124, Fyrationsdetredje stationen, har, uti inhålls-
förteckningen råkat upptagas flera ämnen, som tillhöra
först nästa station.
Sid. 128, rad 15 nedifr. står »fångat», bör stå: tillfångat-
tagit.
Sid. 209, rad 3 uppfir. står »oekomeniska» bör stå:
oekumeniska.
Sid. 217, rad 16 uppfir. står »vexlande», bör stå: växande.
Sid. 250, rad 3 nedifr. står »Olympien» bör stå: Olym-
pion.

